Bilim ve Ütopya

Ocak 1997 Sayı: 31 · Aylık bilim, kültür ve politika dergisi · 150.000 TL

Alkol, eroin, esrar, kokain, LSD, sigara, kumar...

BAĞIMLILIĞIN NEDENLERİ-TEDAVİSİ

Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu'nun çalışması

Bağımlılık kavramı. Alkol bağımlılığı ve tedavisi. En tehlikeli opiat bağımlılığı: Eroin. Esrar da bağımlılık yapıyor. Hızla bağımlılık yapan, tedavisi zor bir madde: Kokain. Kahve, çay, çikolata, kola bağımlılığı. Yoksulların ve kimsesiz çocukların belası: Uçucu maddeler. Hallüsinojenler ve LSD. En hızlı bağımlılık oluşturan maddelerden: Nikotin. Davranış bağımlılıkları: Kumar, bilgisayar oyunları vb. Bağımlılığın nedenleri üzerine kuramlar. Sanal duygular peşinde koşmak. Dinginliği bozma dürtüsü. Sahte psikolojik destek. Bağımlılık üzerine nörokimyasal bilgiler. Kapitalist sistem bağımlılığı yaratıyor. Risk özendirme. Madde kullanımının legalize edilmesi. Methadon tuzağı. Tek çözüm: Toplumsal dayanışmayı öne çıkaran bir düzen.

Kuruluş başvurusunu yaptık. Yeni yıla Bilim ve Ütopya Vakfı ile giriyoruz.

İÇİNDEKİLER

KAPAK
BAĞIMLILIĞIN NEDENLERİ-TEDAVİSİ
■ **Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu**
Bağımlılık üzerine 10

Dilek Uğuz
Öğretim üyeleri İTÜ'nün İngilizce eğitime geçmesine tepki gösteriyor 20
Ali Nesin
Eğitim Bildirgesi 22
Metin Durmaz-Ferhat Nutku
Nobel ödüllü fizikçi **Abdüssalam**'ı kaybettik 25
Rennan Pekünlü
Evren genişliyor mu? 26
Dr. H. Tuğrul Atasoy
Sara hastalığı ve psikomotor nöbetler 29
Prof. Dr. Korkut Yaltkaya
Zamanın Boyutları 30
İlhami Alkan
İsa gerçekten yaşadı mı? 32
İlhan Arsel
İslam dünyasında doğmacılık 35
Prof. Dr. Duncan M. Porter
Bir doğabilimci: Charles Robert Darwin-3 36
Hasan Gürkan Tekman
Bilişsel bilimlerin temel modelleri üzerine tartışmalar-2 38
Ahmet İnam
Yurttaşlık üstüne 40
Afşar Timuçin
Ölüm duygusu ve ölüm düşüncesi 41
Eser Pirgan-Mert Altıntaş
Doğa koruma alanları 42
Yılmaz Dikbaş
Tarımı kimler zehirledi? 44
Kürşat Başdemir
Erciyes'in öyküsü 45
Prof. Dr. M. Tahir Hatipoğlu
Öğretim Üyeleri Derneği 10 yaşında 46
Ahmet Duman
"Akdeniz Ülkelerinde Yüksek Öğretim Konferansı"nın ardından 47
Zeki İlker Doğan
Bilgisayar Programcılığı 48
Emre Sevinç
Ahlaksız mikroişlemciler 49
Ali Nesin
Matematik Sohbetleri 50
Şafak Alpay
Diofant ve diofant denklemleri 51
Yayın Dünyası 52
Osman Bilge Kuruca
Ursula K. Leguin'de bilimkurgu ve ütopya 52
Bülent Uluçer
Şamanizm 55
Çocuk ve Bilim 56
Bilim Gündemi 58
Merak Ettikleriniz 59
Zeka Oyunları 60
Briç 61
Satranç 62
Ödüllü Sözcük Bulmacası 63
Yücel Çağlar
"Adalet mülkün temelidir" anladık; ya devlet ormanlarının? 64

Kapak fotoğrafı, *Krokodil'den Seçmeler* albümünden **S. Tiunin**'in bir çizimi.

Bulmaca sorunuzu çözmek için...

Sayın **Levent Uluçer**'in bu ayki bulmaca sorusunun çözümü benim için hem problemli, hem de güldürücü oldu. Bulmaca sorularından birincisi olan 68-70 arası Çin Cumhurbaşkanı'nın adını bulamadım. Bunun için öncelikle evdeki tüm ansiklopedilere baktım. Ankara Milli Kütüphanesi'ne gittim, nafile. Bunun üzerine Çin Büyükelçiliği'ni aradım. Uzun uğraşılardan sonra biri çıktı karşıma. Devamlı İngilizce konuştuğumuzdan, Çin Cumhurbaşkanı'yla ilgili bilgi verebilecek yetkiliyi belirleyemediler. Herhalde böyle bir bilgi için arayan ilk ben olmuşumdur. Konuştuğum yetkili de acayip bir isim söyledi. Yanlış anlama olmasın diye ismi kodlamasını söyledim. "D"yle başlamayan, en az 15 harflik bir isim söyledi. Bu kişinin görev süresinin de 65-71 yılları arasında olduğu belirtildi.

Bunun üzerine beni iyice sinir bastı; Dışişleri Bakanlığı'nın kütüphane kısmına gittim, ama kitap ve doküman eksikliğinden bu bilgiye yine ulaşamadım. Bu kadar uğraşımı gören abim (kendisi bir devlet bakanlığında çalışmakta), Dışişleri Bakanlığı'nı arayabileceğini söyledi. Dışişleri Bakanlığı'nın Uzakdoğu İşleri Daire Başkanlığı'nı aradığında da, bir bulmacayı çözmek için böyle bir bilgiye ihtiyaç var diyemediğinden; kendi bakanlığının yapacağı bir yazışmayı temel almak üzere 68-70 yılları arasındaki Çin Cumhurbaşkanı'nın adını sormuş. Dışişleri Bakanlığı yetkilisi de abimin telefonunu alarak, daha sonra kendisine cevap vereceğini açıklamış. Daha sonra gelen telefondaysa yetkili, dört arkadaşıyla beraber 3,5 saat boyunca 68-70 yılları arasında Çin'le yapılan bütün yazışmaları taradıklarını; ancak Çin Cumhurbaşkanı'nın imzaladığı bir evraka rastlayamadıklarını belirtmiş. Bu süre içinde 18 tane bakan, birçok müsteşar ve danışmanla yazışma yapıldığını ve eğer istersek bu bilgileri bize verebileceklerini de belirtmişler.

Daha sonra Sayın **Uluçer**'den aldığımız bilgilerle doğru cevaba ulaştık; ancak cevabı kendisinin de net olarak hatırlayamayışı, bu kadar uzun araştırmalardan sonra beni de tereddütte bıraktı.

Çalışmalarınızda başarı dileklerimle...

Sevil Avşaroğlu /Ankara

Doktora konuma yardımcı olun

Ben üniversite son sınıf öğrencisiyim, aynı zamanda bir devlet memuruyum. Dergiyle biraz geç de olsa (Kasım 96 sayısıyla) tanıştım. Asıl alış sebebim, beni ilgilendiren bir konunun çok güzel ele alınmış olmasıydı. Ancak gördüm ki derginin içeriği de çok güzel. Birçok konu bilimsel ve objektif bir şekilde ele alınmış.

Kasım sayısında "Sünnet" konusu ele alınmıştı. Bu yıl tez çalışması olarak "Sünnet" konusunu almayı düşündüm. Prof. **Orhan Öztürk**'ün bu konuyla ilgili çalışması olduğunu öğrenmiştim.

Ben Samsun'da Psikoloji okuyorum. Kendi kişiliğimle ilgili özellikler nedeniyle de; sünnet edilen erkek çocukların çok büyük düğünlerle sünnet edilmelerini, bu sünnet düğünlerinin toplumda çok büyük onay görüp, son yıllarda arttığını görmekten bir bayan olarak belki biraz rahatsızlık duydum. Acaba sünnet yapılırken neden düğün yapılır? Bu olay ataerkil toplumun getirdiği son derece normal bir tablo mu, yoksa sünnet sırasındaki acı unutulsun diye, çocuğu mutlu etmek adına yapılan bir olay mı, diye de düşündüm. Eğer acı veren bir durumda, acıyı nötralize etmek için düğün yapılıyorsa, neden kulağımızı delerken de düğün yapmıyoruz?

Sayın **Orhan Öztürk**, sünnetin çocuk üzerindeki psikolojik etkilerini araştırmış. Benimse asıl merak ettiğim, toplumsal etkisi. Toplum, sünnet düğünlerine neden bu kadar önem veriyor? Erkek egosu yeterince güçlendirilmiyor mu ki, cümle aleme düğünlerle "bakın, ben sünnet oldum" gösterisi sunuyoruz. Ankara'ya gidip **Orhan Öztürk**'le görüşmeye, en azından fikir almaya düşünmüştüm. Belki de düşündüğüm konu, tez çalışması olmaya yeterince müsait değildir, çünkü işin içine aileler tüm boyutlarıyla giriyor. Haziran'a kadar bitmesi gereken bir tez için, bu konu çok geniş kalabilir. Yine de illa tez için değil; kendi merakımı gidermek ve de fazla araştırılmamış bir konuya el atmak amacıyla böyle bir çalışma yapmak istiyorum. Yıllar öncesinde böyle bir çalışma yapmış olan bir bilim insanının bana söyleyeceği çok şey olsa gerek.

Yeni sayılarınızda görüşmek üzere, hoşçakalın.

Fatma Munar / Samsun

Fiyat artışı

Türkiye'deki enflasyon artışına çok fazla direnilemiyor. Maliyetlerdeki büyük artışlar yüzünden fiyatımızı 150.000 TL'ye çıkarmak zorunda kaldık. Okurlarımızın anlayışla karşılayacağını umuyoruz.

Bilim ve Ütopya

Bilim ve Ütopya

Gökyüzü Sanat Ürünleri Ltd. Şti. adına sahibi: Ferit İlsever
Yayın Yönetmeni: Ender Helvacıoğlu
S. Yazışişleri Müdürü: Nalân Mahsereci **İdare Müdürü:** Metin Aktaş
Ankara Temsilcisi: M. Serhat Özyar **İzmir Temsilcisi:** Şenel Ergin
Avrupa Temsilcisi: Alp Hamuroğlu Tel: (0049) 612 07 118 Fax: 612 07 119
İstanbul: Firdevs Gümüşoğlu, Nurhan Nebioğlu, Muzaffer Usta
Ankara: Çağatay Keskinok, Emel Oybak, C. Can Bilgin, Ayşe Turak, Nejat Akfırat, Nesrin Timur
İzmir: Orhan Bulunmaz, Meftun Bulunmaz, Murat Argon
Dağıtım: Hüseyin Yücebağ

Yönetim Yeri ve Yazışma adresi :
Yol Sok. Polat Celil Ağa İşhanı K.5 Mecidiyeköy İstanbul
Tel: (0212) 212 10 66
Fax: (0212) 288 48 05
E-mail adresi :
<ender-sd@feza.mam.gov.tr
Basıldığı Yer: Serler Matbaası
Dağıtım: BİRYAY A.Ş.

ABONE KOŞULLARI
6 Aylık: 800.000 TL.
1 Yıllık: 1.500.000 TL.
Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 60 DM.
Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 60 $

YURDIŞI SATIŞ FİYATLARI
Almanya: 5 DM Fransa: 18 FF
İngiltere: 2.5 £ İsviçre: 5 Fr.
Hollanda: 6 Fl.

Ender Helvacıoğlu:
Posta Çeki Hesabı: 673654
Banka Hesabı: Türkiye İş Bankası İstanbul-Kızıltoprak Şubesi, Hesap No: 1071 343539.
DM Hesabı: Türkiye İş Bankası İstanbul-Kızıltoprak Şubesi Hesap No: 1071 364536.
A. Coşkun:
Girokonto 6348 62-609
BLZ: 500 100 60
Postbank Frankfurt am Main

Günler yazmadan geçiyor

Bilim ve Ütopya Dergisi'nin Aralık 1996 sayısında Sayın **Ayşe Akgül**'ün bana yönelik küçük bir dileğini okudum. Özetle şöyle diyordu Sayın **Akgül**: "Uzun süredir Prof. Dr. **Nihat Bozcuk**'un yazılarına rastlamıyoruz. Sayın **Bozcuk'un** çalışmalarını dergide görmek istiyoruz."

Önce, değerli okurumuz **Ayşe Akgül**'e beni mutlu eden bu güzel sözleri için teşekkür etmek istiyorum. Uzun süredir yazmadığım ya da yazıp da dergiye gönderemediğim için kendi kendime hayıflanıp dururken, bu değerli istek mektubu beni birazcık kışkırttı, elime kalemi almamı sağladı. Belki devamı da gelir... Bu seferlik zaman yetersizliği nedeniyle bilimsel bir konuyu ele alamayacağım. Ama hiç olmazsa biraz özel konulara değineceğim. Böylece, Sayın **Akgül** gibi bazı okuyucuların "**Bozcuk** neden yazmıyor?" biçimindeki sorularına dolaylı olarak kısaca yanıt vermiş olacağız.

Sanırım sekiz ay öncesinde, dergide haber olarak verilmişti; fakat gözden kaçmış olabilir diye onu hatırlatarak söze başlayayım. Yaklaşık bir yıl önce üniversitemizde, değerli bir hocamızın 13 yıl aradan sonra tekrar yöneticilik görevine seçilerek atanmasıyla, bizler de yardımcılık yapmak üzere görevlendirildik (11.12.1995'de). Bu onurlu görevin bir öğretim üyesinin zamanını ve enerjisini ne kadar alacağını içine girmeden tahmin etmek olanaksız. Günler ve aylar hızla geçiyor; geçtiğini farketmeden, yorgunluğu bile anlamadan... Bazen bir yorgunluğun, başka bir yorgunluğu ortadan kaldırmasıyla, zaman kavramı bile değişiyor bu hızlı akış içinde. Sorular, sorunlar, işler, telefon görüşmeleri, olanaksızlıklar, gecikmeler (ve sevindirici-başarılı işler) ve benzeri konular doldurur gününüzü. Bunları çözmek için, geceli gündüzlü büyük bir dirayetle çalışan saygın yöneticimize birazcık olsun yardımcı olmak hevesi, arzusu ve çabası. İşte nerdeyse bütün olay, yani yazamamamın nedeni bu: Yetersiz zaman. Neden yazamadığımı ya da yazmadığımı bilmek isteyen okuyuculara bu kadarcık açıklama yeterli olur mu acaba? "Neden yazmadığım" ifadesini de özellikle kullandım. Gerçekten bir kez yazı yazmıştım başlangıçta. "Yeni bir rüzgar esmeye başladığını, bizim bu görevde yelkene rüzgar doldurmakla yükümlü olduğumuzu" işleyen bir makaleydi. Fakat doğrusu, polemik konusu olmaktan ve yersiz tartışmalardan çekindim. Ve yazdığım yazıyı ilk kez postaya vermemiş, dergiye göndermemiştim. Yoğun işler arasında, bu türlü polemiğe girip uğraşmayı göze alamamıştım.

Bir ünlü düşünürün şöyle bir saptaması geldi aklıma: "Filozoflar devlet adamı, devlet adamları da filozof olamazlar". Gerçekte biz bunların her ikisi olduğumuzu iddia etmesek bile, bu sözdeki gerçekle, bizim durumumuz biraz uyuşur gibi. Filozoflar serbestçe düşünür, düşündüğünü yazar, yorumlar yapar, sorgular. Düşünce jimnastiği yaparken gerçekleri zorlar, araştırır. Bir nev'i "serbest takılır". Oysa devlet adamı (ben bunu "yönetici" anlamında kullanıyorum), gerçekleri bilmek, en iyiyi yapmak, bazen hızlı ve etkin tarzda icra etmek durumundadır. Bazen zamanlama yapmak, insanları iş için sevketmek durumundadır. Tüm bu icraatlar için kaynak bulmak, yaratmak ve olan kaynağı da hesaplı ve usule uygun olarak harcamak durumundadır. Gerçekler de şaplak gibi yüzünüze çarpınca filozofluğu özlersiniz. Yapılan ve becerilen bir iş hakkında olumlu bir çift söz duyunca da "galiba iyi yoldayız" dersiniz. Amirinizin yaptıklarını yazıp söyleseniz "kendilerini övüyor" derler. Tevazu "alçak gönüllülük" gösterseniz gerçekten "doğruyu söylüyor" derler. Bu bağlamda bir çapraz arasındasınız. Eşiniz dostunuz sizi, siz onları neredeyse unutursunuz. Yeni dostlar edinirken bazen yeni şeyler de belirir. Adil ve tarafsız icraatla yükümlüsünüz. İşte günler böylece akıp geçiyor. Bu nedenle düşünüp-yazmak lüksüne sahip olmak meğer ne güzel işmiş! Gönlümüz sevgiyle, okuyucularımızla dolu. Özellikle sizlerden teşvik edici, onurlandırıcı bir isteği 7-8 ay sonra bile duyabilmek, yazmayı daha çok özletiyor.

Sizinle birlikte tüm okuyuculara, dergi çalışanlarına ve değerli yazarlara en iyi dileklerimi bu vesileyle ve 1997 yılı dolayısıyla sunuyorum.

Sizlere daha sık yazmak dileklerimle teşekkür ederim.

Prof. Dr. A. Nihat Bozcuk

Abdülhamit hayranlarına bir yanıt

Bilim ve Ütopya 'yı geçen yıldan beri izliyorum. Dergide ele alınan konular gerçekten yerinde ve özenle seçilmiş. Türkiye'de bilimsel düşüncenin sizler sayesinde gelişeceğine inanıyorum. Aşağıdaki yazımı her fırsatta 2. **Abdülhamit**'i öven, "ulu hakan" sayan ortaçağ heveslilerine cevap olarak yazdım.

"Kızıl Sultan" adıyla tarihe geçen 2. **Abdülhamit**'in günümüzde birtakım sağcı politikacılar ve yazarlar tarafından "ulu hakan" sayıldığını biliyoruz. **Abdülhamit** tahtta kalsaymış, Osmanlı ülkesi parçalanmazmış, iktidarda kaldığı otuz üç yılda hiçbir vatan parçası elden çıkarılmamış, bütün suç İttihatçılar'da, özgürlükten yana olanlardaymış!

Abdülhamit'in otuz üç yıl süren saltanat döneminde Osmanlı Devleti'nin uğradığı felaketlerin, belaların sayılıp dökülme olanağı yoktur. Yalnız nüfus ve topraktan dolayı olan kayıplarımızın niceliği göz önüne alındığında insanın tüyleri ürperir. Ayrıca bu dönemde basına uygulanan sansür korkunç boyutlara ulaşmıştır.

Bu dönemde vatandan koparılan yerler, yedi krallık ve dört valilik toprağıdır. Bu yerlerin dökümünü yaparsak; Ulah ve Boğdan voyvodalıkları, bugün Romanya; Sırp Beyliği'yken krallığa dönüşen Sırbistan, krallığını ilan eden Karadağ; Kosova ve Bosna-Hersek; Bulgaristan ve Doğu Rumeli'den oluşan Bulgar Krallığı; Mısır Ülkesi; Fransa'nın eline geçen Tunus Beyliği; İngilizler'e verilen Kıbrıs Adası; Yunanistan'a bırakılan Tesalya ve Yenişehir Eyaleti; Rusya'ya verilen Batum, Kars ve Ardahan. Yirmi beş milyon insanın yaşadığı bu topraklar, 2. **Abdülhamit** döneminde Osmanlının elinden gitmiştir...

2. **Abdülhamit**'in baskıcı rejimi yeni bir muhalif kuşağın doğmasını engelleyemedi. Siyasal düzeyde başkaldırı, genç kuşak arasında ve bir aydın hareketi olarak ortaya çıktı.

Murat Akca (öğrenci) / Manisa

Medyadaki şiddetin etkileri

Medyada gerek filmlerde, gerek haber programlarında ve gerekse reality sowlarda işlenen şiddet; tıpkı bir salgın hastalık gibi toplum içinde yayılmaktadır. Bu programlar, özellikle psikolojik açıdan şiddete meyilli kişileri etkilemekte; bu kişiler, programdaki şiddeti kendilerine örnek almaktadırlar.

İntihara yatkın olan bir insan, intiharla ilgili bir haber izlediğinde, bu duyguları aktive olmakta, körüklenmekte ve izlediği türden bir intihar gerçekleştirmektedir. Yani bu program o kişinin intiharında "tetik faktör" olarak rol oynamaktadır.

Yine içinde şiddet ve saldırganlık duygusunu kısmen bastırabilen bir kişi şiddet dolu sahneleri izledikten sonra, bu saldırganlığını kontrol edememekte, değişik derecelerde başkalarına yöneltmektedir.

Unutulmaması gereken önemli noktalar, şiddetin şiddeti doğurduğu ve şiddetin salgın bir hastalık olduğudur.

Medyada ayrıntılı şekilde gösterilen bir intihar olayından sonra, arka arkaya, aynı tip intiharlara bağlı ölümler artmaktadır. Geçen yıllarda sık olarak bunların örneklerini izledik. Bir penis kesme olayı ve bunun medyada ayrıntılı bir şekilde incelenmesinden sonra, ardı ardına bu tür şiddet uygulamaları geldi. Yine bavul cinayeti dediğimiz, kişinin öldürüldükten sonra parçalara ayrılarak bir bavula konması şeklinde bir cinayet olayı basında yer aldığında, hemen arkasından benzer birkaç olay daha görülmekte.

Medyadaki şiddet en çok çocukları ve gençleri etkilenmektedir. Şiddet normalde insanın içinde var olan duygudur. Ancak çocuk, zaman içinde, eğitimle bunu uygun bir şekilde ifade edebilmeyi ya da topluma ters gelmeyecek alanlara kanalize etmeyi öğrenir (spor, sanat etkinlikleri gibi). Ancak çocuk medyada şiddet programlarını izlediğinde, "taklit etme ve model alma" yeteneğini kullanarak bunları öğrenmekte, kapmaktadır. İşin kötüsü, bu davranış biçimlerini doğru ve normal kabul ederek almaktadır. Bu da çocuğun saldırgan, uyumsuz bir davranış biçimine girmesine ve daha ileride çocuk ve genç suçluluğuna yol açmaktadır.

Doç. Dr. İ. Hamit Hancı (Çocuk Platformu Yürütme Kurulu ve Sekretarya Üyesi)

Basın özgürlüğü

Basın özgürlüğü, özgürlükçü çağdaş demokrasilerin vazgeçilmez bir unsurudur. Demokratik sistemle basın özgürlüğü, adeta özdeşleşmiş, birbirleriyle ayrılmaz bir bütün oluşturmuştur.

Basın özgürlüğü, kamusal bir özgürlüktür, saldırılara ve engellemelere karşı korunmalıdır. Bu özgürlük; politik güçlerin karar, uygulama düşüncelerini de eleştirme hakkını içermektedir. Basın ve haberalma özgürlüğü, kişinin belli başlı haklarından biri ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ilan edilen Birleşmiş Milletler Yasası'na saygılı olarak varolan bütün hürriyetlerin temelidir. Bu özgürlük; sorumluluk duygusunun yitirilmediği, doğruluk ve ahlaki yükümlülüklerden kaçınılmadığı, sadece doğrunun ve gerçeğin yansıtıldığı sürece en iyi şekilde korunmuş olacaktır.

Basın özgürlüğünü "haber, düşünce ve kanıların basın, radyo-televizyon ve sinema gibi kitle haberleşme araçlarıyla serbestçe alınması ve yayılması" (1) şeklinde tanımlayabiliriz. Gazeteci, olumsuzlukları, nelerin iyi gitmediğini yazmakla görevlidir. Onun işi budur, o eleştirmekle yükümlüdür. Demokrasinin bir ülkede bulunup bulunmadığının en önemli göstergesi, o ülkenin bir hukuk devleti olup olmadığıdır.

Sermayenin güçlenmesi tekelleşmeye yol açar, bu da tek sesliliği egemen kılar, basın özgürlüğünü ortadan kaldırır. Bunun en açık örneği; sermayeye ve sömürüye karşı olan çalışanların, emekçilerin görüşlerinin ve sorunlarına getirdikleri çözüm önerilerinin sermayenin egemen olduğu yığınsal iletim araçlarında yer almaması veya kısaca geçiştirilmesidir. Ayrıca, bunun dışında, sermaye grupları arasında varolan rekabet ortamından dolayı, karşı grupların hakları ve sorunları yeterli bir şekilde savunulamamaktadır. Sermaye gruplarının çıkarları için, politik karar mekanizması ve bürokrasi baskı altına alınabilir. Sermaye herşeyden önce, kâr ve çıkar elde etme amacını gütmektedir. Bu nedenle, kazanma arzusu içinde birtakım şeyleri meşru görebilir. Bu durum, düşünce özgürlüklerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Basın, yapısı ve yüklendiği görevler nedeniyle, politik karar alma mekanizmalarıyla sürekli çatışma ve karşılaşma durumundadır. Politik iktidarların, basından gelen eleştiriler nedeniyle, bazı baskı yollarına sapmaları, basın özgürlüğü ve demokratikleşme yolunda bazı olumsuz ve istenmeyen gelişmeleri de beraberinde getirir. Basın, çok seslilik ve düşünce özgürlüğüne karşı yapılan çeşitli baskı ve sindirmelere tepki gösterebiliyorsa gerçek bir basındır.

Basına yapılan çeşitli devlet yardımları da basın özgürlüğüne olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Zor duruma düşen gazetelere devlet eliyle sağlanacak fon, her şeyden önce basın özgürlüğüne gölge düşürür, basını devlete ve politik iktidarlara bağımlı kılar, düşüncelerini özgürce açıklayamaz duruma getirir.

DİPNOT

1) Prof. Dr. Kayıhan İçel, Kitle Haberleşme Hukuku, Beta Yay., İst., 1990, s. 20.

Ali Hakan Türkay / İstanbul

Sigara yasağı değil, sigaraya kural getiren yasa

Sonunda ülkemiz ve toplumumuz, sigara konusunda birçok ülkede yıllardır yürürlükte olan bir yasal düzenlemeye kavuştu: "Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun", 25 Kasım 1996'da Cumhurbaşkanı'nın onayıyla yürürlüğe girdi. 7 Kasım'da TBMM'de oybirliğiyle kabul edilmiş bulunan bu Yasa, gerçekten de beklenenin üstünde bir kapsamla çıktı ve bu nedenle erki elinde bulunduranların son dönemlerdeki az sayıda olumlu işlerinden biri sayılabilir.

Bu kapsamda tütün karşıtı bir yasa, gelişmiş ülkelerin pek çoğunda bile halen tartışma konusudur. Özellikle reklam yasağı, can alıcı bir sorundur ve örneğin İngiltere'de bile bu alandaki savaşım henüz başarılı olamamıştır. TBMM'nin çıkardığı bu Yasa'nın, komşularımızı ve gelişmekte olan öbür ülkelere örnek ve yol gösterici olacağını düşünmek, abartılı sayılmamalıdır.

Kuşkusuz bu sonuca ulaşmak kolay olmamıştır. Yasal ve eğitici önlemler üzerinde çalışan, araştırmalar yapan, kapsamlı bir sigara savaşımı stratejisini ülkemizde geçerli kılmak üzere çaba gösteren bilim insanlarının, demokratik kitle ve meslek örgütü temsilcilerinin, gönüllü kişi ve kuruluşların küçük küçük adımları birleşerek ve sonunda bir Ulusal Komite'de bütünleşerek bu sonuca ulaşılabilmiştir. Yani bu Yasa, gerek parlamento içinde, gerek parlamento dışında, yıllar süren sistemli bir savaşımın önemli bir ürünü ve kazanımıdır.

AMAÇ CEZALANDIRMAK DEĞİLDİR

Sonuç olarak, yasa koyucu görevini yapmış, insanımız "sigara içmenin kurallarını düzenleyen" bir yasaya kavuşmuştur. Bu yasa, kimilerinin eleştirdiği gibi, "sigarayı yasaklayan" ve "tiryakileri yaşamından bezdirmeyi amaçlayan" bir yasa değildir. Amaç, insanlara acı çektirmek ya da ceza vermek de değildir. Yasa'nın temel amacı, zararlı bir alışkanlık olan sigara kullanımını kurallara bağlamak ve özellikle genç insanlarımızla, sigara içmeyenleri sigaranın zararlarından korumaktır.

Sigara alışkanlığı, zararlı olduğu gibi, aynı zamanda bulaşıcı bir nitelik taşımaktadır. Özellikle çocuklar ve gençler, çevrelerinde örnek aldıkları yetişkinlerin sigara içtiklerini gördükçe, bu davranışı olağan toplumsal davranış biçimi olarak benimsemektedir. Örnek yetişkinler; ana-baba, arkadaş, öğretmen, hekim, sevilen sanatçı ve politikacılar vb. olabilmektedir. Sigara içmenin kurallara bağlanması, çocuk ve gençlerimizin, örnek yetişkinlerin sigara içtiklerini daha az görmelerini sağlayacaktır. Reklam yasağı da benzer sonuçlar getirecektir. Araştırmalar, sigara reklamlarının özellikle çocuklar üzerinde çok etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Sigara içmeyenlerin bulunduğu ortamda sigara içilmesi, onların sağlığını doğrudan etkilemektedir. Edilgin ya da istemsiz sigara içme denilen bu durum, özellikle sürekli dumanlı ortamda yaşamak zorunda olan sigara içmeyen insanların önemli hastalıklara yakalanmalarına, hatta ölümlerine yol açabilmektedir. Tüm bunlar, bilimsel araştırmalarla ortaya konmuş acı gerçeklerdir. Sigara içmeyenlerin, kendi istençleri dışında dumana maruz kalmalarını önlemek için kurallar konması, hiç kuşku yok ki, temel bir hakkı sağlama yönünde atılmış önemli bir adımdır.

Yasa'nın yürürlüğe girmesinden sonraki geçiş döneminde kimi sorunlar yaşanabileceği göz ardı edilmemelidir. Toplumumuzda bir dönem kapanmaktadır. Tiryakilerin "özgürce" sigara içebilecekleri toplumsal ortam, geride kalmıştır. Şimdi sıra, herkesin "temiz hava soluma hak ve özgürlüğünü" savunma ve kullanma dönemine gelmiştir. Bu yeni dönemin başarılı olabilmesi ve geçişin olanaklar ölçüsünde çatışmasız gerçekleşebilmesi için herkese görev düşmektedir. Özellikle kimi ünlü tiryakilerimizin, çatışmaları körükleyici açıklamalardan kaçınmaları, büyük önem taşımaktadır. Zaten onların da, halkın, özellikle gençliğimizin sağlıklı geleceğine yönelik olumlu sonuçlar getirecek bu Yasa'ya karşı olduklarını düşünmüyoruz. Sorun, bizlerin, yani sigara alışkanlığına karşı savaşımla görevli olanların, konuyu yeterince aydınlatamamalarından kaynaklanmaktadır.

UYGULAMANIN BAŞARISI İÇİN

Yasa'nın getirdiği kurallara toplumun uyum sağlaması konusunda,yetkili ve ilgili, gönüllü, mesleki tüm kurum ve kuruluşlara önemli görevler düşmektedir. Örneğin, hükümetin yeni Yasa'yı ve aydınlatıcı bilgileri illere ve ilgili bakanlıklara (İçişleri, Milli Eğitim, Ulaştırma vb.), en uç birimlere ulaşacak biçimde duyurması gerekmektedir. Konuyla ilgili yönetmelik ve genelgeler bir an önce çıkarılmalıdır. Kamu görevi yapan kuruluşların yöneticileri, Yasa'nın öngördüğü sigarasız ortamı sağlamak için gerekli adımları atmaya başlamalıdır. Yasa'da sözü edilen "Kamu hizmeti yapan kurum ve kuruluş" tanımlamasının, kamu işlevi olan resmi ve özel tüm kurum ve kuruluşları kapsadığını unutmamak gerekir. Bu nedenle, sigara kullanımıyla ilgili düzenlemelerin, bu gibi kuruluşlardaki "beş veya beşten fazla kişinin görev yaptığı kapalı mekanlarda" geçerli olması, yasal bir zorunluluktur. Başka bir deyişle Yasa, kapalı alanlardaki hemen tüm işyerlerini kapsama almaktadır.

Meslek kuruluşlarına, kendi alanlarıyla ilgili düzenlemeler, üyelerinin ve halkın bilgilendirilmesi konusunda önemli görevler düşmektedir. Kitle iletişim araçlarının eğitici yayınlara hemen başlaması, önemli bir adım olacaktır. Bu konuda, Sigara ve Sağlık Komitesi'ni oluşturan kuruluşlar, istekte bulunan tüm medya kuruluşlarına yardıma hazırdır.

BİLİNÇLİ YURTTAŞLARA DÜŞEN GÖREV

Sigara kullanımıyla ilgili yasal düzenlemelerin işlerlik kazanması ve yaşayabilmesi konusunda en önemli görevse, asıl denetleyici olan bilinçli yurttaşlara düşmektedir. Her birey, uyarıcı işlev görebilir. Sigara içmeyenler de içenler kadar haklarını korumalı; bu Yasa'nın getirdiği kurallara sahip çıkmalıdır. Basit uyarılar bile, çoğu farkında olmadan, bilinçsizce sigara yakan tiryakilerimizin büyük çoğunluğu için yeterince caydırıcı olabilmektedir. Ceza ya da yaptırımın, ancak kural tanımayan çok küçük bir azınlık kesim için gerekli olacağına inanıyoruz. Kuşkusuz, bu nitelikteki "asi" tiryakilerimize de, Yasa'nın öngördüğü yaptırımların uygulanması kaçınılmaz olacaktır.

Sonuç olarak, savaşım bitmemiştir, yeni başlamıştır. Unutulmamalıdır ki asıl savaş sigara tiryakileriyle içmeyenler arasında değil; uluslararası sigara tekelleriyle, sigaranın zararlarından etkilenerek sağlıklarını, hatta yaşamlarını yitiren masum insanların oluşturduğu halk kitleleri arasındadır. Bu savaşta tiryakilerin yeri, masum insanların yanı olmalıdır. Böylece onlar, kendilerini tehdit eden bu zararlı alışkanlıktan kurtulmanın da ilk adımını atmış olabilirler.

Doç. Dr. Özen Aşut (Sigara ve Sağlık Ulusal Komitesi üyesi)

Laiklik, kadın sorunu ve bir düzeltme

Derginizin Aralık 1996 sayısındaki "10 Kasım'da Atatürk'ü anarken..." adlı yazımın 4. sütununda benim için çok önemli olan bir cümle unutulmuş. "**Atatürk** laikliği ilan ettikten sonra annemin..." ibaresinden sonra "Aman kızım! Milletimiz dinini bırakmaya ne kadar hevesliymiş. Sanki **Atatürk** onlara dininizi bırakın dedi." cümlesinin gelmesi gerekir. Bu cümleyi unutmadığıma göre, önemi; eğitimi olmayan, dindar bir kadının, laikliği, bugünkü sözde okumuşlardan daha iyi anladığından kaynaklanıyor olsa gerek. Gerek annem, gerek medresede okuduktan sonra öğretmen olmuş babam biz çocuklarına dinimiz hakkında bilgi vermekle beraber, bunların uygulanması için asla zorlamadılar. Çünkü ikisi de aydın kişilerdi. Ayrıca halk arasında da kimse kimseye din hakkında karışmazdı.

Sanki eskiden cuma namazı yasakmış gibi, şimdi camiler cuma namazında dolup taşıyor. Kimisi arabasını göstermek, kimisi de "ben de gidiyorum" diye gösteriş yapmak için gidiyorlar namaza.

Birlikte çalıştığımız sevgili arkadaşım **Hatice Kızılyay** yıllarca beş vakit namazla dinimizin bütün kurallarını yerine getirdi. Hatta birçok isteğinden vezgeçip biriktirdiği ev parasının zekatını bile verdi. Diğer taraftan **Atatürk**'ün ülkemizi aydınlatmak için getirdiği bütün yeniliklere candan bağlıydı. Kızların para karşılığı başlarını örtüp üniversiteye gitmelerine deli oluyordu. "Mabet fahişelerinin simgesi olan baş örtüsünü sözde din kuralı diyerek başlarını örtmekle, kendi kuyularını kazdıklarından, erkeklerin köleliğini kabul etmeye başladıklarından haberleri yok." diyordu. Laik bir devletin Başbakanı'nın kadınlara resmen evde oturup çocuk doğurmalarını, kocalarına destek olmalarını, daha doğrusu köle olmalarını önermesi **Hatice**'nin ne derece haklı olduğunu gösteriyor.

Muazzez İlmiye Çığ

DÜZELTME

Aralık 1996 (30.) sayımızda Sayın **Rennan Pekünlü**'nün "Kapkaranlık maddeler" adlı yazısında teknik bir hata sonucu bazı ifadeler yanlış basılmıştır. Yazarımız ve okurlarımızdan özür dileriz.

34. sayfa, 3. sütun, 2. paragraftaki "Virial Kuramı, çekim kuvvetlerinin işlerlikte olduğu bir dizgede, dizgenin potansiyel erkesiyle (enerjisiyle) (Ep) kinetik erkesinin (Ek) iki katı toplamının sıfır olduğunu söyler: Ep + 2 Ek=0." cümlesi, "Virial kuramı, çekim kuvvetlerinin işlerlikte olduğu bir dizgede, dizgenin potansiyel erkesiyle (enerjisiyle) (E_P) kinetik erkesinin (E_k) iki katı toplamının sıfır olduğunu söyler: $E_P + 2\ E_k = 0$." şeklinde düzeltilecektir.

35. sayfa, 3. sütun son paragraftaki "Bu senaryo ? değerinin 1'e eşit olmasını istemektedir (eğer ? = 0 ise)" ifadesi "Bu senaryo Ω değerinin 1'e eşit olmasını istemektedir (eğer ∧ = 0 ise)" şeklinde düzeltilecektir.

35. sayfa, bir önceki sütundan devam eden paragraftaki "? T/T" şeklindeki ifade "δ T/T" olarak düzeltilecektir.

35. sayfa 4. sütun birinci paragraftaki "?=1" ifadesi "Ω =1" şeklinde, "?'nin 1'e eşit olması" ifadesi "Ω'nin 1'e eşit olması" şeklinde, parantez içindeki "eğer ? = 0.01 eşitliğini karanlık madde yardımıyla ? = 1 eşitliğine dönüştüremezsek ? kozmolojik sabiti hortlayacak!" ifadesi "eğer Ω = 0.01 eşitliğini karanlık madde yardımıyla Ω = 1 eşitliğine dönüşteremezsek ∧ kozmolojik sabiti hortlayacak" şeklinde, "Aslında ... " ile başlayan cümledeki "?'nin 1'den farklı olması" ifadesi "Ω'nin 1'den farklı olması" şeklinde "17+2 milyar yıldır "ifadesi 17±2 milyar yıldır" şeklinde, "Diğer yandan HO 50 kms-1 Mpc-1 denli düşük alsak da? = 1 değeriyle evrenin yaşı 14 milyar yılın da altında çıkıyordu." cümlesi "Diğer yandan H_o değerini 50 kms^{-1} Mpc^{-1} denli düşük alsak da Ω = 1 değeriyle evrenin yaşı 14 milyar yılın da altında çıkıyordu" şeklinde, "Bu yaş ?-1 gereksinimiyle uyuşmaktadır. " cümlesi "Bu yaş Ω = 1 gereksinimiyle uyuşmaktadır." şeklinde ve paragrafın son cümlesindeki "? = 1 değeri ilk kez çekici bir seçenek olur" ifadesi "Ω = 1 değeri ilk kez çekici bir seçenek olur" şeklinde düzeltilecektir.

36. sayfa 2. sütunda bir önceki sütundan devam eden paragraftaki "Dev gökadaların özeğinden 30-300 kpc uzaklıklar arasında M/L > 100 MO/LO ve kütle niceliği de ? 1012 MO'dir" ifadesi " Dev gökadaların özeğinden 30-300 kpc uzaklıklar arasında $M/L > 100\ M_o / L_o$ ve kütle niceliği de ~ 10^{12} M_o'dir." şeklinde düzeltilecektir.

36. sayfa, 3. sütun, bir önceki sütundan devam eden paragraftaki "? 1012 MO" ifadesi " ~ 10^{12} M_o" şeklinde düzeltilecektir.

36. sayfa 4. sütun, bir önceki sütundan devam eden paragraftaki "? 1012 MO" ifadesi " ~ 10^{12} M_o" şeklinde düzeltilecektir.

36. sayfa, 4. sütun, birinci paragraftaki " 1025-103" sayısal ifadesi "$10^{2.5}$ - 10^3 şeklinde düzeltilecektir.

Kemal Alemdaroğlu hakkındaki asılsız yayını kınıyoruz

Kasım ve Aralık ayında bazı basın ve yayın kuruluşlarında İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Cerrahi Tıp Bölüm Başkanı Prof. Dr. **Kemal Alemdaroğlu** hakkında asılsız ve taraflı yayınlar yapılmıştır.

Olay, asistanlığa yeni başlayan bir bayan doktorun kıyafetiyle, Anayasa, 2547 sayılı Üniversite'ler yasası, 657 sayılı Devlet Memurları Yasası ve bağlı yönetmeliklerle, Cerrahi Klinikleri gelenek ve kurallarına uymamakta ısrar etmesiyle ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine durum üst yönetime bildirilmiş, bu kişi hakkında disiplin soruşturulması açılmış ve bu süre içerisinde de görev yeri değiştirilmiştir.

Üniversitelerde, kimi çevrelerin ileri sürdükleri gibi "başörtüsü zülmü" yoktur. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde de bu konuda bir sorun yaşanmamaktadır. Ancak pratik çalışmalarda ve ameliyatlarda bu görevlilerin özel koşullara ve kurallara uyması gerektiği açıktır.

Bu gibi konular vesile sayılarak, çağdaş, laik, demokratik cumhuriyet ve kurumları yıpratılmak istenmektedir.

Başta İ. Ü. Senatosu olmak üzere, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dekanı Prof. Dr. **Ahmet N. Özbal** ve Yönetim Kurulu üyeleri, Prof. Dr. **Burhan Şenatalar** (Üniversite Öretim Üyeleri Derneği Başkanı), Prof. Dr. **Metin Arık** (B.Ü. Türk-Balkan Fizik Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü), Prof. Dr. **Dinçer Gülen** (Biyologlar Derneği İstanbul şube başkanı), Prof. Dr. **Emine Rızaoğlu**, Doç. Dr. **Baki Akkuş**, Doç. Dr. **Nizamettin Erduran**, Dr. **Sehban Kartal** (T.F.D. Genel Merkezi yöneticileri) ve çeşitli kurum ve kuruluşlar da Prof. Dr. **Kemal Alemdaroğlu**'na yapılan saldırı ve tehditlere tepkilerini dile getirdiler.

Düzce'de Bilim ve Ütopya okurlarıyla tanışma toplantısı

Bilim ve Ütopya okurları 23 Aralık'ta **Ender Helvacıoğlu**'nun da katılımıyla tanışma çayında biraraya geldiler. Düzce Şehir Tiyatrosu'ndaki sohbete yaklaşık 50 kişi katıldı.

Ender Helvacıoğlu'nun *Bilim ve Ütopya* dergisini ve Vakıf çalışmalarını içeren sunuşundan sonra okurlar, derginin yayın politikası ve içeriğiyle ilgili sorular sordular ve önerilerde bulundular.

Okurlar *Bilim ve Ütopya* 'nın çok önemli konularda tartışma zeminleri yarattığını ve okur toplantılarının kurumsallaştırılmasının ve dergi kapağını oluştan konuların tartışılmasının ihtiyaç olduğunu belirlediler. Toplantıda *Bilim ve Ütopya* 'nın abone satışının güçlendirilmesi, daha sistemli bir dağıtım ağı oluşturulması, okur toplantılarının sıklaştırılması ve sonuçlarının dergiye iletilmesi de. kararlaştırıldı.

Mehmet Esmer / Düzce

Briç faydalı bir oyundur

Ben 1975 yılından beri briç oynarım. Ancak benim bu merakım salt vakit geçirmek için değil, oyunun ilmine de girmek içindir. Konu hakkında Amerika ve Fransa'dan getirttiğim 200'ü aşkın kitap koleksiyonuna, bir o kadar da dergiye sahibim.

Ali Nesin'in , brici hiçbir işe yaramayan bir oyun olarak tanımlamasına kesinlikle katılmıyorum. Sayın **Nesin**'in brici, briç masalarında eğlenmek için ve hiçbir kitaba başvurmadan öğrendiğini anlıyoruz. Yine Sayın **Nesin**'in açıklamalarından anladığımıza göre, satranç da işe yaramıyor; saatlerce o tahtanın başında kafa yormak boşunadır. Bu arada bricin satranca olan bir üstünlüğüyse, kapalı olan elleri, verilen ve de verilmeyen deklarasyonlardan, puan ve dağılım hesaplamalarından olasılık hesaplamalarına kadar birçok alternatif oluşturarak, bazen yüzde 100 kesinlikle, bazen de daha az bir olasılıkla neticeye varması ve bu kapalı elleri çözmesidir.

Samuel K. Maya / İstanbul

Teşekkür

Sayın **Ali Nesin**'e güzel köşesi için ve bu enfes dergiyi çıkaran tüm dergi çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım. Teşekkür etmekten başka şeyler de yapmak istiyorum, yapamadığım için kendime kızıyorum. İyi ki varsınız...

Mustafa Bülent Mutluoğlu (Elektronik Mühendisi) / **İstanbul**

Bilim ve Ütopya Konferansları

Uyuşturucu Madde Bağımlılığı
Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu
13 Ocak 1997 Pazartesi Saat: 18.30

Kadın Hareketinde İki Eksen
Firdevs Gümüşoğlu
27 Ocak 1997 Pazartesi Saat 18.30

Taranta Babu Kültür Merkezi
Adres: Lamartin Cad. No:11/5 Taksim (PTT karşısı)
Tel / Faks: (0212) 235 28 59

Muazzez İlmiye Çığ'a teşekkür

Dergiyi 10. sayıdan bu yana izliyorum ve aydınlanma yolunda önemli bir yapıtaşı olarak görüyorum. Felsefe, Dinler Tarihi ve Matematik sayfalarınız harika.

Aralık 1996 sayınızda, Büyük Devrimci Ata'mızın aydınlanma yolunda yaptığı devrimlerin önemine değindiği için Sayın **Muazzez İlmiye Çığ**'a ayrıca teşekkür ederim.

Yenilikçi, gerçekçi ve dolu dolu kalmanız dileğiyle...

Umut Ünalan / Ankara

DUYURULAR... DUYURULAR... DUYURULAR... DUYURULAR... DUYURULAR...

İ.Ü. Gözlemevi Araştırma ve Uygulama Merkezi Ocak Etkinliği

(Konferans öncesi) Saat: 13.30-14.30 arasında güneş gözlemi; slayt ile gökyüzü.

Yer: Gözlemevi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Beyazıt.

8 Ocak 1997: "İstanbul'un Tarih Öncesi Dönemleri ve Yarımburgaz Mağarası."; Prof. Dr. **Güven Arsebük** (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi). Saat: 15.00. Yer: Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü,Nüzhet Gökdoğan Dershanesi.

Ankara Üniversitesi'nde Görsel Akademik Şölen

Düzenleyen: Ankara Tıp Fakültesi Deontoloji Anabilim Dalı

Yer: AÜTF Morfoloji Binası Mavi Salon

Tarih: 16 Ocak 1997 Perşembe

Saat: 9.45, Açılış: "Toplantının Anlam ve Önemi"
Prof. Dr. **Yaman Örs** (AÜTF Deontoloji A. D.)
Prof. Dr. **Nusret Aras** (AÜTF Dekanı)

Sunuşlar (Gezi tarihleri sırasıyla):

Saat: 10.00- "Sofya'dan Berlin'e"
Berna Arda (AÜTF Deontoloji A. D.), **Cemal Ulusoy** (AÜTF Öğrencisi)

Saat: 11.00- "Afrika'nın Büyülü Köşesi: Güney Afrika"
Serap Şahinoğlu Pelin (AÜTF Deontoloji A. D.)

Saat: 14.00- "Hipokrat Ağacının Altında"
İlter Uzel (Çukurova Ü. Tıp Fak. Deontoloji A. D.)

Saat: 15.00- "Ege Sularında"
Adnan Ataç (GATA Tıp Fak. Tıp Tarihi ve Deontoloji A. D.)

Saat: 16.00- "Mafyasız bir Sicilya"
Şefik Görkey (Marmara Ü. Tıp Fak. Deontoloji 'T. Etik' A. D.), **Yaman Örs** (AÜTF Deontoloji A. D.)

3. Tıbbi Etik Sempozyumu

Bilindiği gibi, Tıbbi Etik sempozyumların ilki İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı ile AÜTF Deontoloji A.D. tarafından İstanbul'da 1993'de; 2. si Çukurova Ü. Tıp F. Deontoloji A.D. ve AÜTF Deontoloji A.D. ile Biyoetik Derneği tarafından Adana'da 1995'de yapılmıştır. Sempozyumların 3.sü Biyoetik Derneği tarafından düzenlenecektir. Sempozyum serbest bildirilere açık olacak, paneller yapılacak ve bu konudaki değişik öneriler değerlendirilecektir. Bildiri özetlerinin ve başvuru formunun doldurularak, 1 Mayıs 1997 tarihine kadar gönderilmesi gerekmektedir.

SEMPOZYUMA KATILIM KOŞULLARI

17 Temmuz 1997 tarihine kadar:
Öğretim Üyesi: 2.500.000 TL
Diğer Katılımcılar: 1.500.000 TL
17 Temmuz 1997 tarihinden sonra:
Öğretim Üyesi: 4.000.000 TL
Diğer Katılımcılar: 2.500.000 TL
Hesap No: 1001245-0
Yapı Kredi Bankası Farabi Şubesi

Başvuru için yazışma adresi:
Dr. **Serap Şahinoğlu Pelin**
AÜTF Deontoloji A.D. Sıhhiye-Ankara

Yeni yıla Bilim ve Ütopya Vakfı ile giriyoruz

Ender HELVACIOĞLU

Dört aydır sürdürdüğümüz çalışmanın sonucunda Bilim ve Ütopya Vakfı, 168 kurucu üye ile kuruluş başvurusunu gerçekleştirdi. Böylece ilk adımı atmış bulunuyoruz. Vakıf Senedi'mizin yeni yılın ilk aylarında resmen tescil edileceğini ve somut çalışmalara başlayacağımızı umuyoruz. Bu bölümde Bilim ve Ütopya Vakfı'nın kurucu üyelerinin, danışma yoluyla oluşturulan geçici yönetim kurulu ve denetim kurulu asli ve yedek üyelerinin listesini, Vakıf Senedi'nin tam metnini okuyabilirsiniz.

Resmi tescili bekleyeceğimiz önümüzdeki birkaç ayda, Vakfın İstanbul'daki merkezinin açılması, Ankara ve İzmir'den başlamak üzere çeşitli kentlerde şube açma olanaklarının araştırılması, düşündüğümüz ilk faaliyetler için planlamaların ve ön çalışmaların yapılması, üye çalışmasına devam edilmesi, bir mali atak gerçekleştirilmesi, Vakıf'ta çalışacak elemanların tespit edilmesi gibi işlere yoğunlaşacağız. Vakfı ilk kurucular kuruluna kadar yönetecek olan Geçici Yönetim Kurulu, Ocak ayı içinde toplanarak Vakıf Başkanını, Başkan Yardımcısını ve Saymanı seçecek, önümüzdeki dönemin çalışmalarını planlayacaktır. Denetim Kurulu da toplanarak Başkanını seçecektir.

1 Temmuz 1995'te yaptığımız Bilim ve Ütopya 1. yaşgünü yemeği. Vakıf düşüncesi ilk kez bu toplantıda dile getirilmişti.

Yeni yılda geleceği bilinen zamlar dolayısıyla başvurumuzu 1996 sona ermeden gerçekleştirmek zorundaydık. Kısa bir sürede çok sayıda kurucunun bulunması ve tam anlamıyla damlaya damlaya göl olur yöntemiyle ilk birikimin sağlanması önemli bir başarıdır. Bu başarı, gelecekteki güçlü çalışmaların da zeminini hazırlamıştır. Maya tutmuştur: Kurucu olma talebini bize bildiren, fakat gerekli evrakları hazırlayamadıkları için bu talepleri gerçekleşemeyen çok sayıda dostumuz vardır. Bu Bilim ve Ütopya dostları için Vakıf Senedi'ne bir geçici madde ekledik. Resmi kuruluş gerçekleşene kadar üyelik şartları aynen kuruculuk şartları gibi olacaktır. Ayrıca hiçbir evrağa da gerek duyulmayacaktır. Bu dostlarımıza ulaşarak, asli üye olmalarını sağlayacağız.

Sevgili öğretmen dostlarımız **Nural Güran** ve **Ruhi Mutlu**, henüz kuruluş aşamasında Bilim ve Ütopya Vakfı'na önemli bağışlarda bulunacaklarını açıkladılar. Sayın **Güran** tüm mal varlığını, Sayın **Mutlu** ise kitaplığını Vakfa bağışlayacağını açıkladı. **Nural Güran** ve **Ruhi Mutlu**'yu bu örnek tutumlarından dolayı kutluyoruz. Bu tür bağışları önümüzdeki aylarda bir kampanya biçiminde ele alacağız.

Bilim ve Ütopya Vakfı çok heyecan verici bir olay. Bir çocuğumuz oldu, gürbüz mü gürbüz, önü açık... Anadolu'nun her köşesine bilimi, bilimsel düşünceyi ve ütopyayı götürecek bir Aydınlanma odağı yaratmaya azimliyiz. Çok çalışacağız; her zamanki gibi elbirliğiyle, zevkle çalışacağız. Tüm kuruculara ve yönetim kurulu üyelerine başarılar diliyoruz.

Yeni yılda dergimiz de büyük bir atak gerçekleştirecektir. Gerek içerik gerek teknik olarak Bilim ve Ütopya'yı güçlendireceğiz. Bunun da planları ve ön çalışmaları içindeyiz.

Tüm okurlarımızın, yazarlarımızın ve dostlarımızın yeni yıllarını kutlarız. Güzel, aydınlık ve heyecan verici bir yıl olacak 1997.

Gelecek ay buluşmak üzere dostlukla...

Bilim ve Ütopya Vakfı Kurucu Üyeleri

(isim sırasına göre)

Abdullah Ozan, Abdülaziz Aşan, **Abdülkadir Ön**, Adil Aslan, **Prof. Dr. Ahmet İnam**, Prof. Dr. Ahmet Metin Hotinli, **Ahmet Nuri Türkeeş**, Ahmet Özbay, **Doç. Dr. Alâeddin Şenel**, Ali Gür, **Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu**, Prof. Dr. Ali Nihat Bozcuk, **Ataman Özdemir**, Atila Aşut, **Prof. Dr. Atilla Bozkurt**, Prof. Dr. Aykut Kence, **Ayşe Suzan Turak**, Ayşe Şirin Atabay, **Dr. Aziz Murat Argon**, Doç. Dr. Berna Arda, **Bülent Uluçer**, Celile Hale Dere, **Cem Önem**, Yrd. Doç. Dr. Cemal Can Bilgin, **Prof. Dr. Cemal Yıldırım**, Cumhur Erdin, **Çim Ülkü Özyar**, Daşar Karadağ, **Dr. Doğu Perinçek**, Düzgün Çaynak, **Emel Oybak**, Ender Helvacıoğlu, **Engin Çiçekliyurt**, Engin Deniz Ertaş, **Engin Kansav**, Prof. Dr. Eren Omay, **Erkan Sevinç**, Ertuğrul Barka, **Esma Karadoğan**, Ethem Sancak, **Ferit İlsever**, Feyza Perinçek, **Fikri Kumbasar**, Prof. Dr. Filiz Ersel, **Firdevs Gümüşoğlu-Helvacıoğlu**, Füsun Oralalp, **Gülay Lostar**, Gülümser Argon, **Gürler Akdora**, Yrd. Doç. Dr. H. Çağatay Keskinok, **H. Hüseyin Durmaz**, H. Meftun Bulunmaz, **H. Nevzat Erkmen**, Doç. Dr. H. Zafer Kars, **Hakkı Burçay Anger**, Halit Doğan, **Handan Can**, Hasan Atilla, **Hasan Basri Özbey**, Hasan Yalçın, **Prof. Dr. Hayal Özkılıç**, Prof. Dr. Hikmet Gökalp, **Hikmet Özkaya**, Hüsamettin Güvenal, **Prof. Dr. Hüseyin Ali Nesin**, Hüseyin Doğan, **Hüseyin Mengüş**, Hüseyin Ülkü, **İbrahim İlhan Dökmen**, İffet Diler, **İlhan Kırıt**, İlyas Özcan, **İsmail Can Pelin**, İsmail Değerli, **Doç. Dr. İsmail Melih Baş**, İsmail Üstün, **İsmet Arslan**, K. Deniz Öğüt, **K. Kaan Arslanoğlu**, Prof. Dr. Kamil Gediz Akdeniz, **Prof. Dr. Korkut Yaltkaya**, Levent Uluçer, **Prof. Dr. Leziz Onaran**, M. Alp Hamuroğlu, **M. Levent Gedizlioğlu**, Prof. Dr. M. Tahir Hatipoğlu, **M. Teoman Ulusoy**, Mehmet Alperdem, **Mehmet Arslan**, Mehmet Başkurt, **Doç. Dr. Mehmet Can Akyolcu**, Mehmet Halil Güleç, **Prof. Dr. Melih Ersoy**, Mete Güzelant, **Metin Aktaş**, Metin Küren, **Muazzez İlmiye Çığ**, Murat Metin, **Musa Tanrıkulu**, Prof. Dr. Mustafa Altıntaş, **Mustafa Metin**, Dr. Mustafa Serhat Özyar, **Mustafa Ulusoy**, Muzaffer Usta, **Prof. Dr. N. Sabri Mülazımoğlu**, Nalân Mahsereci, **Nazım Topçu**, Nejat Birdoğan, **Nesrin Timur**, Prof. Dr. Neşet Çağatay, **Nevbahar Karakuş**, Yrd. Doç. Dr. Nevzat G. Gençer, **Nilüfer İlkaya**, Numan Kazazoğlu, **Nurhan Nebioğlu**, Nuri Mustafa Ürgüplü, **Nursel Ozaner**, O. Nejat Akfırat, **Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu**, Orhan Bulunmaz, **Orhan Ergün**, Osman Azmi Barut, **Osman Nuri Büyüker**, Ökkeş Sırrı Çopur, **Ömer Karabulut**, Ömer Sökmen, **Önder Özen**, Özcan Baran, Doç. Dr. **Özen Aşut**, Özgür Özyar, **Pertav Yılmaz**, Rıdvan Burteçin, **Ruhi Mutlu**, Prof. Dr. Ruşen Keleş, **S. Fehmi Akçiçek**, S. Serpil Güvenç, **Sabri Kuşkonmaz**, Sait Cumbullu, **Salih Yapıcı**, Prof. Dr. Semih Koray, **Dr. Serap Pelin**, Seval Şentürk, **Sevinç İlkuçan**, Sinan Vargı, **Suat Kaptaner**, Süleyman Aytekin, **Şadan Türker**, Şafak Ahmet Deniz, **Prof. Dr. Şafak Ömer Alpay**, Prof. Dr. Şenel Ergin, **Şükran Yüce**, Şükrü Aslan, **Şükrü Günbulut**, Tanju Ertunç, **Yrd. Doç. Dr. Tolga Çiloğlu**, Turhan Çakar, **Türkan Erdoğan**, Uğur Mehmet Leloğlu, **Veli Sivaslı**, Veysel Yıldız, **Prof. Dr. Y. Beyatlı Doğan**, Yasemen Büyüker, **Yaşar Gül Özkaya**, Yaşar Kırma, **Yusuf Ziya Ertürk**, Doç. Dr. Yücel Çağlar, **Yüksel Mansur Kılınç**, Zeki Sarıhan.

BİLİM VE ÜTOPYA VAKFI SENEDİ

Bu Vakıf Senedi'nde adları adresleri yazılı kişiler tarafından Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre bir vakıf kurulmuştur.

1. BÖLÜM: KURULUŞ HÜKÜMLERİ

VAKFIN ADI

Madde 1: Yasalar ve bu resmi senet hükümlerince yönetilen, vakfedenlerin amacı doğrultusunda ve kamuya yararlı etkinliklerde bulunmak üzere kurulan bu vakfın adı; "Bilim ve Ütopya Vakfı"dır. Kısaltılmış adı "BÜVAK" olup, bu senette "Vakıf" olarak anılmıştır.

Madde 2: Vakfın merkezi İstanbul ilindedir. Merkezin adresi; Geçici 4. Maddede belirtilmiştir. Vakıf merkezi Vakıf Yönetim Kurulu kararı ile Geçici 4. Maddede belirtilen adresten başka bir adrese taşınabilir.

Vakıf, Yönetim Kurulu kararı ile ve yetkili makamların onayı ile yurtiçinde ve dışında şube, temsilcilik ve irtibat büroları açabilir.

VAKFIN AMACI

Madde 3: Aydınlanma, ileri bir uygarlığın değer ve ölçülerine ulaşma ülkemizin önde gelen ihtiyacıdır. Bilimsel düşüncenin her alanda yayılması Türkiye Aydınlanmasının en önemli bileşenlerinden biridir.

Vakıf; bilimsel düşüncenin toplum içinde yaygınlık kazanmasına, ülkemiz biliminin, bilim kurumlarının gelişmesine, toplumcu bilim politikalarının oluşturulmasına, ulusal ve demokratik bir kültürün geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlar.

VAKFIN AMAÇ DOĞRULTUSUNDA ETKİNLİKLERİ

Madde 4: Vakıf 3. maddedeki amaçları gerçekleştirmek için aşağıdaki etkinliklerde bulunur.

a) Bilim politikaları geliştirip, resmi kuruluşlara ve kamuoyuna ulaştırmak,

b) Bilimsel amaçlı seminer, kurs, sempozyum, konferans, kongre ve bilim gezileri düzenlemek. Düzenlenmiş bu etkinliklere katılmak, katılımcıları özendirici girişimlerde bulunmak. Toplantı, açıkoturum, konser vb etkinlikler düzenlemek.

c) Ödüllü yarışmalar düzenlemek.

d) Bilimsel projeler oluşturmak, hazırlamak, bu projelerin oluşturulmasında ve hazırlanmasında özel ve tüzel kişilerle işbirliği yapmak veya bu tür çalışmaları desteklemek.

e) Bilimsel amaçlı sergiler açmak, fuarlar düzenlemek.

f) İhtiyacı olan öğrencilere her türlü burs vermek.

g) Vakfın gelişimi amacıyla, yabancı ülkelerde de sosyal ve bilimsel etkinliklere girişmek ve bu ülkelerdeki benzer amaçlı kuruluşlardan malzeme, bağış ve yardım kabul etmek.

h) Yurtiçinde ve yurtdışında bilimsel amaçlı geziler düzenlemek.

ı) Süreli veya süresiz yazılı yayın faaliyetinde bulunmak. Vakıf amacına uygun yayın yapan yazılı, görsel veya işitsel yayın faaliyetlerini desteklemek. Mevzuat izin verdiği takdirde radyo ve TV istasyonu ve kanalları oluşturmak. Mevcut TV'lere ve radyolara, süreli ve süresiz yayınlara bilimsel ve kültürel amaçlı programlar hazırlamak. Bilimsel ve kültürel amaçlı ses ve görüntü kaseti ve CD'si, kısa ve uzun metrajlı filmler yapmak.

j) Vakıf olarak veya başkaca gerçek veya tüzel kişilerle ve kurumlarla anlaşmalar yaparak, vakfa gelir ve gelişme sağlayan araştırma merkezleri, hastane, yüksek öğrenim kuruluşları dahil, her türlü okul, dershane, laboratuvar, enstitü, atölye, iktisadi ve ticari işletme ve tesis, bilim kültür ve sanat merkezleri, yayınevi, matbaa, lokal, anaokulu ve kreş, bakımevi, öğrenci yurdu, kamp, müze, otel, konaklama tesisi, dinlenme tesisi, kütüphane, spor tesisi ve kulüpler açmak.

k) Matbaa, basın, yayın ve tanıtım merkezleri oluşturmak.

l) Bilimsel araştırmalar için yurtdışına insan göndermek, aynı şekilde yurtdışından çağırmak, kabul etmek ve bu amaçla yurtiçi ve yurtdışında gerçek ve tüzel kişilerle işbirliği yapmak.

m) Çalışma grupları oluşturup, bilimsel araştırmalar yapmak, sağlık taramalarında bulunmak.

n) Amaca uygun açık artırma, müzayede düzenlemek.

o) Vakfın kuruluşuna öncülük eden ve adını veren Bilim ve Ütopya dergisiyle her türlü maddi ve manevi dayanışma içinde bulunmak.

VAKFIN HUKUKSAL İŞLEM YETKİSİ

Madde 5: Vakıf, amacına ulaşmak için yasal sınırlamalar dışında, tutar ve değeri kısıtlanmamış taşınır ve taşınmaz mallara bağış, vasiyet, satın alma ve kiralama mülkiyetin gayri ayni haklar, gayrimenkul takyidat suretiyle vesair her yasal yolla sahip olmaya ve kullanmaya, vakıflara ilişkin yasa hükümleri uyarınca sahip olduklarını satmaya, devir ve ferağ etmeye, mülkiyetin gayri ayni haklar, gayrimenkul takyidatı tesisine bunları kaldırmaya, gelirlerini almaya ve harcamaya, bağışa, vakıf mal varlığına giren bir yada birden çok taşınmaz mal ya da gelirlerini bir ya da birçok kez yatırımda kullanmaya, vakıf amaçlarına aykırı olmamak ve amaçlarına bir bölümüyle ya da tümüyle tahsis edilmek koşulu ile olacak bağış ve vasiyet, satın alma ve diğer yollarla edindiği taşınır ve taşınmaz malları ve paraları yönetmeye ve tasarrufa harcamaya, vakıf gelirlerini artırmak için pay senetleri, tahvil, finansman bonosu, mevduat sertifikası, hazine bonosu, yatırım fonları ve diğer menkul değerleri almaya ve vakıf amacı gereği bunları değerlendirip satmaya, mevduat hesabı açmaya, vakıf amaçlarına benzer çalışmalarda bulunan yurtiçi ve yetkili makamların izni ile yurtdışı vakıflarla işbirliği yapmaya, yerli ve yabancı vakıflardan yardım almaya, bu yardımı sağlamak için anlaşmalar yapmaya, amaçlarına harcayacağı gelirlerini artırmak için para ya da malvarlığına giren değerlerle şirketlere katılmaya ayrılmaya, şirketler kurmaya kapatmaya, gerekli ürünleri imal, ithal ve ihraç etmeye, temettü ya da kar paylarını benzer biçimde değerlendirmeye, vakıf amaçlarına uygun olarak yürütülen ve yürütülecek projelerden ve her türlü çalışmalardan gelir elde etmeye ve vakfa gelir getirecek olağan işletme ilkelerine göre çalışacak iktisadi işletmeler kurmaya, bunları doğrudan ya da denetimi altında bir kişi aracılığıyla işlettirmeye, taşınmaz malların irtifak, intifa, sükna, üst rehin, ipotek gibi mülkiyetin gayri ayni haklarını kabule, bu hakları kullanmaya, olan ya da olacak gelirleri ile yapacağı sözleşmeler için taşınır ve taşınmaz malların rehni dahil her türlü güvencelerini almaya ve kaldırmaya, geçerli banka kefaletlerini kabule, vakıf amacını gerçekleştirmek için gereğinde ödünç almaya, taşınır ve taşınmaz mallarını rehin göstermeye, kefalet ve diğer güvencelerini vermeye, vakıf amaçlarından birinin ya da tümünün gerçekleştirilmesi için yararlı ve gerekli görülecek girişim, tasarruf, mal edinme ve sözleşmeleri yapmaya, amaç ve hizmet konularına yararlı olabilecek sandıklar kurmaya, gerçek ve tüzel kişilerle ortaklıklarda bulunmaya ve işbirliği yapmaya ayrılmaya, Türk Medeni Kanunu'nun 46. maddesinde belirtildiği üzere izinli ve yetkilidir. Vakıf, yasal sınırlar içinde, yurtdışında bulunan resmi ve özel kuruluş veya kişilerle yardımlaşmaya girişebilir, ortak yatırım ve çalışmalar yapabilir, bunun için sözleşmeler ve ön anlaşmalar düzenleyebilir.

Vakıf bu yetkilerini 903 sayılı yasa ile yasaklanan yönlerde ve maksatlarda kullanamaz.

VAKFIN MALVARLIĞI

Madde 6: Vakfın kuruluş malvarlığı olarak, vakfedenler tarafından toplam 825.000.000 TL (sekiz yüz yirmi beş milyon) nakit, 561.440.000 TL (beş yüz altmış bir milyon dört yüz kırk bir bin) değerinde mal ve eşya olmak üzere toplam 1.386.440.000 TL (bir milyar üç yüz seksen altı milyon dört yüz kırk bin) tahsis edilmiştir.

Vakfın bu malvarlığı, hiçbir biçimde amaç dışı kullanılamayacaktır.

II. BÖLÜM: YÖNETİMHÜKÜMLERİ

VAKIF ÜYELİĞİ

Madde 7:

a) Kurucu üye: Vakfa en az 5.000.000 TL nakit parayı veya yine en az 5.000.000 TL ederinde her türlü değeri vakfetmiş vakıf senedini imzalamış ve senette adları adresleri yazılı gerçek ve tüzel kişiler.

b) Asli Üye: Vakıf kurulduktan sonra Vakıf amacını benimseyip, en az 3 Cumhuriyet altını değerinde nakit veya değeri vakfa bağışlayan gerçek ve tüzel kişi-

Bilim ve Ütopya Vakfı Geçici Yönetim Kurulu

Asli Üyeler (soyadı alfabetik sıra ile)

- Prof. Dr. Kamil Gediz Akdeniz *(Balkan Fizik Birliği Genel Başkanı, Türk Fizik Derneği Başkanı)*
- Metin Aktaş *(Bilim ve Ütopya Dergisi İdare Müdürü)*
- Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu *(Ruh ve Sinir Hastalıkları Uzmanı)*
- Doç. Dr. Yücel Çağlar *(Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği Başkanı)*
- Prof. Dr. Şenel Ergin *(Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir Planlama Bölümü Öğretim Üyesi)*
- Firdevs Gümüşoğlu-Helvacıoğlu *(Araştırmacı-Yazar)*
- Ender Helvacıoğlu *(Bilim ve Ütopya Dergisi Yayın Yönetmeni)*
- Prof. Dr. Semih Koray *(Bilkent Üniversitesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi, Matematikçi)*
- Prof. Dr. Eren Omay *(İstanbul Teknik Üniversitesi Uzay ve Uçak Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi)*
- Füsun Oralalp *(Araştırmacı-Yazar)*
- Dr. Mustafa Serhat Özyar *(Bilim ve Ütopya Dergisi Ankara Temsilcisi)*
- Feyza Perinçek *(Araştırmacı-Yazar, Aydınlık Dergisi Yazı İşleri Müdürü)*
- Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu *(Yıldız Teknik Üniversitesi Kimya Bölümü Öğretim Üyesi)*
- Doç. Dr. Alâeddin Şenel *(Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi)*
- Nuri Mustafa Ürgüplü *(TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi Başkanı)*

Yedek üyeler

- Yrd. Doç. Dr. H. Çağatay Keskinok
- Doç. Dr. Mehmet Can Akyolcu
- Cemal Can Bilgin
- K. Deniz Öğüt
- O. Nejat Akfırat
- İsmail Üstün
- Aziz Murat Argon
- M. Levent Gedizlioğlu
- Veysel Yıldız
- Şükrü Aslan
- Sabri Kuşkonmaz
- Mustafa Ulusoy
- Ruhi Mutlu
- Metin Küren
- Bülent Uluçer

Bilim ve Ütopya Vakfı Geçici Denetim Kurulu

Asli üyeler (soyadı alfabetik sıra ile)

- Nejat Birdoğan *(Araştırmacı-Yazar)*
- Prof. Dr. Melih Ersoy *(Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık bölümü Öğretim Üyesi)*
- Ferit İlsever *(Bilim ve Ütopya Dergisi Sahibi)*
- Zeki Sarıhan *(Araştırmacı-Yazar, Öğretmen Dünyası Dergisi Yayın Yönetmeni)*
- Veli Sivaslı *(Serbest Meslek)*

Yedek üyeler

- Nalân Mahsereci
- Çim Ülkü Özyar
- Mehmet Halil Güleç
- Orhan Bulunmaz
- Şadan Türker

Tüm mal varlığımı Bilim ve Ütopya Vakfı'na bağışlayacağım

Nural GÜRAN (*)

1950'li yıllardı... Galiba ilkokul üçe gidiyordum. Birgün öğretmenimiz sınıfa bir koli kutusuna doldurulmuş armağanlarla geldi: Kurşun kalemler, kokulu silgiler, boyalar, mendil büyüklüğünde havlular... Hepsini de bize dağıttı. Dağıtırken de bunları bize Amerika'nın gönderdiğini anlatıyordu. Bize okulda içirilmeye başlayan süt tozlarını da Amerika gönderiyormuş. Hatta Amerika bize gemiler, uçaklar veriyormuş. Amerika hem çok zengin hem de iyiliksevermiş. Öğretmenimiz anlattıkça kafam karışıyor, keyfim kaçıyordu. Çünkü ben babası olmayan, ailesi çevrenin desteği ile yaşayan bir çocuktum. Ailemin yoksulluğuna içten içe üzülürken şimdi de milletimin yoksulluğunu öğreniyordum. Annemin dediğine göre biz, babam olmadığı için yardıma muhtaçtık, bunu anlamıştım... Sokaklar baba dolu iken milletim niye Amerika'ya muhtaçtı, işte bunu, hiç anlayamamıştım. Öğretmenimin Amerika'yı şevkle övmesi kafamdakileri ona sorma cesareti bırakmıyordu.

Eve öğretmenimin verdiği bir kurşunkalem ve mendil büyüklüğünde parfümlü bir havlu ile döndüm. Olup bitenleri anneme anlatırken öğretmenime bir türlü soramadığım soru da ağzımdan dökülüverdi: "Niye biz Amerika'ya veremiyorduk da her şeyi o bize veriyordu?" Annem önce şaşırdı, bir süre düşündü ve bana şöyle bir öykü anlattı:

"Biz çok tembel ve uykucu bir milletmişiz. Oysa gâvurlar sabahlara kadar hiç uyumaz, çalışırlarmış. Bir gece Tanrı gökten pat pat kitaplar bırakmış. Gâvurlar tüm kitapları kapmışlar. Bize de yalnız bir tanesi kalmış. Onların kaptığı kitaplarda gemi ve uçak yapımı ile ilgili tüm bilgiler varmış; ama bizimkinde, hiç yokmuş. İşte bundan dolayı biz bunları yapamıyor ve gâvurlara muhtaçlıktan kurtulamıyorduk."

Annemin açıklamaları karşısında derin bir kedere gömüldüm. Neden uyuyakalmıştık da o kitaplara, bu bilgilere ulaşma şansımızı kaçırmıştık? Acaba şimdi uçak ve gemi yapma bilgilerine ulaşmanın hiç yolu yok muydu? Kafamda günlerce bu bilgileri ele geçirmenin düşlerini ürettim. Sonra da yavaş yavaş günlük işlere döndüm.

Aradan zaman geçti ve ben dördüncü sınıfa geldim. Bir gün din dersinde öğretmenimiz, peygamberleri ve kitaplarını anlatıyordu. Kutsal kitaplar peygamberlere değişik zamanlarda gelmiş. Her peygamberin bir kitabı varmış. Bu kitapların en iyisi ise en son gelmiş olan bizimki imiş. Bir kez daha şok oldum. Öğretmenimin söyledikleri, annemin anlattıkları ile karşı karşıya geliyordu. İşi mantığımla tarttığımda -yüreğim kan ağlasa da- öğretmenimin söyledikleri daha doğru geliyordu. öyle gökten pat pat kitaplar düşmemişti. İlkokul dördüncü sınıf öğrencisi Nural, bunu daha iyi kavrıyordu. Annemin düşünce ve bilgilerine duyduğum güven onarılamayacak yaralar almıştı. "Annem, bilgisiz." yargısı beynimde dönüp duruyordu. O yıl annem benden, kendine okumayı öğretmemi istedi. Atatürk'ün millet mekteplerine gitmişti, ama harfleri tanısa da okuyamıyordu. Birlikte çalıştık ve yeni yazıyı söktü, sonra da yeni yazı ile basılmış Kuran okumaya başladı. O zaman anladım ki, annem öğrenme fırsatından yoksun olduğu için karanlıklarda kalmıştı. Öyleyse... Öyleyse ben öğrenmeli, hep öğrenmeliydim. İşte kafamdaki "niye"lere yanıt bulabilmenin tek yolu buydu. Kimi "niye"lerin önü ise o kadar açık değildi. Onların yanıtlarına Turan Dursun'ların, Uğur Mumcu'ların, İlhan Arsel'lerin, Muazzez İlmiye Çığ'ların ve nicelerinin yardımları ile ulaştım. Kafamdaki ve yaşamdaki karanlıkları aydınlığa dönüştürmede büyük payları oldu. Bu ışıkları çoğaltmadan yaşamımızın karanlıklarını yok etmenin bir yolu kalmıyor. Bu düşünce, beni Bilim ve Ütopya'ya, ona emek verenlere yürekten bağlıyor. Onları yaşam hısımlarım sayıyorum, hem de tanıya tanıya edindiğim yaşam hısımlarım...

Tüm mal varlığımı ve yaşamımın bundan sonraki dönemini Bilim ve Ütopya'ya katmaya karar verişim de bu yüzden. Bilginin, sevginin ve emeğin yarattığı aydınlık günlere birlikte "merhaba" diyebilmek umut ve dileğiyle dergiye emeği geçen tüm dostlara selamlarımı gönderiyorum.

15.12.1996

(*) Öğretmen

ler, yönetim kuruluna yazılı başvuru ile yönetim kurulunun salt çoğunluğunun onayı ile asli üye niteliğini kazanırlar. Bu biçimde asli üye olanlar, onaydan sonraki ilk Kurucular Kurulu'nda oy kullanma hakkını kazanırlar.

c) Danışman üye: Aydınlanma ve bilimsel düşüncenin Türkiye toplumunda yaygınlaşmasına emeği geçmiş veya vakfın amaçları doğrultusunda sürekli yararı olacak gerçek ve tüzel kişiler kendilerinin yazılı başvurusu veya Vakıf Yönetim Kurulunun önermesi ve Yönetim Kurulunun salt çoğunluğunun onayı ile danışman üye niteliği kazanırlar.

d) Yardımcı üye: Vakıf kurulduktan sonra Vakıf amacı doğrultusunda her türlü maddi ve manevi katkı sağlayan gerçek ve tüzel kişiler, yönetim kuruluna yazılı başvuru ile ve yönetim kurulunun salt çoğunluğunun onayı ile yardımcı üye niteliğini kazanırlar.

VAKIF ORGANLARI

Madde 8:

a) Kurucular Kurulu
b) Danışma Kurulu
c) Yönetim Kurulu
d) Yürütme Kurulu
e) Denetim Kurulu

KURUCULAR KURULU

Kurucular Kurulu Madde 7 (a) ve (b)'de belirtilen kurucu üye ve asli üyelerin toplamından oluşur.

Madde 9: Kurucular Kurulu'nun Görev ve Yetkileri:

Kurucular Kurulu, Vakfın en yetkili üst karar organı olarak görev yapar ve salt çoğunlukla karar alır.

a) Yönetim Kurulu üyeliği için 15 asli 15 yedek üye seçmek.

b) Denetim Kurulu asli ve yedek üyelerini seçmek.

c) Yasaların öngördüğü biçimde ve Vakıf Resmi Senedi'ndeki amaca uygun yönlerde kararlar almak, önerilen çalışma programlarını değerlendirmek, yönlendirici bağlayıcı kararlar almak.

d) Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulu'nun ilgili raporlarını gelir gider çizelgelerini, bilançoyu incelemek, değerlendirmek, uygun gördüğü takdirde aklamak.

e) Yönetim Kurulu'nca sunulan yeni dönem çalışma raporunu, tasarıları incelemek, karara bağlamak.

f) Vakıf amaçlarının gerçekleşmesi için her türlü çalışmayı yapmak, önerileri dinlemek, öneri ve uyarılarda bulunmak, vakfın devamı için zorunlu önlemleri almak.

g) Vakıf senedinde öngörülen değişiklikleri yapmak.

h) Vakıf üyeliğinden düşüm hakkında karar almak.

ı) Kurucu ve asli üyeler için yıllık katılım payı belirlemek.

j) Dilek ve öneriler ve diğer konularda karar almak.

Madde 10: Kurucular Kurulu toplantısı

a) Olağan Kurucular Kurulu toplantısı
b) Olağanüstü Kurucular Kurulu toplantısı

olmak üzere iki şekilde yapılır.

Madde 11: Olağan Kurucular Kurulu toplantısı

a) Yönetim Kurulu tarafından alınan karar ve çağrı ile yılda bir Mart ayı içinde toplanır.

b) Yönetim Kurulu, Kurucular Kuruluna katılacak 7. madde (a) ve (b) bendindeki üyeleri belirler. Belirlenen üyelere, tek tek üye adı yer almaksızın, Kurucular Kurulu toplantısı bir gazetede duyurulur. Gazetede ilanından sonraki gün üye listesi Vakıf Merkezinde askıya çıkarılır. Üye listesi üç gün askıda kalır. Yönetim Kurulu askı süresinin bitimine kadar olan itirazları inceleyip karara bağlar ve listeyi kesinleştirir.

c) Kurucular Kurulu duyurusu, toplantı tarihinden en az 15 gün önce yapılmak zorundadır. Gazetede yayımlanan duyuruda Kurucular Kurulunun toplantı yeri, günü ve saati, çoğunluk sağlanamaması halinde belirlenen günden bir hafta sonra yapılacak ikinci toplantının yeri, günü ve saati belirtilir.

d) Kurucular Kurulu ilan edilen tarihte salt çoğunluk sağlandığı durumda yapılır. Çoğunluk sağlanamazsa bir hafta sonra yapılacak ikinci toplantı hazır bulunan kurucu ve asli üyelerle yapılır.

e) Toplantı, Yönetim Kurulu Başkanı veya Yönetim Kurulunun seçeceği bir temsilci tarafından açılır.

f) Toplantıyı yürütmek üzere divan seçimi yapılır. Divan bir başkan, bir başkan yardımcısı, iki yazman ve bir üye olmak üzere 5 kişiden oluşturulur.

g) Kurucular Kurulu toplantılarında açık oy ve açık sayım ilkesi geçerlidir. Kurucular Kurulu kararları, katılan üyelerin salt çoğunluğu ile karara bağlanır.

Madde 12: Olağanüstü Kurucular Kurulu toplantısı

a) Yönetim Kurulunun vakıf işlerinin yürütülebilmesi için zorunlu ihtiyaç duyduğu durumlarda,

b) Denetim Kurulu üyelerinin oybirliği ile aldığı karar sonucu Yönetim Kuruluna başvurmasıyla,

c) Kurucu ve asli üyelerin 1/4'ünün imzalarıyla Yönetim Kuruluna başvurusuyla,

Yönetim Kurulu, Olağanüstü Kurucular Kurulunu, Olağan Kurucular Kurulu toplantısı yakın tarihlerde değilse, en geç iki ay içinde toplantıya çağırmak zorundadır. Olağanüstü Kurucular Kurulu toplantısı için 11. maddenin b, c, d, e, f, g bentlerindeki ilkeler geçerlidir.

DANIŞMA KURULU

Madde13: Vakıf senedi 7. madde (a), (b), (c) ve (d) bentlerinde belirtilen üyeler Danışma Kurulu'nu oluştururlar.

Madde 14: Danışma Kurulu Toplantısı ve Görevleri:

Danışma Kurulu her yıl Şubat ayında toplanır. Toplantıya çağrıyı Yönetim Kurulu yapar.

Danışma Kurulu, tavsiye kararları alır. Kurucular Kuruluna önerilerde bulunur. Vakfın danışma organıdır.

YÖNETİM KURULU

Madde 15:

a) Yönetim Kurulu, Kurucular Kurulu'nun seçtiği 15 asli ve 15 yedek üyeden oluşur.

b) Görev süresi bir yıldır.

c) Önceki Yönetim Kurulu üyeleri yeniden aday olabilir ve seçilebilirler.

d) Yedek üyeliklerin, herhangi bir biçimde boşalan asli yönetim kurulu üyeliğine geçişi, seçimde alınan en fazla oy esasına göre olur. Yönetim Kurulu boşalan üye yerine sırası gelen yedek üyeyi yazılı olarak davet eder.

Madde 16: Yönetim Kurulu Toplantısı

a) Yönetim Kurulu seçimden sonraki ilk toplantıda açık oy esasıyla bir başkan, bir başkan yardımcısı ve bir sayman seçer ve seçilenler Yürütme Kurulunu oluştururlar. Bu ilke ilk yönetim kurulu içinde geçerlidir.

b) Yönetim Kurulu her ay düzenli olarak toplantı yapar. Yönetim Kurulu üyelerinden geçerli mazeret bildirmeden üst üste 4 defa aylık toplantıya katılmayanlar görevden çekilmiş sayılır. Yerine yedek listeden adaya görev verilir.

c) Yönetim Kurulunun çalışma düzeni, toplantıya çağırma ve toplantı düzenleme işlerini, Başkan, Başkan Yardımcısı ve Sayman yürütür. Toplantılara Yönetim Kurulu Başkanı başkanlık eder. Başkanın bulunmadığı toplantılarda Başkan Yardımcısı, Başkan Yardımcısı da yoksa Sayman toplantıya başkanlık eder.

Madde 17: Toplantı karar ve yeter sayıları

Yönetim Kurulunun toplantı yeter sayısı, Yönetim Kurulu üyesi salt çoğunluğudur. Karar yeter sayısı ise toplantıya katılanların salt çoğunluğudur.

Madde 18: Yönetim Kurulunun görev ve yetkileri

a) Vakfın amacına uygun kurum ve tesisleri açmak, bunları işletmek, bu maksatla binalar kiralamak, gerekirse yıkıp yeniden inşa etmek, tamir etmek, genişletmek, yetkili makamların izni ile taşınmaz almak, satmak veya başka bir suretle elden çıkarmak, vakfın varsa taşınmazları üzerinde kanunlarla kabul edilen her türlü ayni tasarruflarda bulunmak, iktisadi işletmeler, ortaklıklar, ticari şirketler kurulmasına karar vermek.

b) Vakfı temsil etmek, temsil şeklini ve şartlarını belirlemek.

c) Vakıf amaçlarını gerçekleştirmek için her türlü çalışmaları vakıf senedi doğrultusunda yapmak.

Kitaplığımı Bilim ve Ütopya Vakfı'na bağışlayacağım

Ruhi MUTLU (*)

Aydınlık gazetesinin eki olarak yayınlandığı dönemden bu yana merakla izlediğim Bilim ve Ütopya dergisi, bilime dayanan aklın ürünlerini sonsuza açılan boyutları ile kapsayan bir ışık kaynağı ve düşlerimin en zengin hazinesi oldu.

Yayınlandığı günden bu yana, ulusal gurur kaynağımız olan yürekli bilginlerimizin, aydınlarımızın bu ışık kaynağında toplanarak Bilim ve Ütopya Vakfı'nı kurma girişimleri bana büyük sevinç ve heyecan verdi.

Sahip olduğum yaklaşık 8-10 bin kitap ve periyodik yayın ciltlerinden oluşan özel kitaplığıma bir ölçüde ölümsüzlük kazandıracak, toplumumuzun yararına sunacak bir olanak arıyordum.

Kurulmuş birçok vakıfları inceledim. Kimisi yabancı fon yardımları ile Yeni Dünya Düzeni'nin emperyalist hegemonya tuzaklarına düşürülmüş, kimisi de adı var yararı yok naylon kuruluşlar durumunda.

Bilim ve Ütopya Vakfı'nın kurucuları arasında dostlarımı ve yapıtlarını yıllardan beri okuduğum toplumcu bilginlerimizi, aydınlarımızı da görünce, sahip olduğum tek servetim olan kitaplığı bu Vakfa bağışlamaya karar verdim. Ayrıca Vakfın kurucuları arasına katılmam yaşamımın büyük onurudur.

Bağışım olan kitap koleksiyonunda piyasadan sağlanması olanaksız eserler, ayrıca resim, müzik (bale, operalar) ve önemli düşünsel ve politik panellerle, sinema dünyasının başyapıtlarını içeren 200 kadar VHS video bantlar, bir o kadar da Klasik Batı Sanat Müzik teyp kasetleri (gör-duy) bölümü vardır. Uzay pulları, resim dalında pullar da bağışım olacaktır.

Bağışın maddi değeri yaklaşık 4-5 milyar liradır.

Bağışım için tek koşulum, bu koleksiyonun vakfımızın İzmir'de kurulacak şubesinde yer alması ve bağış bölümünde adıma yer verilmesidir.

İzmir'de felsefe öğretmeni olarak yetişmelerine katkıda bulunduğum bir çok değerli aydın, uzman, bilim, teknik ve sanat konularında akademik düzeyde öğretim üyesi ve diğer meslek sahibi öğrencilerim, arkadaşlarımla kurduğum iletişim sonucunda Vakfımıza maddi manevi büyük bir destek ve ilgi sağlanacağını sevinçle öğrendim.

Atatürk'ün halkımıza bıraktığı bilim ve akıl kalıtına sahip çıkan tüm aydınlarımıza, bilginlerimize başarılar, mutluluk ve sağlam yaşam diliyor, saygı ve sevgiler sunuyorum.

25.12.1996

(*) Emekli Felsefe Öğretmeni, Kütüphaneci

d) Genel Kurul kararlarını uygulamak.

e) Gerekli olduğunda vakıf resmi senedi değişiklik önerisi ve tasarılarını hazırlamak.

f) Vakfın çalışma planlarını yapmak ve uygulamak, geçen yıla ve gelecek yıla ait bütçeler hazırlamak, harcamaları, tahsilatları yapmak bilançoları düzenlemek ve tüm bunları Kurucular Kuruluna sunmak.

g) Vakfın amaçlarına uygun her türlü yardım ve bağışı kabul veya reddetmek, Vakıf giderlerini artırmak amacıyla yatırımlar yapmak.

h) Vakfın leh ve aleyhinde dava ve takiplerde bulunmak, sulh ve ibra etmek.

ı) Vakfın yönetimi ve işlerin yürütülmesi için yeterli sayıda personel istihdam etmek ve personel atamalarını yapmak, ücretleri belirlemek.

j) Gerekli hallerde, yasal başvuruları yaparak, yurtiçi ve yurtdışında şube, temsilcilik, irtibat bürosu ve çalışma birimleri oluşturmak.

k) Başvuruda bulunan asli, danışman, yardımcı üyelerle ilgili üyelik kararlarını vermek.

l) Danışma Kurulunu, Kurucular Kurulunu yıllık toplantılara çağırmak.

m) Şube, temsilcilik ve irtibat bürosu açma ve gerektiğinde kapatma kararı almak ve bunlara gerekli yönlendirmeleri yapmak.

n) Yasaların ve Vakıf Resmi Senedinin öngördüğü diğer tüm işleri yerine getirmek. Taahhütlerde bulunmak, taahhütleri yerine getirmek.

YÜRÜTME KURULU

Madde 19: Yürütme Kurulu Başkan, Başkan Yardımcısı ve Sayman'dan oluşur. Vakfa ait tüm işletme, ortak kurum, temsilcilik vb. iştiraklerinin yürütücüsüdür. Vakfın amaçlarının gerçekleştirilmesinde Yönetim Kurulunca belirlenen görevleri uygulamaya geçirmekle yükümlüdür.

a) Vakfı Başkan, yoksa Başkan Yardımcısı temsil eder. Gerektiğinde belli görevlerin yerine getirilmesi için temsil yetkisi Yönetim Kurulu kararı ile diğer üyelere verilebilir.

b) Sayman, Vakfın mali işlemlerinin Vakıf Senedi ve yönetmeliklere ve usulüne uygun yürütülmesinden sorumludur. Sayman Vakfın olağan ödemelerini yürütür.

DENETİM KURULU

Madde 20:

a) Denetim Kurulu Kurucular Kurulu tarafından 5 asli 5 yedek olmak üzere bir yıl için açık oy ve açık sayım ilkesi ile seçilir. İlk toplantıda kendi içinden bir başkan seçer. Bu ilke ilk denetim kurulu içinde geçerlidir

b) Görev ve Yetkileri: Vakıf senedi doğrultusunda ve mali işlerle ilgili konularda görevli ve yetkilidir.

Altı ayda bir toplanarak, Vakfın defterlerini; gelir ve giderlerini inceleyip, rapor hazırlar.

Denetleme Kurulu üyeleri Vakfın mali işleriyle ilgili olarak gerekli görmeleri ve oybirliğiyle alacakları karar ile Vakıf Yönetim Kurulundan Vakıf Genel Kurulunu olağanüstü toplantıya çağırmalarını isteyebilir.

Kurucular kuruluna sunulmak üzere yıllık bütçe, bilanço, gelir ve gider çizelgelerine ilişkin raporları hazırlayıp Yönetim Kuruluna verir.

III. BÖLÜM: MALİ HÜKÜMLER

Madde 21: Hesap dönemi

Vakfın hesap dönemi 1 Ocak'ta başlar ve 31 Aralık'ta sona erer. Vakıf Kurucular Kurulu tarafından bütçe onaylanıncaya değin yeni dönem harcamaları, bir önceki dönemin aynı süre içindeki harcamalarının iki katını geçemez.

Madde 22: Vakfın gelirleri

Vakfın gelirleri aşağıda gösterilmiştir:

a) Amaç ve hizmet konularına uygun en az yüzde 80'i 903 sayılı Kanunun 4. maddesi gereğince genel, özel ve katma bütçeli daireler bütçeleri içinde yer alan hizmetleri öngören bağışlar.

b) Vakfın amaç ve hizmet konularına uygun olarak sunulacak hizmetlerden yasalar çerçevesinde alınacak ücretler ve yararlanma payları.

c) Vakfın taşınır ve taşınmaz malları ile menkul değerlerinden elde edilecek kira, prim, temettü, komisyon, gelir payı ve diğer gelirler ile bunların satışlarından sağlanacak değer artışları.

d) Vakfın sahibi bulunduğu ya da ortak olduğu iktisadi işletme, şirket ve diğer ortaklıklardan elde edilecek gelirler.

e) Vakfın amaç ve hizmet konularına uygun olarak yapılacak koşullu ya da koşulsuz bağışlar ile ölüme bağlı ya da bağlı olmayan bağışlar.

f) Geziler, gösteriler, şenlikler, festivaller, fuarlar, kermesler ve her türlü toplantılardan elde edilecek gelirler.

g) Diğer gelirler.

Madde 23: Mali uygulamalar

Vakıf yönetimi, çalışma dönemi içinde elde ettiği brüt gelirlerin yüzde 20'sini yönetim ve yönetimi sürdürme giderleri ile yedek akçe ayırımı ve Vakıf malvarlığını artıracak yatırımlara harcamaya yetkili olup kalan yüzde 80'ini ise Vakıf amaç ve hizmet konularına tahsis etmeye zorunludur.

Vakıf bilanço esasına göre gerekli defterleri tutar ve yıllık bütçeleri ile değişiklikleri uygulamadan önce Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın onayına sunulur. Onaylanan bütçe aynen uygulanır.

IV. BÖLÜM: GENEL HÜKÜMLER

Madde 24: Vakıf, amaç ve hizmet konularını gerçekleştirmek, uygulama, eğitim ve gelire yönelik olmak üzere iktisadi işletmeler kurabilir.

Madde 25: Resmi senet değişikliği

Vakıf resmi senedinde belirtilen amaç ve hizmet konularının nitelik ve kapsamlarının, vakfedenlerin iradesine açıktan açığa uymayacak derecede değişmesi durumunda ya da Vakıf malvarlığının korunması ya da amaç ve hizmet konularının sürdürülmesi için Vakıf yönetim biçiminin değiştirilmesine kesin gereksinme duyulduğunda Kurucular Kurulu kararı, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün görüşü ve yetkili Asliye Hukuk Mahkemesi'nin onayı ile Vakıf resmi senedinde değişiklik yapılabilir.

Madde 26: Vakfın devamında yarar olmayacağı anlaşılır ya da Vakfın amaç ve hizmet konularının gerçekleşmesinin olanaksız duruma geldiği kanısına varılırsa Kurucular Kurulu toplantısında Vakfın dağılmasına karar verilebilir.

Yönetim Kurulu yetkili Asliye Hukuk Mahkemesi'ne başvurarak dağılmanın tescilini ister ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün görüşü de alınmak suretiyle dağılma işlemleri başlar.

Vakfın dağılıp tüzel kişiliğinin sona ermesinden sonra hazırlanan dağılma bilançosu gereğince çıkacak malvarlığı, kurulmuş tesislerin konulmuş ad ve konumlarının aynen korunması ve devam ettirilmesi koşulları ile Yönetim Kurulunun uygun gördüğü benzer amaçlı bir kuruluşa devredilebilir.

Madde 27: Vakıf resmi senedinde hüküm bulunmayan durumlarda Türk Medeni Kanunu ile Vakıflar Hakkında Tüzük hükümleri uygulanır.

Madde 28: Vakıf resmi senedinin uygulanması, aşağıda gösterilen ve ayrıca gerek görülecek yönetmelik hükümleri ile yapılır.

a) Şubeler Yönetmeliği

b) Personel Özlük Hakları Yönetmeliği

Madde 29: Vakıf resmi senedi, yetkili Asliye Hukuk Mahkemesinin tescile ilişkin kararı ile birlikte noterlikçe onaylandığı tarihten başlamak üzere yürürlüğe girer ve Vakıf tüzel kişilik kazanır. Vakıf tescil olunarak çalışmalarına başlayamaz ve tüzel kişilik kazanamazsa tahsis edilen mal varlığı kuruculara tahsis oranında iade edilir.

Madde 30: Vakfa tahsis ettikleri mali değerler ile Vakfı oluşturan vakfedenlerin ad, soyadı, konut adresleri aşağıda gösterilmiştir.

(...)

Madde 31: Vakıf Yönetim Kurulunun tamamının görevden alınması ve çekilmesi üzerine yedeklerle de yeni yönetimin oluşturulamaması durumunda, herhangi bir kurucu veya asli üyenin başvurusuyla olağanüstü kurucular kurulu toplanarak yeni yönetimi oluşturur. Bu süre içinde Vakfın yönetim organsız kalmaması için görevi kabul eden en yaşlı iki ve en genç üç kurucu ve asli üyeden oluşan geçici yönetim kurulu görev yapar.

V. BÖLÜM

Geçici Madde 1: Vakfın ilk Yönetim Kurulu asli ve yedek üyeleri aşağıda gösterilmiştir.

Yönetim Kurulu asli üyeleri

Yönetim Kurulu yedek üyeleri:

Geçici Madde 2: Vakfın ilk Denetim Kurulu asli ve yedek üyeleri aşağıda gösterilmiştir.

Denetim Kurulu asli üyeleri

Denetim Kurulu yedek üyeleri:

Geçici Madde 3: Vakfın geçici yönetim merkezi ve yazışma adresi Yol Sok. Polat Celil Ağa İşhanı No:19 Kat:5 Mecidiyeköy/İstanbul'dur. Yönetim Kurulu gerekli gördüğü takdirde Vakıf merkezini başka adrese taşıyabilir.

Geçici Madde 4: Vakfa kurucu olmak için girişimde bulunmuş ancak herhangi bir nedenle işlemleri yetişmemiş gerçek ve tüzel kişiler Vakıf Senedinin noter tasdikinden tescil işleminin bitimine kadar olan süre içinde Geçici Yönetim Kurulu'na başvururlarsa ve en az 5.000.000 TL nakit parayı veya yine en az 5.000.000 TL ederinde her türlü değeri vakfederlerse Vakfın tüzel kişiliğini kazanmasından itibaren ilk Geçici Yönetim Kurulu toplantısı kararı ile asli üyeliğe kabul edilirler.

Geçici Madde 5: Vakın tescil işlemleri için mahkemelere ve diğer ilgili kuruluşlara başvurmaya, gerekli işlemleri yürütmeye, Vakfı resmi ve özel kuruluş ve kişiler nezdinde temsil etmeye, Vakıf Senedinde zorunlu veya gerekli değişiklikleri yapmaya, senedi vakfedenler adına imzalamaya, vekil olarak işlemleri yapmaya, birlikte ve ayrı ayrı yetkili olarak İstanbul Barosu avukatlarından Av. Sabri Kuşkonmaz ve Av. Mustafa Ulusoy tayin edilmişlerdir.

Bağımlılık üzerine

Doç. Dr. Ali Nahit BABAOĞLU

İnsanoğlu, sinir sistemine etki ederek ruhsal durumunda belirgin bir değişiklik yapan yiyecek, içecek ve benzeri maddelere karşı hep büyük bir ilgi duymuş, gereksinmiş, bu tür maddeler de insanoğlunun ilgisinden ötürü değer kazanmış, sonuçta insanlığın yaşam ve tarihinde çok önemli rol oynamışlardır. Bu tür maddelerin, köken ve kimyasal özellikler bakımından birbirlerinden farklı olmaları, kişilerin davranışları üzerinde birbirine hiç benzemeyen etkiler yapmalarına karşın aynı şekilde istenmeleri, aranmaları ve benzer şeklide toplumsal değer yitimine yol açmaları, etki mekanizmaları arasında benzerlikler bulunduğunu düşündürmüştür. Ancak bu benzerliğin ne olduğu şimdiye dek aydınlanabilmiş değildir.

Bu gerçeği açıklayabilmek için çeşitli kuramlar vardır, ama hiçbiri tek başına yeterli değildir. Bu maddelerin kullanımında etken olan nedenler çok farklı olabilir. Örneğin ağrı ve acının dindirilmesi kuşkusuz ki insanın en eski dileklerinden biri olmuştur ve herhalde en eski çağlardan beri bu amaçla pek çok yöntem denenmiştir. Bunlar arasında kimi bitkisel kökenli maddelerin, kimi besinlerin uyuşturucu, uyku verici özellikleri de daha ilk günlerde bulunmuş olsa gerektir.

SANAL DUYGULANIM

İnsanda sıradan ve gündelik koşullarda ulaşılması pek kolay olmayan duyum ve duygular çok büyük bir önem kazanmış, yalnız bir kişinin yaşantılarıyla sınırlı kalmayıp toplumsal özlem ve değerler düzeyine ulaşmıştır. Bunlar arasında genel olarak estetik duygusu ve sevgi dediğimiz kendi gündelik algılamalarının ötesine ulaştıran duygu ve durumlar sayılabilir. Estetik duyum kuşkusuz ki insanın aradığı ve gereksindiği bir yaşantı olagelmiştir. İnsanda hiçbir canlıda bulunmayacak ölçüde estetik gereksinim olduğu kesindir. Bunun kökeninin hangi fizyolojik düzeneğe dayalı olduğunu henüz bilemiyoruz. Ancak sinir sisteminin birbirinden farklı ve ayrı oluşumlarının böyle bir duygulanımda katkısı olduğu anlaşılıyor. Çok karmaşık bir düzenekle insanın merkez sinir sistemi belirli bir noktada "güzel" duygusuna ulaşmakta ve bununla çok belirgin bir doyum sağlamaktadır. Bunu sağlayan biçimler, renkler, sesler, hareketler olabiliyor. Ancak hepsi sonunda ekstaz diyebileceğimiz bir doygunluk durumuyla sonuçlanıyor.

Sevgi de insan duygulanımları arasında en yüksek değerlendirilen duygulanımlardan biridir. Bu yüzden sevgi ve seviyle ilişkili duyum ve uğraşılarla ilgili her yöntem zihinlerde hoş yankılar uyandırır. Aynı şekilde, kişide sıradan yaşamın ötesinde aşkın yaşantıya ulaşmak da yüce ve güzel bir duyguyla istenen, özlenen bir olgudur. Müzik ve dansla olduğu kadar, yoğun bir meditasyonla da böyle aşkın bir durum oluşturulabilmektedir.

Bir açıklamaya göre bütün bu duygu durumlarının özlenir, istenir ve sevilir olması, bu durumları sağlayabilmek için uzun ve zahmetli çabalara gereksinim varken özgün kimi yöntemlerle aynı durumların yaratılabilir olması, bu tür maddelere verilen değerin temelinde ya-

Alkol bağımlılığı ve tedavisi

Bağımlılık maddeleri içinde kuşkusuz ki en eskilerinden ve kötüye kullanım bakımından da en yaygın olanlarından biri alkoldür.

Alkol bağımlılığını tespit için son 12 aylık bir dönem içinde aşağıdaki ölçütlerden en az üçünün görülmüş olması yeterlidir.

1) Şu belirtilerden birinin gösterdiği gibi tolerans oluşmuş olması: a) İstenen belirtilere ulaşabilmek için daha fazla alkol gerekmesi. b) Aynı miktarla etkinin daha az olması. 2) Şu belirtilerden birinin görüldüğü yoksunluğun olması: a) Alkol yoksunluğunun görülmüş olması (bir süre almayınca el titremesi, başağrısı, sinirlilik, iş görememe, düşünmede zorlanma gibi). b) Bu belirtilerden kurtulmak için yeniden alkol almak. 3) Alkolün niyet edilenden çoğu kez daha fazla ya da daha uzun süre alınması. 4) Alkolü bırakmak için sık sık niyet edilmesine ve çabalanmasına karşın başarısızlık. 5) İçki içmek için, ya da elde etmek için ya da içkinin etkilerinden kurtulmak için zaman harcamak. 6) İçki içebilmek için önemli ya da faydalı etkinliklerin kaçırılması, önemli toplumsal ya da mesleki etkinliklerin azaltılması ya da bırakılması, boş zaman etkinliklerinde alkolün büyük yer kaplaması. 7) Alkolün, psikolojik ya da sosyal sorunlara neden olduğunun (örn. ailenin tepkileri, ya da işte kayıplar gibi) ya da bedensel sağlığa dokunduğunun (örn. mide ülserine dokunduğunun) bilinmesine karşın içilmesi.

Dikkatle bakıldığında görüleceği gibi bu ölçütleri çevremizdeki pek çok kişi (hatta bir olasılıkla kendimiz de) doldurmaktadır ya da pek yaklaşmıştır.

Alkol kanda ve vücut sıvılarında hızla dağılır ve dış yüzeyi yağdan yana zengin olan hücrelere çok hızla girer. Sinir hücreleri de en fazla yağ içeren, ayrıca dış kılıfları da fosforlu yağ asitleriyle kaplı olan hücreler olduğundan sinir sisteminin her yeri kanda bulunan alkolü hızla tutar. Bütün öbür uyuşturucu maddelerin asıl etkiledikleri alanın beyin bölgeleri olmasına karşın, alkol sinir sisteminin her tarafını birden etkiler.

Alkolün kandaki konsantrasyonunun yüzde 0.05'e ulaşmasıyla düşünce ve yargı yetileri bozulur. Bu miktar 70 kg. ağırlığında biri için iki şişe biranın ilk yarım saat sonraki oranı, ya da bir duble rakının bir saat içindeki oranı kadardır. Yüzde 0.1 oranda istemli hareketler bozulur, yüzde 0.2 ile bütün motor sistem kontroldan çıkar. Yüzde 0.4-0.5 orandaysa koma başlar. Solunum felci ve ölüm olur. Uzun alkol kullanımında, bu yüzdelerin alt sınırları yükselmiş göründüğü halde, üst taraflarda yükselmiş olmaz. Yani kronik alkolik, ilk birkaç kadehte bozulmamış gibi görünürse de, komaya ve ölüme yol açan oranlar değişmemiştir.

Biyolojik araştırmalar iki ayrı tipte alkol bağımlılığı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Tip A adı verilen bağımlılığın belirtileri şunlardır: Geç yaşlarda başlaması, çocuklukta alkol için karakteristik olan stres faktörlerinin daha az olması, alkole bağlı psiko-sosyal sorunların az ya da hafif olması, özellikle alkol sonrası saldırgan davranışların az görülmesi, alkolle ilişkili bellek kayıplarının pek görülmeyişi ve zaman zaman hiç alkol alınmayan dönemlerin olması. Buna karşılık B tipi alkol kullanımında çocukluk öyküsü çok daha kötüdür; alkole başlama daha erken yaştadır, kişilik bozukluğu belirtileri daha belirgindir ve sosyo-ekonomik sorunlar daha ağırdır. Geçirilmiş zehirlenme öyküleri de daha çoktur. A tipi daha çok psikoterapilerden, B tipi de uğraşı terapilerinden daha çok faydalanırlar.

Bir başka sınıflama sistemi, alkol bağımlılığını gamma ve delta tipleri olarak ayırır. Gamma tipi, alkole başlayınca bırakmakta zorluk çekenler, delta tipiyse az ama düzenli içmekte olup pek sosyal sorunlarla karşılaşmadıkları için bağımlılıklarını farketmeyenlerdir. İkincilerin ancak hastalık ya da başka bir nedenle alkol alamadıkları zaman bağımlılıkları ortaya çıkar. Avrupa'da daha yaygındırlar. Amerika'daysa gamma tipi daha çok görülür.

Türkiye'de böyle tiplemelere göre istatistikler pek yapılmamıştır. Şu anda alkol sorununun ağırlık noktasını, alkol sonucunda ortaya çıkan ağır davranış bozuklukları, alkole bağlı kavgalar, aile dramları, çocuklara karşı görevlerin yerine getirilmeyişi, ekonomik yitimler ve hepsinden önemlisi de trafik kazalarının akut sosyal sorunsalı oluşturduğu görülmektedir.

Ampirik gözlemlere göre bir başka araştırmacı tarafından önerilen sınıflandırma çabası, Türkiye'ye daha uygunmuş gibi görünmektedir. Birinci grup antisosyal alkolizmdir. Erkeklerde daha çok görülür, ağır kişilik sorunlarıyla birlikte olur, gene kişilik bozukluğu gösterenlerden oluşan bir grupla içmek ağır basar, alkole başlama genç yaştadır. İkinci grup olan gelişimle artan alkolizmde ise alkol daha geç başlar ve sosyal konum zorlamalarıyla alkol alımında zamanla artma görülür. Üçüncü grup olumsuz duygudurum alkolizmidir. Burada keder, umutsuzluk, ayrılık kaygısı gibi duygusal dalgalanmaların ya da utangaçlık, yetersizlik, eziklik gibi duyguların zorlamasıyla alkol alımı başlar ve ilerler. Dördüncüsü gelişimle sınırlanan alkolizmdir ve yaş ilerleyerek toplumsal konum ve beklentiler ilerledikçe buna uygun olarak alkol tüketiminde azalma ve düzelme gözlenir. Genel geçerli kurallara yaramasa bile gözlemlerimiz bu dört gruplu sıralamanın Türkiye'deki alkol sorunlarına daha kolay uyarlanabildiğini göstermektedir. Her grup için bireysel terapi çabalarının farklı olması gerektiği ve ayrı terapi şemalarının uygun olacağı açıktır.

Alkol bağımlılığının sosyal tedavisi için şimdiye kadar bulunabilmiş başarılı çabalar ise yalnızca ikidir. Birisi Adsız Alkolikler Hareketi'dir ve son sınıflamadaki 2. ve 3. gruplar, ikinci sınıflamadaki gamma tipi alkolizm için uygun görülmektedir. Burada birinci koşul alkol sorununun kamu önünde kabul edilmesi, diğer sorunlularla güçlü bir dayanışma ve açık davranışlarla kamunun beğeni ve desteğini sağlama ilkeleri ön plandadır. İkinci bir başarılı yöntem ise, bizim köy enstitülerinin eğitim anlayışını andırır bir ilkeyle, yani üretimin ve üretim ilişkilerinin kişide toplumsallaşmayı sağlayan temel etki olduğu ilkesiyle kurulmuş olan komünlerdir. Bu sistem özellikle son sınıflamadaki 1. grup için uygun görülmektedir ve daha çok gençlere hitap eder.

tan nedendir. Bu maddelerin; güzelliği, sevi ya da yücelişi tek başına ve gerçekten sağladıkları ne dışarıdan gözlenebilir, ne de fizyolojik olgularla açıklanabilir. Ancak hepsinin bu alanlarda sübjektif yani kişinin kendi kendine yaşayabildiği sanal bir durum yarattıkları da gerçektir.

DİNGİNLİĞİ BOZMA DÜRTÜSÜ

İnsanoğlunun yaşamı için zorunlu olan temel bir paradokstan da söz edilebilir. İnsan bir yandan çevresindeki hemcinsleriyle, toplumsal çevresiyle eşit ve aynı olmak, bir yandan da onlardan ayrı ve farklı olmak temel dürtüleriyle bezenmiştir. Kişileri değerlendirmemiz, ister onları kendimize önder seçmekte, ister onlarla ortak ve dost olmakta başvurduğumuz değerlendirme ölçütleri, bu iki yönelime birden dayanır. Böyle seçimler sırasında bir yandan herkes gibi ve en başta bizim gibi olanı, hem de bizden ve çevresinden herhangi bir özelliğiyle ayrı olanı ve öne çıkanı seçeriz. Dahası, bütün canlılar için en önemli iş olan eş seçimi olgusu sırasında da aynı ölçütleri kullanmaktayız. İşte bu temel paradoks bizi, bütün yaşam ve davranışlarımızda dinginlik ve dengeye yöneldiğimiz halde bu denge ve dinginliği bozacak olan durumlara da büyük bir hayranlık ve istekle atılmaya zorlar. Bu bozulma bazen kısa süreli ve geçici, bazen uzun süreli ve kalıcı olabilir. Herkesin yaşamında, tam da düzen ve dengenin en bütün ve mükemmel olduğu sırada, beklenmedik ve sıradışı olan bir şeyin olmasını özlediği, beklediği ve hevesle aradığı anlar vardır. Tam uyuma yol açacak ve böylece olası değişimleri olanaksızlaştırabilecek duruğanlıklardan kaçınmanın da, en az dinginliği aramak ve istemek kadar temel bir dürtü olduğu düşünülmektedir.

Nedeni ne olursa olsun, insanlar tarih boyunca kendi bilinçlilik durumlarını, kendi egolarının işlevini zaman zaman

En tehlikeli opiat bağımlılığı: Eroin

Şu anda opiatlar arasında en yaygın tehlike olarak algılanan, en korkunç yarı yapay ürün olan Eroin'dir. Eroin, doğrudan doğruya kristal halinde kullanılamayan ve bu yüzden daha hafif asitlerle yaptığı tuzları kullanılan, morfinin asetik asitle yaptığı tuzudur. Reaksiyon olarak hafifçe alkalendir. Damar içine enjekte edilebilmesi için yeniden daha hafif bir asitle sulandırılması gerekir. Bunun için çoğunlukla en kolay bulunabilen limon asidi kullanılır. Eroin saf halde kar beyazı ve sıkıştırıldığında nişasta gibi gıcırdayan bir tozdur. Hafifçe sirke gibi kokar. Toz halinde eroin doğrudan doğruya kılcal damar ağı zengin mukozalara konularak alınabilir. Bunun için genellikle burun mukozası kullanılır. Kıvrılarak boru haline getirilmiş bir kağıtla doğrudan buruna çekilebildiği gibi başparmak ve işaret parmağı arasındaki deri kıvrımının üzerine konulup derince içe çekilmesi yoluyla da alınır. Damar yolu kullanıldığında söz konusu damarlar kısa zamanda sikatrize olarak kapanır ve artık enjeksiyon için kullanılamaz olur. Bunun için durmadan yeni damarlar aramak gerekir. Bu yüzden giderek, damar yerine kılcal damarı bol alanlara, doğrudan doğruya deri altına enjekte edilmeye başlar. Bağımlıların buldukları yollar tüyler ürpertici olabilir. Bunların arasında vagina içine, özellikle klitoris üzerine, penis başına, tırnakların altına, dahası burun içine, yanak ve dudakların iç kısmına, göz kapaklarının içine ve hatta göze enjeksiyonlar da görülmüştür.

Eroin ilk kullanımında, yaklaşık yarım saat kadar süren keyif ve sevinç duygusunun hemen ardından çok hızlı bir boşalma ve gevşeme sağlar. Bu olay ilk günlerde orgazma benzetilir. Ardından oldukça tatlı ve düşlerle dolu bir uyku gelir. Opiatlara hiç alışık olmayan birisi ilk alışta kusma ve disfori gösterebilir. Genellikle idrar ve dışkı sfinkterlerinde kasılmalar olur, barsak hareketleri yavaşlar, yüz kızarır ve gözbebekleri daralır, küçülür. Doz biraz yüksekse solunum güçleşir. Damar içi kullanımda burunda ve yüzde kızarma ve kaşıntı, ağızda kuruma olur.

Bir yanlışın hemen düzeltilmesi gerekir. Eroin bağımlılığı, her ne kadar oldukça hızlı oluşursa da öyle tek alımla oluşmaz, ancak bir iki düzine kullanımdan sonra söz konusu olur. Ancak bilgisiz bir sürü çocuk, özellikle de çok küçük yaştakiler, bir kez eroin aldıklarında, satıcılar tarafından "artık bağımlı oldun, sürekli kullanmalısın" denilerek kandırılmaktadır. Bağımlılığın başladığının en iyi göstergesi, gerekli dozun artmaya başlayarak ya da sıklaşarak günlük gereksinimin iki katına çıkmasıdır. Tedavinin; saptanabilir bağımlılık belirtileri, gözlerde sulanma, karında kramplar, idrar tutulması, ishal, titreme ve üşüme, soğuk terleme, burun akması gibi dıştan görünen belirtiler görülmedikçe başlamaması gerekir. Bunlara dikkat edilmemesi, en küçük sıkıntıda bir şeyler almak demek olan, psikolojik bağımlılığı pekiştirmekten başka hiçbir işe yaramaz.

Bütün opiatlar için ortak olan, eroindeyse aşırı dozla hemen ortaya çıkan doz aşımının belirtileri, dalgınlık ve ağrılı uyaranlara yanıtsızlık, solunumun yavaşlaması, hipotermi yani vucut ısısının düşmesi, tansiyonun 10'un altına düşmesi, kalp atımının yavaşlaması ve sonunda tam bir koma ya da şok tablosudur. Gözbebekleri iğne ucu görünümü almıştır.

Opiatların ortaya çıkardığı tablo ruhsal duygulanım yeteneğinin tümüyle ortadan kalkmasıdır. Kronik kullanımda, kişilik bozukluklarına ek olarak duygusal küntleşme, yaşamın zevk olarak bilinen bütün duygularını artık kesinlikle alamama, yani haz ilkesinin bütünüyle opiat gereksinimine özelleşmesi görülür. Bu yüzden yeraltı ticaretinin, ayık kafayla ve karşılaşılan sefalet manzaraları karşısında sarsılmadan sürdürülebilmesi için ayak satıcılarının mutlaka bağımlı olması istenir. Bu arada entelektüel yetilerde uzunca bir süre bozulma görülmeyeceğinden bağımlı kişilerde, temelde yatan kişilik bozukluğuyla da beslenmiş parlak bir zeka ve yalancı bir filozofluk çok belirgin bir ortak özelliktir. Keskin toplum eleştirisi, esprili ve zeki özeleştiri, bir çeşit kara mizah, bilgi düzeylerinin çok üstünde bir entellektüel performans, onlarla tanışanları şaşırtır ve çarpar. Ancak çok deneyimli bir psikiyatr ve psikolog bu kabuğun altındaki duygusal boşluğu sezebilir ve tanısını koyabilir. Bu parıltının en göz kamaştırıcı olduğu kimselerde durum iyice umutsuzdur. Opiat bağımlılığı olan kimselerin en az yüzde 15'i en az bir kez intihar girişiminde bulunurlar.

En tehlikeli yan sonuç, aynı enjektörün bir kaç kişiye kullanılmasıyla HIV bulaşabilmesidir. Genel olarak bağımlıların ahlak değerleri düştüğü ve madde için gereken parayı bulmak amacıyla fuhuş çok yaygın olduğu için, ortama HIV girme olasılığı hemen hemen kesindir. Bu da aynı iğnelerin kullanımıyla hızla yayılır. Aynı şekilde yayılan ve ortamda çok bulunan bir başka virüs de hepatit virüsleridir.

Opiat bağımlılığı için şöyle bir sağaltım yolu önerilebilir:

1) Sağaltıma alınacak kişinin tümüyle kendi özgün istenci ve isteği olması birinci koşuldur.

2) İlk detoksifikasyon aşamasının orta ve uzun vadeli sağaltım kuruluşlarından ayrı bir yerde, kent içinde ve kapalı kliniklerde tamamlanması zorunludur. Bu aşamada bütün yoksunluk belirtileri tamamlandıktan sonra en az 2-3 hafta boyunca, en zorunlu olanlar da dahil hiçbir ilaç kullanmadığı bir dönem geçirmesi ve bu dönemde sağaltım için istencini güçlendirecek sosyalgrup-terapilerine katılması, ayrıca el becerilerine güvenini artıracak uğraşı terapileri de görmesi çok faydalıdır. Bu süreç boyunca eski "ortam"ı anımsatacak yaşantılardan olabildiğince uzak kalabilmelidir. Sağaltım ortamında hiçbir kumar aracı, şansa bağlı oyunlar, yeraltı ortamını anımsatacak resim, müzik vb. bulundurulamaz. Kişilik bozukluğu izlenimi verdiği bilinen müzik çalınamaz. Onların posterleri bulundurulamaz. Bunun için bu tür kliniklerde ilk 1-2 haftalık sağaltımın yapıldığı bölümlerle, bu tür motivasyon hazırlayıcı 2-3 haftalık bölümlerin de mekan olarak birbirinden ayrılması zorunludur.

3) Bu ikinci aşamadan sonra üçüncü aşama için kendisiyle uzun ve ayrıntılı bir görüşme yapılmalıdır. Bu görüşmeye üçüncü aşamayı sürdürmekte olan eski bağımlılardan bir iki kişinin de katılması ve bunların hastaya önünde duran zor günlere ilişkin ayrıntılı bilgi vermesi faydalıdır. Bu görüşme sonunda o eski bağımlıların izlenimleri, bu üçüncü aşamaya başlayıp başlamama konusunda karar verirken esas alınmalıdır.

4) Üçüncü aşama mutlaka kent dışında, tarımsal bir alanda, meskûn bölgelerden uzakta olmalıdır. Bu bölgeye yaklaşacak herkesin denetlenebilmesi gerekir. Hastalara her türlü ziyaretin, en yakın akrabalar da dahil yasaklanması koşuldur. Bu aşamada yaşamın düzenlenmesi, kıdemli hastaların egemenliğinde hastaların kendileri tarafından yapılmalıdır. Burada sağlık personeli ve hekimler, ancak ikinci planda bulunacaklardır. Yönetimin danışacağı deneyimli psikologlar bulunur ve yönetim kurulu deneyimli hastalarla bu psikologlar ve kurumda görevli uğraşı öğretmenlerinden oluşur.

5) Sağaltım, eski köy enstitülerindeki eğitim düzenine benzer şekilde üretim yönelişlidir. Hastalar çok disiplinli bir şekilde 4-6 aylık kıdem sınıflarına ayrılır ve birinci aşamada üretim uğraşılarının öğrenilmesi, ikinci aşamada üretime doğrudan doğruya katılma, üçüncü aşamada yönetimde yetki edinme ve dördüncü aşamada dış yaşama hazırlanma dönemindeki hastalar bulunur. Üretim genellikle tarım ağırlıklı, fakat marangozluk, demircilik, tamircilik gibi işlevleri de yürüten bir küçük köy gibi yürütülür. Çoğu zaman bir de beşinci aşama gereklidir. Bunda kişinin dış yaşamını düzenlemesi, yeni bir iş bulması, akrabaları ve ailesiyle yeniden bağlantılar kurması için ona zaman sağlanır. Bu aşamadakiler, kuruma alınacak yeni hastalarla yapılacak görüşmelere de katılabilirler.

6) Bundan sonra hasta sessiz sedasız kurumla olan bütün ilişkilerini keser ve bir daha oraya gelmez. Kendisinin başarılı olmuş hastalarla bağlantısı sağlanır ve onlar küçük kulüpler şeklinde örgütlenerek birbirleriyle ilişki ve desteklerini sürdürürler.

☞

kasten bozagelmişlerdir. Alkol bu bozma yöntemlerinin en eski ve en bilineni, en sevileni olmuştur. Şimdi, eski kimi drogların yeniden ortaya çıkmasıyla ve yeni drogların keşfiyle, insanı bu sonuçlara ulaştırabilecek olanaklar çok genişlemiş bulunmaktadır.

SAHTE PSİKOLOJİK DESTEK

Birçokları karşılaştıkları durumlarla başa çıkmayı şu ya da bu nedenle beceremezler. Ya stres alışılmıştan daha yüksektir, ya da kendi uyum yetileri gerekenden azdır. Her iki durumda da psikolojik desteği sağlayacak yatıştırıcı ya da uyarıcı bir takım maddeler bulunur. Bu maddelerin sağladığı, kuşkusuz ki istenen türden bir tedavi değildir. Ama gene de insanlara, başka türlü çözemeyecekleri sorunları çözebilmelerinde, başedemeyecekleri zorluklardan kaçınabilmelerinde yardımcı olur. Heyecanlı anlarda yakılan bir sigara, bir yorgunluk kahvesi, günün stresini atmak için atılan iki tek hep böyle basit, kısa ve ucuz tedaviler olarak kullanılmıştır.

Kimi insanlar da kendi insancıl değerlerini istedikleri ölçüde yüksek ve coşkulu bulmadıkları için kendilerine istedikleri kadar saygı duyamazlar. Kafalarına ve ruhlarına koymuş oldukları yüce duygu ve değerlere, yaratıcılık ve üreticilik derecesinde ulaşmakta zorlandıklarını ve başarısız olduklarını hissettiklerinde, ya da çevrelerindeki insanlarla özledikleri gibi iletişim ve etkileşim kurmakta zorlandıklarında, ya da daha doğal, daha az tutuk olmayı dilediklerinde gene bu maddeler yardıma koşar. Kalabalık önünde vereceği söylevden önce bir yudum konyak yuvarlayan, katıldığı bir partide yeterince girişken olabilmek için kokteyllere sarılan, kış günü sıcak sobanın başında tavşan kanı demli çayını yudumlarken dost sohbetinin tadını çıkaran kadar, bestesini esrar yardımıyla yapan caz sanatçısı ya da yaptığı resimde LSD'nin etkisi sezilen sanatçı da bu yardımdan fayda ummaktadır. İşin ilginç yönü bu maddelerin kimi zaman gerçekten tedavi amacıyla da kullanılmasıdır. Tedaviyle psikolojik destek arasındaki sınır ise hiç kesin ve keskin değildir.

Bu tür maddelerin durmadan yeniden ve durmadan daha yüksek miktarda kullanılmaya yol açan özellikleri, tarih sahnesine çıktıkları ilk günlerden beri bilinmektedir ve çağların toplumsal yapılarına, o yapıların ideolojilerine, ideolojiye egemen olan felsefe yaklaşımına göre çeşitli şekillerde açıklanmış, adlandırılmıştır. Tiryakilik, iptila, alışkanlık, bağımlılık, kötüye kullanım yani suistimal; İngilizcesiyle habituation, addiction ve abuse gibi kavramlar, bir durumu açıklayıcı anlamlar içerdikleri gibi, dayandıkları felsefe ve ideolojiyi de yansıtmaktadırlar.

BAĞIMLILIĞIN DOĞASI

Eğer bu özelliği gösteren nesne yalnızca afyon ya da alkol olsaydı, ya da söz konusu olan kullanım sorunu yalnızca alışkanlık türünden zorlamalı bir davranış özelliğinden ibaret olsaydı, bunun üzerinde tartışmak kolaylaşabilirdi. Oysa bu özelliği gösteren maddeler çok çeşitlidir ve her maddenin ayrı bir bağımlılık biçimi, her bağımlı kişinin ayrı bir bağımlılık nedeni vardır. O denli çeşitli kişilerce, o denli çeşitli amaçlarla, o denli çeşitli madde, o denli çeşitli biçimde kullanılmaktadır ki, ortaya çıkan tıbbi, hukuki, psikolojik, sosyolojik, psikiyatrik, kültürel, ekonomik ya da siyasal sorun ve boyutları tek ya da birkaç kuramla ele almak pek olanaklı değildir. Gerçekte, bir madde ya da ilacın yasal olmayan, ya da toplumsal nedenlerle kabul edilemeyecek olan yollardan kullanım olgusunu bir tutkunluk ya da bağımlılık olarak tanımlamak ve bu şekilde aranan ve kullanılan bütün maddeleri de "narkotik" adı altında toplamak, biyolojik ya da psikolojik tıbbi bir gerçeği değil, toplumlarda ve hukukta yürürlükte olan önyargıları yansıtmaktadır. Bağımlılığın tek bir olguymuş gibi ele alınışı tıp tarafından değil, siyaset ve hukuk tarafından dikte edilen bir olgudur.

Toplumlarda bu sorundan söz edildiğinde genellikle ortaya çıkan panik benzeri duygular ve yaklaşım ne yazık ki çok yaygın olan iki büyük yanlış anlamadan, yanlış bilgiden kaynaklanır. Bunlardan birincisi bağımlılık yapan maddeleri kullanan, bağımlı olan kimselerin toplum tarafından kabul edilemeyecek türden bir suçlu, sabıkalı, bir serseri ve aşağılık biri

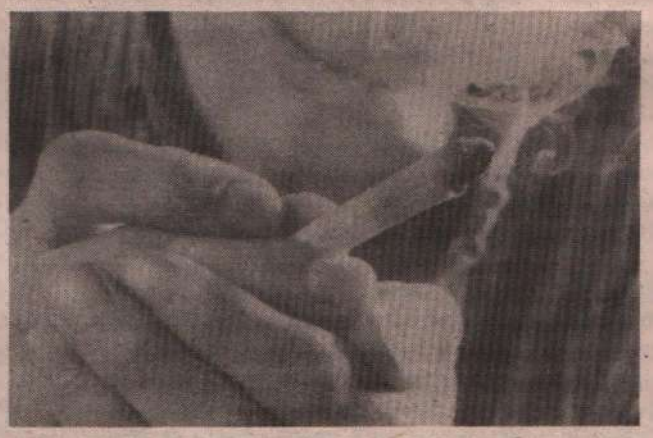

olması gerektiği sanısıdır. Bu sanının, ortaya çıktığı dönemlerde haklı sayılabileceğini anlamak kolaysa da bugün kabul etmek olası değildir. Aslında bir "afyonkeş", o da eğer gerçekten kalmışsa, afyonu hiç kullanmayan, normal ve namuslu bir vatandaştan hiç de farklı değildir. Afyonun ve türevlerinin çökertici, yıkıcı özelliği hiç de öyle sanıldığı gibi değildir. En azından şöyle diyebiliriz; afyonun yıkıcı özellikleri yalnızca onun kimyasal etkisine bağlı değildir, kişiden kişiye de çok büyük farklar gösterir.

İkinci büyük yanlış ise, bir drogta mutlaka büyülü ve gerçekten drogsal bir özellik, bir drogu drog yapan bir şeyler bulunduğu sanısıdır. Aslında pek çok madde ya da besin, sinir sistemi üzerine etkilidir ve bu etki onu kullanmış olan kimse tarafından istenen ve aranan bir etki haline kolaylıkla gelebilir. Bir maddenin drog olarak kullanılıp kullanılmaması da onu kullananın, onu bu niyetle kullanmaya uygun bulmasına bağlıdır. Bir maddenin kendisinde onu birçok benzer maddeden ayıran aktif bir özellik olmayabilir; ama gene de birileri tarafından drog olarak kullanılır. Onun bu niyetle kullanılışı hemen tümüyle kullananın aldığı duyguya bağlıdır. Afyon kadar, onun içinde bulunan alkaloidlerin her biri kadar, kafein, nikotin ve etil alkol de apaçık drog etkilerine sahiptirler ve kahvenin, tütünün ve içkinin istenip aranarak kullanımı da kesinlikle bağımlılık niteliğindedir. Aynı durum çay, çikolata, peynir ya da mantar için de söz konusu olabilir ve öyledir de. Bunun koşulu, toplumun onları da bu nitelikte kabul edip etmemesine bağlıdır. Eğer sözkonusu olan, kişinin bu maddeyi kendi sağlığına zarar vermesine karşın kullanmaktan vazgeçemeyişi ise, toz şekeri ya da tuz da rahatlıkla bir "madde" olarak kabul edilebilir. Bir şeker hastasını, sağlığına o kadar zarar vermesine karşın şekerden, bir yüksek tansiyon hastasını, o kadar za-

Esrar bağımlılık yapıyor

Esrar, cannabis indica adlı bitkinin, yani hint kenevirinin keyif verici olarak kullanılan şekillerine Türkçede verilen addır. Her ne kadar yıllarca esrarın bir bağımlılık ortaya çıkartmadığı ileri sürülmüşse de Arap pazarları esrarla bağımlılık yarattığını ve akıl hastalıklarının başlıca nedeni olduğunu ileri sürmekteydiler. Ancak yakın zamanlarda Doğuluların haklı, Batılıların haksız olduğu anlaşılmaya başladı. Gerçekten klinikte esrarın belirli bir tolerans oluşturduğu gözlenmekteydi. Buna ek olarak yoksunluk belirtilerinin de olduğu, bunun huzursuzluk, sinirlilik, uykusuzluk, anoreksi ve hafif mide bulantısıyla kendini gösterdiği anlaşılmaktadır.

Anlatılması gereken bir etki de flashback fenomenidir. Bu, esrarın kısa vadeli belirtileri kaybolduktan sonra ortaya çıkan ve akut intoksikasyon belirtilerinin daha hafif şekilde canlanması demek olan bir olgudur. Özellikle de Horror-trip denilen korkulu varsanılarla yürüyen yaşantılar kendiliğinden ve 5-15 gün sonra hiç esrar kullanmadan yeniden ortaya çıkabilmektedirler.

Bunlardan başka esrara bağlı psikoz, anksiyete bozukluğu ve delirium tabloları da belirtilmektedir. Esrara bağlı pisikoz nadirdir fakat geçici bir paranoid sendrom oldukça yaygın olarak görülür. Bunda daha önceden varolan bir kişilik bozukluğunun söz konusu olduğu sanılmaktadır. Esrara bağlı anksiyete bozukluğu ise akut esrar zehirlenmesinde çok geneldir. Böyle korkulu ve paranoid düşünceler de üreten durumlarda panik ataklar olabilir. Esrara bağlı deliriumdaysa bilişsel işlevlerde, bellekte, algılamada bozukluklar vardır ve motor koordinasyon, dikkat ve performans da ileri derecede bozulmuştur. Bu durumun yurdumuzda birçok trafik kazasında dikkate alınması gerekir.

Esrar bağımlılığının sağaltımındaki yöntemler diğerlerinde izlenenlerin benzeridir. Sağaltımın temelini maddeyi kesmek ve kişiyi desteklemek oluşturur. Esrarın yol açtığı, işte, okulda, boş zaman uğraşılarında tam bir isteksizlik, genel apati ve kilo artışıyla karakterize "amotivasyon sendromu"nun sağaltımı için ise esrar kullanımının uzun süre kesinlikle izlenmesi ve remotivazyon, resosyalizasyon yöntemlerinin kullanılması zorunludur. Buna da ikincil bir depresyon refakat edeceğinden, yine depresyon tedavisine ağırlık verilmelidir.

Esrarın bu demotive edici özelliği ve yeniden sosyalizasyonda gösterdiği zorluk erkenden farkedildiğinden 68 öğrenci hareketlerinde sol gruplar bu maddenin kullanımından hızla uzaklaşmışlardır.

rarlı olmasına karşın tuzdan vazgeçirmenin zorluğunu düşünün. Eğer toplumsal yıkımdan söz edilecekse, savaş yıllarında kahve, çay ve şeker vesikası karaborsasının nasıl oluşuverdiğini, savaş sonrası Avrupası'nda bu nesneler için kaç kişinin fuhuş yaptığını anımsamaya çalışın. Bağımlılık tanımını yapabilmek, afyonla toz şeker arasında, her ikisinin de kötüye kullanılabileceği gerçeğini değerlendirerek, bir ayrım yapabilmek demektir. Bunun için her maddenin kötüye kullanılabileceği, bir kötüye kullanımın öbür kötüye kullanımdan nitelikçe farklı olduğunu ve kötüye kullananların istediği etkinin bir kullanıcıdan öbürüne farklı olacağı ya da bir kullanıcı için bir maddeden öbürüne farklı olacağı gerçeğine dayalı bir ölçütler düzeni kurabilmek gerekir. Böyle bir ölçütler sistemi de maddenin bulunabilirliği, toplumca kısıtlanışı, toplum tarafından aranması ve özendiriciliğigibi öbür bir çok soruyu yanıtlamadan bırakacaktır. Oysa bir maddenin bir özelliğinin tarihin belli bir anında insanlar tarafından değerlendirilerek kötüye kullanılmasının nedenleri arasında bu etmenler de kesin roller oynarlar.

Hızla bağımlılık yapan, tedavisi çok zor bir madde: Kokain

Kokain, bütün droglar içinde en hızlı bağımlılık yapan ve en tehlikeli olanlardan biridir. Kokainin opiatlarda olduğu gibi kesin bir toleransı yoktur. Yani etkin doz kullanımla yükselme göstermez. Ancak neden olduğu gerek lokal gerek genel etkiler çok kısa sürelidir. Kokainin keyif verici etkisini aramaya başlamış olan kişi 30-90 dakikada bir bu maddeye gereksinim duyar. Psikolojik bağımlılık yapıcı etkisi tek bir kullanımla bile başlayabilir. Bunun nedeni davranışların hemen tüm alanlarında pozitif güçlendirici olarak algılanışıdır.

Kokain kullanımıyla aşırı hareketlenme yani öfori, duygusal küntleşme, aşırı uyanıklık, kişilerarası ilişkilerde duyarlılık, anksiyete, gerilim ve öfke, muhakemede, toplumsal ya da uğraşsal işlevlerde bozulma görülür. Bunun yanında taşikardi ya da bradikardi, gözbebeklerinde dilatasyon, kan basıncında artma ya da düşme, bulantı ve kusma, psikomotor ajitasyon ya da retardasyon, üşüme, kas gücünde azalma gibi fizyolojik belirtiler de bulunur. Sürekli kullanımda kilo kaybı, yüksek dozda alımda solunum depresyonu, göğüs ağrısı, kardiyak aritmiler, konfüzyon, nöbetler, diskinezi, distoni ve koma görülür.

Kokainin tam saf, çok etkili formuna "crack" adı verilir. Bu küçük, içime hazır paketler halinde satılmaktadır. Bunun bağımlılık yapma gücü daha da yüksektir. Crack kullanımı bağımlılarının bunu elde edebilmek için çok daha aşırı ahlak ve yasa dışı yollara başvurdukları bilinmektedir. Ayrıca bunun etkisi altında işlenen suçlarda şiddet öğesi de çok yüksektir.

Kokain kullanımında en fazla görülen yan etki burun mukozasındaki değişimlerdir. Sürekli kanlanma, ciddi iltihaplanmalar, burun perdesinin delinmesi sıkça görülür. Öte yandan en önemli zararlarından biri kanamaya yol açmayan beyin enfarktüsleridir. Kokain en fazla epilepsiye yol açan droglardan biridir. Uzun süreli kullanımlarda kalp kasının genel zayıflığı ortaya çıkabilir. Yüksek dozlarda kokain bunların hepsine birden ya da çoğuna neden olarak ölüme götürür. Tehlike belirtileri zamanında gelse de, kokain kullananlar içine girdikleri aşırı hareketlilik yüzünden buna aldırmaz ve tam da o sırada daha fazla kullanmaya çalışırlar. Ayrıca, kokain ile opiatların karışımıyla yapılan ve "speedball" denilen drog formuyla da hızlı ölümler görülür.

Kokain bağımlılığının sağaltımı ise hemen hemen olanaksızdır. Çünkü tutkunları kendi istekleriyle sağaltım ve bundan kurtulmak için hiç başvurmazlar. Zorlamayla da olsa sağaltıma onam vermiş olanlar için tek yol, bütün madde bağımlılarında olduğu gibi derine inen bir psikoterapi ve sosyal destek terapisidir.

FİZİK BAĞIMLILIK, TOLERANS VE YOKSUNLUK

Alışkanlıkla tutkunluk (iptila) arasında, bizim yasalarımızın da yaptığı ayrımın dayandığı ilk temel özellik, bir maddenin kullanan kişilerde "fizik bağımlılık" ve "tolerans" ortaya çıkarma özelliğidir. Bu olguların en bilinen ve tipik örneği afyon kullanımında görülenlerdir. Afyon ve onun türevleri, normal olarak insan organizmasında var olan ve işe yarayan işlevlerle tam bir rekabet içindedir. Yani "yerli malı" madde ve işlevlerin yerini alabilirler. Bir süre, belirli ve yakın aralıklarla organizmaya verilirlerse, organizma, dışarıdan düzenli gelmekte olan bu fazlalık ve aşırı işleve karşı önlemler alır ve kendi işlevini azaltır ya da tümüyle durdurur. Böylece afyon ve türevleri ilk alındıklarında verdikleri duyguyu artık vermezler. Düzenli alım başlarsa dıştan gelen 1'e eklenen iç 1 azalmaya başlar, örneğin 0.9 olur. Böylece ilk duyguyu elde edebilmek için dıştan verilenin 1.1'e çıkartılması gerekir. Böylece dışarıdan alınması gereken miktar gittikçe yükselir ve ilk kullanan için ölümcül olabilecek miktarın bile çok üstüne çıkılması gerekebilir. Dışarıdan verilen madde günün birinde verilmeyecek olursa, içerdeki işlev çok azaldığı ya da tümüyle durmuş olduğu için organizmada büyük bir boşluk, o normal işlevin yokluğu durumu ortaya çıkar. Afyonun rekabet içinde bulunduğu ve yerine geçtiği iç işlev, diğer görevlerinin yanında, dış ve iç uyaranların ağrı eşiğini geçmemesini de sağlayan bir işlev olduğu için, bu eksiklik durumunda iç ve dış ağrılar çok yüksek bir şiddette algılanmaya başlar.

İnsanın dışarıdan ve içeriden alageldiği gündelik uyaranların hemen hepsi acı ve ağrı duygusuyla birliktedir. Işık, ses, havanın dokunuşu, iç organların düzenli hareketleri hep dokunma duygusunu uyarırlar. Dokunma duygusu ise, eğer ağrı eşiği dediğimiz ağrı algılama sınırı çok düşmüşse en yüksek dereceden bir ağrı uyandırır. O halde bu eşiğin daima biraz yüksek tutulması, ancak gerçekten organizma için tehlikeli dokunmaların acı ve ağrı olarak algılanması gerekir. İşte bu ağrı azaltıcı işlev, hep afyon verilmekle azaltılmış ve tatil edilmişse, afyonun kesilmesiyle bütün duyumlar ağrı eşiğinin üstüne fırlayıverir. İşte bu tipik olguya, yani iç işlevin giderek azalması, bu yüzden dış desteğin durmadan artırılması zorunluluğu ve dış destek birden kesilince de büyük bir açık ortaya çıkışı durumuna "tolerans", eksiklikle ortaya çıkan belirtilere "abstinans" ya da "tutkunluk" denir. Kahve, çay, kakao, tütün gibi maddelerse böyle bir bağımlılığı oluşturma yeteneğine daha düşük ölçüde sahiptirler. Ancak bu maddelerin, gündelik kullanım ölçüleri, bu belirtilerin ortaya çıkmasına yetecek kadar değildir. Ama yeterince fazla ve uzun süre alındıklarında aynı mekanizmanın onlar için de söz konusu olduğu görülebilir. Opiat dediğimiz afyon türevleri ve onların bütün yarı sentetik ya da sentetik türevleri, alkol ve barbitüratlar yüksek bağımlılık potansiyeline sahip maddelerdir. Bunlar sürekli kullanımlarında bir "fizik bağımlılık" ortaya çıkarırlar. Ancak tolerans oluşumuyla fizik bağımlılık arasında da doğrudan bir ilişki yoktur. Kimi maddeler belirgin bir tolerans yaptıkları halde bağımlılığa neden olmazlar. Buna karşılık birçok madde de kesinlikle bağımlılığa yol açtığı halde bir tolerans görülmeyebilir. Fizik sıfatıyla sınırlı olmayan bağımlılığın anlaşılması ve tanımlanabilmesi daha da zordur. Bir maddenin tam etkisi yalnızca içindeki etkin maddeye ve kullananın sinir sistemindeki moleküllerin durumuna değil, kullananın kişiliğine, beklentilerine, üzerindeki toplumsal etkilere ve kullanımın amaç ve çerçevesine de bağlıdır.

Önceleri afyon ve biraz da alkolle ilgili olarak düşünülen bu olguya karşı önce afyonun içindeki etkin maddeler teker teker ayrılmış ve kullanıma sunulmuştur. Ama her biri, hemen, üstelik daha saf ve direkt oldukları için daha ağır bağımlılıklara yol açmıştır. Daha sonra tümüyle sentetik olan ve afyonun türevleri gibi etki eden maddeler bulunmuş ve kullanıma sunulmuştur. Ama Dolantin ya da Metadon gibi böyle preparatlar da afyonun bütün bağımlılık yapıcı özelliklerini taşımaktadır ve hiçbir avantaj sağlamamıştır. Daha sonra uyku ilacı olarak kullanılan barbitüratlar ve daha sonra da trankilizanlar, sedativler, stimülanlar ve hallüsinojenler, bağımlılık yapıcı özellikleriyle ortaya çıkmıştır. Bütün bu grup maddeler gerek kimyasal ve tıbbi özellikleri, gerekse yasal ve hukuki kavramlardan sapışları bakımından, soruna yaklaşımı iyice zorlaştırmıştır. Bunun sonucunda 1964'te Dünya Sağlık Örgütü, o güne kadar çeşitli bağlamlarda kullanılmakta olan tutkunluk ve alışkanlık (addiction ve habituation) kavramları yerine bağımlılık (dependence) deyiminin kullanılmasını kabul etmiştir.

BAĞIMLILIĞI AÇIKLAMA ÇABALARI

Bağımlılığı açıklamak için bir sürü girişim olmuştur. Fakat bu açıklama taslakları yeterli ölçüde kapsamlı ve doyurucu değildir. Nasıl tek bir bağımlılık tipi yoksa, tek bir bağımlı tipi de yoktur. Bağımlı kişilerin büyük çoğunluğunda ayrıca ağır kişilik bozuklukları da bulunmaktadır. Belirli kimi kişilik özelliklerinin bağımlılık gösteren kimselerde daha sık görüldüğü öteden beri dikkati çekiyordu. Bu tür maddelerin de bu kişilerdeki çeşitli yakınmalara karşı bir çare oluşturabildiği bir gerçektir. Kaygının dinmesi, mutluluk benzeri duygular, depresyonun giderilmesi ya da önlenmesi kuşkusuz böyle kişilik özellikleri taşımakta olan kimseler için çok önemli kazançlardır. Dolayısıyla da kaygı ya da mutsuzluk duyguları içinde acı çeken kimselerin benzeri maddelere ulaşması hiç de zor değildir. Örnekse, büyük top-

Kahve, çay, çikolata, kola bağımlılığı

Kahve, çay ve benzeri daha birçok içeceğin ana etkin maddesi olan kafein, bu özelliğiyle yeryüzünün en yaygın kullanılan psikoaktif maddesi olmaktadır. Hesaplara göre üç büyük fincan kahve içimiyle beyindeki adenosin reseptörlerinin yarısı kafeinle kilitlenmiş olur. Son görüntüleme yöntemleriyle yapılan incelemelerde kafein etkisiyle beyin kan dolaşımında bir azalma olduğu, beyin damarlarının büzüldüğü görülmektedir. Kafeinin en önemli yan etkisi uyku bozuklukları ve tansiyondaki yükselmedir. Ayrıca gastrit ve mide ülseri gibi bozukluklarda yakınmaları artırabilir.

Çayda da yaklaşık aynı oranda kafein bulunduğundan, üstelik çayda teofilin gibi aynı özelliklerde bir ksantin türevi daha bulunduğu ve bu ikisinin birbirinin etkisini artırdığından söz etmeden geçmeyelim. Üçüncü önemli ksantin türevi olan teobrominin ise çocuklarda çikolata bağımlılığı olarak ortaya çıkan ve bir davranış bozukluğu olarak sık görülen şeker ve tatlı bağımlılığıyla da birleşerek çok aşırı dozlarda teobromin alımına yol açan bağımlılıktan da söz etmek gerekir. Çikolata bağımlılığının bir sonucu da çocuklardaki barsak hareketlerinin yavaşlaması ve kronik bir kabızlığın ortaya çıkmasıdır.

Çocuklar çoğunlukla kolalı içeceklere de aynı düşkünlüğü gösterirler. Koka-kolanın halen gizli tutulduğu ileri sürülen ünlü formülünde koka ve kola bitkilerinin özlerinin bulunduğuna dair güçlü bir kuşku vardır. Her ikisinin yüksek derecede bağımlılık yapıcı özelliklerinden başka koka-kola türü içeceklere yüksek dozda kafein de katılmaktadır.

Bu nedenle bu tür içeceklerin, özellikle de küçük yaşlardaki çocuklarda yüksek bir bağımlılık yaptığına hiç kuşku yoktur. Buna ek olarak, gene günümüzde olağanüstü yaygınlaşmış olan meyveli ya da meyvesiz birçok gazozun içinde de yüksek dozda kafein bulunmaktadır

lumsal acılar ya da kayıplar yaşamış olan kişilere bir yudum içki içmeleri hatta o gece "kafayı çekmeleri" önerilir. Böylece kendisi için acı olan bir yitime uğrayan kimsenin "unutmak için" içmesi ya da "kendini içkiye vurması" olağan sayılır, anlayışla karşılanır. "Kederinden" şu ya da bu madde alımına başlamış olmak genellikle aynı anlayışlı acıma duygusuyla karşılanır. Bu yüzden de kişinin boyunu çok aşan dertlerle karşılaştığında böyle herkesce bilinen çözüm ya da kaçış yollarına başvurması çok normal sayılmalıdır. Hatta bu tür kaçışlara karşı olumsuz yaklaşımlarda bile bu kaçış yolunu özendirecek içerik bulmak zor değildir. Örnekse, madde bağımlısı olduğu ortaya çıkan birisi hakkında medyada, o kimsenin sorunları olduğu ve bu yüzden madde bağımlılığına düştüğü, ya da o kişinin hiç sorunu olmadığı ve dolayısıyla da madde kullanımının nedeninin anlaşılamadığı tarzında yazılar, herkesin bildiği gibi, en yaygın olanlarıdır. Oysa, bu tür yazıların en içten ve masum olanında bile, sorunu olanların bu maddelerde teselli arayabilecekleri ve işin kötüsü, bunun toplum tarafından bir ölçüde anlayışla karşılanacağı şeklinde bir mesaj bulunmaktadır. Bağımlılığı açıklama çabalarında en zor sorun, neden aynı durumdaki iki kişiden biri madde bağımlılığına düşerken öbürünün aynı yola girmediğidir.

Madde kullanımı ve bağımlılığını açıklamaya yönelik ilk nedensel kuramlar psikodinamik olanlardır. Klasik psikanalitik açıklama, madde kullanımının mastürbasyona eşdeğer olduğu, eşcinsel dürtülere karşı bir savunma girişimi olduğu ya da oral türden bir regresyon olduğu şeklinde olmuştur. Daha sonraki psikodinamik formülasyonlar ise mad kullanımıyla depresyon arasında ve ayrıca madde kullanımıyla bozulmuş ego işlevleri arasında bir ilinti olduğu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Gerçekte madde kullanımı üzerindeki dinamik yaklaşımlar, alkole oranla daha fazla kabul görmekte ve tedavi amaçlı yaklaşımlarda daha fazla baş vurulmaktadır. Alkol bağımlılarının tersine, çok yönlü madde bağımlılarında çocukluk yaşamında daha fazla düzensizlik ve zedelenmeler saptanabilmektedir. Sanki bunlarda madde aracılığı ile kendini tedavi etme çabası ön planda gibidir ve bu bakımdan da temelde yatan kaygı nedenlerinin psikoterapiler yoluyla tedavisinden daha fazla faydalanabilirler. Ne var ki madde bağımlılığının başlangıcında şu ya da bu nedenin saptanması, bu nedenin giderilmesi yoluyla bağımsızlığın sağlanması umudunu çok da haklı çıkarmamaktadır. Çünkü maddenin ardında çok karmaşık ve çok güçlü pek çok neden daha vardır ve ana neden tedavi edilebilse bile ardından ona eklenmiş olan öbür etmenler iyiliğin başarıyla sürmesini engeller. Opiat yani afyon türevlerinin bağımlılığından başlayarak çok çeşitli maddelere bağımlılıkların açıklanmasına çalışılabilir. Yani afyon türevleri burada bir prototip olarak alınır ve genellikle öbür maddelerin bağımlılık modelleri buna uydurulmaya çalışılır. Ancak bu uyarlama çabalarının da spekülatif kaldığı ve en iyi olasılıkla çok küçük bir grup için işe yaradığı gözleniyor. Her olgunun büyük farklar göstermesinden dolayı burada istisnalar kuraldır.

Özellikle son yıllarda sinir sistemi görüntüleme yöntemlerinin, yani Bilgisayarlı Tomografi, Manyetik Rezonans Görüntüleme ve Pozitron Emisyon Tomografisi gibi yöntemlerle ve ayrıca Brain Maping gibi elektro fizyolojik incelemelerle çeşitli maddelerin etkisi altında beynin fizyolojisine ilişkin bir çok bilgi edinilebilmiş ve bu bulgular yalnızca biyolojik kurama değil aynı zamanda sosyal ve psikolojik etki düzeneklerine de ışık serpebilmiştir. Bu bilgileri özetlemek faydalı olacaktır.

NÖROKİMYASAL BİLGİLER

Sinir sisteminin yapı taşları "nöron" da denilen tek sinir hücreleridir. Gerek dışarıdan gelen uyaranların merkez sinir sistemine taşınmasında, gerekse merkez sinir sisteminden çıkan buyrukların ilgili olan organ ve sistemlere iletilmesinde hiçbir zaman tek bir nöron bu iletim işini başından sonuna kadar yürütmez. Yani beyinle organ arasında tek bir sinir lifi uzanmaz. Uyaranlar iki uç arasında en az üç hücreden geçer. Ayrıca beyin sapı ve beyin içinde de bir dizi hücre, bu uyaranı daha yanda bulunan başka merkezlere de iletirler. Böylece gelen ve giden uyaranlardan beynin büyük bir bölümü haberdar olmuş olur.

İşte bir uyaranın bir hücreden öbürüne geçişi "sinaps" adı verilen oluşumlarda olur. Sinapsta bir hücrenin uzantıları sona erer ve öbür hücrenin uzantıları başlar. İki tarafın uzantısı birbirine dokunmaz. Aralarında mikron'dan da çok küçük olan angström'le ölçülebilen bir aralık vardır. Uyaranı buraya ileten hücreden bu boşluğa doğru bir takım kimyasal maddeler salınır ve bu maddeler öbür hücrenin almaçlarını uyararak o hücrenin içinde yeni bir uyaran başlatmış olurlar. Sinaps boşluğuna salınmış olan o madde de, öbür hücreyi uyarma işini bitirince, hemen boşluk içinde bulunan bir dizi enzimlerle yok edilir ve böylece uyaranın sonsuz olarak devamı önlenir. İki sinir hücresi arasında iletiyi sağlayan bu maddelere "Nörotransmitter" genel adı verilmektedir. Sinir sisteminde pek çok tür nörotransmitter bulunmakta ve hücre grupları da duyarlı oldukları nörotransmitterlere göre fark göstermektedir. En bilinenlerinden bir kaçı arasında, Dihidroksifenilalanin (Dopa), Gama-Amino-Butirik-Asit (GABA), Asetilkolin, Epinefrin ve Norepinefrin, Histamin ve Serotonin sayılabilir. Dış çevreden çevresel almaçlarla alınıp merkez sinir sistemine doğru yollanan uyaranlar beyin sapı ve omurilik soğanı içinde çeşitli çekirdeklere de uğrayarak oradan, ana erekleri olan merkezlerden başka çekirdek ve merkezlere de dağılırlar. Böylece bilinçle algılanan bir uyaran yalnız o uyaranın algılanmasıyla görevli merkezi değil, o algılamaya tadını ve rengini de katacak olan heyecan ve duygu merkezlerini de uyarır. Duygulanım, bilinçli algılamayla görevli olan dış gri cevherde değil, beynin daha ilkel canlılardan kalmış olan arkaik yapılarında, beynin daha ortasında bulunan gri çekirdek ve oluşumlarda canlandırılmaktadır. Talamus, Hipotalamus, Hipokampus gibi yapılarla bunların içinde ve çevresindeki birçok çekirdekten oluşan bu sisteme bir bütün olarak Limbik sistem adı verilir ve bu sistem Hipofizle doğrudan bağlantılı, dolayısıyla da bütün hormonlar ve aynı zamanda vücut sıvıları üzerinde doğrudan etkilidir. Gelen uyaranların çeşitli alanlara dağıtılışı, ilgili olabilecek çekirdek ve merkezlerin de uyaranın asıl ilintili

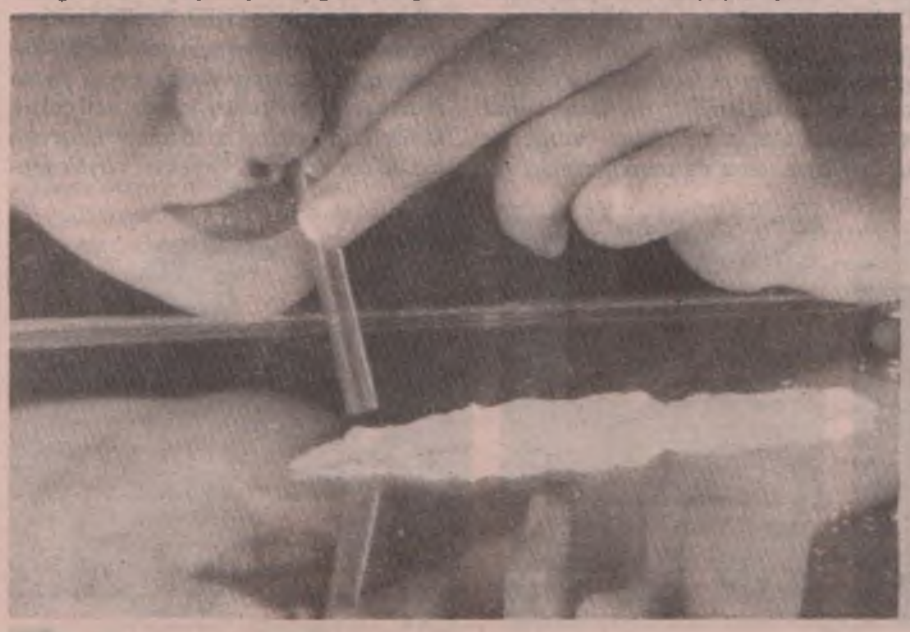

olduğu merkezlerle birlikte uyarılmasını sağlama işi de omurilik soğanı ve beyin sapındaki ağsı yapı (Substantia reticularis) ve Locus coeruleus denilen çekirdekte toplanmaktadır.

İşte çeşitli yatıştırıcı ve uyarıcı maddeler bu örgüt içinde çeşitli yerlere etkili olmaktadır. Afyon türevlerinin etkili olduğu alanlardan biri beyin sapındaki ventral tegmental bölgedir. Olasılıkla alkol ve kimi yatıştırıcıların da bu bölgede etkileri vardır. Uyandırıcı aminler, kokain, nikotin gibi maddeler ise daha ileride, limbik sistemin içine etki etmekte, özellikle de Nucleus accumbens adı verilen çekirdek üzerinde etkili olmaktadır. Ancak daha aşağı merkezlerin etkilenmesiyle ortaya çıkan durum da dolaylı olarak bu bölgede bir doyum sağladığı gibi afyon alkaloidlerinin doğrudan doğruya bu bölgeye etkisi de bulunmaktadır. Dolayısıyla afyon alkaloidleri Locus coeruleustan beyin kabuğuna kadar bütün bölgeler üzerinde etkiler yapmakta ve bir doyum duygusuna yol açmaktadır.

Afyon alkaloidlerinden fenatren grubu alkaloidleri opiat reseptörleri adı verilen reseptörleri etkileyerek bağlarlar. Bu alkaloidlerle aynı etkiyi yapan, ama vücut tarafından imal edilen özgün nörotransmitterler bulunmaktadır. Bunlara "İç morfin" anlamına "Endomorfin" ya da "Endorfin" denilmektedir. İşte eğer bir kişinin kendi opiat aktivitesi çok düşükse, yani endorfinlerin vücuttaki yoğunluğu düşükse ya da vücutta bu endorfinleri sinaps düzeyinde hemen etkisiz hale getiren enzimler çok fazla ya da hızlı çalışıyorsa, o kişide normale göre daha düşük bir ağrı eşiği, gerçek ve ruhsal acılara karşı daha büyük bir duyarlılık olması beklenir. Bu durumda o kişinin opiat türevlerine karşı daha büyük bir yatkınlığı olacağı düşünülmektedir. Bu yatkınlık gerçekten büyük acılarla karşı karşıya bulunulduğu sırada doğal olarak yükselebileceği gibi, kalıtsal da olabilir. Elbette dışarıdan verilen afyon türevleriyle de, bir süre kullanıldıktan sonra her iki yoldan, yani yerli endorfin salgılaması azalacağından ve aynı zamanda endorfinleri tahrip eden enzim aktivitesi de artacağından bu duyarlılık gene yükselmiş olur. Afyon türevleri ve onların sentetik benzerlerinin bu etki düzeneği bugün hemen hemen genel kabul gören bir kuram oluşturmaktadır, ancak doğaldır ki bu kuramlar ancak bu maddelerin alınmasından sonra fizik bağımlılık, tolerans ve abstinans yani yoksunluğu açıklayabilmektedir. Bunların en başta neden alınmakta oldukları gerçeği ise, morfinin zorunlu olarak kullanıldığı birkaç ağır ağrı durumu ve eskiden öksürük tedavisi için kodeinin kullanılmış olması dışında açıklanmadan kalmaktadır. Ayrıca afyon türevi olmayan ve etkisi de ona hiç benzemeyen diğer maddelerin tutulup sevilmesi için bu açıklamadan bir sonuç çıkıyorsa da, bu açıklama da tek başına ne psiko-sosyal sonuçları, ne de sosya-ekonomik sonuçları açıklayabilmeye yeterlidir. Bu tür açıklamalar için çok daha geniş ve kapsamlı bakış açılarına, geniş araştırmalara, bu araştırmalara dayanılarak kurulacak çok etmenli kuramlara ve bu kuramlara göre alınacak önlemlerin sonuçlarına bakmak gerekmektedir.

Yoksulların ve kimsesiz çocukların belası: Uçucu maddeler

Tüketim ekonomisinin karşımıza çıkarmış olduğu ve giderek artan bir oranda toplumun en alt katmanlarını saran bir dert, özellikle küçük endüstride ve ev hizmetlerinde kullanılmakta olan bir sürü maddenin solunum yoluyla kullanımının, bağımlılık oluşturan bir davranış olarak ortaya çıkmış olmasıdır.

Bu amaçla kullanılan maddeler arasında tiner denilen solvent yani çözücüler, tutkallar ve çeşitli yapıştırıcılar, boya tinerleri, aerosol havalandırıcıları ve çeşitli akaryakıtlar bulunmaktadır. Benzin, cila çıkartıcılar, çakmak gazları, lastik yapıştırıcılar, temizlik maddeleri, boya maddeleri, ayakkabı tamiri için kullanılan maddeler ve daktilo makineleri, yazı düzelticileri hep bu amaçla kullanılabilmektedir.

Koklanıcı maddelerin hepsi yasal olarak kısıtsız bir şekilde hemen her yerde kolaylıkla bulunabilir, satın alınabilir, hepsi çok ucuzdur. Bu üç özellik koklanıcı maddelerin yoksullar ve çocuklar arasında yayılmasının nedenleridir.

Koklanıcı maddeler genellikle bir plastik torba içinde tutulup torbanın ağzı yüze sıkıca kapatılmasıyyla ya da bu maddeye batırılıp ıslatılmış bir bez parçasının gene ağız ve burun üzerine sıkıca bastırılmasından sonra derince nefes alarak akciğerlere iletilmiş olur. Bunlar akciğerlerden çok hızlı olarak kana geçer ve oradan da gene hızla beyne ulaşırlar. Etkileri birkaç dakika içinde başlar ve yarım ile birkaç saat kadar da sürer. Örneğin benzinin yüzde 1'lik çözeltisinden böyle yoğunca alınacak 15-20 soluk saatler süren "high" durumu meydana getirir. Bunların alkolle birlikte kullanılmalarıyla kandaki yoğunlukları daha yüksek bulunur. Solunarak alınmış olan bu maddelerin yaklaşık 1/5'i gene akciğerlerden geri atılır, fakat gerisi karaciğer tarafından işlenir. Bu maddeleri kanda kullanımlarından 10 saat sonra bile bulmak mümkündür.

Küçük başlangıç dozlarında bu maddeler ketlenmeleri çözerek öfori, heyecan ve hoş akıcı duygulara yol açarlar. Daha yüksek dozlarda duyumsal sanrılar, varsanılar, beden biçim ve hacminde değişiklikler algılanır. Eşlik eden nörolojik bulgularsa konuşmanın yavaşlaması, sarhoşsa konuşma ve hareketlerin sarsaklaşmasıdır. Daha yüksek dozlarda ve uzunca süre kullanımla huzursuzluk, duygularda gevşeklik ve bellek bozukluğu ortaya çıkar. Sürekli kullananlarda yoksunluk belirtileri de, her zaman olmasa bile vardır. Yoksunlukta uyku bozuklukları, huzursuzluk ve sinirlilik, terleme, bulantı, kusma, çarpıntı ve daha ender olarak hezeyanlar ve hallüsinasyonlar görülür.

Sağaltım için söylenebilecek hemen hiçbir şey yoktur. Çocukların kullandıkları maddeye ilişkin eğitilmeleri, başka maddelere geçmelerinin engellenmesi, sosyal koşullarında düzelme sağlanması, örneğin aile sorunlarının düzeltilmesi, sanat öğretilmesi, iş olanakları sağlanması, barınakları yoksa bir konut sağlanması ve sıcak ve dostça bir ortam sunulması gibi önlemler, yapılabilecek olanlardır. Çocuğun genel sağlığının düzeltilmesi de ilk yapılacaklardandır. Çocuk yetiştirme ve koruma yurtlarında görevli olan eğiticilerin tutumlarının genellikle disiplin ağırlıklı olması, çocukların yaşam ve toplumsal entegrasyon için motivasyonuna hemen hiç önem verilmemesi bu çocukların ve onlarla temasta olan öbür çocukların genel olarak erken yaş depresyonu içinde yaşamalarına, ikincil antisosyal özellikler geliştirmelerine neden olduğundan bu maddelerin kullanımında bir artış ve yayılmaya yol açmaktadır.

BAĞIMLILIK GÖRÜNGÜSÜNÜN ANA ÇİZGİLERİ

1) Bağımlılık dışarıdan alınan madde ya da duyumların sinir sistemi ve ruhsal yaşamda ortaya çıkardığı bir görüngüdür.

2) Bu durum, deneysel olarak kimi laboratuvar hayvanlarında da ortaya çıkarılabilmekle birlikte belli başlı yalnızca insan türünde görülen bir davranıştır.

3) İnsanların çok büyük bir bölümü şu ya da bu biçimde bağımlılık davranışı gösterir ve kolaylıkla belirli maddelere ve durumlara, normal gereksinimleri kapsamında olmadığı halde, sırf bu duyumu yeniden yaşayabilmek için belirli bir gereksinim geliştirirler.

4) Çok çeşitli madde ve durumlara, çok çeşitli nedenlerle, çok çeşitli kişiler bağımlı olurlar. Bir maddeye geliştirilecek bağımlılık, o maddenin organizmada meydana getirdiği değişikliklerden başka, o kişinin gereksinimlerine, bu gereksinimlerle madde arasındaki ilişkiye ve çok yönlü çevre koşullarına da bağlıdır.

5) İnsanlarda madde kullanımına neden olan çok çeşitli güdüleri yaklaşık olarak şöyle sıralayabiliriz:

a) İnsanlarda duygusal yaşamın zenginliği, ruhsal olguların duygularla bezenişi ve dış uyaranlar olmaksızın da

☞

Hallüsinojenler (LSD)

Hallüsinojenlerin prototipi olarak LSD'nin alınması yaygındır. Çoğu ağızdan alınır ve çok kolay kana geçer. LSD ve diğer hallüsinojenlere karşı tolerans da çok hızlı oluşur; üç dört günlük kullanımdan sonra tam oluşmuştur. Toleransın geri dönüşü de hemen hemen aynı hızla olur. Fizyolojik bir bağımlılık ve yoksunluk belirtileri yoktur, ancak psikolojik bağımlılık çok yaygındır.

Hallüsinasyon etkisinde ağır algılama ve davranış bozuklukları olur. Algılama bozukluğu kalıcı da olabilir. Bu genellikle Flashback'ler şeklinde görülür. Yani kişi hallüsinojen kullanımından bir süre sonra kendiliğinden benzeri bir yaşantı içine girer. Flashback yaşantı ağır bir stresle, ya da sensoryel deprivasyon dediğimiz, uyaranların azaldığı durumlarda, örneğin geceleyin uzun bir otomobil yolculuğunda, bir de bir başka psikoaktif maddenin, örneğin alkolün ya da esrarın kullanımıyla kolaylaşır. Çoğu durumda görsel bozulma ve çarpılmalar, geometrik şekiller görme, renk parlamaları, hareket eden şekillerin gerilerinde imgelerin kalması, şekillerin çevresinde parlak ya da koyu haleler, sesler işitme gibi algı bozuklukları olmaktadır. Bu arada büyük ya da küçük görme ve zaman boyutunda uzama ve kısalmalar da olur. Bu algılama bozuklukları genellikle birkaç saniye ile birkaç dakika sürer. Kimi nöbetler çok daha uzun sürebilir. Ağır durumlarda intihara kadar giden mizaç bozulmalarına yol açabilir.

karmaşık bir duygusal yaşam oluşu ve bu duygusal yaşamın sinir sistemini ve bütün organizmayı tıpkı dış uyaranlar kadar güçlü bir şekilde uyarıp harekete geçirebilmesi başka canlılarla oranlanamayacak boyutlara ulaşmıştır.

b) İnsanların "Homeostasis" dediğimiz tam ve mutlak dinginlik durumuna ulaşmak ve bu dinginliği korumak güdülerinin yanında durağanlık ve değişmezlikten kaçınan, durumlarını değiştirmeye yönelik bir güdüleri de vardır ve bu da dinginliğe yönelik güdüleri kadar güçlüdür.

c) İnsanlar bütün yeteneklerini olduğu kadar heyecansal ve duygusal yeteneklerini de güçlendirmeye, geliştirmeye, yani heyecanları ve duyguları daha güçlü ve derin yaşayabilmeye, bu yaşantıları da sık sık ve daha canlı yaşayabilmeye çabalarlar. Daha bir çok memeli canlıda görülen oyun ve egzersiz davranışı insanlarda kendini duygusal yaşamda da belli eder. Yani heyecanların taklitleri de bir oyun gibi kullanılır.

d) İnsanlarda kendi yeti ve becerilerini sürekli olarak gözden geçirip eleştirme, eksik gördükleri yeti ve becerileri tamamlamaya çalışma, tamamlayamadıklarını da olan beceri ve yetileriyle yedekleyip destekleme çabası vardır ve bu çaba kendini duygusal alanda da belli eder. Yani kollarını güçlendirme, daha ağır kaldırabilme, daha uzağa sıçrayabilme, daha yükseğe uzanabilmeye çalıştıkları kadar, daha fazla sevebilme, sevilebilme, daha çok sevinebilme, daha çabuk ve yeterli tepki gösterebilme isteğiyle de çabalarlar.

e) İnsanlar bir yandan kendi hemcinslerinin bütün ortak özelliklerine sahip olmayı, bir yandan da onlardan daha üstün, daha önde, daha farklı ve özgün olmayı ereklerler. Kapalı örgütlü toplumlardan açık örgütlü toplumlara doğru gelindikçe bireysel özellikler toplumsal özelliklerden öne geçmekte ve belirginleşmektedir. Bunun sonucu olarak; insanlarda daha kapalı toplum örneklerine doğru yaklaşıldıkça toplumla eş duygu ve yeti, açık toplum örneklerine gidildikçe bireysel ve özgün duygu ve yeti istemi artan bir basınç kazanmaktadır.

f) Kendiliğinden oluşamayan davranışların oluşturulmasına yönelik sanal yol ve yöntemler bir dengeleme ve bütünleme yolu olarak değer kazanmaktadır.

6) Bunun sonucu olarak uyarıcı ve uyuşturucu esritici maddelerin insanlık tarihinin her çağında belirli bir itibar taşıdığını görüyoruz. Gerçekte fizyolojik bir gereksinime değil yalnızca psikososyal gereksinimlere bağlı olan bu itibar, insan için hiçbir hayati önem taşımamalarına karşın bu maddelerin bir "mal" değeri edinmelerine yol açmaktadır.

7) Ortaya çıkan bu "mal" değeri, bu maddelerin aslında oldukça düşük olan gerçek değerlerine, yani üretim değerlerine bir "artık değer" olarak eklenmektedir. Oluşan bu artık değerin, üretim değeriyle arasındaki açıklık, yani üretim maliyetinin çok düşük, satış değerinin çok büyük olmasıyla oluşan kazanç payı, bu malı sermaye için çok değerli hale getirmektedir. Bu öneme bir de bu malın "yükte hafif, pahada ağır" olmasının sağladığı cazibe eklenmektedir. Yani oldukça küçük taşıma masraflarıyla oldukça büyük bir servet ülkeler ve anakaralar ötesine taşınabilmektedir.

8) Böylelikle bu maddeler girdikleri ülkelerden çok büyük bir servetin çıkmasına yol açmakta, üretici ülkelere ise bu servetin ancak küçük bir bölümü girebilmektedir. Asıl büyük servetin ara üretici ve alım satımcı ellerde kalması, ulusal ticaret kalıplarının dışında çalışan büyük sermayeleri besleyen tipte bir ticarete yol açar.

9) Bu tür ticaret yolları, devletler ve hükümetler için sevimsiz ve istenmeyen bir durum yaratır. Bu yüzden ve genellikle ulusal ve dinsel inançların da yardımıyla, hemen bütün devlet ve hükümetler bu ticareti yasaklamak, kısıtlamak ve en azından denetlemek için bir dizi önlemler almaya çalışırlar. Ancak bu önlemlerde genellikle garip ve çelişkili tutumlar göze çarpar. Üstteki "kaymak" tabakalar için bu maddelerin bir "yasak lüks" oluşturarak kullanımına göz yumulduğu, bir süre sonra da toplumun alt tabakalarına bu maddelerin genellikle uslu ve sadık oluşlarının ödülüymüş gibi sızdırılmaya başlandığı, aynı anda bu maddeleri bol ölçüde alt ve orta tabakalara ulaştıran kaçak yolların oluştuğu, bu kaçak yollardan çıkan servetin ekonomik bir sorun boyutuna ulaşarak daha sert yeni önlemler ve yasaklara neden olduğu, böylece ülke içinde ve ülkeler arasında büyük bir ekonomik ve politik gerilim alanı oluştuğu, güçlü ülkelerin üretici ülkeleri siyasal ve askeri baskı altına almaya çalıştığı, ama aynı zamanda bu maddeler üzerindeki ekonomik egemenliği de ele geçirmeye çalıştıkları, yani bir yandan yasaklamaya çalışırken öte yandan da şu ya da bu nedenle ve amaçla kullanmayı planladıkları, ayrıca bu maddeden toplumu uzaklaştırabilmek için başka madde ve araçları da ileri sürmeye giriştikleri ve böylelikle "bağımlılık" sürecinin kendisiyle savaşıma hemen hiç yanaşmadıkları ve bağımlılığı her hangi bir amaçla manipüle etmeyi sürdürdükleri görülmektedir.

10) Bu tür maddeler en özgür bırakıldıkları zaman bile belli bir ticari ve siyasi gerilim nedeni olmayı sürdürmektedirler.

11) Tam da bu gerilimin verdiği bir itkiyle bu maddeleri kullanmak için belirli bir potansiyel daima vardır.

BU POTANSİYELİN NEDENLERİ

Önceki sayfalarda bu tür maddelerin insanın Merkez Sinir Sistemi üzerindeki etkileri anlatılmaya çalışıldı. Burada yeniden ve özetin özeti olarak belirtmeye çalışırsak; bu maddelerin hepsi, beyinde hoş algılamalar uyandıracak ve kısaca "ödül" düzeneği olarak adlandırılabilecek olan düzenekleri ya doğrudan uyararak ya da onların karşıtlarını ketleyerek harekete geçirmekte ve böylece kişi tarafından genellikle hoş bulunan bir durum ortaya çıkarmaktadırlar. Kişilerin bu durumu "hoş" olarak algılamalarının ardında yalnızca sinirsel nedenler değil aynı zamanda toplumsal eğitim ve yönelimlerin yönettiği alışkanlıklar ve amaçlar da vardır.

Eren Eyüboğlu'nun Esrarkeşler Dizisi'nden bir tablo.

Toplumda "normal" olana temel oluşturacak "norm"un nasıl oluşturulduğunu daha 30'lu yıllarda **Muzaffer Şerif** ayrıntılarıyla saptamıştır. Toplumun normundan sapan aykırı davranışların bir grup bireyde genelleşmeye başladığı durumlarda da kural farklı değildir. Yani alt grup ve alt kültür oluştuğu durumlarda da grup içi normlar aynı yol ve yöntemleri izler. Toplumdan dışa kaçış ve geri dönüşün bir haz olarak işlev kazanmasını **Michael Balint**'in önerdiği terimlerle Filobatizm ve Oknofili olarak adlandırmak uygun olur. Burada Filobatizm korkutucu ve ürkütücü olan sıçrama ve çıkışlardan haz duyma, Oknofili de kaçınmanın, saklanmanın, korunmanın ve bir şeye sıkı sıkıya tutunmanın sağlayacağı güvencenin verdiği haz anlamında kullanılmaktadır. Kişi her toplumsal davranışında bu iki yönelişin arasında gidip gelir. Toplumda oluşturulan değerler, bir yandan toplumdaki öbür bireylere sıkı sıkıya uygun oluşu, bir yandan da öne çıkıp ileri sıçrayarak onlardan ayrılışı, onlara örnek oluşturma, onlar tarafından hayranlık ve beğeniyle izlenme şansını kullanmaya cesaret edişi yüceltmek yoluyla oluşturulmaktadır. Her iki yol kişi tarafından haz duyacak şekilde ödüllendirilerek desteklenmekte, giderek kendileri haz kaynağı ödüller halini almaktadır.

Toplumlar kendi ekonomik yapılarına göre geliştirdikleri değerlere ek olarak içlerindeki alt grupların genelde aykırı olan değerlerini de ikircikli bir uyanıklık içinde izler ve bu değer ve davranışlar alt gruplarda başarı sağladığında genelde üstlenerek kabul ederler. Bütün toplumsal sıçramalar ve değişimler böyle avant garde "pilot gruplar" tarafından uzunca bir süre sınanıp denendikten sonra benimsenir. Bu grupların böyle pozitif etkileri yüzünden marjda ve avante garde'da bulunmanın her zaman cazip bir yönü vardır ve bu davranış kendi başına bile bir ödül olma özelliği taşır. Her marjinal ve avantgardiste, gerçekte yukarıda belirtilen Filobatist güdünün etkisi altındadır. Dolayısıyla da başlı başına haz vereceği kolaylıkla anlaşılabilir. Ekonomik yapısı gereği toplumun büyük sıçramaları gündelik hale getirmiş olduğu ileri endüstriyel ve kapitalist toplumlarla, ilerlemeyi ereklemiş bulunan "gelişme halindeki" toplumlarda ise bu tür davranış ve tutum yenilikleri özellikle büyük ödül beklentileri içinde ve dolayısıyla da kendi hallerinde bile filobatik bir haz kaynağı durumundadırlar.

RİSK ÖZENDİRME

Toplumun genel çizgisiyle, böyle risk yüklenen birey ve grupları ödülleyen, ödüllemese bile el altından yeşil ışık yakan bir tutum içinde bulunuşunun, belli toplum kesimlerinde, özellikle de gençlerde ve sıçramaya açık olan katmanlarda özgün bir "risk yüklenici davranış" uyandırdığı ve bunun madde kullanımı salgınında önemli bir rolü olduğu ileri sürülmektedir.

Bireylerin ortalamanın üstünde riske girici ve bireysel inisiyatif gösterici davranışlar sergilemelerini isteyen, bireyleri bu "gözüpek ve atılgan" davranışlarına göre değerlendirip ödülleyen kapitalist

ve endüstriyel toplumlarda madde kullanımı davranışının, tıpkı Bungee Jumping, Skateboard ve Roller skating, Motor-Gross, çeşitli müzik ve dans gruplarının başlangıçta çok rahatsız edici müzik ve dansları gibi bir yan ürünü olduğu görüşü güç kazanmaktadır. Bu, önceleri itici gelen akımların zaman içinde toplum tarafından da kabul edilerek sosyalize oluşları, hatta moda haline gelişleri, ayrıca eskiden ve zaman zaman tümüyle toplum dışı, hatta kriminal sayılmış olan, ağır cezalarla karşılanmış olan bir çok madde kullanımının da daha sonra yaygın ve saygın hale gelişi gibi faktörler göz önüne alındığında, uyuşturucuların toplumun daha fazla değişime açık olan kesimlerinde kabul edilebilir riskler olarak görünmeleri çok doğaldır. Aynı kesimlerin yitirecek fazla bir şeyleri olmadığı kanısında oluşları da, bu davranışların onlar arasında yaygınlaşmasını kolaylaştırıcı bir ek faktör olmaktadır.

Çıkışlarında çok büyük toplumsal tepkiler almış olan kimi hareketlerin çok kısa bir zamanda büyük toplumsal saygınlık kazanışı gözümüzün önünde sürüp gidiyor. Rock'n Roll ve Elvis Presley'in, Beatles ve **John Lennon**'un, **Michael Jackson**'ın, Hippy ve Punk'ların marjinalden doruğa çıkış serüvenleri biliniyor. Böyle bir çağda "Devlet" adı verilen örgütlü gücün hâlâ otoriter bir görünüş sergilemesi, devlet adamı sıfatını taşıyanların hâlâ paternalistik (babasal) davranışlar takınmaya çalışmaları acıklı-gülünç sonuçlar verecektir. Çağlar boyunca ve hâlâ da narkotikler konusunda en büyük duyarlılığı sergilemiş görünen ABD'nin başında bulunan zatın şimdi kendisinin de esrar kullanmış bulunduğunu açıklaması, kuşkusuz ki diğer benzeri maddelere karşı yapacağı uyarıların ciddiye alınmasını epeyce zorlaştırmaktadır.

Bu genel görünüm içinde toplum tarafından istenmeyen tutum ve davranış kalıplarının toplumun egemen kişi ve grupları tarafından kötü ve sakınılması uygun olgular olarak kabul ve ilanı, gerçekte tıpkı vaktiyle Rock müziğinin aynı egemenler tarafından reddedilişine benzer bir etki de yapmakta, bir gün gelip bunların da saygınlık kazanabilecek uç ve avant garde davranışlar olduğu izlenimini uyandırmakta, neredeyse bu alanlarda bir akrobat gibi dolaşabilmenin toplumda bir hayranlık ve saygınlıkla karşılanabileceği sanısı vermektedir. Özellikle tehlikeli ve riskli olanı yapabilmenin alkışlandığı bir ortamda riskten söz etmek, bütün öbür riskler gibi bir tahrik, bir meydan okuma etkisi yapmaktadır. Sanki toplum ve medya "buradan sağ çıkmayı başarabilirsen aferin!" demektedir. Gençler ve çocuklar, önlerinde duran yaşamın risklerine karşı en duyarsız konumdadırlar. Onlar girdikleri yarışta yitirebileceklerini, yitirirlerse neler olabileceğini hiç algılayamaz, yitimi kendileri için varsayamazlar. Bu riskin öbür ucundaki "Aferin!" için hazırlanmaktadırlar. Riskli davranışın reklamlara girdiği ve reklamların kendi içlerinde son derece tutarlı bir biçimde, böylesi risk davranışlarının kazanabileceği Aferin'i gıdıkladıkları bir ortamda riskli davranışı engellemeye yönelik her türlü uyarı ve propaganda gerçekte küçük görülmeye, önem verilmemeye ve hatta aşağılanmaya yazgılıdır. Televizyonlarda gençliği hedef alan içecek reklamlarının çizgileri çok karakteristiktir. Bir içecek reklamı bir dizi riskli davranışı ardarda göstermekte ve klipte bu davranışları izlemekte olan gençler küçümseyen ifadelerle "yapmıştım, denemiştim" demektedirler. Bir başka içecek reklemı "imaj her şeydir" logosundan birkaç ay içinde "imaj hiçbir şeydir, susuzluk herşey" logosuna dönüşmüştür. Bir jeans pantolon reklamında roller skate'lerle yıldırım gibi giden geçlerin, etablissement'i temsil eden izleyicilerde yarattıkları şaşkınlık bir utku olarak sunulmaktadır. Devlet memurlarının jeans giymelerinin halen yasak olduğu bir ülkenin tonton cumhurbaşkanı TV kameraları önünde bilmem ne marka jeans pantolonun kıçındaki markayı teşhir ederek, "Haydi hanım koy bir kaset de sürelim" diyerek atladığı otomobiliyle bütün yasal hız ve fizik risk sınırlarını aşan bir hızla uzaklaşmaktadır. Böyle bir çağ ve ortamda aldığı yüksek dozda eroinle kıvrılıp kalmış bir zavallı gencin resimleri gençler üzerinde ancak dağa tırmanırken düşerek yaşamını yitiren gençlerin resimleri kadar bir hüzün uyandırabilir. Bu resimler nasıl **Harun Mahruki**'nin utku dolu resimleriyle rekabet edemezlerse, öbürleri de eroin yoksunluk ya da komasını sağ salim atlatabilmiş olanların, "yeraltı ortamında", uluslararası deyimiyle "Milieu"de yayılan, kahramanlık imajlarıyla rekabet edemez. Uyandırdıkları hüzüne de ancak "Bonjour Tristesse" denilebilir.

En hızlı bağımlılık oluşturucu maddelerden: Nikotin

İçilen bir sigaradaki nikotinin yüzde 25'i kana karışır ve en fazla 10 saniye içinde beyne ulaşır. Tüm özellikleriyle nikotin, kokain ve amfetaminle birlikte en hızlı bağımlılık oluşturucu maddelerdendir. Ayrıca yarılanma süresi 1.5-2 saat kadar olduğundan sürekli kullanıma yol açmış olur. Nikotin yoksunluğu son sigaranın içilmesinden yaklaşık 90 dakika sonra başlar. Depressif bir mizaç, disfori, uykusuzluk, huzursuzluk ve öfke, anksiyete, konsantrasyon güçlüğü, nabızda azalma, iştah artması şeklinde yoksunluk tablosu vardır. Tedavide bütün yöntemlerle başarı şansı ancak yüzde 10 civarındadır. (Karikatür: Ö. Kalender)

MADDE KULLANIMININ LEGALİZE EDİLMESİ

Klasik yöntemlerle bağımlılık karşısında bir başarı sağlanamayışı, bu yöntemlerin toplumda yaygınlaştırılabilmesinin çok pahalıya malolması ve klasik bilgilerin de koruyucu hekimlik bakımından işe yaramayışı karşısında "risk management" ve "risk minimizing" (risk yönetimi ve riskin en aza indirilmesi) denilen yöntemlere dönüşmüştür. Bunlar, karikatürize edersek, "bükemediğin eli öp" ve "doktor ne yerse yesin dedi" ilkelerine göre işleyen yöntemlerdir. Yani bir yandan madde kullanımı davranışından doğabilecek ek zararların, örnekse HIV yayılımı tehlikesinin azaltılmasına, öte yandan bu maddeler elinde tutsak olmuş olan kimselerin toplumsal statülerini yitirerek daha ağır ve daha zor koşullara düşmelerinin önlenmesine çalışılmaktadır. Bunun için bu tür maddelerin kamu sağlık örgütleri tarafından ucuz ya da hatta parasız olarak ve daha sağlıklı koşullarda dağıtımı bir çare olarak sunulmaktadır. Bu anlayışa göre; madde kullanımının sefalet, suç işleme gibi sosyal komplikasyonları bu yoldan önlenmiş olacak, tedavi için zor ve pahalı yöntemlerle ulusal gelirlerin harcanması yerine aslında oldukça ucuz olan bu maddelerin gene kamu giderlerinden sağlanmasıyla bir yandan büyük bir tasarruf sağlanırken, öte yandan bu kimseler de suça ve toplum dışına itilmedikleri için çalışmayı ve sömürülmeyi sürdürebileceklerdir. Bu arada maddenin sağlıklı ve temiz koşullarda verilişi; gene toplum sağlığı yönünden tehkile oluşturan HIV ya da Hepatit yayılımını engelleyebilecektir. Böylece risk ve temelde sağlıksızlık sürecek fakat toplum için daha az pahalıya mal olacaktır. Madde bağımlılığına düşmüş olanın kişisel ruh sağlığı, yani bütün mutluluğunu madde bulmaya bağlamış olmasının yarattığı büyük ruhsal boşluğu gidermek için bir şey yapılmasına ise gerek yoktur. Kişide eğer bu durumundan yakınabilecek kadar bir ruhsal ve toplumsal değer kırıntısı kalmışsa kendisi bu amaçla özgün sağaltım olanaklarına kendisi başvurabilir. O zaman kendi cebinden ya da bağlı olduğu sosyal güvence düzeneklerinin kasasından bu masraflar karşılanabilir. Ama kamu bütçesinden toplu sağaltım ve koruyucu sağlık harcaması yapılmayacaktır. Sonunda "kendi düşen ağlamaz"dır.

KAPİTALİST OYUNLAR

İşte tam bu noktada tarım ülkesi üretici ülkelerle endüstri ülkesi türetici ülkeler arasında ezeli ve ebedi çatışma yeniden ortaya çıkmaktadır. Genellikle tarıma dayalı doğal ya da yarı yapay maddeler yerine bütünüyle endüstri tarafından sunulan tam yapay maddelerin kullanımı önerilmektedir.

Tam doğal kaynaklardan sağlanan maddeler ve onların yarı yapay türevleri, ticaret yollarıyla manipüle edilemeyecek kadar ucuzdur. Klasik yüzde hesaplarıyla eklenecek kâr oranları oldukça düşük kalacaktır. Oysa tam sentetik ürünler bir dizi kimyasal yollardan inor-

☞

ganik olarak üretilmektedir ve bu işlemlerin bütün halkaları uluslararası kimya endüstrilerinin elinde bulunmaktadır. Böylece eğer doğal maddelere olan bağımlılıklar, endüstri ürünlerine çevrilebilirse bu beklenmedik ölçüde büyük bir kazanç kapısı açabilir.

Tam kimyasal bağımlılıklara çevrilemeyecek olan tütün, çay ve kahve, esrar gibi yollar içinse üretici bölgelerin sömürge ekonomileri haline dönüştürülmesinin yöntemleriyle zaten bilinmektedir. Bu en ayrıntılı olarak tütünde denenmiştir. Bir tütün türünün bir halkın alışkanlıklarından tamamen çıkartılarak bir başka tütün türünün kabul ettirilmesi gibi zor bir işin bile üstesinden gelinebilmiştir. 1960'lardan beri süren tütün kullanımının kısıtlanmasına yönelik çabaların tütün endüstrisine hiçbir zararının dokunmadığı ise yeterince görülmüştür. Sigara kutuları üzerine yazılan bütün sağlık uyarılarına, sigara reklamlarının kısıtlanmasına karşın sigara üretiminin de, sigara tüketiminin de hiç azalmadığı, reklam masraflarının da büyük firmaların ceplerine kâr kaldığı çok iyi bilinmektedir. Sigara içiminin en fazla kısıtlandığı sanılan ABD, gerçekte hiçbir Avrupa ülkesinin eline su bile dökemeyeceği ölçüde tütün kullanmaktadır ve görece düşüş sadece orada nüfusun stabil kalışına ve dumansız tütün kullanımı denilen enfiye vb. kullanımındaki küçük artışa bağlıdır. Kişi başına yıllık 4000 küsur gram ile ABD halen en büyük tütün tüketicisidir. Buna karşılık kişi başına kullanımın 1000 gramı bile bulmadığı Afrika ülkelerindeki büyük nüfus artışı toplam harcamanın gittikçe büyüdüğü bir pazar oluşturmakta ve tütüne yatan endüstri sermayesinin iştahını kabartmaktadır. Bu durumda tam da büyük sigara devlerinin pazar hesapları yaptıkları, büyük yatırımlara giriştikleri sırada ülkemizde sigara içiminin kısıtlanmasına yönelik bir yasa çıkmasında şaşılacak hiçbir şey yoktur. İlk sonuç olarak yabancı sigaraların pazar payı artacak ve yerli tütün çökecektir. Firmalar çok iyi bildikleri bir yolda güvenli adımlarla ilerlemektedir.

METHADON TUZAĞI

İşte bu yöntemin afyon alkaloidleri bağımlılıklarına uydurulmasından endüstri ülkeleri için bir olanak daha doğmuştur. Tam sentetik opiatların afyon türevi bağımlılarına sunulması olasılığı vardır. Böylece doğal ya da yarı yapay olan ve az gelişmiş ülkelerin ellerinde bulunan, dolayısıyla da denetimi pahalı finansal ya da siyasal manevraları gerektiren afyon türevlerinin yerini endüstri ülkelerinin petrol artıklarından ya da çeşitli minerallerden tümüyle yapay olarak üretebildikleri ürünler alabilir. Bu tür maddeler yapımları sırasında çeşitli ara üretim aşamalarından geçerler. Her bir üretim aşaması başka başka kimya devlerinin elinde bulunur. Otoregülasyon, yani fiyat denetimi çeşitli kartellerin manipülasyonlarına açıktır. Bunun için ideale yakın sayılabilecek bir madde laboratuvarların dolaplarında yarım yüzyıldan fazla bir süredir zaten beklemektedir. Bu Methadon denilen maddedir. Methadon, molekül yapısı morfin ve türevlerine hiç benzemeyen, ama morfin ve türevlerinin moleküler düzeyde etkin olmalarını sağlayan bütün yapı taşlarını taşıyan bir maddedir. Vakti zamanında, söz konusu araştırmalar henüz namuslu klinik bulgulara bağlıyken, bu maddenin eroinden de daha beter bağımlılık yaptığı bulununca, eroin bağımlılığını gidermeye yaramayacağı düşünülmüş ve onunla ilgili bütün bilgiler dolaba kaldırılmıştı. Çünkü bu madde molekülleri bağlayıcı yapı taşlarını rahatlıkla serbest bırakabiliyor ve böylece bir dizi hücreyi birden bağlayabiliyordu. Gerçi bütün moleküller birden bağlandığı için öbür maddelerin ilk başta verdiği yüksek ve orgazmı andıran haz da pek olmuyordu, ama bu tam uyuşma, çevresindeki rezaletlerden zaten yorgun ve bıkkın insanlığa merhem gibi de gelebilirdi. Madde bağımlısı haline gelmiş olanlar için de mesele yoktu. Onlar nasıl olsa artık hazları arayacak halde bile değildiler. Onları haz eksikliğinin verdiği acıdan kurtulmak yetiyordu. O halde hemen piyasaya sürülmesi için gerekli önlem ve düzeneklere girişilmeliydi.

Önce "Risk minimizing-risk management" kavramı, yani riskin, riski azaltacak, daha doğru bir deyimle ek riskleri giderecek şekilde yönetimi kavramı işlendi. Bunun bir kamu sağlığı işi olduğu belirtildi ve değişim giderlerini iyi niyetli kamu örgütlerinin yüklenmesi sağlandı. Sonra halen bağımlı olanların methadona bağlanması sağlandı. Giderek bu hizmetin kapı önünde mahalle içinde verilmesi ve methadonla mest olanların teşhirine geçildi. Sonraki adım bu hizmetin yalnızca beyana bağlı olarak, yani sadece istek üzerine verilmesiydi. Hedef alanlar bağımlılık yapıcı maddelerin klasik geçiş ve yayılma yollarının düğüm noktalarıydı. İlk olarak Hollanda ele alındı. Hollanda hem Avrupa içi ve transatlantik yayılma yollarının düğüm noktasıydı, hem de bir çok etnik azınlığın bulunduğu, Avrupa Ortak Pazarının tam ortasında karma karışık ve açık saçık bir toplum yapısına sahipti. Orada belediye dispanserleri ve drog danışma merkezlerinde, hem de temiz eroin olanağıyla da seçenekli olarak methadon sunulmaya başlandı. Daha sonra gezici sağlık ekiplerinin mahalle aralarında bunları isteyene dağıtımı başladı. Onbeş yılı aşkın bir süre içinde Hollanda'nın geldiği konum, Amerikan bilimkurgu filmlerindeki sahnelere benzeyen, sokaklarında sefil insan bozuntularının kol gezdiği karanlık mahalleler oldu. Ancak bağımlılığın burada denetim altına alınmış olduğu ve AIDS yayılımının da önlendiği iddiası çevre ülkelerde de belli bir cazibe olmaya devam ediyor. Almanya, İsviçre gibi ülkelerde de benzeri modeller oluşturuluyor. Methadon yönelişinin ikinci hedef noktası elbette afyon ve heroin tarih ve çoğrafyasının efsanevi ülkesi Türkiye ve o büyülü İstanbul kenti olacaktı. Şu anda bu noktanın eşiğinde bulunuyoruz.

KİTLELERİ UYUT, SÖMÜRÜYE DEVAM ET!

Özetlemeyi sürdürelim:

12) Bu tür maddelerin bağımlılığının giderilmesi ve önlenmesini sağlayacak olan yöntemler, bugüne kadar elde edilebilmiş olan bilgilere göre ancak herbir madde bağımlısının bütün çevre koşulları ve geçmiş yaşamının ele alınarak ve bireysel olarak çalışılması ve ona şimdiye kadar sürdürdüğü varoluşundan başka bir varoluş anlam ve içeriği kazandırmaya yönelik olan, yani pahalı yol ve yöntemlerdir. Bu bireylerin herbiri için geçerli genel nedenler bulunamadığı için genel geçerli koruyucu önlemler de söz konusu olmamaktadır.

13) Daha doğrusu böyle genel geçerli koruyucu önlemlerin uygulanması için o toplumlara egemen olan sosyo-ekonomik ve politik koşullar uygun değildir.

Davranış bağımlılıkları

Kişilik özellikleri olarak belirli davranışlara hızlı bir alışkanlık geliştirme ve o davranışı sürekli yenileyemediği zaman dıştan da gözlenebilen bir sinirlilik, huzursuzluk oluşumu da üzerinde çok durulan, ama nedenleri, ardında yatan nörospsikolojik mekanizma anlaşılmamış olan olgulardandır. Kavramı karışıklaştıran bir "bağımlı kişilik bozukluğu", bir "impuls kontrol bozukluğu" ve bir de "obsessif-kompulsif bozukluk" tanısı vardır. Bunların hepsinde "bağımlılık" niteliğinde kimi kullanılım ve davranışlar görülür. Örneğin çok eskimiş olan bir ceket ya da pantolununu atamayan ve onu giymedikçe belirgin bir huzursuzluk gösteren kişide de aynı nitelikte bir bağımlılığın söz konusu olduğu düşünülebilir.

Davranış tipindeki bağımlılıklarda en iyi tanınan kumar bağımlılığı olmuştur. Bu bağımlılığın şimdiye kadar tam açıklanamamış olan en karakteristik özelliği "yoksunluk" belirtilerinin olmasıdır. Gerçekte bir impuls kontrol bozukluğu olan patolojik kumarda, kumar oynanmadığında 2-3 gün içinde ortaya çıkan, üşüme, kas ağrıları, mide bulantısı, başağrısı, göz yaşarmalarıyla seyreden gerçek bir madde bağımlılığını çok andıran belirtiler, klinik olarak gözlenebilmektedir. Böyle bir fizik bağımlılık mekanizması şimdiye kadar ortaya çıkarılamamışsa da bunda çeşitli endorfinlerin, tıpkı dışarıdan verilen madde gibi etki ederek dolaylı bir madde bağımlılığı ortaya çıkardığı düşünülmektedir.

Daha yakın zamanlarda ortaya çıkmaya başlayan ve aynı özellikleri gösteren iki bağımlılıkdan, özellikle gençlerde gözlenebilen "bilgisayar oyunları bağımlılığı" ve özellikle çocuklarda çok etkin olduğu 20 yıldır gözlenmekle birlikte laboratuvar ve klinik yollarla tam anlaşılmamış ancak dinamik oluşumu açıklanabilmiş "televizyon bağımlılığı"ndan söz edilmemelidir. Bunlarda da, tıpkı kumar bağımlılığında olduğu gibi fizik bir olgunun varlığından söz edilmektedir. Bunların ikincil sonuçları ise çocuk ve gençlerin bütün duygusal dalgalanmaları bu iki ekran karşısında yaşamaları ve gerçek duygulanımlarla bağlantılarının kopması, kişilerarası ilişkilerinde mekanik araçların aracılığına muhtaç kalmalarıdır.

Daha allegorik bağlantılar da telefon bağımlılığı, grup bağımlılığı ve yaşam ortamı bağımlılığıdır. Bu görüngülerde aynı mekanizmadan pek söz edilmemekle birlikte bir benzetme olarak "bağımlılık"tan söz edilebiliyor. Otomobil ve motorsiklet bağımlılıkları da teknik gelişimle benzeri sonuçlara ulaşan fakat aynı mekanizmalardan söz edebilmek için vaktin henüz erken olduğu durumlardır.

Kapitalizmden insan manzaraları

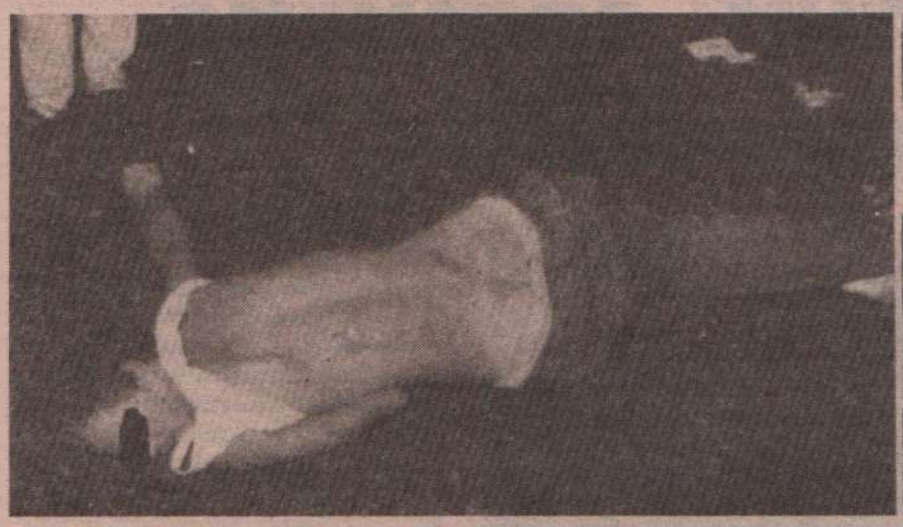

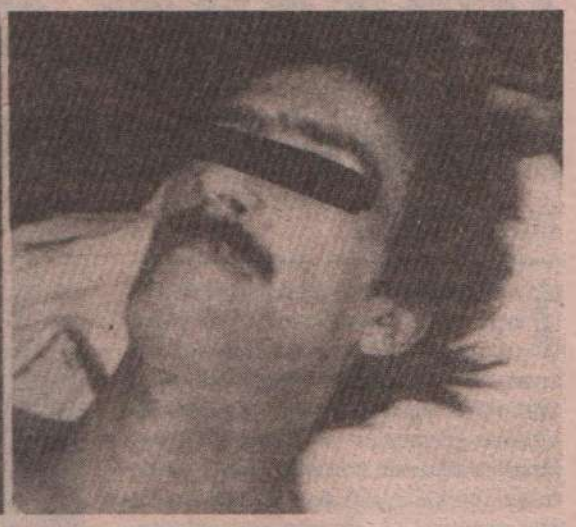

Çünkü bireyleri maddeler içinde serüvenlere iten güdüler, tam da o toplumun söz konusu koşullarının istediği ve özendirdiği güdülerdir. Örneğin bir eğitim kampanyasıyla bu güdülere karşı genel bir girişim başlarsa, atılganlık, girişimcilik, yarışmacılık, gözüpeklik, saldırganlık, bencillik gibi davranış özellikleri hedef alınacaktır. Madde bağımlılığı, maddenin özgün özelliklerinden ileri gelen evrensel ve tarih boyunca aynı kalan bir davranış değildir, yaşanan zaman ve mekanın koşullarıyla ilişkilidir. Nasıl **Büyük İskender**'in orduları korkusuz olmalarını sağlamak için afyon bağımlısı yapılmışsa, nasıl yayılan İslam İmparatorluğunun ele geçirdiği topraklardaki hoşnutsuz halkların, İranlıların ve Türklerin muti hale getirilmesi için afyon kullanılmışsa, nasıl endüstri devriminin ilk yıllarında aç işçilerin karınları afyonla doyurulmuşsa, nasıl Amerika'da Slum ve Zenci mahallelerindeki hoşnutsuzlukların bastırılması için eroin kullanılmışsa, bugün de global ve postmodern yeni dünya düzeninin, her an tatsız isteklerle patlayabilecek artık ürünleri olan işsiz gençlerin, işlerini her an yitirme korkusuyla "Liberal Yaşam Savaşına" atılmış olan ve karşılığını talep edebilecekleri pek az emekle muazzam artık değer üretmekte olan çalışan kitlelerin uyutulabilmesi için aynı maddelere gereksinim duyulmaktadır. Dolayısıyla bu mekanizmanın temellerini havaya uçurabilecek olan köklü ve kitlesel önlemlere izin verilemez. Bireyler ufacık yaşam alanlarını ele geçirebilmek ve elde tutabilmek için birbirlerini ezmeye, en azından dirseklemeye her zaman hazır olmalı, gözüpek atılımlar içinde yaşadıkları inancına sahip olmalı ve bu yollarda ileri geçemedikleri zaman da maddenin sunacağı Virtual Reality (Sanal Gerçeklik) içinde mest, kıçüstü oturabilmelidirler. Bunu yaparken de işgüçlerini itirazsız sömürtmeli ve kazançlarıyla da gene büyük endüstriyi zengin etmeyi sürdürmelidirler.

14) Uzun zaman toplum ve çizgi dışı sayılmış olan bu Virtual Reality olanakları, özgürlüğün, mutluluğun hoş parçaları olarak "salonlara uygun" hale getirilmektedir. Bunun için şimdilik tehlike oluşturan HIV enfeksiyonu yayılması gibi tatsız yan etkilerin engellenmesi işi toplum bütçesine yüklenir. Ama ileride AIDS sağaltımı bulunur ya da HIV-Frec maddelerin kullanımı yeterince yaygınlaşırsa bu gereksinim de ortadan kalkar ve bu maddelerin önce eczanelerde, daha sonra bakkal dükkanları ve marketlerde satışı başlar. Hatta yakın bir gelecekte otomatlarda pekala "Global Happiness", "Virtual Velocity" gibi markalarla Methadon satışı da başlayabilir.

15) Bunun için gerekenler zaten 15 yıldan beri yapılmaktadır. Geleceğin böyle olacağına ilişkin yığınla film çevrilmekte, çeşit çeşit haplar gittikçe daha cazip paket ve renklerde piyasaya sürülmekte, bir takım kimseler bir avuç dolusu hapı yutar yutmaz, daha bu cisimler kana geçmek şöyle dursun, midelerine bile inmeden hemen kaplan kesilmekte, deliler gibi dansetmekte, istedikleri kızı tavlamakta, muhteşem cinsel ilişkiler kurmaktadırlar. ABD'de sigara içmek yasaklanmaktadır ama kokain çekmek ya da extasy hapları yutmak, hatta esrar çekmek bile giderek daha serbest bırakılmaktadır.

Uyuşturucu bağımlılığına tek çözüm:

Toplumsal dayanışmayı öne çıkaran bir düzen

A) İnsanların sinir sistemi üzerinde durum, mizaç ve davranış değişimlerine yol açan değişiklikler yapan maddeler bütün çağlar boyunca belirli bir çekicilik taşımıştır. Bu maddelerin birey üzerindeki etkileri, merkez sinir sisteminin "ödül düzenekleri" adı verilebilecek olan yollar üzerinde çeşitli mekanizmaları ketleyerek olmaktadır. Bu işlev o kişi tarafından sürekli olarak aranır hale gelmekte ve genellikle de aynı etkiyi yapabilmesi için gereken miktar yani doz sürekli kullanımla artmaktadır. Yani fizik bağımlılık ve yoksunluk belirtileri hepsi için karakteristiktir.

B) Böylece bağımlı olan kişilerde, insanın doğal gereksinimleri dışında bir madde için gereksinim oluşur. Bu olgu ve görüngü sermaye birikimleri için olağanüstü bir alan açar. Bu gereksinimi karşılayacak olan maddelerin küçük miktarlarda oluşu, zor bulunuşu ve çeşitli nedenlerle dağıtımının da kısıtlanışı yüzünden fiyatının yükselmesi, az ham madde değeri ve az ulaşım masrafına karşılık yüksek kâr değeri yaratır ve durumu daha da çekici hale getirir.

C) Bu tür maddelerin kullanımında çekici olan yarattıkları sanal durumdur. Gerçek dünyanın meydan okuyuşuna, oradaki yırtıcı ve sert olgulara karşı koyamayan, başarı sağlayamayan kimseler bu tür maddelerin kullanımıyla sanal bir keyife kaçmaya daha hazır hale gelirler. Bu maddelerden kahve, çay, tütün ve alkol gibi "salona uygun" hale gelmiş olanlar benzeri küçük zorlukların ayaküzeri giderilmesi olanağını sağlayarak genel kabul görür ve sevilirler. Sistem bu maddeleri acele ve kısa çözümler olarak onaylar ve önerir.

D) Topluma egemen olan sosyal, siyasal ve ekonomik düzen bu maddelere gereksinimi ortadan kaldıracak çareleri hiçbir zaman onaylayamaz. Çünkü toplumun asıl istediği insan tipiyle bu maddelere bağımlı olan insan tipi aynıdır.

Bu bakımdan bu bireylerinin yaratılmış olan gereksinimlerini tümüyle ortadan kaldırabilecek önlemler onların daha bilinçli, daha az gergin, daha toplumsal ve daha insancıl olmalarından geçer. Bu tür bir bireyi varolan düzen yaratamaz.

E) Onun için bu maddelerle gerçek ve toptan savaşım ve onlara düşenlerin gerçek sağaltımı yerine, bu maddelerle mücadele ediyormuş gibi görünen gürültülü kampanyalar yeğlenir. Bağımlıların gerçek sağaltımı bağımlılığın kendisiyle mücadele olduğu halde, bağımlılığın sürüp gitmesine yol açacak olan "süründürme" yöntemleri yeğlenir.

F) Bağımlı maddelerin tutsaklığına düşmüş olanların sağaltımı, bu maddelerin kullanımının derhal kesilmesi ve onun geçici olarak yerine geçebilecek olan hiçbir şeyin de verilmemesidir. Bağımlılık salgınlarıyla savaşımda tek çare, yarışmayı değil dayanışmayı, hırsı değil özveriyi, bireyi değil toplumu, başarıyı değil hizmeti, öne çıkmayı değil omuz omuza yürümeyi yeğleyen kuşakların yetiştirilmesi ve bu normları benimseyen bir düzenin kurulmasıdır.

Öğretim üyeleri İTÜ'nün İngilizce eğitime geçmesine tepki gösteriyor

'Yabancı dille eğitim, sömürge konumunu benimsemektir'

Dilek UĞUZ

İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) yabancı dille eğitime geçiyor. Üniversite Senatosu, 8 Aralık günlü toplantısında 1997-98 öğretim döneminde lisans eğitiminin yüzde 30 oranında İngilizce eğitime geçmesini kararlaştırdı. Ayrıca hazırlık sınıfı da zorunlu yapıldı. Senato'nun bu kararı, 25 Aralık günü üniversite yönetimi ve öğretim elemanlarının katıldığı bir toplantıda tartışıldı.

İTÜ öğretim elemanlarının büyük çoğunluğu, Senato'nun bu kararından rahatsızlık duyuyor. Yabancı dil öğrenmeye evet, yabancı dille eğitime hayır görüşü ağırlığını koruyor.

İTÜ'nün bu kararıyla birlikte yabancı dille eğitim konusu tekrar gündeme geldi. Bazı öğretim elemanları yabancı dille eğitime karşı çıkarken, bir bölümü de, "Avrupa'ya entegrasyon" gerekçesiyle evet diyor.

İTÜ, Türkçe eğitimin kalesi. Kuruluşu, Osmanlı dönemine kadar uzanıyor. Askeri mektep olarak açılmış ve teknoloji hizmeti versin diye kurulmuş. Ve hiçbir döneminde yabancı dil kullanılmamış. İTÜ'nün en önemli özelliği milli olması. Milliliği de dilinden kaynaklanıyor.

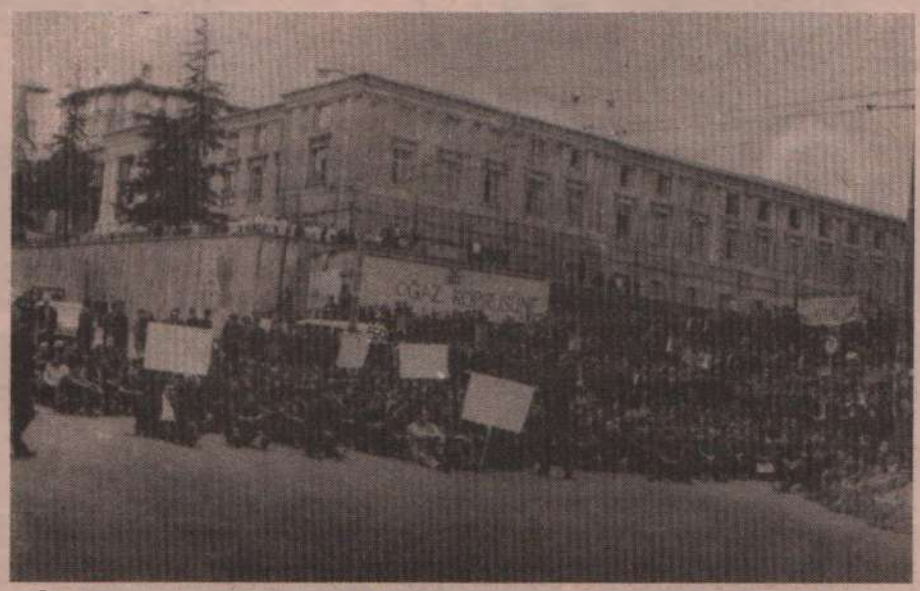

İTÜ tarihi boyu yurtseverliğin ve devrimciliğin kalesi oldu. 70'li yıllarda Gümüşsuyu binası çevresinde bir eylem.

"AVRUPA BİRLİĞİ'NE ENTEGRASYON İÇİN"!

25 Aralık'taki toplantıya katılım yüksek oldu. Dört saat sürdü. İTÜ Rektörü Prof. Dr. **Gülsün Sağlamer**, 2.5 saat, İngilizce eğitimin "gerekliliği"ni anlattı. İlhamını, "Küreselleşme", "Avrupa Birliği'ne entegrasyon", "Sınırların kaldırılması, globalleşme" tezinden aldı. Prof. **Sağlamer**'e göre öğrenciler, üniversiteyi üç nedenle tercih ediyorlar. Burs ve yurt olanağı, bir de İngilizce öğrenmek. Bunun dışındakiler, yani eğitim öğretim bilim tali şeyler. Şöyle diyor: "1988-89 yılından sonra İTÜ'de İngilizce destekli öğretim vardı. Lisans eğitimi öncesinde insanlar isterlerse hazırlık okuyorlardı. Hazırlık sonrasında da İngilizce destekli öğretim kapsamında 20 kredilik ders görüyorlardı. Ancak bu uygulama başarısız oldu. Bunun da temel nedeni, öğrencilerin İngilizce öğrenmede kendilerini zorunlu hissetmemeleri. Hazırlık sınıfı zorunlu olur, lisans eğitiminin de yüzde 30'u yabancı dil olursa öğrenci zorunlu olarak öğrenir."

Türkiye'de bir bilim insanının üretkenliğini gösteren en önemli ölçüt, bilim dergilerinde yabancı dille yayımlanmış yazılarının sayısıymış. Türkçe olarak dünyanın en önemli görüşünü de dile getirseniz, baştan kaybediyormuşsunuz. Rektör **Sağlamer** de, bilim insanının üretkenliğini yabancı dile yazılmış makale sayısına indirgiyor ve bunun için yabancı dille eğitimin gerekliliğini savunuyor. Prof. **Sağlamer**'in gerekçeleri devam ediyor: "Son zamanlarda Internet olanakları artıyor, ancak öğrenciler yararlanamıyor. Sonra kitaplıklarda birçok yabancı dilde yayın var, özellikle İngilizce. Ama öğrenciler iyi İngilizceleri olmadığı için bu kitaplardan yararlanamıyorlar. Kitaplar raflarda duruyor, kitaplıklar okuma salonları olarak kullanılıyor. Biz en iyi mühendislik eğitimi verdiğimizi söylüyoruz ama öğrenciler İTÜ'yü tercih etmiyorlar."

Kuşkusuz yabancı dildeki kaynakları izlemek için, eğitimin tümüyle İngilizceye dönüşmesi gerekmiyor. Ek ders programlarıyla, dil kuvvetlendirilebilir. Şu da var; herkes birden yabancı dil öğreneceğine, devlet bu kaynakları Türkçe'ye çevirsin.

YABANCI DİLLE EĞİTİM ANAYASA'YA AYKIRI

Rektör Prof. **Gülsün Sağlamer**'in konuşmasından sonra çok sayıda öğretim üyesi ve araştırma görevlisi söz aldı. Yabancı dille eğitime karşı çıkan konuşmalara, ne rektör ne de bu kararı destekleyenler yanıt verebildi.

Toplantı sonunda Rektör **Sağlamer**, "Bu program, öğrencilere yabancı dil öğretme programıdır. Eğitim yine Türkçe olacaktır" demek zorunda kaldı. Ve birkaç toplantı daha yaparak konuyu tartışacaklarını söyledi. Öğretim elemanlarının gözlemi ise Senato'nun, aldığı yüzde 30 İngilizce eğitim kararından vazgeçmeyeceği yönünde. Bu arada üniversite yönetimi, bu kararıyla daha önceki kararlarına da aykırı davrandı. Senato'nun eski kararı, "İTÜ'de eğitim ve bilim Türkçe'dir" idi.

İTÜ Uçak ve Uzay Bilimleri Fakültesi Meteoroloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. **Eren Omay**, yabancı dille eğitimin Anayasa'ya aykırı olduğunu belirtti. Prof. **Omay**'ın dikkat çektiği Anayasa maddesi şöyle: "Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Resmi dil Türkçedir." Üniversiteler devlet kurumları olduğuna göre, devletin niteliklerine, yasalarına uymalıdır. O nedenle, yabancı dille eğitim kararı Anayasa'ya aykırı.

Yeniden Türkçe öğreneceğimiz günler o kadar uzakta değil. Yabancı dil özellikle de İngilizce, kapı komşumuz bakkalın tabelasından, çocuklarımızın isimlerine; bilimsel yayınlardan devletin başındakilerin İngilizce brifing vermesine kadar hayatımızın her alanına sinmiş durumda. Günlük konuşmalar Türkçe-İngilizce karışımı. Dilimizdeki birçok terim İngilizce; Monitor, disket, contact lense, performans, efekt, air condition gibi.

Üniversitelerin durumu da sokaktakinden pek farklı değil. Tamamen yabancı dille eğitim veren Boğaziçi Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. **Ethem Apaydın**'ın, 21 Aralık günlü Bilim Teknik dergisindeki sözleri dikkat çekici: "Boğaziçi Üniversitesi'nde iç yazışmalar, toplantılar Türkçe'dir; daha doğrusu Türkçe'ye katılmış İngilizce sözcükler ile ne Türkçe, ne İngilizce olan acayip bir dildir. Hem öğrenci hem de öğretim üyelerinin çoğunluğu bu dili konuşmaktadır. Bu dili konuşmak zorunda kalmak, kabul edilemez; bu sadece kişinin anadilini yeteri kadar iyi bilmediğinin göstergesidir." Doç. **Apaydın**, Boğaziçi'ndeki bu durumun bırakın İngilizce öğretmeyi, öğrencilerin Türkçe'lerini bozduğunu, bunun sonucunda da ne kadar kaliteli eğitim verdiklerinden kuşku duyduğunu belirtiyor.

KÜLTÜR EMPERYALİZMİ

İTÜ'deki bu gelişme, eğitim ve öğretimin yabancı dille yapılıp yapılamayacağı tartışmasını gündeme getirmekle birlikte, aslında yabancı dille eğitime geçiş konusunda belli bir çabanın olduğunun da göstergesi. Bu çabanın arkasında Batı ve özellikle de ABD'nin kültür emperyalizmi var.

Prof. **Eren Omay**, bu kültür emperyalizmini şöyle açıklıyor: "Dünyada bir güçlü devletler, bir de bunların etrafına dizilmiş daha güçsüz devletler vardır. Bunlara çevre devletler deniyor. Bugün bu güç, ABD'nin elindedir. ABD bu gücün merkezinde olduğu için, kendi kültürünü çevre devletlere yaymaktadır. Türkiye de bir çevre ülkesidir ve etkilenmektedir. Etkiyi nerde görüyoruz? Sokaklarda. Dükkânların vitrinlerindeki, levhalarındaki isimlerinde görüyoruz. Bu bizim üzerimize Amerika tarafından gönderilen kültür taarruzunun bir sonucudur."

"Halk bunu yapıyor diye suçlu mu?" diye soran Prof. **Omay**, tam bu noktada üniversitelere görev düştüğünü belirtiyor. "Bu kültür dalgalarına karşı çıkıp halkı aydınlatmak üniversitelerin görevidir. Mücadele edilmesi gerekir. Onu yapmıyor, üstüne üstlük dilini değiştirmeye kalkıyor. Bunun affedilecek bir yanı yoktur."

Yıldız Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. **Oktay Sinanoğlu**, "Bir ülkeyi ilelebet köle yapmak istiyorsanız dilini yabancılaştıracaksınız" diyor. Ve Türkiye'de bu yönde bir gelişme olduğuna dikkat çekiyor.

Sömürge ülkeler dışında dünyanın hiçbir ülkesinde eğitimin yabancı dille yapılmadığını söyleyen Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. **Atilla Ergül**, yabancı dille eğitim anlayışının Batı'ya dayandığını belirtiyor. Prof. **Ergül**, "Bu bağımlılıktan bir an önce kurtulmak gerekir. Tam bağımsızlık fikri geliştirilmeli, hem ekonomik hem dil bağımsızlığı. Dili yabancılaştırmak, sömürge konumunu benimsemektir" diyor.

Doç. Dr. **Ethem Apaydın**, yabancı dile yoğun ilginin nedenini şöyle açıklıyor: "Belki de en acı nedeni, halkımızın, yurtdışı, Avrupa, özellikle de ABD ile özdeş tuttuğu özgürlük, zenginlik ve çağdaşlık gibi niteliklere olan açlığıdır. ABD'nin uzun yıllardır Batı'nın süper gücü olmasının doğal sonucu, kültürü de evrensel olarak çekici gelmiş ve taklit edilmiştir. Bu durumda, ülkemizde eğer Türk kültürünün korunması ve düşük bütçeli bir ABD olmaktan kurtulmak önemliyse, en büyük ödev eğitim kurumlarına düşmektedir."

BİLİM HANGİ DİLLE YAPILIR?

Prof. **Eren Omay**, üniversitelerin toplumdaki fonksiyonlarını üç başlık altında topluyor: "Bir, mevcut bilimi depolamak. İki, bu mevcut bilime araştırma yaparak katkıda bulunmak yani bilim yapmak. Üç, bilimi yeni nesillere aktarmak."

Peki bilim hangi dille yapılır?

Yabancı dille eğitimi savunanlar bu soruyu "Anadilde yapılır demek son derece yanlış" diye yanıtlıyor. Öğretim Üyeleri Derneği Genel Başkanı Prof. **Burhan Şenatalar** böyle düşünenlerden: "Bilim günümüzde iki dilde yapılır diye ifade etmek daha doğru. Türkiye'de eğitim-öğretim Türkçe yapılır görüşü de yanlış. Batı ülkelerinde çift dilli öğretim programları ortaya konuyor artık." **Şenatalar**, İTÜ'deki İngilizce uygulamayı da bu açıdan çok olumlu bulduğunu sözlerine ekliyor.

Öğretim Üyeleri Derneği 2. Başkanı Prof. Dr. **Kadir Erdin**, yabancı dil öğreten ancak Türkçe eğitim veren bir üniversite diyor. **Erdin**, şöyle devam ediyor: "Yabancı dil her uygar insanın bilmesi gereken birşey. Üniversitelerde eğitim ve öğretimin baştan sona yabancı dil-

le yapılmasında, öğrencilerin kavramayacağını, Türkçe'nin de büyük yara alacağını düşünüyorum. Liseden bize gelen öğrencilerin genel olarak Türkçe'den yoksun olduğunu görüyoruz, üniversitede yetiştirmeye çalışıyoruz. Kendini Türkçe ifade edemeyen bir genç, yabancı dille kucaklaşır, bütün yaşamını buna bağlarsa bu durum bütün bilimsel düzeyini olumsuz etkiler."

"Dünyada üniversitelerinde anadili konuşulmayan iki ülke var" diyor Prof. **Eren Omay**, Pakistan ve Hindistan. Türkiye sıraya girmiş durumda. Prof. **Omay**, şöyle devam ediyor: "Afrika'da, Pakistan'da İngilizce eğitim yapılıyor diye bizde de yapılsın karşılaştırmasını kabul etmiyorum. Türkiye Cumhuriyeti, çok uzun bir tarihin ortaya çıkardığı bir devlettir. Bizim geçmişimiz, tarihimiz, dünya üzerindeki faaliyetlerimiz bize bir görev yüklemiştir." **Omay, Wittgenstein**'ın "Dilimin sınırları dünyamın da sınırlarıdır" sözünü anımsatıyor: "Hiçbir insan yabancı dili anadili gibi konuşamaz. Yabancı dille eğitim yaptığınız zaman dünyanızı sınırlıyorsunuz demektir."

"Bilim dili İngilizcedir" türü yaklaşımlara karşı Rusları örnek veriyor Prof. **Oktay Sinanoğlu**: "Matematik biliminde söz sahibi olanlar Ruslardır ve bunu Rusça yapmışlardır."

Prof. **Atilla Ergül**, yabancı dille eğitimi Batı'yla bütünleşmenin gerekçesi yapanlara şunu söylüyor: "Demek ki Fransızlar dünyayla bütünleşmek istemiyor. Hiçbir İngiliz okulunda Almanca eğitim verilmiyor. İtalyanlar, İspanyollar da öyle. Onlar kendi dillerine sahip çıkıyorlar. Bir ulusu ulus yapan en temel öğelerden biri dildir. Sahip olduğumuz değerlere de gereğince sahip çıkmalıyız."

Dil konusundaki çalışmalarıyla tanınan Prof. **Nermi Uygur** da, "Bilimi yaratabilmeniz, anlayabilmeniz için anadilde çalışmanız gerekir" diyor. *Dil Yönünden Fizik Felsefesi* isimli kitabının şu satırları dikkat çekici: "Fizik diliyle yaşama dünyasının önemli bir öğesi olarak anadil arasında dolayısıyla ünlü konuşma dili arasında son derece sıkı bir bağlantı olduğu ortaya çıkar. İşte başarıyla fizik yapmak için bu bağı ertelenmez bir bilinçle gözönünde bulundurmak, kağıt üzerinde kalan kuramsal bir veri ya da öneri olarak değil işbaşında verimlendirmek kaçınılmaz bir görevdir."

Prof. Dr. Eren Omay: "Kültür emperyalizmine karşı çıkıp halkı aydınlatmak üniversitelerin görevidir. Onu yapmıyor, üstüne üstlük dilini değiştirmeye kalkıyor. Bunun affedilecek bir yanı yoktur."

Bilim dilinde anadile vurgu yapan bir diğer biliminsanı da Prof. **Bedia Akarsu**. Prof. **Akarsu**, *Dil-Kültür Bağlantısı* isimli eserinde, "Bilim yaratmak demek bir düşünce etkinliği göstermek demektir" diyor ve ekliyor: "**Humbold**'a göre dil düşünceyi tamamlayan düşünceyi yaratan birşeydir. Ancak dilini oluşturan, yükselten bir toplum gerçek bir düşünce etkinliği gösterebilir."

"TÜRKÇE GERÇEK BİR ZEVKTİR"

Bilim dünyasındaki bir tartışma konusu da, Türkçe'nin bilim dili için yeterli olup olmadığı. Prof. **Burhan Şenatalar**, Türkçe literatürün son derece yetersiz olduğunu öne sürüyor. Türkçe'nin gelişmesini İngilizce literatürü geliştirmeye bağlıyor.

Prof. **Eren Omay** ve Prof. **Oktay Sinanoğlu** bu görüşe şiddetle karşı çıkıyorlar. Prof. **Oktay Sinanoğlu**, "Ben 34 senedir hem İngilizce hem Türkçe bilim yaptım. Türkçe'yle çok iyi bilim yapıldığını kanıtladım. Karşımda aksini söyleyemezler" yanıtını veriyor. **Omay**, Türkçe'nin zengin bir dil olduğunun kanıtı olarak halk türkülerini gösteriyor. Örnek veriyor: "Bir Bolu türküsü: Ocak başında kaldım/ İnce fikire daldım/ Halifeye kapılar açılıyorken/ Halimem seni geliyor sandım. En yoğun duygular fazla sözcüğe gerek kalmadan çok rahat anlatılıyor. Bu da Divan şiirinden; Öyle balıklardır ki denizin içindedirler denizi bilmezler. Zaten biz Türkçe yetenekli bir dil değil, bilim yapmaya yetmez dersek bize, **Yunus Emre** kızar; **Dadaloğlu** kızar, çok haklıdırlar. **Yahya Kemal**'in eline geçsek kimbilir neler yapar? **Nazım Hikmet** heyecanlı ve coşkulu bir adamdır, bizi eline alır sopayla kovalar. Türkçe yetenekli bir dil olduğunu edebiyatta göstermiştir."

Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu: "Bir ülkeyi ilelebet köle yapmak istiyorsanız dilini yabancılaştıracaksınız"

Ünlü dilbilimci **Max Müller** de Türkçe'nin son derece gelişmiş, etkin, işlevsel, sade bir dil olduğunu söylüyor. **Müller** şöyle diyor: "Türkçenin bir dilbilgisi kitabını okumak, bu dili öğrenmek niyetinde olmayanlar için bile gerçek bir zevktir. Türlü dilbilgisel biçimlerin belirtilmesindeki ustalık, ad ve eylem çekimi sistemindeki düzenlilik ve bütün dil yapısındaki saydamlık ve kolayca anlaşılabilme yeteneği, insan zekâsının dil aracıyla beliren üstün gücünü kavrayabilenlerde hayranlık uyandırır... Araç olarak, Türk dilindeki duygu ve düşüncenin en ince ayrımlarını belirtebilme, ses ve biçim öğelerini baştan sona dek düzenli ve uygulun bir sisteme göre birbirleriyle bağdaştırıp dizileme gücü, insan zekâsının dille gerçekleşen bir başarısı olarak belirir. Birçok dillerde bu gibi olaylar gözden perdelenmiştir; onlar çözülmez kayalar gibi karşımızda durur ve ancak dilcinin mikroskopuyla dil yapısındaki organik öğeler ortaya çıkarılır. Türk dilinde ise, herşey saydamdır, apaçıktır. Dilin iç ve dış yapısı, billur bir arı kovanı yapısını seyrediyormuşuz gibi ortadadır. Ünlü bir doğu bilgini bu dil hakkındaki hayranlığını şöyle belirtmiştir: Türk dili, seçkin bir bilginler kurulunun uzun bir çalışma ve oylaşmasıyla yapılmış sayılacak düzgünlüktedir."

Atatürk, matematik, fizik İngilizce; mühendislik Almanca öğrenilir halk da Türkçe konuşur diye bir ayrımı kabul etmiyordu. Yalnızca edebiyatta ve resmi yazışmalarda Türkçe kullanmadı. 1936-1937 kışında Dolmabahçe Sarayına çekilerek, geometri öğretenlere kılavuz olmak üzere, bir geometri kitabı hazırladı. Bu kitap yazar adı kullanılmadan 1937'den sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nca bastırıldı. O tarihten bu yana kullanılan birçok Türkçe geometri terimi, ilk kez bu kitapta yer aldı.

AYDINLARIN TOPLUMA YABANCILAŞMASI

Yabancı dille eğitimin getireceği en önemli sorunlardan biri de, yabancılaşma. Kendi ait olduğu toplumun dilini kullanmayan bir aydın, topluma yabancılaşır. Prof. **Eren Omay**, "İnsan insana yabancılaşır. İnsan yarattığı maddelere yabancılaşır. Eğer siz aydınlarınızı yabancı dille eğitirseniz ve toplumun içine bırakırsanız topluma yabancılaşır. Aydınıyla yabancılaşmış bir toplum felekate gider. Yabancılaşma zaten Türkiye'de vardı, şimdi üniversitelerin çok daha dikkatli olması gerekir" diyor.

Doç. Dr. **Ethem Apaydın**, üniversitelerin öğretim üyeleri ve öğrencileriyle bir toplumun aydın kitlesinin önemli bir parçası olduğuna dikkat çekiyor: "Topluma aydın kitlesi yön verir. Bu kitlenin toplumdan kendisini başka bir yabancı dili tercih ederek soyutlaması, toplumda yabancılaşmaya ve bölünmelere neden olur." *New Perspectives Quarterly* Türkiye Cildi'nden "Bir halkın birliğinin gerekli vasfı... bireyler arasındaki iletişimin göreli yeterliliğidir" sözünü aktaran **Apaydın**, "Türk olanın ikinci sınıf veya kalitesiz olduğu saplantısı ancak bizim olana sahip çıkarak ortadan kaldırılabilir. Seçilmiş, şanslı bir azınlığa yabancı dilde eğitim görme hakkını tanır, kalana Türkçe eğitim verirseniz, Türkçe'nin korunması gereken iyi bir dil olduğunu nasıl savunabilirsiniz?" diyor.

İngilizlerin İrlandalılara yaptığı

İngiltere'nin batısındaki Erin adasına sığınıp yaşamını kimlikleri içinde sürdürebilen son Keltler İrlandalılar olmuştu. (Bir de kuzeyde İskoçlar, yanda Velşler). Roma bittikten sonra Brin Keltleri 500 yıllarından itibaren 1000 yıl kadar büyük bir medeniyet kurdular. İrlanda'nın Batısındaki Atlas ummanı ile devamlı çarpışan sarp kayalıklar üzerinde kurdukları manastırlarda Erin keşişleri yazdılar, çizdiler, eski el yazması kitapları yenileyerek Roma öncesi bilgileri de yaşattılar. Bu ara Roma sonrası Avrupa tam bir karanlığa bürünmüştü. Erin keşişleri Latince bildikleri gibi, toplumda büyük itibarla önemli bir yer tutan Erin şairleriyle birlikte anadilleri Gaelik'i (Keltce) geliştiriyorlardı. Toplumdaki eğitimden, çeşitli okullardan şair sınıfı sorumluydu (Bkz. İrlanda Dilinin Başına Gelenler; 1. Daniel Corkery, "The Fortunes the Irish Language", Mercler Press, Cork 1954, 1968; 2- Birgit Bramaba (Ed.) "Homage to Ireland-Aspocts of Culture and Language", Uppsala, 1990). Tüm okullarındaki eğitim dili Gaelik idi. Keşişler zaman zaman kıta Avrupasına geçiyor, ordaki manastırlara biraz medeniyet aktarmaya çalışıyorlardı (500-800 yılları).

15. yüzyıldan itibaren İngilizler defalarca Erin'e tecavüz ettiler. Sonunda İrlanda'yı kendi eyaletleri yaptılar. İlk işlerinden biri şair sınıfını toplayıp katletmek oldu. Daha sonra bütün coğrafi isimleri Gaelik dilinden İngilizce'ye çevirdiler (Bkz. Brian Friel, *Tercümeler* adlı sahne oyunu *"Translations"*). Bütün bu uğraşılarına rağmen İngilizler, 1890'a gelindiğinde İrlandalıları bir türlü kendi kimliklerinden, kültürlerinden, bağımsızlık özlemlerinden vazgeçirememişlerdi. Onun üzerine İngilizler Romalılar gibi düşündüler. Bunların Gaelik dillerini unutturalım o zaman iş biter dediler. Derhal bir "Milli (!) Eğitim Kurulu" oluşturdular. Kurulda İngiliz sömürge/eyalet yöneticileri, bir de onların İrlandalı yardakçıları vardı. Kurul bir karar aldı, yarından tezi yok ilk, orta, lise, evrenkent (üniversite), tüm okullarda (ki hepsinde dersler Gaelik dilinde olmakta idi) eğitim dili bundan böyle İngilizce olacaktır dediler, öyle de oldu. Bir nesil sonra, o zamana dek İrlanda halkının yüzde 90'dan fazlası Gaelik konuşurken, Gaelik bilenlerin sayısı yüzde 30'a düştü. Bu yüzde 30 da dağdaki çobanlar, kentteki hammallardı.

Fakat iş bitmiyecekti. Çünkü ciğeri yananlar, dillerine, şiirlerine, töresine aşık olmuşlar, haysiyetli kişiler tükenmemişti. İşte öyle bir takım eğitimciler, doktorlar, yazar çizerler bir araya geldiler, Gaelik Birliği (o dilde "Konrath na Gaelge") diye bir dernek kurdular. Şehrin çeşitli semtlerinde yetişkinlere ana dilleri Gaelik'i yeniden öğretmek için dersaneler açtılar. Millet yorgun argın işinden çıkıp bu kurslara gidip dilini öğrenmeğe başladı. Bu etkinliklerin oluşturduğu bilinçlenme ile de, bugün bile bitmemiş çatışmalardan sonra bağımsız İrlanda Cumhuriyeti kuruldu. Yeni devletin resmi dili Gaelik oldu.

(Prof. Oktay Sinanoğlu, "Çeşitli Ülkelerde Bilim ve Teknik Dili, Bizde de "Osmanlıca", "Öztürkçe" Derken İngiliz Atını Alan Üsküdar'ı Geçti" başlıklı makalesi; Yeni Türkiye Dergisi, 1995/6)

Prof. Dr. Ali Nesin'in hazırlayıp imzaya açtığı

Eğitim Bildirgesi

Haziran 1996'da adreslerini bulabildiğim 200'e yakın aydına ve sivil kuruluşa eğitim üzerine bir denememi yollamış ve bu kişi ve kuruluşlardan Eylül başına değin denemem üzerine düşünce ve eleştirilerini bana özel olarak iletmelerini istemiştim. Giriş mektubumda, denemenin amacının, Türkiye'de yepyeni bir eğitim anlayışı için toplumsal bir hareket başlatmak olduğunu da ayrıca yazmıştım. İlişikteki "Eğitim Bildirgesi," bu dememin, aldığım eleştiriler doğrultusunda, değiştirilmiş biçimidir.

İlişikte bulunan Kamuoyuna Mektup'taki ve Eğitim Bildirgesi'ndeki düşüncelerin büyük bir çoğunluğunu paylaşıyorsanız, Bildirge'de belirtilen düşüncelerin çoğunu onayladığınıza dair bir kağıdı imzalamanızı ve çevrenizdekilere -özellikle kamuoyunda etkili olacağını düşündüğünüz kişilere- imzalatmanızı diliyorum. Okumakta olduğunuz bu mektubu ve ilişikteki Kamuoyuna Mektup'la Bildirge'nin fotokopisini çekip dağıtırsanız, imza sayısını daha da artırabiliriz. Ne denli çok imza toplayabilirsek o denli etkili oluruz. Eğer kimseye imzalatmaya zamanınız yoksa, bir tek sizin imzanız bile bizim için değerlidir.

Daha önce imzalayanların adları aşağıdadır (kötü çıkan fakslar yüzünden kimi adları yanlış okumuş olabilirim). İmzalar Mart sonuna değin (0 212) 288 48 05 numaraya fakslanmalıdır. Yeni imzalar, Bilim ve Ütopya dergisinde yayınlanmaya devam edecektir.

Arkasından şunları yapmamızı öneriyorum:

1) Toplanan tüm imzalarla birlikte Kamuoyuna Mektup'u ve Bildirge'yi Şubat 1997'de Cumhurbaşkanlığına, Başbakanlığa, hükümete, özellikle Milli Eğitim Bakanlığı ve Talim ve Terbiye Kurulu'na, TBMM'ye ve siyasi partilere yollayalım.

2) İlkbaharde, Bildirge'de belirtilen amaç ve düşünceler doğrultusunda düşlediğimiz bir öğretim izlencesi (müfredat programı) hazırlaması için, eğitbilimcilerden, eğitimcilerden ve konuyla yakından ilgilenen aydınlardan oluşan en fazla yirmi kişilik bir kurul oluşturalım. Kurulda yer alabilecek uzmanları önermek ya da gönüllü çalışmak isteyenler bana Bilim ve Ütopya'ya yazabilirler. Eğitimle ilgili her kuruluşun kurula en az bir kişi önereceğini umuyorum. Eğer kurulda yer almak isteyenlerin sayısı çok fazla olursa, bir Genel Kurul yaparak kurul üyelerini demokratik olarak belirleyebiliriz.

3) Öğretim izlencemiz ve ilişikteki Eğitim Bildirgesi ışığında okul kitapları yazalım, yazdırtalım. Kime (ya da kimlere) ne kitapları yazdıracağımıza öğretim izlencesini hazırlayan kurul karar versin. Bu kurul ayrıca yazılan kitapları değerlendirsin/değerlendirtsin, kitapların Bildirge'de ve öğretim izlencesinde saptanan amaçlara uygun olup olmadığına karar versin. Ayrıca, bu kurul ilgilenenleri etkinliklerden haberdar etsin.

Bu okul kitaplarını Talim ve Terbiye Kurulu onaylamayacaktır elbette. Dolayısıyla Talim ve Terbiye Kurulunun onayını bence aramamalıyız (onlar okul kitaplarını seçerken bize soruyorlar mı!). Eğer kendimizi kamuoyuna iyi tanıtabilirsek, okul kitaplarımızın büyük ilgi göreceğine ve öğrencilerin, öğretmenlerin ve anababaların kitaplarımızı satın alacağına inanıyorum. Ve söylemeye gerek var mı, emek verenlerin olağan ücretleri dışında, okul kitaplarında hiçbir kâr amacı güdülmeyecektir.

Görüldüğü gibi uzun soluklu bir işin peşindeyim. Ne yazık ki Türkiye'nin çarpık eğitim sistemi birkaç ayda düzeltilemeyecek durumda ve siyasi güç elimizde değil. Dileğim, bu uzun soluklu uğraştan yorulmamamız, sonuna dek gitmemiz. iyimserim, yararlı bir iş yapacağımıza inanıyorum.

KAMUOYUNA MEKTUP

Onyıllardan beri yurdumuzda uygulanagelmekte olan eğitim sistemimizin çöktüğü bir sır değildir.

Eğitim sistemimiz bilimden ve bilimsellikten uzaklaşmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nda gericiliğin, yobazlığın ve faşizmin etkisi her gün artmaktadır. Gün geçtikçe okul kitaplarında bilime ayrılan yer azalmakta, dine ayrılan yer artmaktadır. Türkiye'de eğitim beyin yıkamaya yöneliktir. Düşünen, eleştiren, araştıran, soru soran ve yaratıcı olan değil, ezberleyen, itaat eden 'uslu' öğrenci başarılı olmaktadır. Okullarda öğrencilere baskı uygulanmakta ve kitap ve düşünceler yasaklanmaktadır. Çağdaş yazarlarımızın birçoğu okul kitaplarına girememektedir. Sınıflar kalabalık, öğretmen ve okul sayısı yetersizdir. Eğitime ayrılan bütçe, okullarımızın yakıt parasına bile yetmemektedir. Okul, öğrenci ve öğretmenlerin sevmediği, sevemeyeceği bir yer olmuştur. Üniversite özerk değildir. İlkokul öğretmeninden üniversite profesörüne değin eğitim emekçilerinin ücretlerinin düşüklüğü Türkiye'nin bir ayıbıdır. Ortaöğretim, öğrenciye ne bir genel kültür vermekte, ne bir meslek sahibi yapmakta, ne de öğrenciyi üniversiteye hazırlamaktadır (bu görevi dersaneler yüklenmiştir); bir başka deyişle ortaöğretimin bugün hiçbir işlevi kalmamıştır. İlkokuldan üniversiteye, eğitimin her aşaması, devlet okulları bile paralı olmuştur. Yoksul öğrenci çok kötü bir eğitim almaktadır. Varsıl öğrenci de yoksul öğrenciden çok daha iyi bir eğitim almamaktadır.

Eğitim sistemimizin çarpıklıkları saymakla bitmez.

Kamuoyununun, siyasi partilerin ve devleti oluşturan kurumların dikkatini eğitim sistemimizin bu acıklı durumuna çekmek, eğitimde hedef almamız gereken amaçları saptamak ve yeni bir hareket başlatmak amacıyla, aşağıda imzası bulunan bizler, ilişikteki Eğitim Bildirgesi'nde belirtilen düşüncelerin büyük bir çoğunluğunu paylaşıyor ve eğitim sistemimizin bir an önce bu düşünceler doğrultusunda düzeltilmesini diliyoruz.

EĞİTİM BİLDİRGESİ

1. Eğitimin Amacı: Eğitimin amacı,

- Düşünen, araştıran, inceleyen, kuşku duyan,
- Kendini ve çevresini sorgulayan ve eleştiren,
- Kendinin ve çevresinin sorunlarına çözüm arayan,
- Günü gününe yaşamayıp hem geçmişi değerlendiren, hem de geleceği ve geleceğin sorunlarını öngörmeye çalışan,
- Kendinin ve başkalarının hakkını arayan, haksızlıklara karşı gelebilecek cesarete sahip, başkaları mutsuzken mutlu olamayan, toplumsal sorumluluğu olan,
- Yetenek ve sınırlarının ayrımında, ama aynı zamanda bu yetenek ve sınırları zorlayan, kendini durmadan yetiştiren ve yenileyen ve kendini yenilemenin zorluğunun bilincinde olan,
- Bir iş üzerine yoğunlaşabilen, başladığı işi bitiren,
- Tükettiğinden çok üreten, kırıcı değil yapıcı olan,
- Ayrımında olsun ya da olmasın, çözemediği kişisel sorunları olumlu yönde yönlendirebilen insanlar yetiştirmektir.

Yukardaki dizelgeye, 'demokrat, hoşgörülü, özgür, çevresini kirletmeyen, yurdunu seven insan yetiştirmek' konmamıştır, çünkü dizelgedeki niteliklere sahip bir insan zaten demokrat, hoşgörülü vb. olur. Dizelgeye sokmadığımız başka amaçlar da bulunabilir.

2. Bu Amaca Nasıl Ulaşılır?: Aşağıda, 'genç' sözcüğü, okul çağında olan ve eğitilen insan anlamında kullanılmıştır.

2.1. Genel:

"Eğitim herkesin hakkıdır ve parasız olmalıdır. Eğitimde fırsat ve olanak eşitliği olmalıdır."

- Gençler ciddiye alınmalıdır. Sorunları dinlenmeli, sorunlarına çözüm aranmalıdır. Gençlerin sorunlarını dile getirmeleri ve sorunlarına çözüm arayışları engellenmemeli, tam tersine bu konuda her kolaylık sağlanmalıdır.
- Gençlere saygı duyulmalıdır. Örneğin, ne ana, ne baba, ne öğretmen, ne müdür, ne de polis, gençlere emir kipiyle seslenmelidir. Gençlerin düşünceleriyle, duygularıyla, araştırmalarıyla, incelemeleriyle, sanatsal ve bilimsel yapıtlarıyla, alay edilmemelidir.
- Gençlere yanlış yapma hakkı tanınmalıdır. Her insan kendi doğrusunu kendi bulmalıdır. Doğru aranırken yanılgıya düşmek nerdeyse kaçınılmazdır.
- Yetişkinler, bilimsel olmayan doğrularını, yani inançlarını gençlere benimsetmeye kalkışmamalıdır. Genç, bilimsel doğrulara bile olabildiğince kendi başına varmalıdır.

Eğitimde beyin yıkamanın yeri yoktur. Gençlerin ancak beyinleri yıkanırsa bu yurdu sevebilecekleri, Atatürk'ü anlayacakları ve Atatürk'ün devrimlerine sahip çıkacakları düşüncesine de artık bir son verilmelidir.

- Gençlerden bilgi saklanmamalıdır. Örneğin, Hayat Bilgisi dersinde aile konusu işlenirken, aile sorunlarına da değinilmelidir. Tarih derslerinde çeşitli yorumlara yer verilmeli, övüneceğimiz tarihsel olaylar kadar utanç duymamız gereken olaylar da okutulmalıdır. Gençlere cinsel bilgiler nesnel bir biçimde ve doğru olarak anlatılmalıdır. Gençlerin her sorusu açıklıkla, onların anlayabileceği bir dilde ama yalansız ve olabildiğince eksiksiz yanıtlanmaya çalışılmalıdır.
- Eğitimin amacı sorunsuz insan yetiştirmek değildir, çünkü bu, gerçekleşmesi olanaksız bir amaçtır. Kaldı ki yaratıcı insanların bir çoğu sorunlu insanlardır. Eğitimin amacı, sorunlu insan yetiştirmek de değildir elbet. Eğitimin amacı, sorunlarına çözüm bulan ve sorunlarını olumlu yönde yönlendirebilen kişiler yetiştirmek olmalıdır. Bu amacın gerçekleşmesi için gencin önüne, bunalımlarını dışavurabileceği ve yönlendirebileceği (spor, sanat, bilim, koleksiyonculuk vb. gibi) birçok seçenek sunulmalıdır.
- Her genç kendi anadilinde eğitim görebilmelidir. En etkili ve en iyi eğitim anadilinde yapılır. İlkokuldan üniversiteye değin eğitim anadilinde yapılmalıdır. Yabancı dilin önemini yadsımıyoruz, ancak yabancı dilde eğitimin olumlu ve olumsuz yanları tartıldığında, olumsuz yanlarının daha ağır bastığını düşünüyoruz. Üniversitelerde yabancı öğretim üyeleri dillerinde ders verebilmeli, öğrenciler bu dersleri izleyecek kadar yabancı dil bilmeli, ama dileyen öğretim üyesi de öğrencilerin anadilinde ders verebilmelidir.
- Üniversite sayısı azaltılmalı, sanat, meslek ve yüksekokul sayısı artırılmalıdır. Yaşamda başarılı olmak için bir üniversite bitirmek gerektiği düşüncesi yıkılmalıdır.

Üniversite bir meslek okulu değil, bir araştırma kurumudur. Üniversiteye, daha fazla para kazanmak ya da bir meslek sahibi olmak için değil, araştırma yapmak,

öğrenmek, kendini geliştirmek için girilmelidir.

- Üniversiteler tam özerkliğe kavuşmalıdır.

- İmam hatip okulları kapatılmalıdır. İmam yetiştirmek laik bir devletin görevi değildir.

- Eğitim herkesin hakkıdır ve parasız olmalıdır. Eğitimde fırsat ve olanak eşitliği olmalıdır. Öte yandan, Türkiye'nin bugünkü koşullarında özel okulları devletleştirmenin bir faciaya neden olacağının bilincindeyiz. Ancak, eğitimin parasız olması amaçlarımızdan biri olmalıdır. Ticaret amacıyla eğitim kurumu kurulmamalıdır. Eğitim tümüyle parasız oluncaya dek, yetenekli gençlere devlet karşılıksız burs vermelidir.

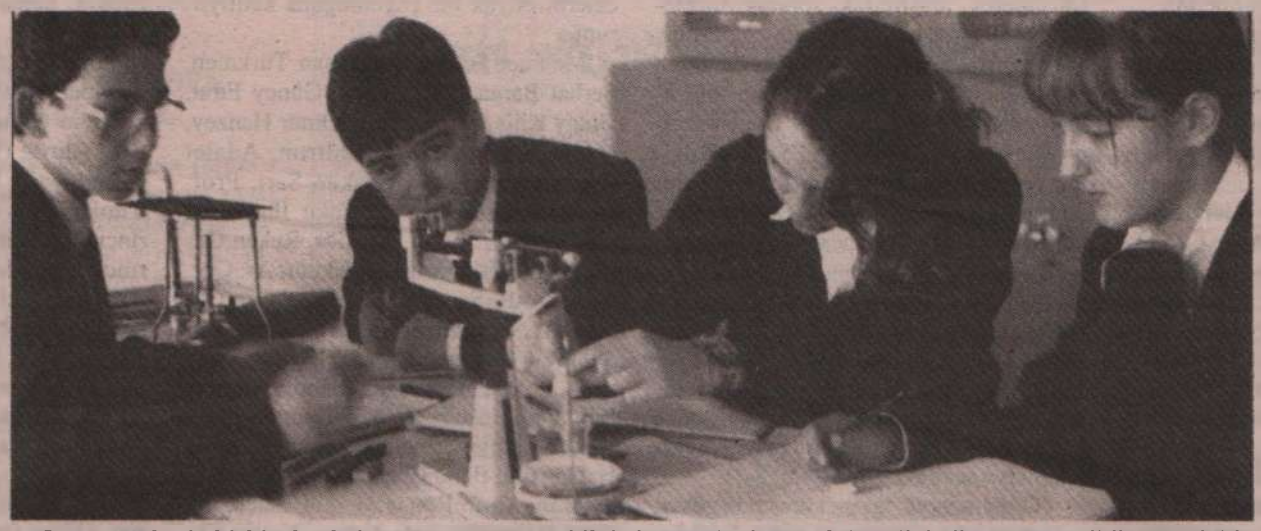

"Ortaöğretimde hiçbir dersin başat amacı gence bilgi aktarmak olmamalıdır. Bilgi elbette önemlidir, ancak bilimsel yöntemler, yorumlar, genel bakış açıları, genel değerlendirmeler bilgiden çok daha önemlidir. Bilgiyi öne çıkaran bir öğretim izlencesi ezberci olmaya mahkumdur."

Okul kitapları ucuz olmalıdır. Yoksul öğrenciye okul kitapları ve gereçleri için maddi yardım yapılmalıdır.

- Başarısız gençlerin başarısızlığının nedenleri araştırılmalı, bu nedenler giderilmeye çalışılmalıdır. Başarısızlık kolay kolay kabul edilmemelidir. En başarısızlar bile topluma kazandırılmalıdır.

Çocuklar başarısızlıklarından hiçbir zaman sorumlu tutulamazlar.

Başarısız gençler, başarısız olmalarının dışında başka ceza görmemelidir. Başarısızlığın dünyanın sonu olmadığı, her başarılı insanın başarıdan çok başarısızlıkları olduğu gence anlatılmalıdır.

- İlk ve ortaöğretim tam gün yapılmalıdır.

- Eğitim sürekli olmalıdır. Her yaştan insan sürekli kendini yenileyebilmeli ve geliştirebilmelidir. Bu amaçla, akşam kursları, haftasonu kursları, yaz kursları, eğitim kampları vb. açılmalıdır.

2.2. Okul ve Çevre:

- Okul, korkulan, sevilmeyen, zorla gidilen bir yer olmaktan çıkarılmalıdır. Haftasonları ve ders saatlerinden sonra yapılan etkinliklerle gençlerin okullarını sevmeleri, okullarına daha çok bağlanmaları, öğretmenleriyle ilişkilerinin düzelmesi sağlanmalıdır.

- Öğretmenin ya da yönetimin görüşüne ters düşen öğrenciler kınanmamalı, cezalandırılmamalı, korkutulmamalıdır. Tam tersine, okulda herkesin düşüncesini çekinmeden açıklayabileceği ve savunabileceği bir ortam yaratılmalıdır.

- Okullarda siyaset yasaklanmamalı, tam tersine öğrenciler siyasi konularda özgürce ve uygarca tartışabilmeli, hatta uygarca 'kavga etmesini' öğrenmelidirler. Otuz yaşında birdenbire demokrat olunmaz, ancak genç yaşlarda eğitimle demokrat olunur.

Gençlere, haklı çıkmak için değil, doğruyu bulmak için tartışmaları gerektiği öğretilmelidir.

Genç kendi kendisiyle de tartışmasını öğrenmelidir. Bunun en iyi ve en kolay yolu bol bol deneme (tahrir, redaksiyon) yazmaktır.

Gençler diledikleri gibi örgütlenebilmelidirler. Aynı siyasi görüşte olan gençlerin bir araya gelip tartışmalarında, etkinlik düzenlemelerinde, çeşitli eylemlerde bulunmalarında hiçbir sakınca olmadığı gibi bunun yararları da vardır.

- Gençler yetenek ve ilgi alanlarına göre de bir araya gelebilmelidir, yani gençler, satranç, müzik ve resim, matematik ve bilim, pul ve fotoğraf gibi her türlü yetenek ve ilgi alanlarında kulüpler kurmaya teşvik edilmelidir.

- Gençlerin, (o gençlere özgü bitip tükenmek bilmeyen) enerjilerini olumlu, yapıcı ve yaratıcı biçimde yönlendirebilecekleri, kullanabilecekleri, değerlendirebilecekleri, kırıcı olmadan harcayacabilecekleri ortamlar yaratılmalı, olanaklar sunulmalıdır.

Gençlere bu konuda gereken yardım sağlanmaya çalışılmalıdır.

- Öğrenci ve öğretmen okuluna sahiplenmelidir. Bunun en iyi yolu, öğrenci ve öğretmenin, okulun güzelleşmesine, eğitimin iyileşmesine katkıda bulunmasına ve okul yönetimine katılmasına izin vermektir.

Okul önce öğrencinin, sonra öğretmenin, daha sonra da müdürün mekanıdır.

- Okullarda giyim kuşamın özgür bırakılıp bırakılmaması tartışmalı bir konudur. Yoksul çocukların acı çekmesini önlemek ya da gençleri uygar bir giyime alıştırmak için giyim kuşamda birtakım zorlamaların gerektiği düşünülebilir. Bu konuda okullar kendi kurallarını kendileri koyabilmelidir. Ortaöğretimin son sınıflarında, öğrenciler giyim kuşamlarında ve saç ve başlarında tümüyle özgür olmalıdır. Hiçbir öğrenci dinsel ve felsefi inancına aykırı giyinmeye zorlanmamalıdır. Elbet, her konuda olduğu gibi bu konuda da, yöneticiler, öğretmenler ve anababalar düşüncelerini söyleyebilir, gençleri yönlendirmeye çalışabilir.

Bir gencin, kişiliğini bulmak için, (en kolay yollardan biri olan) dışgörünümüne başvurması olağandır.

- Öğretmenler, okul yönetimi ve anababa, gençlerin eleştirilerine açık olmalıdır. Bu eleştiriler haksız bile olsa gençler kınanmamalıdır.

- Okul ve ev yaşamında dayağa, korkuya, cezaya, hele bireyi yok sayan toplu cezaya yer olmamalıdır. Genç hiçbir biçimde aşağılanmamalıdır.

- Gençlere cinsel konularda baskı yapılmamalı, karşı cinsler arasında arkadaşlık yadırganmamalıdır. Hatta bunun doğal olduğu gençlere anlatılmalıdır.

- Gerekli gereksiz törenlere, hiçbir estetik değer taşımayan slogan şiir ve marş okumalarına, beden eğitimi derslerinde uygun adım yürüyüşlere ve 'rahat ve hazırol'lara son verilmelidir. Gençler savaşkan ve asker gibi yetiştirilmemelidir.

- Olanaklar elverdiğince üniversite dersleri halka açık olmalıdır. Herkes elini kolunu sallayarak üniversite çevresine girebilmelidir.

- Çocuğun, gencin ve öğrencinin hakları ve bu hakları nasıl ve hangi yasal yollarla koruyabileceği okullarda öğretilmelidir.

- Hiçbir kural, hiçbir yasak gerekçesiz olmamalıdır, her kuralın, her yasağın gerekçesi gence açıklanmalıdır.

- Genç başkalarından çok kendisiyle yarışmalıdır. Gençler olabildiğince geçmişlerine göre değerlendirilmelidir.

- Okullarda kız-erkek, ırk ve ekonomik sınıf ayrımı yapılmamalıdır.

- Sınıflar ortaöğretimde 25 kişiyi, ilköğretimde 20 kişiyi geçmemelidir.

2.3. Öğretim İzlencesi (Müfredat Programı):

- Ortaöğretimde hiçbir dersin başat amacı gence bilgi aktarmak olmamalıdır. Bilgi elbette önemlidir, ancak bilimsel yöntemler, yorumlar, genel bakış açıları, genel değerlendirmeler bilgiden çok daha önemlidir. Bilgiyi öne çıkaran bir öğretim izlencesi ezberci olmaya mahkûmdur.

- İlk ve ortaöğretimde, matematik gibi dallanıp budaklanan ve birçok dala uygulanan derslerle, tarih, felsefe ve sanat gibi yaşama yeni bir bakış açısı getiren, kişinin yaşamını zenginleştiren dersler okutulmalıdır.

Teknik bilgileri içeren dersler en aza indirilmeli, ya ders dışı saatlerde ya da seçmeli ders olarak öğretilmeli ve daha çok meslek okullarında okutulmalıdır.

Trafik Bilgisi, Bilgisayar, Tarım Bilgisi, Ticaret, Turizm, Sağlık, Milli Güvenlik gibi derslerin yeri ilk ve ortaöğretim değildir. Bunlar ya meslek okullarında okutulacak ya da ders saatleri dışında işlenecek derslerdir. Bu derslerde gerekli görülen bilgiler, başka derslerde uygulama olarak okutulabilir. Örneğin Sağlık dersinde okutulan birçok bilgi Biyoloji dersinin konu sonlarına (örneğin 'uygulama' adı altında) aktarılabilir.

Ama bunun da ötesinde, ilk ve ortaöğretimde okutulan derslerin nesnel değeri olmalıdır. Örneğin bugün Din Bilgisi adı altında okutulan İslamiyet, hatta Sünnilik her ne denli yaşama yeni bir bakış açısı getiren bir ders olarak görülebilirse de nesnel bir değeri olmadığından ilk ve ortaöğretimde yeri yoktur. Gerçek din bilgisi, daha doğrusu din tarihi ve din bilimi, tarih, felsefe ve edebiyat derslerinde okutulmalıdır.

- İlk ve ortaöğretimde sanata özellikle yer verilmelidir. Sanat hem tarih olarak (Sanat Tarihi) hem de uygulamada öğretilmelidir. Genç, çağcıl zevke ulaşabilmelidir. Sanat, salt estetik açısından değil, ardındaki düşünceyle de görülmelidir. "Güzellik" kavramı üzerinde uzun uzun tartışılmalıdır.

Çocuk eğitiminde resme özellikle geniş yer verilmelidir. Resim eğitimi hem ucuz yapılabilir, hem de çocuğun imgelem dünyasını genişletir, bir iş üzerine yoğunlaşmasını sağlar ve aynı zamanda psikolojik dengesini sağlar. Ayrıca bir genç, resim sayesinde kendini aşmanın zorluğunu 'kolayca' anlar ve tadına varır.

- Hiçbir dersin başat amacı öğrenciye bilgi aktarmak olmadığı gibi matematik dersinin de başat amacı bu değildir. Matematik dersinin zorluğu, bu dersin sürekli çalışma gerektirmesinden ve kopukluğa izin vermemesinden kaynaklanır. Bu nedenle, özellikle ilk ve ortaöğretimin ilk sekiz-dokuz yılında matematik derslerinde birbirinden olabildiğince bağımsız konular işlenmelidir. Konular öğrenciye eğlenceli bir biçimde (örneğin bir oyun olarak) sunulmalı, öğrencinin matematiği kendi kendine keşfetmesi sağlanmalıdır. Hiçbir matematiksel kural, yasa ve tanım tepeden inme verilmemelidir. Genç her kuralı ya kendi bulmalıdır ya da bu kuralı gencin kendisinin de bulabileceği duygusu verilecek biçimde anlatılmalıdır. Matematikte de ezberci yaklaşımlara son verilmelidir.

- Tarih ve edebiyat dersleri günümüzle bağlantılı olarak işlenmelidir. Eğer bir konunun öğrenciyi ilgilendirmediği düşünülüyorsa (örneğin Roma İmparatorluğu tarihi, Divan edebiyatı vb.), o zaman o konu önce öğrenciye ilginç kılınmalı, konunun önemi, günümüzle olan ilişkisi irdelenmelidir. Bu derslerin de başat amacı gence bilgi aktarmak değildir.

Tarih dersi birtakım tarih ve olay dizisi olarak öğretilmemeli. Tarihi oluşturan olayların nedenleri, birbirleriyle ilişkileri üzerinde özellikle durulmalı. Örneğin Atatürk devrimlerinin tarihleri ezberletileceğine, **Atatürk**'ün devrimlerini neden o sıralamada yaptığını açıklamak daha yararlıdır.

Geçmişin günümüze ve geleceğe bağlantısı tarih derslerinde her zaman göz önünde tutulmalıdır. Tarih derslerinde, konuya gazetelerin işlediği güncel konulardan girilebilir.

Tarih kitaplarında bol belge ve resim olmalı. Ayrıca anlatılan çağda yaşayan kişilerin anılarından alıntılar yapılarak dersin daha canlı geçmesine çalışılmalıdır.

Ayrıca, tarihsel olayların çeşitli yorumları öğrenciye sunulmalı ve öğrenciler bu yorumlar üzerinde sınıfta özgürce tartışabilmelidir. Böylece tarih dersleri devinim kazanır, daha zevkli geçer ve öğrenci düşünmesini ve olayları yorumlamasını öğrenir.

Edebiyat derslerinde öğrenciler bol kitap okumaya teşvik edilmelidir. Edebiyatın bir işkence olmadığı, tam tersine edebiyatın bir sanat olduğu, yani edebiyattan öğrencilerin öncelikle zevk almaları gerektiği hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Tarih ve edebiyat derslerinde yazınsal ve görsel yapıtlardan bolca yararlanılmalıdır.

- Genç, doğru biçimde gazete, kitap, dergi okumasını, televizyon, film seyretmesini öğrenmelidir. Basında ve televizyonda yer alan haberle yorumu birbirinden ayırabilmeli, okuduğunu ve izlediğini sorgulayabilmelidir. Bu, ayrı bir ders

☞

olarak değil, her derste öğrenilmelidir.

- Resim, müzik, beden eğitimi gibi derslerin sınıf geçmeye bir etkisi olmamalıdır. Öğrenciler bu derslerde geçmişteki başarı ve başarısızlıklarına göre değerlendirilmelidir. Önemli olan gencin kendini aşmasıdır.

- Her okulun belli çerçeveler içinde özgürce kullanabileceği saatler olmalıdır. Bu saatlerde, tarım, hayvancılık, sağlık, turizm gibi o yöre insanlarının gereksindiği dersler okutulabilir.

2.4. Ders Kitapları:

- Ders kitaplarında ve derslerde genel görüşlere karşıt görüşlere de yer verilmelidir.

- Öğrenciye verilen her bilgi ya kanıtlanmalı ya da bilginin kaynağı gösterilmelidir. Bu olanaksızsa, bilginin doğruluğunun nasıl (örneğin hangi deneyle) denetlenebileceği öğrenciye söylenmelidir. Bu da olanaksızsa, bilginin şimdilik kanıtlanamayacağı, ileri sınıflarda ya da düzeylerde kanıtlanacağı söylenmelidir. Bu da olanaksızsa, gencin bu bilgiden kuşku duymaya hakkı olduğu belirtilmelidir. Bu nedenle, okul kitaplarında bol istatistik ve belge bulunmalıdır.

- Öğretmen ileri sınıflarda belli bir kitap kullanmamalıdır. Öğretmen dersyılı başında kaynak olarak öğrencilere beş on kitap önermeli, öğrenci bu kitaplardan istediğini/istediklerini alabilmeli, hatta öğrenci öğretmeninin önerdiği kitapların hiçbirini beğenmezse istediği bir başka kitabı alabilmelidir. Böylece hem dersler daha canlı geçer, hem de öğrenci kitap seçmesini öğrenir.

- Ders kitaplarını bilimsel ve eğitbilimsel olarak değerlendirecek kurul siyasetin olabildiğince dışında tutulmalıdır. Bu kurul, kendini uluslararası düzeyde kanıtlamış bilimcilerden ve eğitbilimcilerden oluşmalıdır elbet, ancak kurul üyelerinin seçimi, olabildiğince, partilerarası ve partiiçi çekişmelerden, siyasi denge arayışlarından etkilenmemelidir.

Kurul, konunun uzmanları tarafından yazılmış kitaplara, uygulanagelen izlencenin ve yöntemin dışına çıksalar bile, daha geniş, daha hoşgörülü yaklaşmalıdır.

- Ders kitapları ucuz ve güzel olmalıdır. Ders kitaplarında bol fotoğraf, resim, belge, şema, çizem, istatistik ve çizelge bulunmalıdır. Her kitabın sonunda bir kaynakça ve bir dizin yer almalıdır. Ayrıca gençlerin konuyla ilgili başvurabilecekleri başka kaynaklar da belirtilmelidir.

Ders kitaplarında, işlenen konuya katkısı olmuş ünlü kişilerin yaşamöyküleri olmalıdır. Böylece genç o kişileri tanır ve kendine çok yabancı kişiler olarak görmez.

- Ders kitapları gencin dil ve düşünce duyarlığını geliştirecek nitelikte olmalı, sanatsal ve estetik değeri olan metin ve resimler içermeli, dünyaca tanınmış çağdaş yazarlara yer vermelidir.

- Okullarda kitap yasaklanamaz. Her kitap okula özgürce girebilmelidir. Gençlerin okudukları kitaplar hiçbir biçimde denetlenmemelidir.

Her okulun olabildiğince zengin bir kitaplığı olmalıdır.

2.5. Öğretmen:

- Öğretmenin görevi öğrenciye bilgi aktarmaktan çok öğrenciye öğrenmesini öğretmektir. Bilgi çoktur. Öğretmen her bilgiyi hem bilmez, hem de gençlere aktarmaya zamanı yoktur, üstelik bilgi yanlış da olabilir. Bu yüzden öğretmen bilgi aktarmak yerine, öğrencinin bilgiye (düşünerek, araştırarak, sorarak, inceleyerek) ulaşmasına yardımcı olmalıdır. Dolayısıyla, adında 'bilgi' olan derslerin adı değiştirilmeli, 'bilgi' yerine 'bilim' denmelidir. Örneğin Tabiat Bilgisi yerine Tabiat (Doğa) Bilimleri, Sosyal Bilgiler yerine Sosyal (Toplumsal) Bilimler denmelidir. Bu derslerin izlencelerinin ve kitaplarının değişmesi de gerekmektedir elbette.

- Öğrenci-Öğretmen ilişkisi, bir astüst ilişkisi olmamalıdır. Gerektiğinde öğrenci de araştırmalarıyla, incelemeleriyle, yorumlarıyla öğretmene öğretebilir. Öğretmen, her an öğrenmekte ve kendini geliştirmekte olduğunu sürekli öğrenciye sezdirmelidir.

- Öğretmen ve öğrenci arasında güven sağlanmalıdır. Öğretmen polis değildir. Sınavlarda öğretmenin görevi kopya çekenleri yakalamak değil, sorulara yanıt vermek olmalıdır. Öğrenciye kopya çekmenin ahlaksızlık olduğu söz ve davranışlarla anlatılmalıdır.

Öğretmen öğrenciye güvenmelidir.

- Her gencin yetenekli olduğu bir dal bulunmaya çalışılmalıdır. Genç ve öğretmeni bu konuda sürekli arayış içinde olmalıdır.

- Öğretmen herşeyi bilemez, hatta öğretmen ancak çok az şey bilebilir. Öğretmen yanlış yapabilir, yanılabilir. Kitaplar da yanılabilir. Öğrenciler bunun ayrımında olmalıdır.

- Öğretmen, derslerin düzeyini çok yüksek tutmamalı, öte yandan çok da indirmemelidir. Öğrencinin düzeyini zorlamak amacıyla, öğretmen, derslerin düzeyini sık sık sınıfın düzeyinin bir parmak üstünde tutmalıdır.

- Öğretmen, öğrencileri birlikte çalışmaya teşvik etmelidir. En iyi öğrenme yönteminin öğretmek ve birlikte çalışmak olduğu her zaman göz önünde tutmalıdır.

- Öğretmen, öğrenciye kütüphaneye gitme, kitap okuma, kitap satın alma alışkanlıklarını kazandırmalıdır.

- Öğretmen, belli çerçeveler içinde, dersi dilediğince işlemekte özgür olmalıdır. Özgür öğretmenin daha iyi bir öğretmen olacağına, öğretmenin özgürlüğünün genelde eğitimi olumlu etkileyeceğine inanıyoruz.

- Derslerde toplumumuz eleştirilmekten çekinilmemelidir. Örneğin, sanat derslerinde çevrenin çirkinliği, spor derslerinde spor sahalarındaki çirkin olaylar ele alınmalı, edebiyat derslerinde toplumca ne kadar az okuduğumuz eleştirilmelidir. Bir insanın toplumunu eleştirmesinin, o insanın bulunduğu toplumu sevmediği anlamına gelmediği, tam tersine, sevdiği için değiştirmek istediği anlaşılmalıdır.

- Öğretmen başka bir iş yapmaya gerek duymadan yaşayabileceği bir ücret almalıdır. Ekonomik sıkıntılar içinde yaşayan bir öğretmenin iyi bir öğretmen olabileceğine inanmıyoruz.

Öğretmenin siyasi parti ve derneklere, sendikalara üye olma hakkı kısıtlanmamalıdır.

- Devlet, öğretmenin kendini geliştirebileceği parasız ya da ucuz yayınlar yayımlamalı, kurslar açmalıdır. Öğretmen bu yayınları izlemeye ve kurslara katılmaya teşvik edilmelidir.

EĞİTİM BİLDİRGESİ'NE İMZA ATANLAR

Tuç Yayıncılık tarafından Ekim 1996'da basılan 'Kamuoyuna Mektup'la 'Eğitim Bildirgesi'nde belirtilen düşüncelerin büyük bir çoğunluğuna katılıyorum.

Mehmet Fehim Işık, İhsan Türkmen, Serhat Baran, Yeter Polat, Güney Fırat, Gülay Kitiş, Gönül Genç, Ömür Hanzey, Özgür Basat, Cemal Yıldırım, Adalet Ağaoğlu, Prof. Dr. Coşkun Sarı, Prof. Dr. İnci Sarı, Dr. Ayşe Çakır İlhan, Ar. Gör. Ayşe Okuvran, Ar. Gör. Ruken Öztürk, Ar. Gör. Deniz Deryakulu, Ar. Gör. Yasemin E. Senega, Ar. Gör. Faruk Öztürk, Ar. Gör. Fevziye Sayılan, Prof. Dr. Sabri Büyükdüvenci, Yrd. Dç. Dr. Nesrin Kale, Ar. Gör. Hasan İnder, Aynur Eğitmen, Mustafa Balbay, Kadının İnsan Hakları Projesi, İpek İlkkaracan, Vabja Habumanu, Banu Çiçek Soner, Pınar İlkkaracan, Karin Ronge, Semih Balcıoğlu, Emel Balcıoğlu, Sefa Yapıcı, Nesrin Ekşi, Demirtaş Ceyhun, Prof. Dr. Ali Nesin, Av. Veli Devecioğlu, Leyla Erbil, Mehmet Erbil, Turgut Gökdere, Necla Kuglin, Sönmez Targan, Faik Akçay, Fatoş Samert, Bedri Baykam, Mustafa Daris, Gülen Utku, Prof. Dr. Mete Tunçay, Fethi Murat Doğan, Mehmet Talat Turhan, Adnan Binyazar, Öner Yağcı, Alpay Kabacalı, Sezer Duru, Cengiz Bektaş, Tuncer Cücenoğlu, Suat Karantay, Kıymet Coşkun, Muhsine Helimoğlu Yavuz, Aysun Timurcan, Sevinç Borahan, Esin Afşar Aral, Erol Demirel, Nehir Maslak, Gülsen Tuncer, İlhan Gülek, Ataol Behramoğlu, Bilge Bilgiç, Ertuğ R. Karacibioğlu, Kenan Pars, Dilek Türker, Ali Ekber Pekşen, Nevin Pekşen, Arslan Başer Kafaoğlu, Adem Bulut, Şeref Oda, Prof. Dr. Cem Eroğul, Berrin Eroğul, Sema Sorada, Zeynep Oral, Panayot Abacı, Fahrünnisa Dinçer, Hayrünnisa Dinçer, Nurcihan Aksoy, Seyfi Öngider, İbrahim Karakaş, Birgül Akar, Şebnem Günay, İ. Fırat Aykut, Nüshet Ak, Yılmaz Onay, Altuğ Savaşal, Müge Ochedowski, Engin Ayça, Gülsen Tuna, Yurdanur Onay, Mahperi Baş, Semih Fırıncıoğlu, Gürcan Fırıncıoğlu, Gülşah Fırıncıoğlu, İlhan Aytuna, Emel Aytuna, Aslıhan Okur, Denizhan Akkaya, Ayşe Atalay, Sezer Günkut, Metin Berk, Av. Hafize Yüce, Sabriye Yılmaz, Birgül Tekin, Av. Tülay Berk, Muhibbe Sağman, Hülya Noack, Gaye Ocaklım, Zeynep Tuncay, Arzu Poyraz, Serpil Sözer, Hasan Orayolu, Mehmet Koçak, Oktay Hortağ, Fehmi Durak, Meral Akbaş, Tosun Akbaş, Dr. Erdal Arık, Engin Alkan, Doç. Dr. Zerrin Bayrakdar, Orhan Demir, Haluk Gerçek, Prof. Dr. Ergun Gedizlioğlu, Prof. Dr. Güngör Evren, Vahit Mahnatlı, Prof. Dr. Jale Baysal, Deniz Beng, Prof. Dr. Türkan Saylan, Dr. Attila Erder, Arş. Gör. Abdülrezak Altun, Arş. Gör. Aykut Çoban, Dinç Tayanç, Suat Arık, Rabia Atalay, Fakir Baykurt, Mehmet Biter, Sadullah Çalışkan, Yasemin Demiröz, Gülnar Yoldaş, Alaettin Güneş, H. Örsit, H. Acar, Kazım, Turan Pekdemir, Halit İnal, Fırdevs, Cingöz Nevzat, Kelkit O., Gazi İlkyaz, Mahmut Şahin, S. Kokcan, D. Doğaşan, Mehmet Çini, Teknik Kaya, Gülşen Tekin, Atilla Sönmez, Ali Rıza Seçme, Mevlüt Asar, Hüseyin Tercan, Neriman Argun, Kemal Yalçın, Ali Bali, Erol Yıldırım, İlyas Emre, Prof. Dr. Toktamış Ateş.

DOĞU PERİNÇEK

Çiller Özel Örgütü

10 Günde 4. Basım!

TBMM Susurluk Komisyonu'na Sunulan Dosya ve Belgeler — *392 sayfa, 700 000 TL*

ABD-CIA'nın denetimindeki örgütün şefleri... Mafya-Gladyo-Tarikat ortaklığı... Ulusal çıkarlarımızı nasıl sabote ettiler? Türkiye ekonomisini eroine bağımlı hale nasıl getirdiler? Hangi komşu ülkelerde, ne gibi tertipler düzenlediler? Nükleer madde kaçakçılığından, eroin ticaretine suçları... Örgütün işlediği cinayetler ve nedenleri... Jandarma Genel Komutanı Bitlis'i kim, neden öldürdü? Eymür-Abas'tan, Binbaşı Ersever'den Ağar-Çatlı-Bucak-Kocadağ'a uzanan zincir... Olguların analizi...

- ALİ YURTASLAN/ **İtiraflar/ MHP Merkezindeki Adam Abdullah Çatlı'yı Anlatıyor** — *2. Basım çıkıyor*
- **3. Adam Anlatıyor: MİT CIA İlişkisi** — *2. Basım çıktı*
- **MİT Raporu Olayı** — *2. Basım çıktı*
- ÖMER TANLAK/ **İtiraf/ Eski Ülkücü MHP'yi Anlatıyor** — *2. Basım çıkıyor*

Ötekl Kitaplarımız:

- SELİM USLU/ **Devlet ve Ben**
- MARK ZEPEZAUER/ **CIA'nın Büyük Operasyonları**
- SONER YALÇIN/ **Binbaşı Ersever'in İtirafları**
- OSMAN ŞAHİN/ **Fırat'ın Sırtındaki Kan Bucaklar**
- MICHAEL PARENTI/ **İmparatorluğa Karşı**
- **Marmara Brifingi/ Devletin Gözüyle Sol ve Sağ Örgütler**
- ADNAN AKFIRAT/ **Çiller'in ABD Vatandaşlığı**
- SEMİH BALCIOĞLU/ **Galeri Çiller**

ŞÜKRÜ GÜNBULUT

Ortadoğu Din Kültürü

382 sayfa, 700 000 TL

İnsanlar neden ruhların varlığına inanır? Ruhçuluk-bilim; Ruhçuluk-akıl; Ruhçuluk-sanat ilişkisi. Ruhçuluk etkisindeki "âlim" ve sanatçılarımızın "ilmi", dili, yazını, müziği, şiiri ve güzel sanatları...

Okurlarımızın ve dostlarımızın yeni yılını kutlarız.

KAYNAK YAYINLARI

İstiklal Cad. 184/4 Beyoğlu-İST.
Tel ve Faks: (0212) 252 21 56-99

Nobel ödüllü Pakistanlı fizikçi Prof. Dr. Abdüssalam'ı kaybettik:

Fizikten bir yıldız daha kaydı

Metin DURMAZ, Ferhat NUTKU (*)

Günümüzün büyük fizik bilginlerinden biri olan Prof. Dr. **Abdüssalam**'ı geçen haftalarda yitirdik.

Bu saygın bilim adamı, 1926'da Jhang'da doğmuştur. Lise eğitimini burada tamamlayıp Pencap Üniversitesi'nde fizik eğitimine başlamıştır. Öğrenimine Cambridge Üniversitesi'nde matematik ve fizik eğitimiyle devam etmiş, ve buradan birincilikle mezun olmuştur. Doktora çalışmasına başlamış ve 1950 yılında çok az öğrencinin alabildiği "Smith" ödülünü kazanmıştır. Bu ünlü bilginin doktora tezi, bugün dahi, kuantum elektrodinamiğinde (KED) temel bir çalışma sayılmakta ve öğrencilere okutulmaktadır. **Abdüssalam**, doktorasından sonra bir dönem Amerika'da Princeton İleri İncelemeler Enstitüsü'nde, daha sonra Pakistan'a dönerek profesör olarak Pencap Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştır. 1954'te Cambridge Üniversitesi'nde "lecturer", 1957'de Londra Üniversitesi'nde İmperial College'de kuramsal fizik profesörü olmuştur. **Abdüssalam**, aynı zamanda Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) ve Uluslararası Teorik Fizik Merkezi (ICTP) gibi bilim kuruluşlarında direktörlük yapmıştır.

Kuramsal fizik alanında yüzlerce orjinal çalışması bulunan **Abdüssalam** özellikle, kuantum elektrodinamiği dalında, günümüzün en büyük fizikçilerinden biri sayılmaktadır. 1951-1952 yıllarında kuantum elektrodinamiğinin renormalizasyonu ile ilgili temel bir araştırma yapmış ve sıfır spinli mezon teorilerinin renormalize edilebilir olduklarını ispatlamıştır.

Abdüssalam'ın temel parçacıklar fiziğinde 1956 yılında yapmış olduğu önemli bir katkı da "Ys İnvaryansı" diye isimlendirilen yeni bir invaryans sisteminin nötrino için geçerli olduğunu ortaya koymasıdır. **Abdüssalam**, kendi buluşu olan ilkeye dayanarak, nötronların sadece sol el spinli halde bulunması gerektiği görüşünü ortaya atmış ve daha sonraki çalışmalarla doğada gerçekten böyle olduğu anlaşılmıştır. Yine **Abdüssalam**'in iddia ettiği, perite korunumunun nötrino kütlesinin sıfır olmasıyla bağdaşmayacağı görüşü de haklı çıkmış, kanıtlanmıştır. **Abdüssalam** beta ve bozon bozunumlarında perite bozulmasının olması gerektiğini herkesten önce görüp gösteren ilk bilim adamıdır. **Abdüssalam** tarafından nötrinolor ve diğer leptonlar için formüle edilmiş ve daha sonra doğruluğu ispatlanmış olan "Ys İnvaryansı", zayıf etkileşmeler fiziğinin temel kuralları arasında yer almaktadır. **Abdüssalam**, kuantum alanları kuramındaki ayar ilkesinin önemini, bütün genişliğiyle herkesten önce göstermiş olan bilim adamıdır. **Abdüssalam**'ın Türk fizikçileri çok iyi tanır. Cambridge'de doktora öğrenimi yaptığı dönemdeki üniversite arkadaşları arasında **Feza Gürsey** ile **Behram Kurşunoğlu** da vardı. Daha sonraları Türkiye'yi birkaç defa ziyaret etmiş, Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerde çeşitli seminerler vermiştir. Uluslararası Teorik Fizik Merkezi'nde (ICTP) genç Türk fizikçilerinin çalışmalarına daima destek vermiştir. Kuramsal fiziğe en büyük katkısı, hiç şüphesiz, kendisine 1979'da Nobel Ödülü'nü kazandıran "zayıf ve elektromanyetik kuvvetlerin birleşik alan teorisi"dir.

Avrupa Fizik Derneği'nin 5. Genel Kongresi, Eylül 1981'de Türkiye'de yapılmıştı. Şeref konuğu Abdüssalam (sol baştaki) organizatörlerle birarada.

NOBEL FİZİK ÖDÜLÜNÜ KAZANDIRAN ÇALIŞMASI

1979 yılı Nobel Fizik Ödülü'nü üç kuramsal fizikçi, Amerikalı **Sheldon Glashow** ve **Steven Weinberg** ile Pakistanlı **Abdüssalam** ortaklaşa kazandılar. Ödülün veriliş nedeni, "Temel parçacıklar arasındaki zayıf ve elektromanyetik etkileşimlerin birleştirilmiş alan teorisine yaptıkları katkı ve bu arada yüksüz akımın varlığının öngörülmesi" olarak açıklanmıştır.

Fizik ödülünün, zayıf ve elektromanyetik etkileşimleri daha kapsamlı bir kuram içinde birleştirmeyi başaran kuramlara verilmesi pek şaşırtıcı olmadı. **Weinberg** ve **Abdüssalam**'ın ayar kuramı diye bilinen birleştirme modelinin başarıları, kalıcı bir yaklaşım karşısında bulunduğumuza hemen herkesi inandırmıştı. Kuramın gelişme evreleri kısaca şöyledir: Elektromanyetik alanın, uzun zamandır bilinen temel bir özelliği ayar alanı denilen tipten oluşudur. Doğada daha başka ve Abelyen olmayan ayar alanlarının da bulunabileceği ve parçacık fiziğinde rol oynayabileceği fikri ilk önce 1954'te, **C. N. Yang** ve **R. L. Miles** tarafından ortaya atılmıştır. Hemen sonraki yıllarda, bu makaleden haberli veya habersiz olarak birçok kuramcı ayar alanlarıyla parçacık fiziğinin problemlerini çözmeye çalışmışlardır. Örneğin **J. Schwingner** 1957'de zayıf etkileşmeleri, **Feza Gürsey** 1958'de kuvvetli etkileşmeleri, ayar alanlarıyla açıklamayı denemişlerdir. **Glashow** 1961'de SU(2)xU(1) tipinde dört parçacıklı bir ayar gurubunu ilk defa zayıf etkileşmelerde kullanmış ve bir sonuç olarak yüksüz akımların ortaya çıkacağını tahmin etmişti. Bu dönemde ortaya atılan bütün bu modellerin esaslı kusuru, kuramdaki ek parçacıkların kütleli oluşları nedeniyle renormalize edilememeleriydi. Dolayısıyla ilginç denemeler olmaktan öteye gidemiyorlardı.

İlk defa **Weinberg** 1967'de ve **Abdüssalam** 1968'de birbirinden bağımsız olarak yayınladıkları makalelerde, zayıf etkileşmelerle elektromanyetik etkileşmeleri içine alan bir ayar kuramını renormalize edebilecek şekilde ifade ettiler.

Sorunu çözmenin yolu, SU(2)xU(1) grubuna göre kesin bakışımı olan bir Lagranjiyen'le başlayarak, Higgs düzeneği denilen yöntemle bakışımı kendiliğinden bozmak ve böylece foton kütlesiz kalırken, kuramdaki öteki üç parçacığa kütle kazandırmaktadır. **Weinberg** ve **Abdüssalam** makalelerinde kuramın renormalize edilebileceğini, bir tahmin olarak ileri sürmüşlerdi. İlk genel kanıt 1971'de, o zaman genç bir doktora öğrencisi olan Hollandalı **G. t'Hoft**'un bir araştırmasına verildi. Böylelikle Weinberg-Abdüssalam modeli içeriği belirli, deneylerle karşılaştırılabilicek, tutarlı bir kuram haline gelmiş oldu. 1972'den itibaren Cern, Fermilab, SLAC, Novosibirsk gibi büyük araştırma merkezlerinde gerçekleştirilen ve nötronların atom çekirdekleri tarafından saçılmalarına dayanan deneylerle kuram, hem nitel hem de nicel bir şekilde ispatlanmıştır.

ÇALIŞTIĞI KURULUŞLAR VE ALDIĞI ÖDÜLLER

Abdüssalam pekçok kuruluşta görev yapmış ve birçok ödüller kazanmıştır. Bunların bir kısmını şöyle sıralayabiliriz: İngiliz Kraliyet Akademisi'ne (Royal Society) üye seçilmiş, Birleşmiş Milletler Bilim ve Teknoloji İstişari Komitesi'nde 1965-1975 yılları arasında üye olarak çalışmıştır. Pakistan Cumuhurbaşkanlığı Bilimsel İşler Başmüşavirliği Milli Bilim Komisyonu Üyeliği, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nda Pakistan Temsilciliği ve Pakistan Bilim Vakfı Yönetim Kurulu Üyeliği'nde de bulunan **Abdüssalam** sayısız alanlarda değerli çalışmalara imza atmıştır. Pakistan Yıldızı (Sitare-i Pakistan) Nişanı, Üstün Hizmet Liyakat Madalyası ve Mükafatıyla onurlandırılmıştır. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Kurumsal Fizik Kürsüsü, 1981 yılında **Abdüssalam**'a Fahri Fen Doktoru (Doctor Honoris Cousa) payesini vermiştir. Cambridge Üniversitesi'nin Hopkins ve Adams Ödülleri, Londra Fizik Derneği'nin Maxweel Madalyası, İngiliz Kraliyet Akademisi'nin Hugnes Madalyası, Barış İçin Atom Vakfı'nın madalya ve ödülleri, Miami Üniversitesi'nin J. R. Oppenheimer Madalyası ve Ödüllerini almıştır. **Abdüssalam**'ın aldığı en büyük ödül ise 1979 yılı Nobel Fizik Ödülü'dür.

(*) İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi, Fizik Bölümü 2. Sınıf Öğrencileri

KAYNAKLAR

1) Çağdaş Fizik, S.8, 1979.
2) Çağdaş Fizik, S.12, 1981.
3) İnsan ve Kainat, Ekim 1985.
4) Y. Nambu, Kuarklar Temel Parçacık Fiziğine Giriş.

DİPNOT

Yazıdaki teknik terimlerin anlamlarını aşağıda önereceğimiz kitaplardan ve birçok fizik kitap ve dergisinden öğrenebilirsiniz:

1) Steven Weinberg, İlk üç dakika, Çev. Zekeriya Aydın, Zeki Aslan, TÜBİTAK Yayınları.
2) Heinz R. Pagels, Kozmik Kod (I-II), Çev. Nezihe Bahar, Sarmal Yayınnevi.
3) Stephein W. Hawking, Zamanın Kısa Tarihi, Çev. Sabit Yay, Murat Uraz, Milliyet Yayınları.
4) Y. Nambu, Kuarklar, Çev. Zülal Kılıç. Sarmal Yayınnevi.
5) Richard P. Feynman, Kuantum Elektrodinamiği (KED), Çev. Ömür Akyüz, Nar Yayınları.
6) Çağdaş Fizik Dergisi, Türk Fizik Derneği Yayınları, İstanbul Üniversitesi ve diğer üniversitelerden elde edilebilir.

Astronom Carl Sagan öldü

Metan, amonyak, su ve hidrojen sülfür gazı karışımının uzun dalga boylu morötesi ışınım altında kalması durumunda aminoasitlerin oluştuğunu bularak, yeryüzünde yaşamın nasıl başladığı sorusuna önemli bir açıklık kazandıran Amerikalı astronom **Carl Sagan** 62 yaşında öldü.

1954 yılında Chicago Üniversitesi'nden mezun olan **Sagan**, 1960 yılında *Gezegenler Üzerine Araştırmalar* kitabıyla astronomi ve astrofizik dalında doktorasını aldı. Aynı yıllarda California Üniversitesi'nde dersler vermeye başlayan **Sagan**, Venüs gezegenini insanlar için yaşanılır hale getirme projesiyle gündeme geldi. 1962 yılında Standford Üniversitesi'nde çalışmaya başlayan **Carl Sagan**, dünyada yaşamın, bizim gezegenimize özgü basit inorganik bileşiklerden doğduğunu kanıtlamaya girişti. 1963-68 yılları arasında Harvard Üniversitesi Astronomi Bölümü'nde çalışan **Carl Sagan**, ardından Cornell Üniversitesi'ne geçerek çalışmalarını orada devam ettirdi.

1978 yılında *İnsan Zekasının Gelişimi Üzerine Düşünceler* adlı yapıtıyla Pulitzer Ödülü'nü kazandı. Diğer başlıca yapıtları; *Mars ve Venüs'ün Atmosferleri* (1961), *Gezegenlerin Keşfi* (1970), *Kozmik Bağlantı* (1973), *Broca'nın Beyni: Bilim Aşkı Üzerine Düşünceler* (1979), *Kosmos: Evrenin ve Yaşamın Sırları* (1982), *Mesaj* (1985)'dır. **Sagan** ayrıca 1980'de Cosmos adlı bir televizyon dizisini hazırlayıp sundu.

Evren genişliyor mu?

Rennan PEKÜNLÜ

Büyük Patlama çerçevesinde çalışan tüm evren modelleri evrenin genişlediğini savunmaktadır. Uzay gerçekten genişliyor mu? Bu sonucu hangi gözlemsel gerçekten çıkarıyorlar? Bu soruların yanıtlarına aşağıda değineceğiz. Evrenin genişlediğinden son derece emin olan Büyük Patlamacı evrenbilimcilerin sıkça kullandıkları savsözleri: "Kuazarlar en uzak gök cisimleridir. Ne denli uzağa bakarsak zamanda da o denli geriye, başlangıca gideriz" biçimindedir. Bugün birinci tümcenin doğruluğuna ilişkin çok ciddi kuşkular beslemeyi haklı gösterecek gözlemsel veriler bulunmaktadır. İkinci tümceninse yarısı doğru yarısı yanlıştır! "Ne denli uzağa bakarsak zamanda da o denli geriye gideriz". Bu tümce doğru. Işığın boşluktaki hızının sabit ve bilgi taşımada erişilebilecek en büyük hız olduğunu gözlem ve deneylerden biliyoruz. Işık boşlukta bir saniyede 300.000 km yol kateder. Diğer bir deyişle, 1 sn=300.000 km denkliği doğrudur. Bu denklik bağıntısı, fiziğin *homojenlik ilkesini* çiğnedi demeyin! Bilindiği gibi fizik, eşitliklerin veya denkliklerin her iki yanında yeralan fiziksel niceliklerin *fiziksel boyutlarının* aynı olması konusunda son derece dikkatlidir. *Einstein'in Görelilik kuramında c=1* alınır. Bu eşitlik, $L/T=1$ $L=T$ anlamına gelir. Yani, uzunluk demek zaman demektir! **Einstein** zamanı işte böyle "uzaysallaştırmıştır"; zamanın 4. Boyut olarak alınması böyle bir usa vurmayla gerçekleşmiştir. "Zamansız" **Einstein** bu nedenle, "Zaman bir illüzyondur" demiştir. Diğer yandan **Einstein**'in alan denklemlerinin çözümü evrenin dinamik "tarihçesini" verir; yani, evrenin R yarıçapının t zamanıyla nasıl değişeceğini anlatmaya çalışır. Pekiyi... "zaman bir illüzyon" ise, **Einstein**'in evreni illüzyonlar denizinde yüzmüyor mu? Galiba yüzüyor!

Yukarıda "doğru" olarak belirlediğimiz tümcenin işaret ettiği sonuçlara değinerek diğer tümceye geçelim. Çok çok çok 300.000 km'ler, çok çok çok saniyeler demek olacağından, "ne denli uzağa bakarsak zamanda da o denli geriye gitmiş oluruz". Ancak, "zamanda geriye gitmek" niçin "başlangıca" yaklaşmak anlamına gelsin? Zamanda bir başlangıç olduğuna ilişkin elimizde gözlemsel-bilimsel veriler var mı? *Hubble ilişkisini* kuazarlara uyguladığımızda evrenin genişlediğini savunamayacak duruma geldiğimizi göreceğiz. Bu durumda zamanın başlangıcına ilişkin savlar yalnızca "kutsal kitaplardaki" söylencesel-teolojik reçetelerdir: "Ve Tanrı ol dedi"! Ne zaman? 19. yüzyıla dek çoğu kilise, M.Ö. 4004 tarihini veriyordu. Bilim ise ne uzaya ne de zamana bir başlangıç ya da sınır çizer!

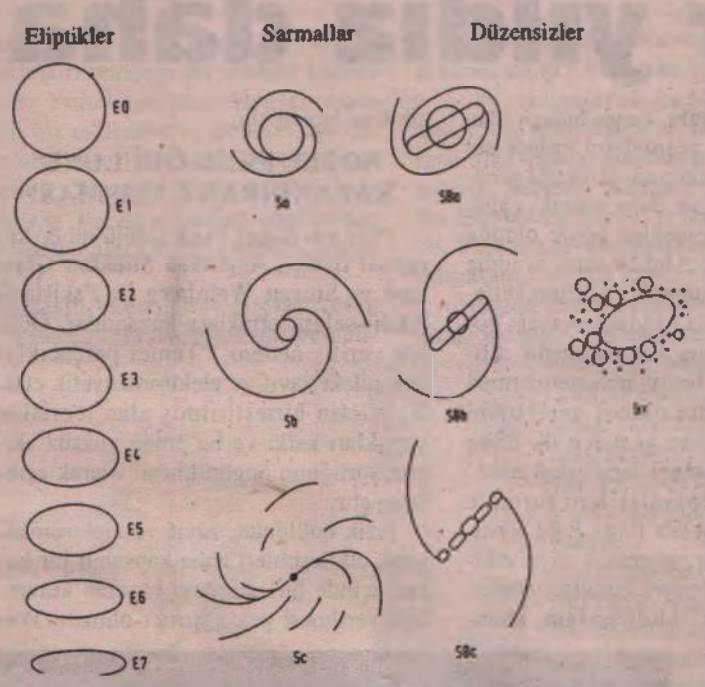

Şekil 1. Gökadaların Hubble sınıflaması. E ve S türleri arasındaki geçiş türü SO'dır. a, b, c, (d, m) dizisiyle gösterilen gökadaların sarmal kolları disk çevresinde sıkı sıkıya sarılı ve iyi tanımlanmış kollardan açık, parçalanmış kollara doğru gidişi anlatır.

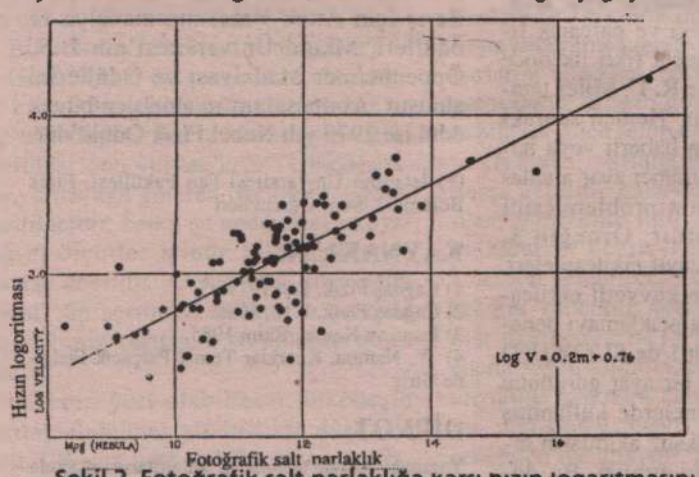

Şekil 2. Fotoğrafik salt parlaklığa karşı hızın logaritmasını gösteren Hubble ilişkisi. Her bir nokta bir gökadayı temsil etmektedir.

Kuşkusuz bir de Kilise, Cami ve Havra'nın kutsal kitaplarını desteklediğine inanılan deneysel ilişkiler var: 1) *Hubble ilişkisi*. Bu ilişki Sb türü sarmal kollu gökadalar içinde kırmızıya kayması 0.5'e dek olan gökadalar için saptanmış olan bir ilişkidir. İlişkiyi tüm gökcisimlerine dek uzatmanın olanaksızlığına değineceğiz; ve 2) Termodinamiğin *II. Yasası*.

TERMODİNAMİĞİNİN II. YASASI VE KIYAMET TEORİLERİ

Bu yazının konusu *Hubble ilişkisi* olduğundan termodinamiğin *II. Yasasına* değinip geçelim. *Entropi yasası* olarak da bilinen bu yasa, "Çevresiyle ısı, erke, madde, bilgi, vb. alışverişinde bulunmayan kapalı dizgelerdeki fiziksel süreçlerde entropi ya sabit kalır ya da artar. Eğer *entropi* artıyorsa sürece *tersinemez* süreç denir. Dizge giderek termodinamik denge durumuna yaklaşır; öyle ki, dizge en sonunda 'ısı ölümüne' ulaşır". Tıpkı kutsal kitapların söylencesi: "Her fani yaratık gibi evren de ölümü tadacaktır"!

Düne değin evrensel bir yasa olarak sunulan *II. Yasa* dinsel çevreleri oldukça çok yüreklendirmişti. **Papa XII. Puis**, herşeyin sona ereceği kıyamet gününe ilişkin Hıristiyan öğretisini entropinin arttığını savunan yasayla şöyle ilişkilendiriyor: "*Entropi yasası* gereği doğada kendiliğinden ortaya çıkan süreçlerde özgür ve kullanılabilir erkenin daima azaldığı görülmüştür. Kapalı bir dizgede, bu yasadan çıkan sonuca göre, tüm büyük ölçekli süreçler sona ermek zorundadır. Pozitif bilimsel deneyden ortaya çıkan bu kaçınılmaz yazgı, gerekli bir tanrının varlığını çok güzel bir biçimde sergilemektedir". **Papa XII. Puis** evrenin kaçınılmaz olarak sona ermesi gerektiği sonucuna varmanın yanısıra, başlangıçta ona bir düzen verecek olan varlığın gereksinimini de vurgulamaktadır. Böylece, termodinamiğin *II. Yasası* aracılığıyla, sürekli artan düzensizlik görüşü ve Hıristiyan doğması arasında dolaysız bir bağ kuruluyor. Bu konuya İslam ve Museviliğin yaklaşımı da kötümser varoluşçu felsefenin yaklaşımı da aynıdır.

Kötümser varoluşçu felsefeye veya yazgıcı dinlere dektek olarak kullanılan bu yasanın geçerlilik sınırlarını iyi çizmek gerekiyor. Evrende gerçek anlamda "kapalı dizgelerin" olmadığı gerçeğini bir yana bırakırsak, günümüzün popüler paradigması olan *Kaos kuramı* termodinamiğin *II. Yasası*'nın geçerlilik sınırlarını çok güzel çiziyor ve bizi bu tarihsel ve mantıksal tuzaktan kurtarıyor. Analitik olarak çözülebilen denge dışı dinamik dizgeler kaostan düzenin doğabileceğini kanıtlamışlardır. Bu kanıtlar, fizik, kimya, gökbilim, biyoloji ve toplumsal bilimler alanından çok çeşitli örnekleri içermektedir. *Karmaşadan düzenin doğması demek, dizge II. Yasanın geçerlilik sınırlarının dışında demektir. İçerisinde entropi üreten ancak ürettiği entropiyi dizgenin dışına atabilen yapılara erke tüketici yapılar (dissipative structures) denir. Bu yapılar, örgütlenmelerinin önünde engel oluşturan entropinin dış satımını çok etkin bir biçimde yapabilmektedir. Böylece giderek daha üst düzeyde örgütlenebilirler. İşte insan, işte canlılar, işte insan toplumları, işte Benard hücreleri, vb.* Bu konunun ayrıntıları bir başka yazının konusu olabilir.

HUBBLE İLİŞKİSİ TÜM GÖKCİSİMLERİ İÇİN GEÇERLİ Mİ?

Gelelim *Hubble ilişkisi*'nin işaret ettiği gerçeklere! **Edwin Hubble** zamanında gökadalar, eliptik, sarmal, çubuklu sarmal, düzensiz olarak sınıflandırılıyordu (Şekil 1). Hubble 60 adet Sb türü gökada üzerinde yaptığı çalışmada, gökadaların görünürdeki parlaklığıyla gökada tayflarındaki çizgilerin sergilediği kırmızıya kayma arasında doğrusal bir bağıntının varlığını saptıyor (Şekil 2). Eğer gözlenebilir çevrenimiz içindeki *tüm gökcisimleri* aynı doğrusal bağıntıya uyarsa, bu sonucun, evrenin genişlediğine işaret ettiği yorumunu yapabiliriz. Sarmal kollu gökadalar o dönemde bilinen toplam türler içinde yüzde 25 oranındadır. **Hubble**, *Realm of the Nebulae* adlı eşsiz kitabında ilgili okuyucuyu bir konuda sürekli uyarıyor: "Gözlemler, kırmızıya kaymanın gerçekten de devinimi temsil edip etmediğini iyice ortaya çıkarmadan herhangi bir yargıya varılmamalıdır... Bu arada, kırmızıya kaymalar, uygunluk açısından hız ölçekleriyle anlatılabilir. Kırmızıya kaymanın davranış biçimi hız kaymalarınkine benzemektedir. Dikkatli bir biçimde kurduğumuz tümcelerimizde "görünürdeki hız" kavramını kullanmalı ve genel kullanımı içinde "görünürdeki" sıfatını dikkate almasak da varlığını daima anımsamalıyız... Tanım gereği gözlenebilir evrenin tam ortasındayız. Yakın komşuluğumuzu oldukça iyi tanıyoruz. Uzaklıkların artmasıyla birlikte bilgimiz azalıyor, üstelik hızla azalıyor. En sonunda teleskoplarımızın sınırına erişiyoruz. O sınırda artık gölgeleri ölçmeye başlıyoruz. Burada ölçüm yanılgılarımızın yanısıra bize ipucu olabilecek görüntüleri de araştırmaya başlıyoruz. Araştırmalarımız sürecek. Deneysel-gözlemsel kaynaklarımız tamamen tükenmedikçe düşsel spekülasyon alanına kaymamıza gerek yok".

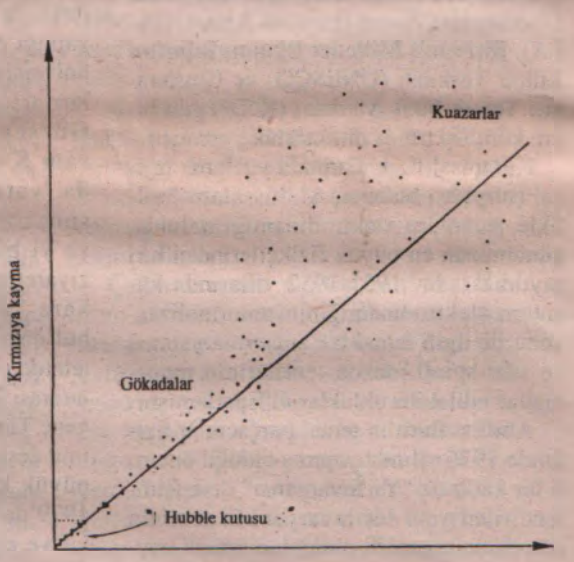

Şekil 3. Hubble kutusu dışındaki bazı gökadalar ve kuazarlar doğrusal bağıntıyla temsil edilemez. Bu nedenle de evrenin genişlemesinden sözedilemez!

Hubble kendi çalışmalarının sınırının ayırdındaydı. "*Gökbilim tarihi giderek genişleyen çevren tarihidir*" derken belli ölçeklerdeki çalışmaların geçerlilik sınırlarının genişleyen çevrenle sürekli denetlenmesi gerekliliğini vurguluyordu. Yinelemede yarar var: kırmızıya kayma değerleri en çok 0.5 olan *Sb* türü gökadalar için saptanmış olan bu ilişkiyi "hindi" ve "devekuşu"na dek uzatan biliminsanları **Eddington** ve **Lemaitre**'dır. Evet, "serçenin iki ayağı iki kanadı ve gagası var ve uçar. Öyseyse, iki ayağı, iki kanadı ve gagası olan her kuş uçar" gibisinden bir önerme, hindi, de-

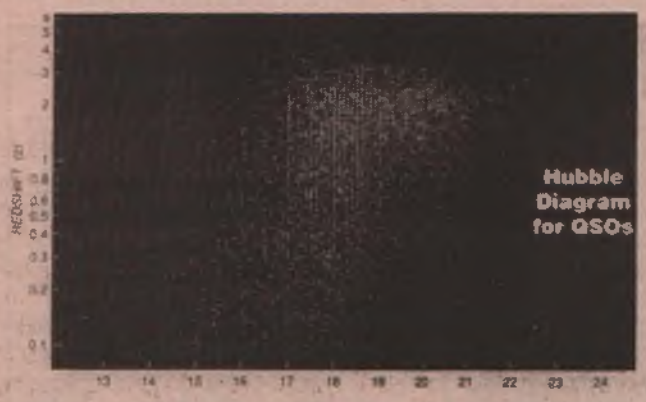

Şekil 4. Kuazarlar için çizilmiş olan görünürdeki parlaklık -kırmızıya kayma bağlantısı. Grafikte 7315 kuazar yeralmaktadır.

vekuşu, tavuk, evcil ördek vb. kanatlılar için geçerli değildir. Dahası, Hubble zamanında bilinmeyen ancak bugün gökada yazınına girmiş olan değişik türden gökadalar vardır. Bunlar "toptancı" isimleriyle Etkin Gökada Çekirdekleri (AGN) olarak anılmaktadır. Bu gökadalar, sarmal kolluların toplam nüfus içindeki yüzde 25 oranını kimbilir ne denli küçülttü! Bu bir yana!

KUAZARLAR BİZDEN ÇOK UZAKTA MI?

Gelelim kuazarlara! Kuazarlar çok parlak, yıldız benzeri nokta kaynaklardır. Bazılarının çevresinde, *gazoz* reklamındaki "yüzbin baloncuğun" oluşturduğu hale benzeri bir yapı vardır. Kuazarların dış görünümü, bilinen diğer gökadaların görünüşünü andırmaz; çok uzakta oldukları varsayıldığından, varsa bile sarmal kollarının algılanamayacağı savunulur. Işıtmaları çok yüksek olduğundan özeklerinde dev kütleli karadelikler bulunduğu varsayılır; çünkü bu denli yüksek erkelerin ancak çekimsel erkenin özgür duruma geçmesiyle açığa çıkabileceği savunulur. Çekimsel erkeyi özgür duruma geçiren fiziksel süreç ise gökadadaki yıldızların karadeliğe doğru düşmeleridir. Bu nedenle karadeliklere "kozmik yamyam" denir.

Neliğine kısaca değindiğimiz kuazarlar gerçekten çok uzakta mı? Kuazarların sergilediği kırmızıya kaymanın "inanılmaz" boyutları, *kozmolojik kırmızıya kayma* kavramını gündeme getirmiştir. *Kozmolojik kırmızıya kayma* Doppler kayması ve çekimsel kırmızıya kaymadan farklıdır. *Kozmolojik kırmızıya kayma* uzayın genişlemesinin doğurduğu bir etki olarak sunulur. Ancak, bunu söyleyebilmek için *Hubble kutusunun* dışında yeralan tüm gökadaların veya gökcisimlerinin dağılımının da doğrusal yasaya uygun olması gerekir (Şekil 3). Şekil 4, kuazarlar için çizilmiş olan *Hubble ilişkisidir*. Aslında "ilişkisizliği" demek daha doğrudur. Gerçekten de kuazarların görünürdeki parlaklığı ile kırmızıya kaymaları arasında bir ilişkinin varlığından söz edebilmek için "bilim karşıtı" derecesinde yanlı olmak gerekiyor. Şekil 4'deki gözlem verilerine çok çeşitli istitastiksel yöntemler uygulanmasına, aynı verilerin değişik biçimlerde yerleştirilmiş olmasına karşın veri noktalarının dağılımı asla ve asla eğimi 5 olması gereken bir doğru ile temsil edilememiştir. Eğer bunu başarabilseydik, diğer bir deyişle, **Hubble**'in *Sb* türü gökadalar için saptadığı doğrusal ilişkinin, *Hubble kutucuğunun* dışında da geçerli olduğunu gösterebilseydik, evrenin genişlediğinden söz edebilirdik, o da şimdilik! Kısacası, kuazarlar "hindidir"!

İkincisi, kozmolojik hipoteze göre, birbirinden olabildiğince farklı kırmızıya kayma sergileyen iki gökcisminin Yer'deki gözlemciden aynı uzaklıkta bulunması olanaksızdır. Bunun tersini göstermeye çalışan araştırmalara izin verilmez! Çalışma grupları ve sonuçları "yeraltında" eyleme itilir! "Yeraltında" çalışanlar ortaya çıkarıldığındaysa bilim dışına itilir! Bunların örneklerine değineceğiz.

YERALTINA İTİLEN ÇALIŞMALAR

Halton Chip Arp 1949 yılında Harvard College'den mezun olur. 1953 yılında California Institute of Technology'de doktorasını tamamlar. 29 yıl süreyle *Mt. Wilson* ve *Palomar* gözlemevlerinde kadrolu çalışır. 1980-1983 yılları arasında *Astronomical Society of the Pacific* topluluğunun başkanlığını yapar. Yaptığı çalışmalardan dolayı, *Helen B. Warner*; *Newcomb Cleveland* ve *Alexander von Humboldt* ödüllerini alır. Günümüzde de etkin olan bilimsel yaşamına 1965 yılında başlar ve çoğu *Astrophysical Journal*, *Astronomy & Astrophysics* adlı birinci sınıf gökbilim dergilerinde olmak üzere birçok makalesi yayınlanır. Bulguları, evrenbilimin ana akıntısındaki görüşleri çürüttüğünden ünlü gözlemevlerindeki teleskop zamanı elinden alınmış, bilimsel makaleleri yıllarca bekletildikten sonra ya basılmamış ya da basılabilmesi için "bilimsel ödünlerde" bulunması istenmiştir! Bilimsellikten ödün vermeyen **Arp** kendi deyişiyle, "Bilimsel sonuçların standart bilim dergilerinde yayınlanması ve tartışılması engellenince yapacak bir tek şey kalıyor: kitap yazmak". Bunun üzerine **Halton Chip Arp**, 1987 yılında *Interstellar Media* adlı yayıneviyle anlaşarak *Quasars, Redshifts and Contraversies* adlı kitabını yayınlatır.

Bu kitapta Big Bang evren modelini yanlışlayan birçok gözlemsel veri yeralmaktadır. Kitabın iletisi son derece açıktır: "Gözlemsel veriler kırmızıya kaymanın kuazarlar için iyi bir uzaklık ölçeği olmadığını gösteriyor... Bugün elimizdeki zengin veriler yalnızca kuazarların değil çoğu gökadaların da görünürdeki parlaklık-kırmızıya kayma bağıntısına yani Hubble bağıntısına uymadığını göstermektedir.

"Pekiyi, tüm bu sağlam kanıtlara karşın bilim dünyası gerçeklere sarılmada, onları yüceltmede niçin yavaş veya isteksiz davranıyor; çürütüldüğü savunulan Big Bang modelini niçin bırakmıyor?" sorusu sorulabilir. Bu sorunun yanıtını , "Ne yazık ki evrenbilim ve parçacık fiziği alanlarında ortaçağın sonlu evren modeli hortlamıştır. Gözlemsel-deneysel sonuçlar yerine fiyakalı matematiksel sonuçlar yeğlenmektedir" biçiminde vermek zorundayız. *Big Bang* yalnızca evrene ilişkin bir model değildir. Bu model, birçok fiziksel süreçlerin yanısıra, insanın tanrılarıyla olan ilişkileri gibisinden metafizik sorunlarına; yönetici sınıfların yönetilenlerle olan hiyerarşik ilişkilerine de yanıt veriyor. Kısacası, *Big Bang'ın* öyküsü yalnızca gökyüzünün ve gökbilimcilerin öyküsü değildir.

H. C. Arp'a göre Big Bang'ın çöküş süreci, Ermenistan'da, küçük bir Schmidt teleskopla gözlem yapan Markarian adlı bir gökbilimcinin bulgusuyla başlıyor. Güçlü moröte ışınımı salan sürekli kaynaklar üzerine bir araştırma yapan Markarian NGC 4319 sarmal kollu gökadası yakınında kuazar benzeri bir cisim buluyor ve bu cisme Makarian 205 adını veriyor (Şekil 5). Daha sonra Daniel Weedman kuazarın tayfını alıyor ve kırmızıya kaymasından uzaklaşma hızını 21.000 km s^{-1} olarak buluyor. Diğer yandan NGC 4319 gökadasının bizden uzaklaşma hızı 1.700 km s^{-1} olarak bulunuyor. Arp, fotoğraf plağı üzerinde birbirine çok yakın bulunan bu iki gökcisminin birbirine yakın olup olmadığını incelemeye başlıyor. Eastman Kodak firmasının özellikle gökbilim çalışmaları için ürettiği son derece duyarlı III a-J filmiyle kuazar-gökada çiftinin fotoğrafını yeniden çekiyor. Bunun için Mt. Palomar'daki 5 m'lik yansıtıcı teleskopta 4 saatlik poz süresi gerekiyor. Çekmiş olduğu fotograf plağını banyo eden Arp, kuazar ile gökada arasında yeralan ışıklı bir köprünün varlığına dikkat ediyor. Büyük teleskoplarla çalışan deneyimli gökbilimciler bir fotoğraf plağındaki görüntünün netliği, biçimi ve boyutlarına bakarak onun gerçek bir gökcisminin görüntüsü mü yoksa emülsiyon bozukluğu mu olduğunu hemen söyleyebilir. Arp'a göre NGC 4319 gökadasıyla Markarian 205 kuazarı arasındaki ışıklı köprü gerçek bir görüntüydü. Bunun üzerine Arp kendisine, "Kuazarla gökada fotoğraf plağı üzerinde birbirine çok yakın duruyorlar. Acaba Markarian köprüsü önalandaki bir gökadayla ardalandaki bir kuazarın ışıklarının saçılması sonucunda oluşmuş bir 'sızıntı' mı?" sorusunu yöneltiyor. Yanıt, "Olamaz!" oluyor. Çünkü, gökyüzünde birbiriyle fiziksel ilişki içinde bulunmayan ancak fotoğraf plağı üzerindeki görüntüleri birbirine yakın konumlara izdüşen gökcisimlerinin görüntüleri birleşirken arada kum saatine benzer bir ışık sızıntısı oluşur. Markarian köprüsü dar ve düz uçlara sahip bir köprü olduğundan iki cismin birbirine fiziksel olarak bağlı olduğunu kuşkuya yer bırakmayacak biçimde sergiliyor.

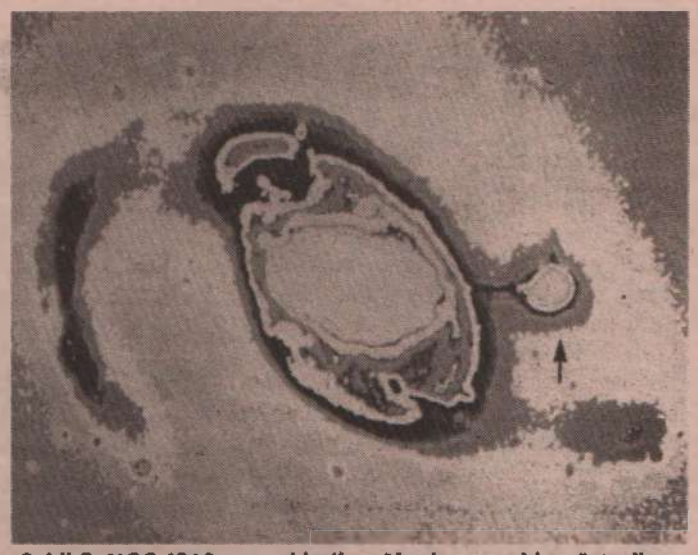

Şekil 5. NGC 4319 sarmal kollu gökadası ve okla gösterilen Markarian 205 kuazarı.

Bulgunun bilim dünyasında dolaşıma girmesiyle birlikte *Big Bang* yanlıları da kendi fotoğraflarını çekiyorlar. *2 m* çapındaki bir teleskopla çektikleri fotoğraf plağında *NGC 4319* gökadasıyla *Markarian 205 kuazarı* arasındaki ışıklı köprü kendisini göstermiyor. Onlar da kendi plaklarını bilim dünyasında dolaşıma sokuyorlar. Amaçları, Arp'ın iyi bir fotoğrafçı olmadığı izlenimini bırakmak. Ancak **Arp** iki farklı görüntüyü oluşturan teleskopların foton toplama güçleri oranının $(2/5)^2$=0.16 olduğunu, dolayısıyla *2 m*'lik teleskobun *Markarian köprüsünden* gelen fotonları toplayamayacağını gösteriyor. Bunun üzerine diğer grup, **Arp**'ın sergilediği bilimsel gerçeği yadsımak için iki sav geliştiriyor: 1) *Markarian köprüsü* gerçek değil; 2) Işıklı köprü gerçekse bile büyük bir olasılıkla ardalanda bulunan ve tam kenardan gözlenen bir gökada görüntüsüdür.

Ancak *Markarian köprüsünün* "yüzey parlaklığı" bir gökadanınkinden oldukça düşüktür. Bu nedenle bir gökada olma olasılığı yoktur! Ayrıca, tam kenardan gözlenen gökadaların yüzey parlaklığı gökada özeğinden uçlara doğru gidildikçe azalır (Şekil 6). Dikkat edilirse *Mar-*

Şekil 6. Tam kenardan gözlenen NGC 4565 Sb türü gökada.

Şekil 7 a. Gökadaya ışıklı bir köprüyle bağlanan PKS 1327-206 kuazarı

GÖKADA		KUAZAR				
Adı	z	Adı	uzaklığı	parlaklığı	z	p
NGC 622	0.018	UBI	71	18.5	0.91	0.001
		BSOI	73	20.2	1.46	0.02
NGC 470	0.009	68	95	19.9	1.88	0.015
		68D	95	18.2	1.53	0.002
NGC 1073	0.004	BSO1	104	19.8	1.94	0.01
		BSO2	117	18.9	0.6	0.006
		RSO	84	20.0	1.4	0.02
NGC 3842	0.02	QSO1	73	19.0	0.34	0.003
		QSO2	59	19.0	0.95	0.002
		QSO3	73	21.0	2.20	0.01

Çizelge 1. Yakın komşuluğunda birden çok kuazar bulunan gökadalar. z, kırmızıya kayma değerini; p'de ilgili kuazarın gökada yakınında raslantısal olarak bulunma olasılığını simgeler. Eğer p>0.01 ise kuazarın gökada yakınında raslantısal olarak bulunduğunu söyleriz. Uzaklıklar yaysaniyesi cinsindendir.

karian köprüsünde böyle bir azalma yok! Daha sonra geliştirilen CCD teknolojisiyle elde edilen görüntüler de köprünün ne kum saati biçiminde ne de tam kenardan gözlenen gökada diski biçiminde olduğunu göstermiştir. Ancak, yukarıda ileri sürdükleri savlardan vazgeçmeyen *Big Bang* yanlıları değişik kırmızıya kayma gösteren gökcisimlerinin fiziksel olarak ilişkili olamayacağı konusunda ayak diretmeyi sürdürmektedir.

Teknik ayrıntılarda boğulan *Big Bang* yanlıları çok önemli bir özelliği gözden kaçırdılar. Dikkat edilirse *NGC 4319* alışılmışın dışında bir sarmal kollu gökadadır. Gökadanın sarmal kolları kökünden kopmuş durumda! Gökada yaklaşık *10 milyon yıl* önce ya da bir patlama ya da büyük bir tedirginlik yaşamış olmalıdır. Kuazarı gökadaya bağlayan ışıklı köprünün önemi, köprü boyunca gökadaya doğru ilerlediğimizde gökadanın tam özeğine varıyor olmamızda yatıyor. Bu gerçek, kuazarın gökada özeğinden fırlatıldığına ilişkin hipotezi doğrular görünüyor. Çoğu gökada çekirdekleri etkindir; yani özekten dışarıya doğru yüksek erkeli ışınım, radyo yumakları ve ışınım yapan madde fırlatırlar. Fırlatılan madde ve ışınım zamanla değişir. *Markarian köprüsü* de *Markarian 205* kuazarının *NGC 4319* gökadasının özeğinden fırlatılmış bir cisim olduğunu doğrularcasına orada yatıyor.

1973 yılında başlayan bu tartışma 1984 yılında **Jack Sulentic**'in çalışmasıyla **Arp**'ın savını doğrular yönde bir gelişme göstermiştir. Aradan geçen 11 yıllık süre içinde *Palomar'daki 5 m*'lik teleskopla alınan en iyi 4 görüntüyle, *Kitt Peak Ulusal Gözlemevi'ndeki* (KPNO) *4 m*'lik teleskopla alınan en iyi 3 görüntüyü *JPL*'deki görüntü işlemcisine sokan **Sulentic**, *Markarian köprüsünün NGC 4319* gökadasının özeğine dek uzandığını gösteren bir görüntü elde etmiştir. Aslında köprü, gökada diskini boydan boya geçen bir "omurganın" varlığını da ortaya çıkarmıştır. Gökcisimlerinin fırlattığı jetlerin hemen hemen daima bir de karşı jeti bulunur. Bu gerçekten yola çıkan **Sulentic**, "omurganın" diğer ucunda, *Markarian köprüsü* ile bakışık konumda yıldızımsı bir nesnenin olup olmadığını araştırdı. Gerçekten de moröte *CCD* görüntüsünde karşı jetin varlığı görüldü. Bu arada *Palomar'daki 5 m*'lik teleskop **Arp** ve **Sulentic**'e kapatıldığından (!) karşı jetin tayfını *4 m*'lik KPNO teleskobunda almak zorunda kaldılar. Güvenilir bilimsel sonuçların elde edilebilmesi için daha fazla teleskop zamanına gereksinimleri var. Ancak çalışmaları ana akıntıdan saptığı için bu tür projeler teleskop zamanı bulamıyorlar. Şu anda "yeraltına" geçmiş durumdalar!

Bu arada KPNO'da elde ettikleri tayflar hiç beklenmedik sonuçlar göstermektedir. H ışınımı sarmal kollu gökadalar için tipiktir. Ancak *NGC 4319* gökadası H ışınımı göstermemektedir. Bunun yerine tüm gökada diskinden yalnızca iyonlaşmış azotun ışınımı gelmektedir. Bu da sarmal kollu gökadalar için olağanüstü bir durumdur. Tayf verileri gökadanın şiddetli tedirginliklerle sarsıldığını göstermektedir.

KENDİ ÇALIŞMA SONUÇLARINI GİZLEYEN İKİ GÖKBİLİMCİ

NGC 4319-Markarian 205 çifti üzerine yapılan çalışmaların en ilginci de bir çift "suskun" (!) gökbilimciden geldi. *5 m*'lik *Mt. Palomar* teleskobunda oldukça uzun gözlem zamanı bulabilecek denli ayrıcalıklı olan Caltech'li bir gökbilimciyle onun İngiliz arkadaşı, düşük kırmızıya kaymalı cisimler yanındaki yüksek kırmızıya kaymalı cisimler üzerinde yoğunlaşmışlardı. Bu kişiler, yüksek kırmızıya kaymalı cismin tayfında düşük kırmızıya kaymalı cismin soğurma çizgilerini algıladıklarında, bu sonuçları, yüksek kırmızıya kaymalı cismin daha uzakta olduğunun kanıtı olarak yorumluyorlardı. Bu yorum çok sağlıklı sayılmaz. Aslında yüksek kırmızıya kaymalı cisim diğerinin hemen arkasında veya içinde olabilir ve hatta düşük kırmızıya kaymalı cisim tarafından fırlatıldıysa o cismin maddesini bir kuyruklu yıldızın saçı gibi çevresinde toplamış da olabilir. Öyle ya da böyle! Eğer yüksek kırmızıya kaymalı cismin tayfında düşük kırmızıya kaymalı cismin soğurma çizgileri yoksa, bu bulgu, "yüksek kırmızıya kayma gösteren cismin diğerinin önünde olduğu" biçiminde yorumlanmalıdır. Bu durumda *Big Bang* yanlılarının bir tek çıkar yolu kalıyor: Eğer yüksek kırmızıya kaymalı cisme düşük kırmızıya kaymalı gökadadaki vakum benzeri bir boşluktan bakıyorsak soğurma çizgileri gözlenemeyebilir (Gerçekten de Samanyolu gökadasının özeğine yakın bir yerde, gökada konsayıları l=0°.9 ve b=-3°. 9 olan noktada bir "gökada penceresi" bulunmaktadır. Bu bölgede yıldızlararası gaz ve toz çok düşük yoğunluklu olduğundan o bölgede optik gözlemlerin yapılabilmesine izin verir). Ancak *NGC 4319* gökadasının *Holmberg yarıçapını* belirlemek amacıyla oluşturulmuş olan eşyükselti haritası o denli düzgün dağılımlı ki bu olasılığı da çürütüyor.

Adı geçen Caltech'li ve İngiliz gökbilimcinin *Markarian 205* örneği üzerinde çok yoğun çalıştıkları haberi **Arp**'a sızdırılır. 1983 yılında *Liege'deki* uluslararası toplantıda **Arp** bu iki bilimciye *Markarian 205* ile ilgili çalışma sonuçlarını sorar. Onlar da kuazar tayfında soğurma çizgileri gözleyemediklerini açıklarlar. Bu öykünün tüyler ürpertici yanı şudur: Dünyanın en büyük teleskoplarından devasa boyutlarda gözlem zamanı alabilme ayrıcalığına sahip olan bu biliminsanları (!) yapmış oldukları bilimsel çalışma sonuçlarını yayınlamamışlar, elde ettikleri bilgileri, kendi evren modellerine aykırı düştüğü için gizlemişlerdir.

NGC 4319-Markarian 205 ikilisi çok işkence görmüş bir "vak'a" olduğundan üzerinden ayrıntılarıyla durduk. **Arp**'ın kitabında benzer "vak'alar"ın sayısı çok! (Şekil 7a, b) Yansız bir okuyucu için, kuazarların etkin gökada özeklerinden fırlatılan cisimler olduğu hipotezi kitabın sayfalarından dışarıya fırlıyor! Etkin gökadaların evren içindeki konumlarıysa hiç de ayrıcalıklı değil. Bunlar çok yakınlarımızda da orta uzaklıklarda da çok uzaklarda da bulunabilir. Dolayısıyla kuazarlar hiç de sanıldığı gibi uzak gökcisimleri değil. Sergiledikleri kırmızıya kaymanın belli bir bölümü *Doppler*, *kozmolojik* veya *çekimsel* kaynaklı olabilir. Ancak kuazarların kırmızıya kaymalarının esas nedeni özgün bir fiziksel sürecin varlığına işaret ediyor; ama ne? Henüz bilemiyoruz. (Wolf etkisi, dispersion, vb). *Çizelge 1*, yakın komşuluğunda birden çok kuazar bulunan gökadaları gösteriyor.

Kuazarlar konusunda ana akıntıya karşı yüzen genç ve yaratıcı biliminsanlarından bir diğeri de **K. G. Karlsson**'dur. **Karlsson**, kuazar kırmızıya kaymalarının "kuantlaştığını" göstermiştir. Bulduğu ilişki, log (1+z)=0.089 bağıntısıyla anlatılır (Şekil 8). Ancak bu "günahkar", gökbilim dünyasında iş bulamamış (!) ve tıp alanında gelecek aramak zorunda kalmıştır.

Şekil 8. Kuazar kırmızıya kaymalarının 'kuantlaştığını' gösteren histogram.

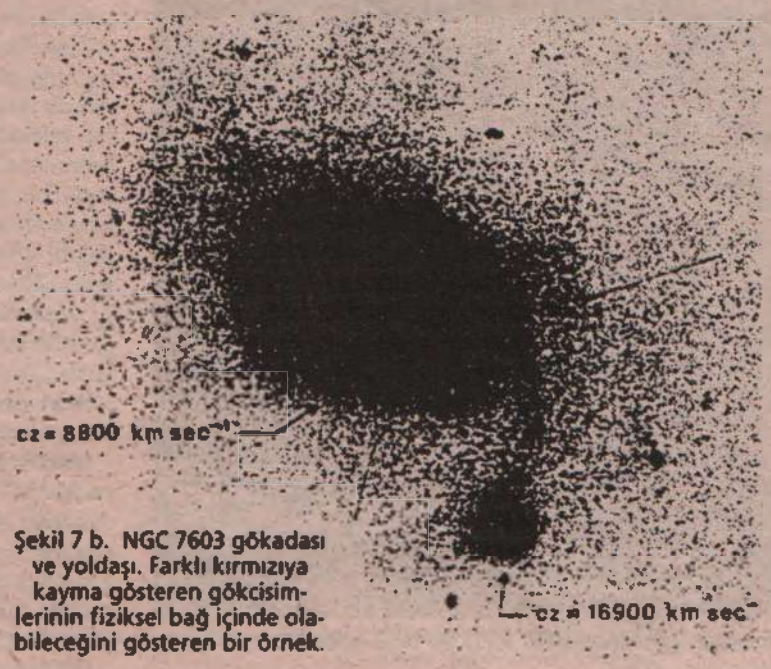

Şekil 7 b. NGC 7603 gökadası ve yoldaşı. Farklı kırmızıya kayma gösteren gökcisimlerinin fiziksel bağ içinde olabileceğini gösteren bir örnek.

Sb türü gökadalar için elde edilmiş olan *Hubble ilişkisine* bakarak ya da geçerlilik sınırları, denge durumundaki dizgelerle sınırlanmış olan termodinamiğin II. Yasasına yaslanarak evrenin belli bir zamanda başladığını, genişlediğini ve "ısı ölümüne" doğru gittiğini söyleyebilmek için ya yazgıcı dinsel doğmaların prangalarına gönüllü bağlanmak ya da kötümser varoluşçu olmak gerekiyor. Refahyol rezillikleri ve hele hele Susurluk olayından sonra hala iyimser olabilmek pek inandırıcı olmayabilir ama, inanın ilerleme sürüyor ve sürecek. Karanlıklara teslim olmak yok! Yaşam ilerlemeden, güzelliklerden, iyimserlikten yanadır. Üzülmeyiniz, Susurluğun hesabını sorar geçeriz!

Sara hastalığı ve psikomotor nöbetler

Dr. H. Tuğrul ATASOY

Bir hücre grubu ya da belki bir tek hücre elektrokimyasal olarak normal dışı uyarılıyor ve beyin bir anda yaşamsal ve otonomik olanlar hariç bütün işini gücünü bırakıp, çok eskilerde kalmış bir zaman diliminin hatırasına gömülüveriyor. Dünya üzerinde yaşayan birçok insan, zaman zaman yukarıda yalnızca bir tıp klinik görünümü tariflenen psikomotor nöbeti geçiriyor.

Epilepsi (sara hastalığı) tarih boyunca insanların dikkatini en çok çeken hastalıklardan birisidir. Bölgesel ya da total olarak beyin dokusunun uygunsuz ve aşırı elektrokimyasal uyarılar ile çalışma düzeninin birden kontrolden çıkması sonucu oluşur. En bilinen ve yaygın görünüm olarak tüm beyine yayılan uygunsuz ve aşırı boşalımların sonucunda kişi bilincini kaybeder, solunum bir müddet durur ve vücutta şiddetli istemsiz kasılmalar olur (grand mal epilepsi). Bu dışarıdan görenler için oldukça ürkütücü bir sahnedir, aynı zamanda hasta için de hayati tehlikelere yol açabilir. Hatta bu büyük nöbet kendini sınırlayamayıp süreğen hale gelebilir (status epileptikus denen durum). Bu durum zorunlu acil tıbbi müdahale gerektirir, aksi halde ölüm riski çok yüksektir.

Epilepsi hastalığının bu en ağır klinik hali dışında çok değişik klinik görünümleri vardır. Sıklıkla diğer formlarda nöbet aktivitesine yol açan uygunsuz aşırı uyarım ve boşalımlar, bir bölge ya da bir lob ile sınırlı kalır. Örneğin sol kol ve yüze emirler veren motor beyin bölgesinde epileptik (sara hastalığına yol açan) bir fokus (odak) bulunursa, o fokusun epileptik boşalımları sonucu nöbet süresince (30 sn-2 dak) sol kol ve sol yüz yarısında hastanın iradesi dışında oluşan ve kontrol edilemeyen kasılmalar olacaktır. Tabi ki ender olarak bu fokal (bölgesel) nöbetlerin küçük bir kısmı ağırlaşıp kendi kendini sınırlayamaz hale gelebilir ve tüm beyine yayılabilir, o zaman yukarıda tariflenen büyük nöbete dönüşür ve fokal nöbete ikincil yaygın büyük nöbet adını alır (sekonder generalize grand mal epilepsi). İster bir bölgede lokalize kalsın, ister ikincil olarak tüm beyine yayılsın, bu tip fokal nöbetler de ender olarak sürekli nöbet haline dönüşebilir ve nöbetin durdurulması için tıbbi müdahele gerekebilir. Bugün için epilepsi türlerinin büyük bir kısmı başarı ile tedavi edilebilmektedir. Tam tedavi edilemeyen vakalar ise ilaçlarla ya da cerrahi yöntemlerle olabiliğince kontrol altına alınabilmektedir.

Bu klinik formlardan, bir büyük grubu ise psikomotor nöbetler oluşturur. Yan-alt (temporal) loblardan ve çevre yapılarından (limbik sistem) kaynaklanan nöbetlerdir ve bu bölgeler özellikle duygusal ve dürtüsel beyin işlevlerimizin ana merkezlerini oluşturmaktadırlar. Ayrıca yan-alt loblar, lisanı ve müziği anlama ve anlamlandırma işlevlerimizi yerine getirir. Özellikle işitsel, duygusal ve dürtüsel bellek ile yakından ilişkilidirler. Böylece epileptik odak bu loblarda bir yerde olunca, hastanın hissettiği, yaşadığı olaylar çok değişik ve çarpıcı olmaktadır. Yan-alt loblar epileptik aktiviteye diğer beyin loblarına göre daha hassastırlar. Ve fokal epileptik nöbetlerin yüzde 50'den fazlası yan-alt loba ait nöbetlerdir, bunların çoğunu da psikomotor nöbetler oluşturur.

Tüm nöbetlerin yüzde 20'sini oluşturan psikomotor nöbetlerin nedeni, yan-alt loblardaki bir grup hücrenin birden aşırı uyarılır hale gelmesi ve diğer çevre hücreleri de uyarıp uygunsuz bir aktivite göstermesidir. Sonuç olarak kişinin o anki tüm entelektüel faaliyetini durdurup garip hislere ve davranışlara yol açarlar? Birçok nöbet türünde, hastaların büyük çoğunluğunda nöbeti tetikleyen belirgin bir lezyon gösterilemez. Fokal nöbetlerde bir epileptojenik bölge elektroensefalogram ile saptansa bile hastaların çok büyük çoğunluğunda ayrıntılı görüntüleme teknikleri (bilgisayarlı beyin tomografisi ya da manyetik rezonans görüntüleme) ile o bölgede anatomik bir lezyon saptanamaz. Epileptik odağın kesin olarak saptanıp cerrahi olarak nöbeti tetikleyen bölgenin çıkarıldığı vakalar üzerinde yapılan anatomik ve mikroskobik incelemelerde, hastaların yüzde 20'sinde, çıkarılan parçalarda herhangi bir anatomik veya hücresel anomaliye rastlanmamıştır. Ayrıca yine bu vakaların yüzde 20'sinde çok küçük, mikroskobik özgül olmayan anomaliler saptanmış ve yine yaklaşık yüzde 20'sinde silik sınırlı hafif hücre kaybı ve kayıp olan alanda boşluğu dolduran bağ dokusu hücrelerine rastlanmıştır. Küçük oranlarda da eski abse sekeli (geriye kalan izi), eski travma sekeli, damarsal yapı bozukluklarına ve tümoral yapılara rastlanılmıştır.

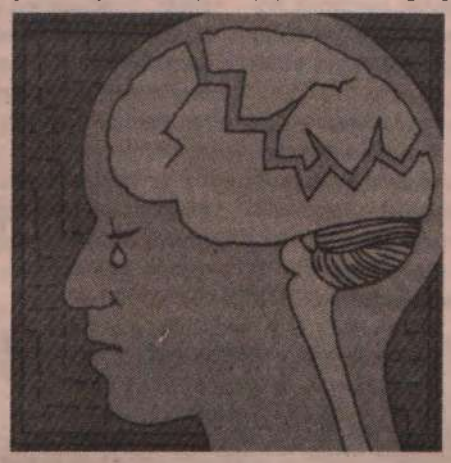

NÖBET ESNASINDA KİŞİ NE HİSSEDER?

Psikomotor nöbetleri diğer bazı grup nöbetlerden, özellikle çocuklarda görülen dalgınlık nöbetlerinden (petit mal ya da absans nöbetler) ve yaygın büyük nöbetlerden ayıran iki temel özellik vardır. İlki, aura denilen ve nöbetten önce hastaya nöbetin geleceğini hissettiren halüsinasyonlar ya da algısal illüzyonlardır. İkincisi ise davranış ve bilincin tamamen kaybolması yerine, davranış ve bilincin değiştiği bir periyodun olmasıdır ki, hasta bu dönemi hatırlamaz.

Kişinin nöbet esnasında öznel (subjektif) olarak hissettikleri şöyle özetlenebilir: Geçmişteki anıları hızla gözünün önünde canlanır. İçinde bulunulan zaman ve hal geçmişte bir şekilde yaşanmış gibi hissedilir (Deja-vu). Her zaman bilinen şeylerin tanınamaması şeklinde duygular oluşur (Jamais-vu). Çevre ile ilişki kaybı oluşur, o esnada olup bitenler anımsanamaz. Ağızda, burunda, boğazın arkasında kuvvetli ve bilinen bir koku veya tat hissedilir, daha az sıklıkla, formu tam seçilemeyen görsel hayaller görülebilir (görme yollarının bir kısmı yan-alt lob içinden arka loba uzanır) ya da işitsel halüsinasyonlar duyulabilir. Tanımlanması çok zor bir duyu alt karında hissedilir, sonra yukarıya göğüse doğru yükselip boğazda ya da başta sonlanır. Ayrıca çok çeşitli davranış değişiklikleri görülebilir. Bunlar nöbet esnasında ya da nöbetler arası devrede dikkati çekebilir.

Fokal odağın bulunduğu yarıküreye göre iki tip klinik dikkati çeker. Sol yarıküre odaklı nöbetlerde ideatif çizgi, sağ yarıküre kökenli nöbetlerde ise emotif çizgiye uyan davranış değişiklikleri belirgindir. Sol yarıküre kaynaklı ideatif çizgide aşırı inanç yoğunluğu, aşırı kuralcı ve abartılı ahlaki tutum, paranoid (şüpheci, sanrısal) düşünce saplantıları, detaylı günce ya da hikaye yazma şeklindeki davranış değişiklikleri yoğundur. Sağ yarıküre kökenli nöbetlerdeki emotif çizgide ise duygusal dalgalanmalar ve duygusal tutarsızlıklar, mutsuzluk, her şeyi kuru bir gerçeklikle ele alma gibi davranış değişiklikleri ön planda yoğunlaşır. Bunlar dışında az sıklıkta gözlenebilecek diğer davranış değişiklikleri arasında aşırı tekrar ve konudan ayrılamama, mistik inanışlarda aşırı yoğunlaşma, cinsel istek azalması, çabuk öfkelenme ve saldırganlık, kendini çok büyük görme ve özgüvende aşırılık, detaylara aşırı dikkat sayılabilir.

HASTADA DIŞARDAN GÖZLENENLER

Hastada dışarıdan nöbet esnasında gözlemlenebilecek nesnel davranışlar ise şunlardır:

Çevre ile ilişkinin azalması hatta tamamen kesilmesi. Fakat nöbetten hemen önce yapılmaya başlanılan kompleks davranışlar nöbet sırasında devam ettirilebilir. Örneğin hasta sakız çiğnemeye, merdiven çıkmaya hatta araba sürmeye devam edebilir ama nöbet anında sorulan bir soruya cevap veremez, yapılması istenen bir hareketi yapamaz. Yavaşlık ve bilinçte sislenme (konfuzyon) olur. Tekrarlanan, çoğu kez anlamsız kelime ve konuşmalar. Tekrarlanan amaçsız el kol hareketleri. Odağın bulunduğu yarıküremin karşı tarafındaki kolda kasılmalarla ve tonus artışı ile giden amaçsız motor hareketler (distoniler). Koklama, tadına bakma, ağız şapırdatma hareketleri (otomatizmalar).

Bu yukarıda anılan davranış ve hareketler herhangi bir uyaran olmadan aniden başlar. Nöbet sırasında kişinin performansı normalden yavaştır, ayrıca kişi bu sırada düşünme ve düşünceye uygun davranma açısından da beklenenden yavaştır. Kişinin bu esnada karmaşık işler tasarlayıp yapması ve bu karmaşık planlara uyacak şekilde hızlı davranması olanaksızdır. Bu hastalarda saldırganlık genel kanının aksine oldukça azdır ve saldırganlık, daha sıklıkla engellemelere karşıdır. Genelde tehlikeli değildir, planlı ve amaçlı şiddete (cinayet, birisinin evini kundaklamak gibi) başvuramazlar.

Uygunsuz aşırı uyarıların çıktığı odağın yerleşimi, komşulukları ve yayılan uyarıların yönü ve şiddeti hastadan hastaya değişkenlik gösterir. Bu ise klinik farklılıklara neden olur. Psişik, motor ve otomatizma davranışlarının üçünün birden aynı anda aynı hastada bulunması şart değildir. Bunlar tek başlarına ya da kombine bir şekilde nöbet aktivitesi içinde yer alabilir. Örneğin kimi hastada yalnızca ağız şapırdatma şeklinde otomatizmalar olurken, diğer bir hastada yalnızca anlamsız konuşma ve el kol hareketleri olur, bir diğerinde ise deja-vu atakları ile birlikte yalnızca mutsuzluk atakları olabilir. Ama genellikle bu üç ayrı başlık altında toplanan davranış değişiklikleri farklı kombinasyonlarda ve değişik görünümlerde birarada bulunur.

Psikomotor nöbetlerin çok az bir kısmının tetiği çeken ana odak noktası, yan-alt lob dışındaki diğer loblarda olabilir. Bu ender görülen durumda çoğunlukla odak ön lobun orta alt kesimindedir. Bu odaktan çıkan uyarılar yan-alt lobu etkiler.

TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Nöbetler oldukça kısa sürelidir. 1-3 dakika kadar sürerler. Hatta anlık nöbetler de tariflenebilir. Nöbet sonrası ortaya çıkan hafıza bozuklukları daha uzun sürebilir. Bu nöbetler genellikle çocuklukta başlar. Genç ve orta yaşlı erişkinlerde ise sıklıkla görülürler. Yaşlılıkla giderek azalırlar. Tanısı, hastanın öyküsü, nöbetin izlenmesi ya da izleyen kişilerden alınan bilgi ve elektroensefalogram değerlendirmesi ile rahatlıkla konabilir. Bazı hastalarda ileri beyin görüntüleme yöntemleri (beyin tomografisi, manyetik rezonans görüntüleme ve pozitron emisyon tomografisi görüntüleme yöntemleri) tanıda ve ayırıcı tanıda gerekebilir.

Diğer benzer tip nöbetlerden örneğin ön lob epilepsilerinden, dalgınlık nöbetlerinden, bazı psikiyatrik rahatsızlıklardan, örneğin histeri hatta şizofreniden, ve bazı dahili hastalıklardan örneğin kan şekeri düşüklüğünden ayrılması gerekebilir. Zengin ve çok değişik bulgular vermesi bu tip diğer hastalıklar ile karışmasına yol açabilir.

Hastaların büyük bir kısmı ilaç tedavisinden fayda görür. Kesin ve net epileptik odağı tespit edilen ve ilaçla nöbetleri kontrol altına alınamayan iyi seçilmiş hastalar cerrahiden oldukça fayda görür. Tüm bunlara rağmen tedaviden istenen düzeyde yararlanamayan hastalar vardır. Bu hastaların hayatları, ev ve iş ortamları bu rahatsızlıkları ile yaşamaya uygun hale getirilmelidir. Nöbetlerin kişiye ve çevresine en az zarar verebilecek şekilde geçebileceği ortamlar oluşturulmaya çalışılmalıdır.

Psikomotor nöbetler beyin ve insan davranışını kendine konu edinen her bilim dalının zengin gözlem ve inceleme alanını oluşturmaktadır. Ayrıca **Oliver Sacks**'ın *Karısını Şapka Sanan Adam* adlı kitabının Hatıra ve İçimizdeki Köpek adlı 15 ve 18. bölümlerinde konu ile ilgili çok hoş vaka sunumları ve tartışmalar bulabilirsiniz.

KAYNAKLAR

1) Ernst Niedermeyer, Epilepsi Rehberi, Çev. T. Zileli, A. Ciğer, M. F. Öztekin, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1987.
2) I. M. S. Wilkinson, Nörolojinin Temel İlkeleri, Çev. A. İ. Baysal, Hekimler Yayın Birliği, 1992.
3) Oğuz Tanrıdağ, Davranış Nörolojisi, Nobel Tıp Yayınları, 1994.
4) Raymond D. Adams, Maurice Victor, Principles of Neurology, 5 th ed. McGraw Hill, 1993.

Zamanın boyutları

Prof. Dr. Korkut YALTKAYA (*)

Evvel zaman içinde / Kalbur saman içinde / Karınca berber iken / Deve tellâl iken / Ben de babamın beşiğini / Tıngır mıngır sallarken / Bir varmış, bir yokmuş...
Anonim (1)

Dünyayı algılayışımızın önemli bir bölümünü oluşturan zamanın tanımını yapmak olası gibi görülmemektedir. Öncelikle birden fazla zaman vardır. Bilinen biyolojik, fiziksel ve psikolojik zamanların dışında **Dunn**, parapsikolojik araştırmalardan çıkarsıyarak "çok-boyutlu" zaman kavramını ileri sürmüştür (7). **Dunn**'u izleyen başka çalışmacılar mikro zaman, senkron zaman, metafizik zaman gibi ne oldukları ve varlıkları kuşkulu bazı zaman çeşitleri ileri sürmüşlerdir (9). Düş gücü geniş bilimkurgucular ya da bilimkurgu yazan bilim adamları zamanla ilgili birçok çeşitlemeler yapmışlardır. Örnekler verirsek zamanın geriye doğru hareket ettiği bir dünyada çürümüş bir meyva giderek pembe çiçek açmış dalına geri dönüyor; her şeyin gelecekte yinelendiği bir dünyada her bir gizli bakış, her dokunuş, eskisine benzer biçimde tekrar, tekrar yineleniyor; geleceğin, tıpkı uzay gibi üç boyutlu olduğu bir dünyada her karar anında dünya üç ayrı dünyaya ayrılıyor, kişi kararına göre bu dünyalardan birinde yaşamını sürdürüyor; çeşitli anlarda geleceğin görüntülerinin alındığı bir dünyada insanlar şimdiki zamanla ilişkilerini gereksiz bulmaya başlıyor; belleksiz bir dünyada her gün yeniden yaşanıyor... (17).

FİLOZOFLAR "ZAMAN"I NASIL DÜŞÜNDÜ?

Böylece, zamanı tanımlama girişimini bir kenara bırakarak; filozofların zaman konusunda neler düşündüklerini aktaralım:

Platon, kutsal kitaplarda da olduğu gibi "önce günler ve geceler yoktu" der. Göğü düzene koyduktan sonra, Tanrı; devinen bir ilksiz-sonsuzluk imgesi yaratmaya karar verir ve bu imgeyi ilksiz-sonsuz olarak yaratıp sayıya göre devinir kılar. Bu "ilksiz-sonsuzluğun kendisi birlik içindedir ve biz buna zaman diyoruz" diyerek zamanı tanımlar, **Platon**. Böylece zaman ve göklerin aynı anda oluştuğunu düşünebiliriz. **Platon**'a göre günler ve geceler birbirini izlemeseydi, sayıları öğrenemezdik "Tanrı, hayvanlar aritmetiği öğrenebilsinler diye yaratmıştır güneşi" (5, 22, 28).

Devinim, sayı ve zaman içiçedir. 2300 yıllık bu öğretide günümüze değin tartışılıp durulan zamanla ilgili temel kavramları görebiliyoruz.

Aristoteles; statik zamanı kabul etmez, yok sayar ve adeta zamanı saat, gün, ay olarak görür. **Aristoteles**'in zamanla ilgli düşüncelerini toparlarsak: Zaman, geçmiş ve gelecekten kurulu olduğu için var olmayabilir. Zira geçmiş artık yoktur, gelecek de henüz var olmamıştır: "Zamanın bir parçası varolmuştur, / artık / yoktur; öteki parçası ise olacaktır, henüz yoktur, öyleyse elde şimdiki an kalıyor, geçmiş ile geleceği ayırır gibi görünen 'şimdiki an' acaba hep bir ve aynı mı kalıyor, yoksa hep başka, hep değişik bir şey mi?" Ancak 'an'; aynı şeyin sonu ve başlangıcı değildir: "Mademki 'an' bir zamanın sonu ve bir zamanın başlangıcı, aynı zamanın değil de geçmiş zamanın sonu, gelecek zamanın başlangıcı... Demek ki zaman bitmeyecektir, çünkü hep başlangıç içindedir." (2, 22, 28).

Zaman saymayı içerdiğinden sayacak biri olmadıkça zaman da olmaz. Ayrıca devinimsiz zaman da düşünülemez. Zaman devinim ölçüsü ve böylece bir sayı olduğundan ve sayı ancak sayan için var olduğundan sayacak tin bulunmasaydı zaman da olmazdı. Zaman yaratılmamıştır (23). Bu noktada, **Aristoteles**'in Hıristiyan ardılları ondan ayrılmak zorunda kalmıştır. Çünkü İncil ve diğer kutsal kitaplar evrenin başlangıcı olduğunu söyler.

Kilisenin üç doktorundan biri ve en önemlisi olan Afrika'lı **Aziz (sanctus) Augustinus**, zamanın dünyanın yaratılmasıyla birlikte başladığına inanır ve sonsuz bir şimdide olan Tanrı'nın zaman dışı olduğunu düşünür. **Augustinus** gelecek ve geçmişi kabul etmez ve şöyle der: "Eğer gelecek ve geçmiş varsa nerede onlar? ...Onlar gelecek ve geçmiş olarak değil, şimdiki zaman olarak varlar. Nitekim eğer orada da gelecek olarak varlarsa, orada da olamazlar; orada da geçmiş olarak varolsalar, orada da artık yokturlar. Demek ki her nerede olurlarsa olsunlar, her ne olurlarsa olsunlar, ancak şimdiki zaman olarak varlar." Kısaca, **Augustinus** sadece bir anlık görü olarak şimdiki anı kabul eder.

Aziz; Tanrıya şöyle seslenir: "Ya da sen yokken sürüp giden hangi zamanlar vardı?...O halde bütün zamanların yapıcısı sen olduğuna göre, eğer bir zaman olduysa, sen yeri ve göğü yapmadan önce işten uzak olduğu nasıl söylenebilir?" Bu sözler şöyle de anlaşılabilir: Tanrı ezeldir. Ezelde varolabilmek için ezelin olması yani zamanın yaratılmış olması gerekir. Zamanları yaratan Tanrı olduğuna göre, daha önce işten uzak olduğu nasıl söylenebilir? **Augustinus**, bu çelişkiye de düşmeyerek; tanrı "...zaman ırmağının dışındadır öncesiz ve sonsuz olarak" der ve **Russell**'in belirttiği gibi bir zaman göreliliği kuramına varır (3, 20, 22, 25).

Kant; zamanın gerçekte varolmadığını, sadece insan bilincinin bir tasarımı olduğunu söyler. Doğuştancılığın savunurlarından olan **Kant**, kısıtlı algılarımıza temel olan ve doğuştan gelen bir takım bilgiler olduğunu savunur. Çünkü, ona göre, bizim deneyden önce olan bir takım ana kavramlarımız (kategorilerimiz) vardır. Algılarımızı bu kategoriler kalıplar ve deney sonuçları, doğuştan gelen bu ana kavramlarla bir düzen kazanıp bilgi olur (8, 10, 26). Bilgilerin ya da bilişin oluşmasında "mekân ve zaman" her türlü tecrübeden önce gelen sezişlerdir (10). Bebekler, hoşlarına gitmeyen şeylerden uzaklaşmak ve hoşlarına giden şeylere yaklaşmak isterler. Şu halde, bu şeylerin önünde, yanında, dışında, kendisinden başka yerde olduğunu a priori olarak bilir. "Boyut" kavramı dışında "zaman" kavramı da a priori temel sezgilerden biridir. Anlakta doğuştan zaman kavramı olmasaydı, bebeğin devinimleri bir sıra içinde olmaz, düzensiz ve sırasız olurdu. Zaman kavramı en gelişmiş şekliyle aritmetikte (sayılar birbirini izleyerek gelen 'an'ların ifadesidir), boyut kavramı da geometride vardır.

Bergsoncu görüşe göre zihin (anlak), birbiri ardınca gelen üç dört olayı, bir doğru üzerinde sıralanmış üç dört nokta gibi görür; yani zamanı uzaylaştırır ve olayları zaman içinde tanır. Bunun içindir ki, olaysız bir zaman akışı olamaz. Herhangi bir şeyin yaşadığı yerde, zamanın yazıldığı bir defter açıktır (21). Burada sözü edilen matematiksel zaman ve karşılıklı anların homojen toplanışı değildir. **Bergson**'a göre; matematiksel zaman gerçekte bir uzay biçimidir. Yaşamın özü olan zaman süredir. Süre, geçmişi ve geleceği organik bir bütün haline getirir. Geçmiş; kesin ve salt olan şimdiyle sürede bütünleşir. **Bergson**, "kayıp giden geçmişi toparlamak ve onu bütünüyle bölünmemiş olarak şimdiye aktarmak zorundayız" der ve "Bu gibi anlarda kendimize gerçekten sahip oluruz. Fakat enderdir böyle anlar" diyerek sürdürür (23).

Böylece; **Bergson**, geçmiş esasında artık devinmeyendir derken sözünü ettiği geçmiş değil, geçmiş üzerine şimdiki düşünce olabilir. Konu edilen asıl geçmiş değil, geçmiş hakkındaki şimdiki anılardır.

Zamanla ilgili en çetrefil varsayım ve düşünceler **Heidegger**'den geliyor: "Zaman içinde olayların geçtiği şeydir. Zaman varolmadır. Varolma zamandır, zaman zamansaldır". Temel ifade şu: Zaman zamansaldır (Zaman yoktur, fakat o kendi kendisini zamanlaştırır, oluşturur, vareder, ...) Varolma her zaman bir olanaklı zamansal olma tarzı içindedir. Varoluş, zamanın bir somutlaşmasıdır. Böylece **Heidegger** sorar: "Benim zamanım ben miyim?" (14,15,27).

Heidegger; gerçek zaman olarak geleceği kabul eder: Zamanın temel görüngüsü gelecek zamandır... Zaman ancak gelecekte devamlı olarak kendini aşar ve aşkınlaşır. Zaman en ilk olarak gelecek aracılığı ile zamanlaşır (25).

FİZİKSEL ZAMAN KAVRAMI

Fiziksel zaman kavramına geçmeden önce fiziğin öznelliğine (subjektivitesine) değinelim: Farklı konumlardaki fotoğraf makinalarının aynı olayı görüntülemelerine karşın çektikleri fotoğrafların farklı olması gibi, modern fizikte kronometreler ve cetveller gibi kesin ölçüm aletleri bile öznelleşmektedir: Doğrudan gösterdikleri şey, fiziksel bir durum değil, fiziksel durumla olan ilişkileridir. Böylece fizik ve psikoloji birbirlerine yakınlaşmış, şimdiye dek akhn en belirgin özelliği gibi görünen öznellik ya da akıl ve madde arasındaki ikilik ortadan kalkmıştır (24). Benzer şekilde, "belirli bir zaman"da öznel bir kavramdır ve gözlemcinin nasıl hareket ettiğine bağlıdır. **Einstein**'ın görelilik varsayımı konumuz açısından önemli bir yenilik getirir: İçinde evrendeki tüm olayların kendi yerlerini aldığı, herşeyi kucaklayan tek bir zaman yoktur. Her gözlemcinin taşıdığı saat ile kendine özgü zamanı değerlendirir ve bu zamanlar da aynı değildir. Bir başka deyişle, belli bir madde parçacığı ile hareket eden bir gözlemcinin bakış açısından, bu parçacığa etki yapan olayların belirli bir zamanlaması vardır. Bu zaman sıralanması örneğin duran ya da başka bir hızla hareket eden gözlemci için çok daha farklıdır. Farklı yerlerde gerçekleşen olaylar için, belli sınırlar içinde, belirli bir zaman sıralaması olmadığı gerçeğine alışmalıyız. "Uzay" ve "zaman" denilen iki ayrı kavram yerine bir "uzay-zaman" kavramının ortaya atılmasına yol açan işte bu gerçektir (11, 24).

Çekim, dört boyutlu uzay-zamanı eğer. Yıldızın kütlesi ne denli büyükse çekim alanı da o denli büyüktür ve uzay-zamanı da o denli eğer (11, 16). Yıldızdan uzaklaştıkça çekim azalacağından uzay düzleşir. Durum, kenarları huni gibi eğilmiş bir deliği olan misket çukuruna benzer. Misketi tam deliğe düşüremezsek deliğin kenarındaki eğime kapılıp bir süre deliğin çevresinde döner durur. Eskiden güneşin dünya üzerinde bir kuvvet uyguladığı düşünülürdü. Şimdi şöyle düşünülüyor: Uzay zamanı güneşin yakınlarında öyle şekillenmiştir ki dünya böyle hareket etmeyi, diğer bütün yollara göre daha az zahmetli bulmaktadır. Fizikçiler, cismin bir yerden diğer bir yere giderken en az eylem içeren yolu seçmesi durumuna "en az eylem ilkesi" (principle of least action) diyorlar (24).

Çekim ile, uzayda bu değişiklikler olurken zamanda neler oluyor? Genel görelilik kuramının ileri sürdüğü ve **Einstein**'in ölümünden beş yıl sonra deneysel olarak da gösterildiği gibi çekim zamanı yavaşlatıyor. Yine bu kurama göre ve daha yaygın olarak bilindiği gibi zamanı yavaşlatan diğer bir etken de hızdır.

Hawking'e göre; zamanın en az üç değişik oku vardır. Birincisi, düzensizliğin ya da entropinin arttığı, zamanın ter-

modinamik okudur. İkincisi zamanın psikolojik okudur. Bu zamanın geçtiğini duyumsadığımız; geleceği değil, geçmişi anımsadığımız yöndedir. Sonuncusu ise, zamanın evrenbilimsel (kozmolojik) okudur. Bu da evrenin büzülmeyip, genişlediği zaman yönündedir (4, 11, 12). Zamanın bu okları, geçmişi gelecekten ayırır.

Astrofizikçilere göre evren; büzüşmesini ancak engelleyebilecek kritik hıza çok yakın bir hızla genişlemektedir. Çok uzun zaman sürecek olan bu genişlemenin sonunda tüm yıldızlar yakıtlarını tüketmiş olacaklar ve evren neredeyse tam bir düzensizlik içinde olacaktır. Böylece güçlü bir termodinamik ok da kalmayacaktır. Öte yandan akıllı bir yaşamın ortaya çıkabilmesi için zamanın güçlü termodinamik oku zorunludur. İnsanlar, yaşamlarını sürdürebilmek için; düzenli enerji biçimindeki yiyeceği tüketip, bunu düzensiz enerji biçimindeki ısıya dönüştürmelidir. Böylece, akıllı yaşamın evrenin büzülme evresinde ortaya çıkamıyacağını varsayabiliriz. Termodinamik ve evrenbilimsel okların aynı yönü göstermelerinin nedeni budur.

Hawking, bu noktada; evren büzülmeye başladığında termodinamik okun yön değiştirip değiştirmeyeceğini, insanların doğmadan önce ölmelerinin, evren büzüldükçe gençleşmelerinin olası olup olmadığını tartışmış ve bunun böyle olmayacağını, çünkü sınırsızlık koşulunun bu durumu engelleyeceğini ileri sürmüştür. Sınırsızlık koşulu, evrenin uzantı olarak sonlu olduğunu ancak sınırlarının, kenarlarının ve tekilliklerinin olmadığını ileri sürer. Bu şekliyle uzay-zaman yerkürenin yüzeyine benzer ve kapalıdır (ancak fazladan iki boyutu daha vardır). Yerkürenin yüzeyi sonlu büyüklüktedir ama bir sınırı ya da kenarı yoktur (kendi üzerine kapanmıştır). Denebilir ki "Evrenin sınır koşulu sınırı olmamasıdır.". Yine **Hawking**'e göre "Evren, tamamıyla kendine yetecek ve kendi dışında hiçbir şeyden etkilenmeyecektir. Ne yaratılacak ne de yok edilecektir. Yalnız *olacaktır* (It would just *be*). Böylece, evrende görülen tüm karmaşık yapılar kuantum mekaniğinin belirsizlik ilkesi ile birlikte evrenin sınırsızlık (no boundary) koşulu tarafından açıklanabilir. Evren, böylece tümüyle kendine yeterli, sınırsız ve kenarsızdır; ne başı ne de sonu vardır, yalnızca olacaktır (11, 21).

Zaman içinde geriye doğru hareket etmek olanaklı mı? Ünlü fizikçi **Feynman**'a göre partiküller dünyasında zaten bu devinim olagelmektedir; örneğin bir pozitron, geçmişe doğru hareket eden bir elektrondur. Işıktan hızlı hareket ettikleri ileri sürelen takiyonlar, zaman içinde her yönde savrulup durmaktadır (25).

Geçmişe gitmek; neden-sonuç ilişkisini bozabileceğinden olanaksız gibi görünüyor. Bu duruma anneanne paradoksu denilmektedir: "Birisi, zaman makinası ile geçmişe gidip anneannesini öldürürse, kendisini de öldürmüş olur; halbuki o zaman kendisi hiç varolmayacaktır. Olmayan birisi, geçmişe gidip anneannesini nasıl öldürür?" (25). Ancak; neden-sonuç ilişkisinin (nedensellik ya da kosalite ilkesi) kesin olup olmadığı konusu kuşku götürür. Sonra; "aslında on boyutlu" olan hiperuzayımızın şu anda bilişimizin dışında kalan yasalarını bilmememiz olabilirlikler konusunda ölçülü düşünmemizi gerektiriyor.

Diğer bir fiziksel zaman kavramı sanal zamandır (İmaginary time). **Hawking**'e göre gerçek veya bilinen zamanı yatay bir çizgide gösterirsek (bu çizginin solu geçmişi, sağı da geleceği göstersin) sanal zaman yatay eksene dikey olarak inen bir çizgi üstünde gösterilebilir. **Hawking**; evrenin sanal zamanda, sınırları ve tekil noktaları olmadan sonlu olabileceğini düşünür. Olayların zaman koordinatında sanal değerler taşıdığı uzay-zaman'da uzay ve zaman arasındaki ayırım kalkar. Sanal denilen zamanın aslında gerçek zaman olduğu ve gerçek zaman dediğimizin ise düşümüzün bir ürünü olduğu önerilebilir. Gerçek zamanda evren, uzay-zaman sınırını oluşturan ve bilim yasalarının işlemediği tekilliklerde başlamakta ve son bulmaktadır. Fakat sanal zamanda tekillikler ve sınırlar bulunmamaktadır. Belki de sanal dediğimiz zaman aslında daha temeldir ve gerçek dediğimiz zaman ise evreni, olduğunu düşündüğümüz biçimiyle tanımlamamızı kolaylaştırmak için uydurduğumuz bir kavramdır. (Burada "evreni düşündüğümüz biçimiyle tanımlamak" ya da "evreni böyle görmemizin nedeni varlığımızdır" gibi ifadeler Antropik ilke kavramını çağrıştırır).

BİYOLOJİK ZAMAN

Biyolojik zaman fikri, yaraların iyileşme hızının yaş ile ters orantılı olduğunu gösteren **Lecomte du Nouy** isminde bir biyolog tarafından ileri sürüldü. Bu araştırmacı herkesin kendisine özgü bir "fizyolojik iç saati" olduğuna ve bu saatin zaman biriminin de kişisel olarak değiştiğine inanmaktaydı. Örneğin, evrensel zamanı bu kişisel zaman birimi ile ölçseydik, yaşlandıkça günlerin ve yılların giderek kısaldığını görecektik. Gerçekten de zamanın akışını algılama yetkinliği, insan yaşamı boyunca dalgalanmalar gösteren bir eğriyi izler. Çocuk, erişkine göre zamanın akışını daha yavaş olarak algılar ve yaş ilerledikçe zamanın akışı hızlanır; yıllar günler gibi geçmeye başlar. Ancak bu biyolojik saatteki nesnel değişiklikten çok psikolojik nedenlere bağlı bir dalgalanma olmalıdır. **Gschwind**'e göre, insan yaşamında zamanın hızının belirli bir şekilde arttığı iki evre vardır. Bunlardan biri buluğ çağının sonundan 22-24 yaşlarına kadar olan evredir. Diğeri ise yaşamın ikinci yarısında değişkenlik gösteren bir noktaya rastlar.

Biyolojik saati önemli derecede etkileyen gece/gündüz-karanlık/aydınlık; kısaca güneştir. Karanlık aydınlık devinimini algılayan ise beynin küçük bir kısmıdır (göz siniri çaprazın üstünde bulunan bir çekirdek). Böylece ışık; zamanı belirleyici olmaktadır. Beyin metabolizmasına etkileyen bazı ilaçlar zamanın algılanmasını da farklı olarak etkiler (dopamin aktivitesine ve kolinerjik sistemlere etkili olan ilaçlar gibi). Yüksek doz tiroid hormonu alındıktan sonra, belirli bir süredeki zaman olduğundan daha uzun olarak algılanır. Kinin alımından sonra ise daha kısa... Belki de, yine biyolojik saatin bir işlevi olarak zaman inanılmayacak kadar kesin ve tamamıyla bilinçsiz olarak da değerlendirilir: Örneğin "iç çalar saat" kişilerin istedikleri saatte uyanmalarını sağlar ya da hipnoz altında yapılan telkinlerde, hipnozdan sonra tam istenilen saat, hatta hafta ve olaylar sonra istenilen hareket yaptırılabilir (7, 29).

ZAMANIN AKIŞINI DUYUMSAMA: PSİKOLOJİK ZAMAN

Zamanın diğer br değerlendirilmesi de psikolojikdir. Psikolojik zaman, fiziksel zamanın sert niteliklerine uymaz. Yukarda da belirtildiği gibi zamanın akışını duyumsama değişkendir. Yaşa göre değiştiği gibi, koşullara göre de değişir: Sıkıntı, bunalım, üzüntü gibi durumlarda zaman yavaş geçerken; coşku, neşe, mutluluk gibi durumlarda hızla geçer gider (Bazı toksik durumlarda tersi doğrudur: Coşku oluşturmasına karşın afyon etkisinde olan insanlarda zaman son derece yavaş geçer). Tinsel hastalıklar da zaman algılanmasını etkiler: Depresyonun ana belirtilerinden biri zamanın öznel olarak çok yavaşlamış, durgun hatta durmuş olarak algılanmasıdır. Bazı şizofrenikler, ölümsüz oldukları sabuklamasına kapılarak zamanın o anda durakladığını duyumsar. Mani de ise zamanın hızı artmıştır. Psikolojik etkenler, zamanın algılanmasını etkilediği gibi, kişinin zaman karşısındaki davranışını da değiştirir. Aktivist, günün her anını daha çok aktivite ile doldurmaya çalışır, sanki zamanla aklını bozmuştur. Başlıca düşünceleri: "Zamanını boşa harcama"; "İnsanların zamanını çalmalarına izin verme", "Zaman paradır" gibi sloganlarda somutlaşır. Bunun tersi, zamanı tembelce kullanmaktır. Bu kişiler sanki sonsuza dek yaşayacakmışcasına zamana karşı ilgisiz kalırlar. İç tempoları aheste beste vurur. Bazı nörotik ve psikopatik durumlarda zaman sıkıcı gelir, "zamanı öldürmek" gerekir (Belki de bu insanın kendini öldürmesinin bir yoludur). Tersine, zorunlu saplantıları olan kompulsif nörotik, zamanı sonu gelmez ertelemelerle, kararsızlıklarla harcar.

Uzay-zamanda, her olay için o olaydan çıkan ışığın, zaman içinde gidebileceği tüm yolların toplamı olan bir ışık konisi çizilebilir. Dört boyutlu uzay-zamanda imgesel olarak oluşturulan bu üç boyutlu koni, sivri uçları birbirine dayanmış iki koni durumundadır: Olayın gelecekteki ve geçmişteki ışık konileri. Konilerin birbirine değen tepe noktası ise şimdiki zamandır. Şimdiki zamanın ışık konileri dışında kalan olaylara, şimdiki zamandan gönderilen işaretler erişmez, çünkü hiçbir şey ışıktan hızla gitmez (9, 27). Bu fiziksel görüşten sonra yaşantımızda; geçmişle gelecek arasındaki sonsuz küçük bir nokta olan şimdiki zamana gelecek olursak, bu 'an'ın sürenin kuantumu olduğu söylenir. Normalde, şimdiki zamandaki anlaksal (zihinsel) durum ile görüntüleri algılama, o kişinin geçmiş deneyimleri ve gelecekten beklentileri ile bir bütün oluşturmalı, tam bir ilişkiye girmelidir. Şizofrenide, şimdiki zamanda olma durumunun, geçmiş ile gelecekten (şimdiki anın ışık konilerinden) koptuğu ya da bu ilişkinin zayıfladığı ileri sürülür.

Geçmiş ve geleceğe psikolojik bakış açısından yaklaşırsak; geçmiş arkada bırakılmış bir şeydir ancak birçok nitelikleriyle bizim için yaşayan bir gerçektir. Bazı insanlar için geçmiş, sıkıcı hatta belki de utanılacak bir yükken, diğerleri için geçmiş ileriye yönelik değerli bir basamaktır. Geçmiş, "kapalıdır" ve değişmez. Bazı unutulmuş ya da bastırılmış anılar içerebilir. Bazı paranoid hastalarda ise geçmiş oldukça değişkendir, bu hastalar geçmişlerinin yapay olarak değiştiğine (değiştirildiğine) inanırlar. Beyindeki organik nedenlere bağlı olarak da bellek ve anı değişimlerine rastlanabilir (asla görmedim, daha önce görmüştüm gibi.)

Normal bireyde ölüm dışında olabilecek her şey belirsiz olmakla birlikte, gelecek; akla uygun belirti ve tasarımlara "açıktır". Bu durum bazı akıl hastalıklarında önemli derecede bozulur. Maniklerde ve birçok psikopatta olduğu gibi geleceğe yönelik hiçbir düşünce, kurgu yoktur ve böylece gelecek "boş"tur. Depresif hastalar için, geleceğe erişmek olanaksızdır ve gelecek "bloke" olmuştur (7).

Zaman sadece bizim için değil, tüm dünya için, herkes için akar. Kişisel zamanımız; sosyal, tarihsel ve evrensel zamanlarla iç içedir. Şizoidler; dünya zamanından çok kendilerine özgü kişisel zamanları içinde yaşarlar ve tüm dünyayı da kendi zamanlarına göre değerlendirmeye kalkışırlar.

(*) Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroloji Ana Bilim Dalı.

KAYNAKLAR

1) Akman T., Dünyanın Sibernetik Oluşumu, Karacan Yayınları, 1992.
2) Aristoteles, Fizik, Zaman Kavramı, Çev.: S. Babür, İmge Kitabevi 1996.
3) Augustinus, İtiraflar, Zaman Kavramı, Çev.: S. Babür, İmge Yayınevi, 1996.
4) Boslough J., Stephen Hawking's Universe, Avan Books, 1989.
5) Copleston F., Feslefe Tarihi, C.1, Yunan ve Roma Felsefesi, Çev.: A. Yardımlı, İdea, 1990.
6) Cottingham J., Descartes Sözlüğü, Çev.: B. Gözkan, N. Ilgıcıoğlu, A. Çitil, A. Kovanlıkaya, Sarmal Yayınevi, 1996.
7) Ellenberger H. F., A Clinical Introduction to Psychiatric Phenomenology and Existential Analysis in Existence A New Dimensions in Psychiatry and Psychology, Eds: May R., Angel E.; Ellenberger H. F., Eight printing, Basic Books Inc. New York, 1958.
8) Gökberk M., Felsefe Tarihi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1961.
9) Hall E. T., The dance of life, The other dimensions of time, Anchor Press, 1984.
10) Hançerlioğlu O., Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
11) Hawking S., A brief history of time, Bantam Books, 1988.
12) Hawking S., Zamanın Kısa Tarihi, Büyük Patlamadan Karadeliklere, Çev.: S. Say-M. Uraz, Milliyet Yayınları.
13) Hawking S., Penose R., Uzay ve zamanın doğası, Çev.: U. Daybelge, Sarmal Yayınevi, 1986.
14) Heidegger M., Zamanın Kavramı, Çev.: S. Babür, İmge Yayınevi, 1996.
15) Hübscher A., Tunalı İ., Çağdaş Filozoflar, Altın Kitaplar, 1994.
16) Kaufmann III W. J., Evren'in evrimi ve yıldızların oluşumu, Çev: M. Alev, Arkadaş Kitabevi.
17) Ligtman A., Einstein'ın Düşleri, Çev.: E. Koparan, Özgür Yayınları, 1994.
18) Mc Evoy J. P., Zarate O., Stephen Hawking, Yeni Başlayanlar İçin, Çev.: S. Cindoruk, Milliyet Yayınları, 1996.
19) Nordmann C., Einstein ve Kâinat, Çev.: S. Suner, Halk Basımevi, 1959.
20) Osborne, R., Felsefe, Yeni Başlayanlar İçin, Çev.: D. Şahiner, Milliyet Yayınları, 1996.
21) Rothman, T., Frontiers of Modern Physics, Dover Public., 1985.
22) Russell, B., Batı Felsefesi Tarihi, İlkçağ, Çev.: M. Sencer, Say, 1994.
23) Russell, B. Batı Felsefesi Tarihi, Yeni Çağ, Çev.: M. Sencer, Say, 1994.
24) Russell, B., Sorgulayan Denemeler, Yirminci Yüzyılda Felsefe, TÜBİTAK Bilim Kitapları, 1996.
25) Sayın, Ü., Zaman yolculuğu yakında mümkün mü?, Bilim ve Ütopya, 1996.
26) Sena, C., Büyük Filozoflar Ansiklopedisi, C.1, Nebioğlu Yayınevi, 1957.
27)Sena, C., Büyük Filozoflar Ansiklopedisi, C.1, Nebioğlu Yayınevi, 1958.
28) Weber, A., Felsefe Tarihi, Çev.: H. V. Eralp, Pulhan Matbaası, 1949.
29) Yaltkaya, K., İç saatinizden memnun musunuz? Biyolojik ritm, Cumhuriyet Bilim Teknik, 1996.

İsa gerçekten yaşadı mı?

İlhami ALKAN

Dünya nüfusunun beşte birinden fazlasının Tanrı/Tanrı'nın Oğlu, bir o kadarının da -Müslümanların- özel bir peygamber olarak kabul ettiği İsa'nın gerçekte yaşayıp yaşamadığı, tarihçilerin ve teologların, özellikle son yüz elli yıl içinde yoğunlaşan tartışma konularından birisi. Konu ilginç, çünkü düşünce tarihimizle ve bir bütün olarak insanlığın gelişim düzeyiyle ilgili; ama nazik de, milyarlarca insanın kendini ve yaşamı açıklama, anlamlandırma çabasının bir parçası.

DÖNEMİNİN BELGELERİNDE İSA'DAN SÖZ EDİLMİYOR

İsa'nın "tarihsel varlığını" tanıtlamaya yönelik başvuru kaynaklarının -Yahudi topraklarını işgalleri altında tutmalarından dolayı- en önemlilerinden olan Roma İmparatorluğu kaynakları, konuya hayli ilgisizdir. MS 115 tarihli Tacite yıllığında, Romalı vakanüvis, kendilerine Hıristiyan (chrétien) diyen bir grubun varlığından bahseder ve bu adın Vali **Pilatüs** tarafından idam edilen İsa'dan (Christ) geldiğini kaydeder. Ancak **Tacite**'in bu bilgiyi nasıl edindiği meçhuldür. MS 50'li yıllardan itibaren Hıristiyanların Roma'da etkinlik gösterdikleri bilindiğinden, topluluğun İsa için benimsemiş olduğu yaşam öyküsünü, **Tacite**'in pek de önemsemeden yıllığına geçirmiş olması olasılığı, bu "kanıtı" etkisizleştirmektedir.

İsa'yı Yahudilerin isteği üzerine çarmıha gerdirttiği İncil metinlerinde söylenen Romalı Vali **Pilatüs**'ün olayı anlatan bir rapor yazmış olduğu bazı ilk Hıristiyan kaynaklarca (Justin, Tertullien) iddia edilmiş ise de, raporun kendisi ortada yoktur. Hıristiyanlığın, Roma İmparatorluğu'nun resmi dinine dönüştüğü 4. yüzyıl sonrası arşivlerde böyle bir rapor bulunmuşsa da, uzmanlar bu raporun düzmece olduğunu kanıtlamışlardır.

İsa'nın yaşamış olduğunu yadsıyan Yahudilere karşı umutsuzca belge arayışına giren Hıristiyanların zaman zaman sahte belgeler üretmiş olmaları da, İsa'nın tarihsel varlığını kanıtlamanın güçlüğünü ortaya koymaktadır. İsa'nın gerçekten yaşamış olduğuna inandığı halde, bunu kesinleyen hiçbir belgenin bulunmadığını açık yüreklilikle belirten Sorbonne Üniversitesi Hıristiyanlık tarihi eski profesörlerinden **C. Guignebert**, söz konusu sahteciliğe ünlü bir örnek verir: "Kudüs yöneticisi **Lentulus**'un, Roma halkına ve Senato'ya hitaben yazdığı mektubu". İsa'nın kişiliği ve öğretisi üzerine bilgi veren mektubun ortaçağda yazılmış olduğu ortaya çıkana kadar, Hıristiyan çevrelerde hayli heyecan yarattığını söylüyor **Guignebert** (1).

Dönemin Yahudi kaynakları daha cömert değildir doğrusu, İsa'yı gerçek kılmak için. Çağının en önemli, birikimi ve nesnelliğiyle ün kazanmış tarihçisi **İskenderiyeli Philon** (öl. MS 54) tek sözcükle dahi bahsetmez İsa'dan. İskenderiye'nin, İsa'nın yaşamış olduğu söylenen Galile bölgesine uzaklığı nedeniyle **Philon**'un olup bitenden habersiz olabileceği ileri sürülebilirse de, Galile'de, yine aynı dönemlerde yaşamış bir başka Yahudi tarihçi **Juste de Tibériade**'da da bulamayız İsa'nın izini...

Yine **Guignebert**'e göre, bir kez daha, ama bu kez daha ustaca yapılmış bir sahtecilikle karşılaşırız, büyük Yahudi vakanüvis **Yusuf**'u (öl. 1. yüzyıl sonu) okurken, şöyle der yıllığında **Yusuf**: "Bilge bir adam yaşadı İsa adında. Olağanüstü işler yapıyor, Yahudiler'i ve Yunanlılar'ı eğitiyor, onlara müjdeli bir haber duyuruyordu. Adı geçen kişi Mesih'ti. (...) **Pilatüs** onu çarmıha gerdirtti. Ancak bu onu sevenleri engellemedi; çünkü o üçüncü günü ölümden dirildi ve sevenlerine göründü..." **Guignebert** haklı olarak soruyor: "Bir Yahudi'nin bunları yazdığına inanabilir miyiz, tabii bunları yazdıktan hemen sonra vaftiz olmaya koşmadıysa?!" 3. yüzyılın ortalarında, vakanüvis **Yusuf**'un stilini ustalıkla taklit eden birisince yapılan bu sahteciliğin, ancak 18. yüzyılın başlarında İsviçreli bir dilbilimci tarafından ortaya çıkarılabildiğini ekliyor yazarımız.

Geriye kalıyor Hıristiyan kaynaklar ve tabii ki en başta İncil. MS 45-100 yılları arasında yazıldıkları kabul edilen İncil metinlerinin "hiçbirinin" yazarı kesin olarak bilinmemekte, buna karşın, gerek Yunanca redaksiyonları yapılırken, gerekse daha sonra 4. yüzyıla kadar, "ihtiyaca göre" üzerlerinde değişikliğe gidildiği kesin olarak bilinmektedir. Bir başka deyişle, bugün elimizde bulunan İncil metinlerinin özgünlüğünden söz etme olanağı yoktur. **E. Renan**'ın nitelediği gibi, İncil metinlerini "efsane karakterli biyografiler" olarak görmek, bir tarihçinin metinlerdeki yaşam öyküsüne doğr atabileceği belki de en iyimser adın olurdu...

İsa'nın çağdaşı Yahudi, Romalı v diğer Pagan kaynakların suskunluğun İncil metinlerinin iç tutarsızlıklarının değiştirilmişliklerinin ve akla aykırılık larının eklenmesiyle, aslında böyle biri sinin hiç yaşamamış olduğu fikri, kend ne yandaş bulmaya başladı.

Bir görüş, İsa'nın bir kişinin değ Roma kaynaklı politik bir hareketin ac olduğu yolundadır. Buna göre, Rom İmparatorluğu'nun sosyal ve ekonomi işleyişi, oldukça yoksul ama aktif bi proletarya yarattı. Yahudilik'teki Mesi inancı, kurtuluşu arayan yoksullara çeki ci geldi. Hareket içindeki bazı Yahudile rin Yahudiliğin dar karakterini reddet meleriyle de Mesih evrensel bir niteliğ büründü.

Gerçekten de Yahudiliğin "sapkın' bir mezhebi olarak ortaya çıkan Mesihciliğin kısa sürede, özellikle Roma İmparatorluğu'nun acımasız sömürü çarkları altında ezilen köleler ve yoksullar arasında hızla yayılarak ayrı bir dine dönüşmesi, bu hareketin ekonomik, sosyal ve politik boyutlarının varlığını ortaya koymaktadır. İncil metinlerinde İsa'ya atfedilen kimi eşitlikçi yaklaşımlar ve zenginlik karşıtı tutumlar, bu görüşe dayanarak da yapılabilir. Özellikle ilk Hıristiyan toplulukların komünler halinde yaşamaları ve hef şeylerini paylaşmaları da, Mesihciliğin komünizan renkler arayanları sevindirecek niteliktedir. Yine de bu yaklaşım, politik bir hareketin nasıl olup da tüm kurum ve ilahiyat sistemleriyle ayrı bir dine dönüştüğünü ve neden "kişileştirmeye" uğradığını açıklamaktan uzak kalmaktadır.

İSA MESİH İNANCINDA GILGAMIŞ EFSANESİNDEN İZLER

Danimarkalı araştırmacı **Jensen** bizi eski bir dosta, Gılgamış'a götürür. İsa'dan üç-dört bin yıl öncesine uzanan tarihiyle olasılıkla ilk örneklerinden biri olan bu Sümer efsanesi, **Jensen**'e göre bir grup Yahudi tarafından İsa Mesih olarak kişileştirilmiştir. Daha MÖ 2000'li yıllarda, başta Akad-Sami, Hitit ve Hurri dillerine çevrilmiş, Yunan mitolojisine ve özellikle Homeros'a kaynaklık etmiş Gılgamış, Yahudilerce de iyi bilinmekteydi. "Eski" Ahit'te ve Kur'an'da yer alan "Nuh Tufanının" bu destandan alınmış olduğu araştırmacıların genel görüşüdür. Bilindiği gibi destan, Gılgamış'ın ölümsüzlüğün ve bilginin peşinden koşmasını anlatır. İnsanlığın ortak duygularını temsil eden Gılgamış, bir anlamda insanın kurtuluş arayışını simgeler.

Mitolojideki pek çok tanrı ve yarıtanrı gibi, Gılgamış da güneş mitinin bir temsilcisidir. **Jensen**, İncil metinlerindeki İsa'nın da, Sümer astrolojisinde on iki burçla -havariyle- çevrili Zodyak'ın canlandırılması olduğunu ileri sürer. Mesihi öncüleyen Vaftizci Yahya da, destanda Enkidu ile benzeşir. İncil'e göre Yahya da tıpkı Enkidu gibi yabani hayvanlar arasında büyümüş, ot ve çeşitli bitkiler yiyerek beslenmiş ve deve tüyünden yapılmış kaba bir giysiye bürünmüştür. Yine İncil metinlerine göre Yahya, İsa'dan altı ay önce doğmuştur ki, bu da yılın yarısını temsil eder. Bu zamanda güneş kova burcu alanına girdiğinden, vaftiz olmuş kabul edilirdi... (2)

Efsanenin İsa Mesih'in yaşam öyküsünün oluşturulmasında bir hayli etkili olduğu düşünülebilirse de, İsa'yı Tanrı/Tanrı Oğlu yapan en önemli unsurları içermediği açıktır: Gılgamış, kavmi veya bütün insanlık için yargılanıp acı çekmiş, öldürülmemiş ve ölümden dirilmemiştir.

İsa'nın bir Yahudi olduğu anımsandığında, Mesih kavramının bu dine nasıl ve ne zaman girdiğinin tartışılmasının, konumuz açısından aydınlatıcı olabileceğini umabiliriz: Kudüs'ün Babilliler tarafından, MÖ 587'de ele geçirilmesi ve en önemli ailelerin elli yıl boyunca Babil'de sürgünde kalmaları, Yahudi tarihini ve inancını köklü biçimde etkilemiştir. **A. Drews**'in sözleriyle: "Hiçbir yerde kurtuluşa ve selamete susamışlık, Yahudiler arasında olduğunca yakıcı değildi. 'Dünyanın sonunun pek yakın olduğu' beklentisi alabildiğince yaygındı." (3). MÖ 538'de Babil devletini yıkan Persler, Yahudiler'in ülkelerine

Filippino Lippi'nin bir tablosu.

Andrae Mantegna'nın bir tablosu. İsa, Va tarafından vaftiz edilirken.

dönmelerine izin vermiş olsalar da onları iki yüzyıl boyunca egemenlikleri altında tutmayı sürdürmüşlerdir. Tüm bu zaman içinde Yahudiler yeni kavramlarla tanıştılar; kendi düşünce ve inanç sistemlerinde değişiklikler yaşadılar. Öncelikle kavimsel tanrıları Yahve'nin (Yehova) etki ve yetki alanı genişledi: Sürgün dönemine kadar "fırtına ve ateş tanrısı" olan Yahve (**Freud**, Yahve'nin Musa'dan önce volkan tanrısı olduğunu ileri sürer), bu dönemde Persler'in tanrısı Ahuramazda'nın etkisiyle, "hayatın kaynağı, yaşayan, isteklerini göksel varlıklar aracılığıyla göklerde oturduğu ışıklı tahtından duyuran, kudretli" bir Tanrı'ya dönüştü. Musa'dan sonra benisedikleri "tek" Tanrı, yine aynı etkiyle yerini ikinci bir inanca bıraktı: Persler'in Kötülük Tanrısı Ahriman, Yahudilikte "şeytan"a dönüştü.

ftizci Yahya

Pers inancı, bu iki Tanrı'nın dışında bir başka göksel varlığa da yer veriyordu: Mithra. Işığın, gerçeğin ve doğruluğun ruhu. Ahuramazda'nın isteklerini insanlara duyuran, kurtarıcı... Mithra, ateş ve güneş mitlerinin kişileştirilmesiydi. Pek çok kez Tanrı Ahuramazda ile özdeşleştiriliyor, "Kutsal Oğul" olarak anılıyordu. Ahuramazda'nın kendisinden yaratığı bu "oğul", bir anlamda O'nun kendisi, insanlaşmış haliydi. Tanrı'nın gelecekteki krallığının hazırlayıcısıydı. "Zaman dolduğunda", Tanrı Ahuramazda, Zerdüşt Dini'nin kurucusu Bakire Saoshyant'ın oğlu Zerdüşt'ün (Zarathustra) iyi tohumlarını uyandıracaktı. Böylece, ölülerin diriltileceği ve son bir yargılamanın yapılacağı inanışı da yine bu dönemde Zerdüştlük'ten Yahudilik'e geçiyordu...

YAHUDİLİĞİN NAZAREN MEZHEBİ İSA'DA MI VÜCUT BULDU?

Pek çok araştırmacının benimsediği bir başka teze göreyse, Nazaretli İsa Mesih, İsa'dan yaklaşık yüzyıl kadar önce var olan ve Nazaren olarak anılan Yahudi bir mezhebin kişileştirilmiş halinden başka bir şey değildir. Bu mezhep, Babil, Pers, Yahudi, Mısır ve Yunan inanışlarından çeşitli unsurları birleştirip bir öğretiye dönüştürmüştür. Bu kişileştirmede, Yahudilerin kutsal kitaplarından birine adını veren Josue (Yeşu) önemli bir rol oynar. "Kurtarıcı Yahve" anlamına da gelen Josue, Yahudi mitolojisinde İbranileri acılardan ve esaretten kurtarıp, onların vaat edilmiş topraklara ulaşmalarını sağlamıştır. Yahudi takvimine göre, peygamberliğine nisan ayının onunda, sonradan İsa'nın ölümden dirileceği tarihte başlamıştır. Josue'nın araştırmacıların üzerinde birleştikleri bir diğer özelliği de, tarihsel bir kişilik olmadığı, yani gerçekten yaşamadığıdır. Josue, İsrail halkının yitik kabilelerinden Efraim'in eski güneş tanrısının adıdır. İşte bu Josue, Nazaren mezhebi tarafından Persler'in kurtarıcı güneş tanrısı Mithra ile özdeşleştirilmiştir.

İlk dönem Hıristiyanları arasında İsa-Josue özdeşliğini doğrulayan bir metin, yukarıdaki tezi güçlendirir niteliktedir: MS 130 yılında kilise Babalarınca yazıldığı sanılan *Barnaba'nın Mektubu*'nda Josue, İsa'nın etten kemikten öncülü olarak tanımlanıyor. Aslında, Josue, Jesus (İsa), Jasios (yunan mitolojisinde "kurtarıcı hekim" Asklepios'un diğer adı. İsa'nın da hastaları, sakatları iyileştirip, ölüler dirilterek mucizeler gösterdiğini anımsayalım!) gibi adların başlangıç sesleri olan 'jes', antik çağlarda tanrısal bir varlığı işaret ediyordu. Aynı şekilde, "Jesnu"nun (Vişnu) dokuzuncu yaradılışındaki adı da Jes Krişna'dır. Jes'in güneşin adlarından biri olduğu ve eski Slavlar'ın bu adı taşıyan bir güneş tanrısına tapındıkları biliniyor (**Drews**, 1926).

İsa Mesih'in gerçekte hiç yaşamadığı, bunun Hıristiyanlık öncesi bir Yahudi mezhebi olan Nazarenler'in "kompoze tanrısı" olduğu yolundaki teze yöneltilebilecek belki de tek eleştiri, böyle bir mezhebin varlığını ve neye inandıklarını kesin olarak kanıtlamanın olanaksız olduğudur.

İncil metinlerinde anlatılan İsa'nın yaşam öyküsünün en önemli bölümlerinin, çeşitli mitolojilerle ve Yahudiler'in kutsal metinleriyle ('Eski' Ahit) benzerliklerini tartışmak, konumuzu somutlaştırmamıza olanak sağlayacaktır.

Enlem 35.2°, Boylam 32.4° adlı çalışmada da belirttiğim gibi (4), İsa'nın Mesihliği savına karşı Yahudiler tarafından yapılan eleştirilerden biri, Mesih'in Davud'un soyundan geleceği ve onun köyü olan 'Beytlehem'de doğacağıydı; çünkü kutsal yazılardan Mika'da böyle deniyordu. Luka'nın İncili'nde İsa, Meryem'in kocası Yusuf'un soyuyla Davud'a ve onun köyü Beytlehem'e bağlanmaya çalışılıyor (Luka'ya yöneltilebilecek başka itirazların yanısıra). Bu tarz bir ilişkilendirmenin çocukça olduğu açıktır. Öyle ya, eğer İsa, Yusuf'un Meryem'den olma çocuğu değil de, İncil'de belirtildiği üzere Tanrı'nın Oğlu'ysa, Yusuf'un Beytlehemli olması ve Davud'un soyundan gelmesi -ki bu da yalnızca bir iddia- niçin İsa lehine bir kanıt olsun? Eğer annesi Meryem Beytlehemli olsaydı, bu belki bir uygunluk olarak benimsenebilirdi!

"KUTSAL BAKİRE" İNANCI NEREDEN KAYNAKLANIYOR?

İsa'nın bakire Meryem'den doğduğu inancı ise, öncellikle bir çeviri yanlışından kaynaklanmaktadır: 'Eski' Ahit'i oluşturan Yahudi kutsal metinlerinden İşaya'da (7:14) geçen İbranice "almah" sözcüğü, "genç kız" anlamına gelirken, Yunanca'ya "bakire" olarak çevrilmiştir (5). Bu yanlışlığın (!) masumca olduğunu düşünmemek için bazı nedenler de yok değil tabii... Yahudi dünyasında tutunamayan, eziyet gören, öldürülen İsa taraftarları, buna karşın, baştaki eşitlikçi yaklaşımlarıyla Roma İmparatorluğu'nun baskısı altındaki yoksul kitlelerce hayli ilgiyle karşılanmışlardı. Yine de kimi engeller söz konusuydu. Başta Yunanlılar olmak üzere, Akdeniz civarında yerleşik halklar açısından, Yahudileri esaretten kurtararak onları yeniden diğer halklara üstün kılacak, anası babası sıradan, ölümlü bir kurtarıcı kralın herhangi bir cazibesi yoktu. Bu nedenle **Aziz Pavlus**'tan (**St. Paul**) itibaren öğretide bazı "uyarlamalar" yapılmaya başlandı. Yahudilerin geleneksel Mesih'i değişmeye başlamış, yalnızca Yahudileri değil, tüm insanlığı kurtaracak bir iyilikçiliği karakter edinmişti. Böyle birinin özelliksiz bir kadından ve bir marangozdan (Yusuf) doğması olası değildi. Baba mutlaka bir tanrı olmalıydı; anne de kutsal bir bakire! Tıpkı Antik Yunan'da **Pisagor**'un, **Platon**'un annelerinin bakireliğine inanıldığı gibi... Ya da **Cengiz Han**'ın ve Buda'nın..

Yahudilerin Mesih'i böyle dönüştü Ebed İahve'den (Tanrı'nın işçisi), Pais İahve'ye (Yunanca hem işçi, hem oğul anlamına gelebiliyordu bu sözcük; tabii Tanrı'nın Oğlu anlamıyla kullanıldı) dönemin "çok tanrılı" dünyasında tutunabilmek için... (**Guignebert**, 1969).

Matta'nın İncili'nde yer verilen ve İsa ailesinin Mısır'a kaçmalarına neden olan "iki yaşından küçük çocukların katli" öyküsünün mitolojik karakteri, kanıta bile gerek duyurmayacak denli açık. Yine de bunların en ünlülerinden birkaç örnek: Yahudiliğin bir anlamda yaratıcısı Musa (aslında onun da gerçek yaşamış bir olduğu hayli tartışmalı!); yalnızca bu öyküyle değil, adlarına varıncaya dek pek çok yönüyle benzeşen, "adeta aynı kişi" diyebileceğimiz Krişna (Kristna) -İsa'nın Yunanca'da adı: Kristos-; Akad Kralı Sargon (MÖ 2800)...

Luka'nın İncili'ne göre, İsa 12 yaşındayken annesi ve annesinin kocası Yusuf'la birlikte Kudüs'teki tapınağı ziyaret eder ve orada, ailesinden ayrı kalarak, bir süre din bilginleriyle tartışır, onlara ders verir. İncil yazarının bu rakamda karar kılması tesadüfi değildir. Dönemin Yahudi gelenekleri, 12'yi çocukluktan çıkma yaşı olarak kabul ediyordu (günümüzde, 13). İncil'de İsa için bu yaşın seçilmesinin elbette başka temelleri de vardır: Mesih'in kendi soyundan geleceğine inanılan Kurtarıcı Kral Davud'un oğlu Süleyman'da 12 yaşında kral ve peygamber olmuştu. Yine bir diğer büyük Yahudi Peygamber Daniel'de 12 yaşında "aydınlanmıştı".

İncil metinlerinde İsa'nın 30 yaşında vaaz vermeye başladığı yazılıdır; yani bu yaşta peygamberlik/Mesihlik kariyerine başlamıştır. Pers mitolojisinde adı geçen Zerdüşt de (Zarahustra) 30 yaşındayken Vohu mano (düşünce ve ruh tanrısı) tarafından görevlendirilir. Tıpkı İsa gibi, kötülük tanrısı (şeytan) tarafından baştan çıkartılmaya çalışılır. Buda da aynı şeyleri yaşar.

Tutucu bir Yahudi mezhebinden olan Ferisiler'le tartışan İncil'in İsa'sı onları, "Tanrı'nın gönderdiği kişiye iman etmek yerine Kutsal Yazılar'ı araştırmakla, sonsuz yaşamı bunlarda aramakla" suçlar ama, İncil yazarları da İsa'nın yaptığı veya başına gelen pek çok şeyi, "Bu, Kutsal Yazılar'da söylenenlerin yerine gelmesi içindi" diye açıklarlar. Gerçekten de sanki birileri, örneğin İncil metinlerinin Yunanca redaktörleri, bir masanın başına oturup Yahudilerin Kutsal Yazılar'ını tek tek elden geçirmiş ve elbise diker gibi usta işi bir yaşam öyküsü çıkarmıştır. Bu çaba zaman zaman gülünç bir abartıya bile dönüşmüştür: İsa, İncil yazarlarınca bir sıpanın sırtında Kudüs'e sokulur, çünkü Kutsal Yazılar'dan Zekerya'da (9:9) böyle bir metin vardır.

İsa'nın havarileriyle yediği son yemek sahnesi de, pek çok etkilenmeyi birden barındırır: Vaftizci Yahya'nın da müritlerinden biri olduğu iddia edilen Yahudi Esseni Mezhebi'nin bu türden yemekler düzenlediği biliniyor (İsa'nın da bir Esseni olduğunu düşünen araştırmacıların sayısı hayli kalabalık!). Pers Tanrı Mithra, Frigya'dan Attis, Suriye mitolojisinden Baals, Mısır'dan pek çok Tanrı, kutsal kardeşlik yemekleri düzenleyenlerden bazıları...

Raffaello'nun bir tablosu.

İHANET, YARGILANMA, ÖLÜM VE YENİDEN DİRİLİŞ

Bilindiği gibi İncil'in İsa'sı, havarilerinden biri olan Yahuda'nın (Judas) ihaneti nedeniyle düşmanlarının eline geçer. Matta'nın İncili'nde ihanetin nedeni olarak, Yahuda'nın para hırsı gösterilir (26:14). İddiaya göre, Yahuda bu iş için başkâhinlerle 30 gümüş karşılığında anlaşmıştır. Bu, önemli bir miktar mıdır? Hayır. Üstelik Yuhanna'nın İncili'nden, İsa ve topluluğunun para kasasının Yahuda'ya emanet edilmiş olduğunu öğreniyoruz; yani güvenilir biri... Kuşkusuz kasada 30 gümüşten çok daha fazla miktarda para

☞

bulunuyordu. İsa'yı 30 gümüş için eleverdiği söylenen Yahuda, kasadaki parayı da almış mıdır? Hayır. Peki nasıl açıklamalı olup biteni? Tabii ki İsa'nın gerçekten yaşamışlığına ve Yahudilerce beklenen Mesih olduğuna ilişkin Kutsal Yazılar'dan yeni bir kanıt daha gösterebilmek çabasıyla: 'Eski' Ahit metinlerinden Zekerya'da karşılaşıyoruz 30 gümüşle (11:12). Anlaşılan, "Kutsal Yazılar'da söylenenler olsun diye" Yahuda kurban seçilmişti...

"Yaklaşık iki bin yıl önce Tanrı, kendinden yarattığı Oğul'un görüntüsüyle yeryüzüne gerçekten indi; insanların günahlarını satın almak, üstlenmek için çarmıha gerildi ve sonra üçüncü gün ölümden dirildi..."

İyi bir Hıristiyan olmanın yolu bunlara inanmaktan geçer. Acaba başka Tanrılar da var mıydı böyle yapan? Nereden gelir, "günahlar için kurban verme", özel olarak da "bunun için Tanrı'nın kendini kurban etmesi" kültürü?

Freud, *Hz. Musa ve Tek Tanrıcılık* adlı kitabında (6) uzun uzun durur sünnet geleneği üzerinde ve bunun çok eski tarihlerden beri Mısır'da uygulandığını anlatır. Antropologlar da aynı görüştedir. **Freud**'un ilkliği, aslında Mısırlı olan -Yahudi olmayan!- Musa'nın, Yahudiler'in başına geçerek, onlardan en az Mısırlılar kadar soylu bir halk oluşturma çabasının bir sonucu olarak sünneti Yahudilere benimsettiğini ileri sürmesindedir; çünkü Mısırlılar, sünneti diğer uluslara üstünlüklerinin bir simgesi olarak görüyorlardı.

Sünnetin bu işlevi, zamanla bir başka gelenekle birleşti: Günahlar için kurban verilmesi. Antik çağlarda ve halen günümüzde bazı yörelerde kötülüklerden korunmak, arınmak, ya da bir dileğin gerçekleşmesini sağlamak amacıyla Tanrılara kurban verilirdi. Kurban, genellikle bir insandı. Bu gelenek, Sami toplumlarda da (Nuh'un oğlu Sam'dan türediklerine inanılan kavimler: Araplar, Yahudiler...) yaygındı. Kurbanlar özellikle ilk çocuklar arasından seçilirdi (İncil metinlerinde İsa'nın "ilk çocuk" olduğu vurgulanıyor). Geleneğin bizde bilinen en yaygın örneği, İbrahim'in, "ilk çocuğunu" Tanrı Yehova'ya adamasıdır. Müslümanlar'ın, bir kısmını Tevrat ve Zebur diye adlandırdıkları Yahudilerin kutsal metinlerinde pek çok örnek bulunur insanların kurban edilişine...

Ölen ve ölümden dirilen çok sayıda mitolojik tanrı-insan vardır: Mısır'dan Osiris, Pers Mithra, Frigya'dan Attis, Fenikeli Esmun, Suriye'den Adonis... (**Freud**, bahsi geçen kitabında Yahudi amentüsüne göndermede bulunarak, ilginç bir benzerliğe dikkatimizi çeker: "Dinle İsrail, Tanrımız Adonai tek ve biricik Tanrı'dır". Suriyeli Tanrı Adonais, Mısırlı Güneş tanrısı Aton ve İsrail Tanrısı'nın amentüdeki adı Adonai arasındaki benzerlik gerçekten çarpıcı değil mi?)

Babilli Tanrı Bel, Marduk ve Tammuz da ölen ve dirilen Tanrılara Anadolu'dan örneklerdir. Yukarıda bahsi geçen Tanrı Adonis'in efsanesi de aslında Sümer kaynaklıdır. Yunanca Adonis ve İbranice Tammuz (Türkçe'de Temmuz) aynı anlama gelmektedirler: Efendi (7).

Drews, bütün bu ölüp dirilmelerin "güneşin kişileştirilmesi"nden ibaret olduğunu düşünür: "Sonbahar ekinoksunda (gece ve gündüzün eşit olduğu yılın iki zamanından biri, 23 Eylül), güneş ışınları, gökyüzü ekvator çizgisini haç oluşturacak şekilde keser. Bugünden itibaren yılın kış bölümü başlar (ölüm). Bahar ekinoksunda ise (21 Mart) yeryüzü ölümü yener ve yaşam göksel haçın üstünde yeniden yükselir." (Günümüzden beş-altı bin yıl önce bu hesapların yapılabilir olması şaşırtıcı mı? Edebiyatta gelişmişliklerinin yanısıra, ilk yazıyı, günümüzdekilere yakın haliyle ilk yasaları, ilk takvimi Sümerler'in bulduğu unutulmamalı. İsa'dan yaklaşık 3000 yıl önce, bir ayı 30 gün, bir yılı 360 gün ve 12-13 ay, bir saati 60 dakika olarak hesaplamışlardı. Yüzey ve hacim ölçümleri yapmasını bildikleri gibi, daire çevresini 360 eşit parçaya ilk olarak onlar bölmüşlerdi. **Marx** yaşadığı dönemde Sümerler'den haberli olsaydı, antik Yunan'ı "insanlığın altın çocukluğu" saymaya devam eder miydi acaba?).

Haç, böyle böyle dönüştü yaşamın ve ölümün sembolü olmaya... İsrailliler bu töreyi çok iyi biliyorlardı: Yahudilerin kutsal kitaplarından Hezekiel'de (8:14), Kudüs'ün doğu kapısında Tammuz için ağlayan kadınlardan bahsedilir. **Azra Erhat**, sözlüğünde (7) Tammuz'a -Adonis- özellikle kadınların taptığı ve onun için ağladıklarını belirtiyor (Efsaneye göre Tammuz, kıskanç tanrıların üzerine saldıkları bir domuz tarafından kasıklarından yaralanarak ölmüş; ancak baharla birlikte çiçek olarak yeryüzüne dönmüştür. Romalı Vali de İsa'yı öldürtmek istemez; çünkü Yahudilerin "kıskançlıklarından ötürü" İsa'nın ölümünü istediklerini düşünür!).

İncil metinlerinde Yahudilerin bir geleneğinden bahsedilir. Buna göre her yıl Fısıh bayramı sırasında bir suçlu serbest bırakılırdı. İsa'nın -haça- çarmıha gerildiği gün Fısıh arifesi olduğundan, bir suçlu salıverilecektir. Vali **Pilatüs** İsa'nın suçsuzluğuna inandığı için, onu salıvermek ister; ancak Yahudiler buna razı olmazlar ve İsa'nın yerine Barabbas adlı pek çok kişinin katili olan tehlikeli birinin salıverilmesinde ısrar ederler. Sonuçta dilekleri gerçekleşir. **Guignebert** haklı olarak itiraz ediyor bu bölüme; çünkü gerçekten Yahudilerin böyle bir geleneği yoktur! **Guignebert**, bu "buluşu" İncil yazarlarının Yahudileri iyice suçlu göstermek istemeleriyle açıklar: "Şu Yahudiler var ya, onlar İsa'yı değil ancak Barabbas gibilerini aralarına alırlar!" Böylece Barabbas-Yahudi özdeşliği sağlanmış olur. Yahudi toplumunun bir bütün olarak böyle bir geleneği yoktur ama, Babil sürgünü sürecinde, sürgündeki Yahudilerin 'tanık' oldukları bir gelenek vardır: Babillilerin yeni yıl kutlamaları sırasında (Yeni yıl Mart ayı sonuydu ve bahar bayramı olarak kutlanıyordu; yani Yahudi Fısıh bayramının ve İsa'nın çarmıha gerilmesinin hemen öncesi...). Güneş Tanrısı Marduk'un onuruna bir suçlu serbest bırakılırken, onun yerine Tanrı Marduk'u canlandıran kişi ölüyordu.

Yine bahar bayramıyla ilgili, Babilliler'de, Persler'de, Fenikeliler'de ve daha pek çok eski Batı Asya toplumunda yaygın bir gelenek söz konusuydu. **Frazer**, "The Golden Bough"da (akt. **Drews**) şöyle anlatır bu geleneği: Geçici olarak salıverilen bir suçluya kral giysileri giydirilir, her isteği yerine getirilir; ancak beşinci günün sonunda, elbiseleri parçalanarak, alay edilerek, aşağılanarak öldürülürdü. Şimdi de İsa Mesih'in nasıl öldürüldüğünü anımsayalım: Kudüs'e bir sıpanın sırtında, gülünç bir biçimde girer, halk onu "Bize kerem eyle, ey Yahudilerin kralı" diye karşılar; sonra yakalanır, yargılanır ve askerlerin eline verilir: "Askerler onu soyup üzerine kırmızı bir kaftan giydirdiler. Ve dikenlerden bir taç örüp başına koydular ve sağ eline de bir kamış verdiler, önüne diz çöküp: "Selam, ey Yahudiler'in Kralı" diye kendisiyle eğlendiler. Üzerine tükürdüler, kamışı alıp başına vurdular (....) ve onu haça germeğe götürdüler." (Matta İncili, 27:28-31) İsa'nın Kudüs'e girişiyle çarmıha gerilişi arasında geçen süre de, beş gündür!...

İSA MESİH İNANCININ OLUŞUMUNUN KISA ÖYKÜSÜ

İsa'nın tarihsel varlığına yönelik itirazların kapsamı, böyle bir yazıda tamamlanamayacak denli geniş. Bu nedenle, olup bitenleri şöyle bir toparlayarak yetinmeyi deneyebiliriz: Yahudi Tanrısı Yahve, İsa'dan yaklaşık 1350 yıl önce yaşadığı sanılan Musa ile önemli bir değişikliğe uğrayarak, volkan ya da ateş-fırtına tanrısı olarak yeryüzündeki birçok tanrıdan biriyken, Mısırlı firavun İkhataton'un benimsediği ve halkına da zorla benimsetmeyi denediği Güneş Tanrısı Aton'un etkisiyle, tek Tanrı'ya dönüşmüştür. Ölümden sonra yaşamın varlığa da yine bu dönemde benimsenmiştir. İsa'dan 1000 yıl kadar önce, Peygamber/Kral Davud, İbrani topluluklarının ilk büyük birleşik devletinin kuruluşuna öncülük ederek, tıpkı Mısır firavunları gibi, İbraniler için yarıtanrı niteliği kazanmıştır. Ancak, oğlu Süleyman'ın ölümünden sonra İbrani devleti ikiye parçalanmış; kuzeyde kurulan ve başkenti Samarla olan İsrail devletiyle, güneyde kurulan ve başkenti Kudüs olan Yahudi devleti kendi aralarındaki savaşlar nedeniyle zayıf düşmüşlerdir. MÖ 721'de Asurlular İsrail devletini ele geçirip, toplamı on olduğu sanılan İsrail devletiyle kavimlerini yurtlarından sürmüşlerdir. Bu döneme kadar kutsal metinlerini yazıya geçirmemiş olan bu kavimler, sürüldükleri yerlerde öğretilerini koruyamamışlar ve asimile olmuşlardır. Yahudi devletini de benzer bir son beklemektedir. MÖ 587'de, İkinci Babil devleti Kudüs'ü ele geçirmiş, önemli aileler Babil'e sürülmüştür. Yine de, kendileriyle karşılaştırılmayacak kadar gelişmiş bir kültüre sahip Babillilerden ve Sümer kültür mirasından etkilenmekten kurtulamamışlardır. Elli yıllık sürgünden, Persler sayesinde kurtulan Yahudiler Kudüs'e dönebilmişlerse de, bu kez 200 yıl boyunca Perslerin siyasi ve kültürel egemenliği altında yaşamışlardır. Pers İmparatorluğu'nun Büyük İskender tarafından MÖ 331'de yıkılması, Yahudiler için yalnızca efendi değiştirmek anlamına gelecek ve Hellen kültürünün etkisi altına girilecekti. MÖ 63 yılında, bu kez de Roma İmparatorluğu bölgeyi ele geçirir...

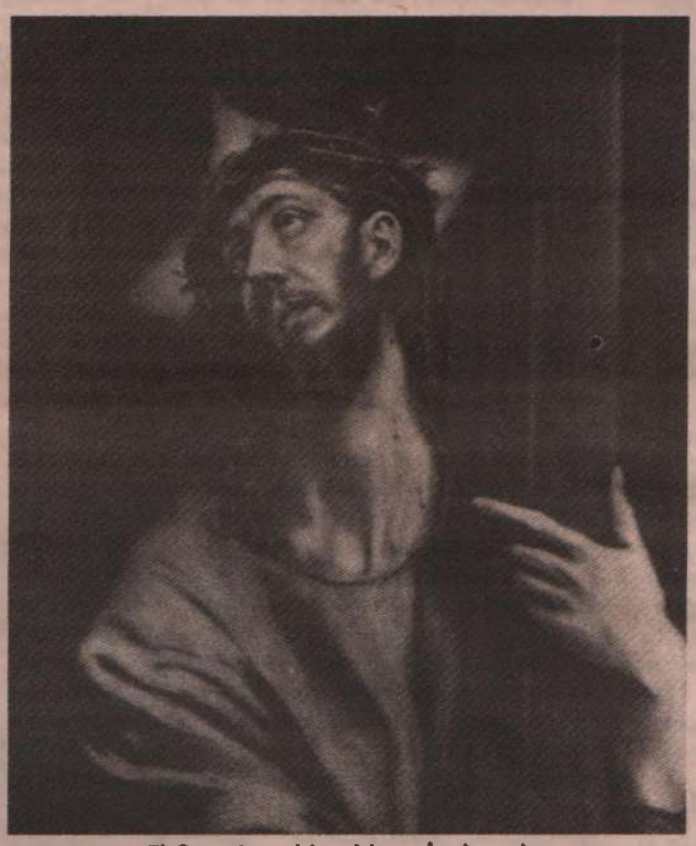

El Greco'nun bir tablosu: İsa haçıyla.

Mesih, Babil sürgününde Yahudiler için, Tanrı'nın seçilmiş bu çilekeş halkını "yeni Mısır'dan" çıkartıp vaat edilmiş topraklar götürecek 'ikinci Musa' demekti. İkinci Musa değil ama Pers Kralı Keyhüsrev sayesinde vaat edilmiş topraklara dönebilen Yahudiler, bu kez "ikinci bir Davud" beklemeye başlarlar... Mesih yeni bir anlam kazanmış, Yahudileri "kafirlerin" elinden kurtarıp, yeniden bir büyük devletin sahibi yapacak kurtarıcı krala dönüşmüştür. Tam bu ortamda doğan "İsa taraftarlığı" uygun koşullara karşın yine de Yahudiler için inandırıcı olamamıştı. Ama beklenen karşılık, diğer uluslardan gelir. İsa öğretisinin başlardaki "eşitlikçi" karakteri, Roma İmparatorluğu'nun köleci sisteminden ezilen yoksulları kendisine çeker. Üstelik onların umurunda da değildir, İsa'nın Davud'un soyundan ve Beytlehem köyünden gelip gelmediği... Yine de, Yahudiler için üretilmiş bu öğretide bazı değişikliklere gitmek kaçınılmaz olmuştur: Sünnet zorunluluğu kaldırılır, Mesih yalnızca Yahudileri değil, "herkesi" kurtaracak yarıtanrıya dönüşerek göklerdeki en büyük Tanrı'nın "oğlu" olur, bir bakıreden doğar...

Ve Mesihçilik önce yoksul kitleler, 4. yüzyıl sonrasında da eşitlikçi karakterini büyük ölçüde yitirerek, tüm toplumsal sınıflar arasında hızla yayılmaya başladı.

Kitabının başında **Guignebert** soruyor: "İsa'nın yaşamamış olduğunu kabul etsek bile, yine de tüm bu yaşam öyküsünü ve Hıristiyanlık'ın doğuşunu açıklama zorunluluğundan kurtulabilir miyiz?"

Şöyle de sorulabilirdi: "İsa'nın gerçekten yaşamış olduğunu kabul etsek bile, bu yaşam öyküsüyle yukarıda anlatılan mitolojiler arasındaki benzerlikleri açıklama zorunluluğundan kurtulabilir miyiz?"

DİPNOTLAR

1) Guignebert C., Jésus, Ed. Albin Michel, Paris, 1969.
2) Jensen, Das Gilgamesch Epos in der Weltliteratur, Strasbourg, 1906 (akt. Guignebert).
3) Drews A., Le Mythe de Jésus. Payot, Paris, 1926.
4) Alkan İ., Enlem 35.2^0 Boylam 32.4^0, Kıyı Yayınları, İstanbul, 1996.
5) Saintyves P., Les Vierges Mères, Librairie Critique, Paris, 1908.
6) Freud S., Hz. Musa ve Tek Tanrıcılık, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987.
7) Erhat A., Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1978.

İslam dünyasında doğmacılık

İlhan ARSEL

Batı dünyasını bilimsel uygarlığa ulaştıran tılsım "Akılcılık"tır. Bu aşama, aydın sınıfın, bir yandan doğmacılığa, yani insan aklını kalıplaştıran tabulara, ve diğer yandan skolastikciliğe, yani eski Yunan bilim kaynaklarını taklitciliğe karşı üstün gelmesi sayesinde sağlanabilmiştir.

İslam dünyasının aydınları ise böyle bir aşamaya yönelememişlerdir. Yaptıkları şey, bilimsel ve ahlaksal gerçeklerin şeriâtta yattığını söylemek ve aklın başlıca görevinin bunları bellemek (ve bunlara aykırı olan şeyleri reddetmek) olduğunu savunmak olmuştur. İnsan beynini doğmacılığın köleliğinden kurtarıp özgürlüğe sokmak için uğraşan pek çıkmamıştır. Eski Yunan'ın akılcı bilim kaynaklarından yararlananlar bile, çoğu zaman bu kaynaklardaki verileri şeriata uygunmuş gibi tanımlamaya çalışmışlardır. Oysa Batı'da, daha ortaçağ karanlıklarında aynı kaynaklara dayalı olarak ilim yapanlar, kendilerini bu kaynaklara kavuşturan İslam bilginlerinden çok farklı olarak akıl rehberliğine doğrulmuşlardır.

GALEN'İ İSLAMA SIĞDIRABİLME ÇABASI

Örneğin **Roger Bacon**, her ne kadar **İbn Sina** sayesinde Eski Yunan'ın bilimsel zenginliğini tanımışsa da, onun yaptığı gibi din kitaplarını kendisine paravana edinmemiş ve akılcı kaynaklardan aldığı bilgileri din verileriyle bağdaştırmaya yanaşmamıştır; aksine, din kitaplarıyla ilim yapılamayacağını savunmuş, ve bu kitaplarda "gerçek" diye tanıtılan şeyleri, akıl verilerine aykırı bulduğu an kenara atmıştır. Oysa **İbn Sina**, Eski Yunan'ın tıp üstatlarından öğrendiklerini, örneğin **Galen**'in "Hastalıklar ve hastalıkların tedavisi" konusunda söylediklerini, sanki İslamî verilere uygunmuş gibi göstermeye çalışmıştır. Esasen **Galen**'e fazlasıyla değer verir görünmesinin sebebi de onun "doğa" hakkındaki görüşlerini İslamî düşünceye sığdırabilme umudundandır. Çünkü **Galen**, "Doğanın yaratıcı gücüne ve ahengi"ne olan hayranlığını her vesileyle ortaya vuran bir bilgindi. Özellikle *De Usu Partium* adlı kitabında, insan vücudunu meydana getiren organların mükemmeliyetini ve her bir organının gerekliliğini belirtirken evreni yaratan güce karşı duyduğu hayranlığı dile getirirdi. Söylemeye gerek yoktur ki, doğaya karşı böylesine hayranlık beslemesi, akılcı bir bilim adamı olmasındandı. Çünkü o, "doğa"yı yaratan gücü geleneksel dinlerin tanımladığı "Tanrı" niteliğinde değil, fakat tıpkı **Aristoteles** gibi soyut bir güç olarak benimsemişti. Daha başka bir deyimle **Galen**'in hayranlık duyduğu yaratıcı güç ile İslâm'ın Tanrısı, birbirinden çok farklı, ve birbirini ref'eden şeylerdir. Ve işte **İbn Sina** ve onun gibi diğer müslüman düşünürler, bu farkı bilmezlikten gelmişler, ve daha doğrusu **Galen**'in doğayı yücelten bu yönlerini Kur'an'daki "İnsanları ve her şeyi yaratan Tanrı" tanımıyla bağdaşır görmüşlerdir; böylece Eski Yunan'ın bilim anlayışı ile Kur'an arasında köprü kurmak suretiyle Yunanî kaynaktan yararlanma yolunu aramışlardır; tıpkı **Eflatun**'un görüşlerine aynı düşünceyle yanaşabildikleri gibi. Yine aynı şekilde Batı dünyasında **Vesalius**, dinsel yasaklara aldırış etmeyerek insan anatomisini, Eski Yunan'ın akılcı bilim usulleriyle izaha uğraştığı halde, ona bu kaynakları kazandıran İslam bilginleri, dolambaçlı yollarla Kur'an'ın dehlizlerine sığınmayı ve bu yoldan ilim yapıyor görünmeyi marifet saymışlardır.

Daha başka bir deyimle İslam'da aydın bilinen sınıflar Eski Yunan kaynaklarına dayalı olarak iş görürlerken hem bir yandan bu kaynakları şeriâta uygunmuş gibi göstermekten (yani doğmacılıktan) ve hem de diğer yandan bu kaynakları yanılmaz kabul ederek skolastikcilikten kurtulamamışlardır. Gerçeklere şeriat yolu ile gidilemeyeceğini bilenler dahi, bunu ortaya vurmaktan kaçınmışlardır.

Oysa Batılı aydın, Eski Yunan kaynaklarını İslâm bilginleri aracılığıyla keşfetmiş olmakla beraber, onlardan çok farklı bir yol izleyerek hem din kitaplarıyla ilim yapılamayacağını anlayarak doğmacılığı terketmişler ve hem de Eski Yunan üstatlarını eleştirip onların yanılabileceklerini ortaya vurmuşlar ve böylece skolastikciliği yenebilmişlerdir. Bunu yapmakla kendi insanlarına şunu öğretmişlerdir: Gerçeklere ne doğmalarla ne de "yanılmaz" bilinen kaynaklara gözü kapalı bağlanmakla değil fakat aklın özgürlüğü ile gidilebilir.

İslam bilginleriyle Batılı bilginler arasındaki farklılığı ortaya koyan nice örneklerden biri, astronomi alanında kendisini şöyle gösterir:

Bilindiği gibi **Batlamyos** (Ptolemy) ve **Pythagoras** ve **Aristarchus** gibi Eski Yunan bilginleri, astronominin babalarından sayılırlarsa da kainat ve güneş sistemleri konusunda birbirlerinden farklı görüşlere sahipti. Örneğin **Batlamyos**'a göre Dünya, kainatın merkezi olup Güneş, Venüs, Merkür, Mars ve Ay, Dünyanın etrafında döner kabul edildiği halde, **Pythagoras**'a ve onun kuramını benimsemiş olan **Aristarchus**'a göre Güneş, kainatın merkezi ve Dünya ise onun uydusu sayılmıştı. Yine bu bilginler dünyanın, diğer gezegenler üzerinde etki yaratmadığını bildirmişler ve Güneşin büyüklüğü ve gezegenlerin birbirlerine göre uzaklığı konusunda oldukça isabetli hesaplar yapmışlardır. Fakat ortaçağda Batı dünyası, yeryüzünün düz ve kazıklar üzerine çakılı ve kainatın merkezi bulunduğuna dinsel bir inançla bağlı bulunduğu için **Pythagoras** ile **Aristarchus**'un görüşlerine pek itibar etmemiş fakat buna karşılık **Batlamyos**'un görüşlerine yönelmiştir. Her türlü bilimsel gerçeğin ancak "Kutsal" kitapta ve din adamlarının ağzında bulunduğuna inanan çevreler **Batlamyos**'u kendilerine kalkan edinmişlerdir. Ancak her şeye rağmen Batı'da, kainatı **Pythagoras**'ın görüşleri doğrultusunda, yani din verilerine ters düşercesine izaha çalışan bilginler çıkabilmiştir. Örneğin 16. yüzyılda **Copernicus**, Eski Yunan bilginleri arasındaki farklı görüşleri incelemiş ve akılcı yönden **Pythagoras**'ın görüşlerinin daha isabetli olduğunu anlayarak semavî gezegenlerin ve uyduların "seyri" konusunda 1507 yılında yayıma hazır kıldığı yapıtında onun görüşlerini yansıtmıştır. Fakat kilisenin zalimliğinden korktuğu için, yapıtını 36 yıl boyunca yayımlayamamış, ancak 1543 yılında, bazı yakın arkadaşlarının ısrarı üzerine bilim alemine sunabilmiştir. Kitabının baskıdan gelen ilk nüshasını eline aldığında ölüm döşeğinde son nefesini vermiştir. Kilise **Copernicus**'un kitabını İncil'deki "gerçeklere" aykırıdır diye mahkum etmiş ve toplattırmıştır. Bununla beraber **Copernicus**'un görüşleri sadece astronomi ilmini yeni ufuklara ulaştırmakla kalmamış, fakat "bilimsel" gerçeklerin "Kutsal" kitaplarda olmadığı inancının kökleşmesinde iş görmüştür. Ondan yararlanan **Galileo**, 1609 yılında yeni ve çeşitli yıldızların varlığını ortaya koymuş, Dünyanın Güneş etrafında döndüğünü açıklamış ve bu yüzden "engizisyon" mahkemesi tarafından sorguya çekilmiş ve söylediklerinin yanlış ve dinsel "gerçeklere" aykırı olduğunu kabul etmek ve bir daha kitap yayımlamamak şartıyla serbest bırakılmıştır. On altı yıl boyunca bu yasağa uyarak susan **Galileo**, 1632 yılında dünya sistemiyle ilgili kitabını yayımlamış ve bu kitabında **Copernicus**'un kuramını (ki daha önce belirttiğimiz gibi **Pyhtagoras** ile **Aristarchus**'dan esinlendiği bir kuramdır) savunmuştur. Bunun üzerine yeniden kilise tarafından sorguya çekilmiş ve dünyanın dönmediğine dair İncil üzerine ant içmeye zorlanmıştır. Ateşte yakılmaktansa böyle bir zorlanmaya katlanmanın "ehven-i şer" olduğunu düşünerek dünyanın düz ve dönmez olduğunu söylemiştir. Fakat daha sonra **Bruno** adındaki bir İtalyan bilim adamı (aslında Dominican mezhebine üye bir din adamı olmasına rağmen İncil'e aykırı görüşler belirttiği için zındık ilan edilmişti) **Copernicus**'un kuramına sarılmış olarak "dünyanın düz ve kazıklar üzerine çakılı bulunduğuna ve gökyüzünün cennet sınırlarını kapsadığına" dair olan dinsel emirlerin bilimsel gerçeklere aykırı bulunduğunu savunmuş ve kainatın sınırsız olduğunu açıklamıştır. Bu açıklamada bulunurken, kainatı hareket halinde tutan bir "intellect" olduğuna ve Tanrının her şeyde yer aldığına dair **İbn Rüşt**'ün söylediklerinin doğru olduğunu hatırlatmıştır. Bütün bu görüşleri yüzünden kilise tarafından aforoz edilerek ateşte diri diri yakılmıştır. Oysa **İbn Rüşt**, onun cesaretine sahip olarak bilimsel gerçeklerin Kur'an'a aykırılıklarını açıklayamamıştır.

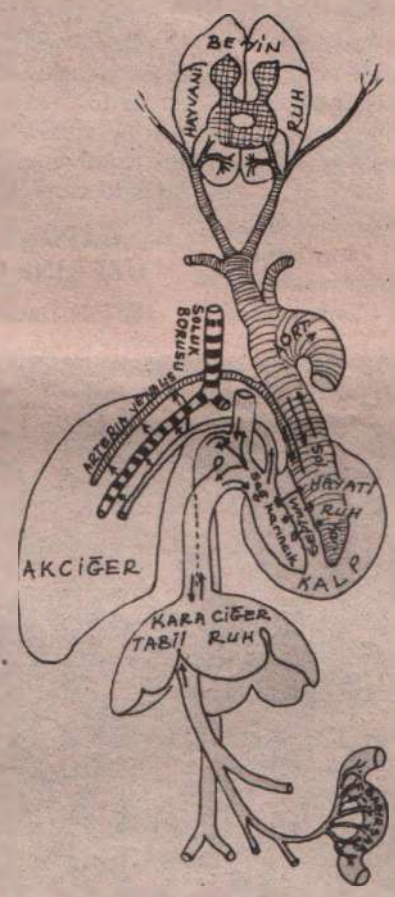

Galen'in ruh görüşünü tasvir eden bir şema.

İslam bilginleri için **Batlamyos** "yanılmaz" bir kaynak işini görmüştür, çünkü **Batlamyos**'un Dünyayı, kâinatın merkezi sayan görüşlerini, İslami verilerle bağdaştırma kolaylığından yararlanmışlardır. İslam dışında "gerçek" olmadığı inanışına yönelemedikleri için **Batlamyos**'un her dediğini körü körüne benimsemişler, bu nedenle onun yanlışlarını aramaya kalkışmamışlardır. Oysa ki Batılı bilginlerden pek çoğu, Eski Yunan'dan gelme bilgilerin "Kutsal" kitaba aykırı düşer nitelikte olanlarını bile savunmaktan geri kalmamışlardır. Kuşkusuz ki astronomi alanında İslam bilginlerinin, Eski Yunan'dan yararlanmak suretiyle birçok başarıları olmuştur: Dünyanın büyüklüğü, yılın uzunluğu, rakkaslı saat, rasathane ve benzeri keşifler, bu konuda verilebilecek örneklerden bazılarıdır. Fakat bu bilginler, Batılı bilim adamlarının yaptıkları gibi: "Bilimsel ve ahlaksal gerçeklere din kitaplarıyla erişilemez, akıl rehberliğiyle erişilir" diyebilecek cesarette, ya da akılcı ve deneyci araştırmalarla eski çağ üstatlarının yanlışlarını ortaya vurabilecek, ve bu üstatları bilim tahtından indirebilecek çapta kimseler olamamışlardır.

İSLAMCILARDA AKILCILIK İÇİN SAVAŞAN AYDIN YOK

Batılı bilgin ve düşünürler, ortaçağ döneminde Eski Yunan'ın akılcı kaynaklarına kavuştukları an, ilim yapabilmek için din kitaplarını bir kenara atabildikleri halde, İslam bilginleri bunu yapamamışlardır. Batılı aydın, akılcı verileri dinsel verilerin karşısına dikebildiği halde şeriatçı "aydın", aksine, Kur'an'ı ve Muhammed'in sözlerini, akılcı verilere karşı adeta birer silah gibi kullanmış, ya da bu akılcı verileri, sanki Kur'an'da zaten varmış gibi tanıtmış, ve bu nedenle akılcı yoldan gerçekleri aramaya gerek yokmuş kanısını yaratmıştır. İslam bilginlerinden birçoğunun **Eflatun** ya da **Galen** gibi düşünürlere fazlasıyla önem vermesinin sebebi, onların görüşlerini (bu görüşler Kur'an'a ters düşer nitelikte olmakla beraber) Kur'an'a yatkınmış gibi gösterme kolaylığında bulmaları olmuştur.

Öte yandan **İbn Haldun** gibi bazıları da, şeriatın akla yatkın olmayan hükümlerini (örneğin hastalıkların "tükürüklü ve tükürüksüz üfürük" usulleriyle tedavisini öngören emirlerini), iman sahibi kimselere yararlı olabilir düşüncesiyle salık verebilmişler ve böylece bilim adamına yaraşmaz bir tutum içerisinde görünebilmişlerdir. Aklın yetersizliğini savunan **Gazali** gibi kimselere karşı cephe alanlar bile (örneğin **İbn Bacce** ya da **İbn Tufeyl** gibi), farklı bir tutum seçememişlerdir. Sadece bir iki düşünür (örneğin **ar-Razı** gibi), belli-belirsiz bir medeni cesaret sıçraması yapar görünmüş, fakat onlar dahi aklı "yaratıcı güç" kertesine getirici çabalara girişememişlerdir. Diyalektik usullerle ilim yapmak şöyle dursun, körü körüne saplandıkları inançları akılcı eleştiriden geçirmekten çekinmişlerdir. Bundan dolayıdır ki İslam dünyasının akılcılık savaşımı veren aydın yetiştirmediğini ve bu yüzden akılcı yörüngeye giremediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Gelecek yazımızda bunun böyle olduğunu gösteren bazı örnekler sergileyeceğiz (1).

DİPNOT

1) Bu hususlar için benim Aydın ve "Aydın!" adlı kitabıma bakınız.

Bir doğabilimci: Charles Robert Darwin-3

Botanik çalışmaları

Prof. Dr. Duncan M. PORTER
Çev.: Serpil GÜVENÇ

*Kasım sayımızda yayınlamaya başladığımız Darwin biyografisinin, botanikçi yönünün ve solucanlarla ilgili çalışmalarının işlendiği üçüncü ve son bölümünü, ayrıca **Darwin**'in tüm yapıtlarının listesini okurlarımıza sunuyoruz.*

TİTİZ BİR BİTKİ KOLEKSİYONCUSU

Darwin'in çocukluğunda kendine ait bir bahçesi vardı. Bitki topluyor ve bunları annesinden öğrendiği Linne yöntemiyle sınıflandırıyordu.

Bitkilere karşı bu ilgi Cambridge'de de süregeldi.

Darwin burada güvendiği öğretmeni **John Henslow**'un derslerine girdi ve arazi gezilerine katıldı. Beagle'e binmeden önce, **Darwin**, British Museum'un botanik bahçesinin bakıcısı olan ünlü botanikçi **Robert Brown**'a (1773-1858) başvurarak yolculuk için yanına alacağı bilimsel araçlar ve özellikle de mikroskop konusunda onun önerilerinden yararlanmak istedi. Bitkiler ve denizomurgasızları incelemelerinde, **Brown**'un önerilerinin **Darwin**'e çok yardımı oldu.

Beagle yolculuğu sırasında, **Darwin** çiçekli bitkiler, deniz yosunları, mantarlar, kabuksuz tohumlu bitkiler, eğreltiotları, karayosunları ve likenler topladı. İlk başlarda, bu toplama işi, **Darwin** Güney Amerika'da bulunduğu sırada ona mektup yazan ve bu toplama işini öneren **Henslow** sayesinde gerçekleşti. Kısa bir süre sonra **Darwin** bitki toplamanın en az hayvan ve kaya toplamak kadar ilginç olduğunu kavradı ve bitkilere de diğerleri kadar önem vermeye başladı. **Darwin**, bitki koleksiyonlarının çoğunu ve bitkiler konusundaki gözlemlerini Zooloji Güncesi'ne kaydetti.

Darwin daha dönmeden, **Henslow** damarlı bitkileri sınıflandırmaya başlamıştı bile. **Darwin**'in Patagonya'dan topladığı (1837) yeni bir kaktüsü ve Cocus-Keeling Adaları'ndan topladığı (1838) örnekleri tanımlamış ama diğer bitkilerin sınıflandırılmasını başaramamıştı. Glasgow Üniversitesi Regius Profesörü olan arkadaşı **William Jackson Hooker** (1785-1865)'dan yardım istedi. **Hooker** ve yardımcısı **George Arnott Walker Arnott** (1779-1868),1836-41 yılları arasında **Darwin**'in koleksiyonlarını içeren Güney Amerika Asteraceae'leri konusunda dört makale yayımladılar. **Hooker Henslow**'a bir başka öneride daha bulundu. Oğlu **Joseph**, **Darwin**'in bazı bitkilerini incelemek istiyordu.

Joseph Hooker, "*Flora Antarktika*" (Londra, 1844, 1847) adlı yapıtında, **Darwin**'in Falkland Adaları ve Güney Amerika'nın güneyinden elde ettiği bazı koleksiyonlardan söz etti. Galapagos Adalarının ilk florası (1) 1847'de **Joseph Hooker** tarafından yayımlandı. Bu eser temelde **Darwin**'in örneklerine dayanmaktaydı. **William Hooker**'ın başka bir arkadaşı, **Philip Barker Webb** (1793-1854) Cape Verdi Adaları'nın florası üzerine yazdığı eserde (1849) **Darwin**'in koleksiyonlarından alıntılar yaptı. Ne var ki, **Darwin**'in Beagle yolculuğu esnasında topladığı damarlı bitkilerin çoğunluğu, 1980'lere dek sınıflandırılamadı. Bu sınıflandırma bu satırların yazarı tarafından yapılabildi. (**Duncan M. Porter**, "**Charles Darwin**'in H. M. S. Beagle yolculuğu esnasında elde ettiği damarlı bitki örnekleri" Linnean Derneği Botanik Dergisi, 93:1-172, 1956).

Yolculukta toplanan deniz yosunları, karayosunları, mantarlar ve dikenler, damarlı bitkiler gibi elden ele gezip durdular. Mercansı deniz yosunları Dublin'deki Trinity Koleji Herbaryumu'nun (2) bakıcısı olan **William Henry Hasvey**'e (1811-66) yollandı. **Henry** bunların bazılarını tanımladı. Bazılarını ise **Joseph Hooker** çözümledi ama **Darwin**'in üzerinde gözlemler yaptığı diğer bir çok yosunun saklanamadığını sanıyoruz.

Hooker, babası ve arkadaşları **William Wilson** (1795-1871) karayosunları ve ciğer otlarının bazılarını tanımladılar, bunların çoğu halen Cambridge'de sınıflandırılamamış olarak muhafaza edilmektedir. **Henslow** mantarları ve dikenleri rahip ve botanikçi **Miles Joseph Berkeley**'e (1803-89) yolladı. **Berkeley** bunların çoğu hakkında makaleler yayımladı. Öte yandan, **Robert Brown**'a emanet edilen fosil bitkiler ise British Museum'da kayboldu, ne onlarla ilgili bir makale yayımlandı, ne de tanımlanabildiler; görünüşe göre yok oldular.

Charles Darwin'in gençliği.

Beagle yolculuğu sırasında topladığı bitkiler, "*Beagle Yolculuğu*" ve "*Türlerin Kökeni*" adlı yapıtların yazımı açısından **Darwin** için önemliydi.

"*Beagle Yolculuğu*"nun ilk baskısının yapıldığı dönemde **Henslow** henüz **Darwin**'e bu bitkileri tanımlayabilmiş değildi ve bu **Darwin**'i çok mutsuz etti. Ünlü Alman doğabilimcisi **Alexander Von Humboldt** (1796-1859), **Henslow**'un başarısızlığından dolayı duyduğu hayal kırıklığını **Darwin**'e yazdı. Buna karşın, **Joseph Hooker**'ın katkısı ile zenginleşen ikinci baskı, bu bitkiler konusunda çok daha fazla bilgi içermekteydi. **Hooker**'ın Galapagos florasının ilişkileri konusunda **Darwin**'e sağladığı bilgiler, onun evrimi daha iyi kavramasını sağladı.

1830'ların sonuna doğru, **Darwin** "Türlerin Kökenine İlişkin" yaptığı kurgulara göre çaprazlamanın belirli formları sabitleştirmede önemli bir rol oynadığı sonucuna vardığı için "böcekler yoluyla bitkilerin çapraz döllenmesi" üzerine çalışmaya başladı (F. **Darwin**, ed. 1887, 1:90). Artık klasikleşmiş bu tozlaşma biyolojisi çalışmaları üç kitabın daha doğmasını sağladı. Bu yapıtların hepsi, **Darwin**'in kendi gözlem ve deneylerine dayanmaktaydı. "*Köken*"in yayınlanmasından sonra **Darwin**, orkideler ve onların tozlaşmasını sağlayan canlıların adaptasyonları konusundaki bir dizi orijinal gözlemini bir araya getirdi ve "*Karşılıklı çaprazlamanın (intercrossing) olumlu etkileri ve İngiliz orkideleri ve yabancı orkidelerin böcekler tarafından çeşitli döllenme mekanizmaları üzerine*" (Londra, 1862; ikinci baskı), "*Orkidelerin böcekler tarafından çeşitli döllenme mekanizmaları*", (Londra, 1877) eserleri ortaya çıktı. Bu uyarlanmaların (adaptasyonların) doğal seçmenin etkisine bağlı olduğu sonucuna vardı. Dolayısıyla, bu yapıtı, **Darwin**'in "*Köken*"de ortaya koyduğu evrim teorilerini destekleyen kanıtları sağlayan ilk eseri oldu.

ÇAPRAZ DÖLLENME ÜZERİNE ÇALIŞMALARI

1862'de **Darwin** "Primula" (Çuhaçiçekleri) adlı, bir çok türün farklı bireylerinde görülen iki bitki biçiminin, çapraz döllenme uyarlanmaları olduklarını gösteren uzun bir makale yayımladı. İki form çaprazlandıklarında, kendi kendilerini dölledikleri durumda ürettiklerinden çok daha fazla sayıda tohum üretildiğini keşfetti. Tozlaşma biyolojisindeki bu temel buluş, 1864 yılında, **Darwin**'in bazı Lythrum (altınkamış) türlerinin çeşitli bireylerinde bulunan üç çiçek biçimini keşfetmesiyle zenginleşti.

Bu koşullarda, formlardan birisinden elde edilen çiçek tozu diğer iki forma iletildiği zaman, daha fazla tohum elde edildi; aynı çiçeğin bireyleri arasındaki tohum iletişimi ise daha az sayıda tohum eldesi ile sonuçlandı.

"Bilimsel yaşamımdaki hiçbir şey, bana, bu bitkilerin yapılarını özümlediğim dönemde elde ettiğim doyumu sağlamadı" (F. **Darwin**, ed. 1887, 1:91).

1860'larda yayımlanan bu makale ve diğerleri biraraya getirildi, yeniden gözden geçirildi ve ek bazı verilerle zenginleştirildi. Bu çalışmadan "Aynı tür bitkilerde farklı çiçek biçimleri" (Londra, 1877, ikinci basım 1879) doğdu. Tozlaşma konusundaki çalışmaların üçüncü ürünü "*Bitkiler aleminde çapraz ve kendini döllemenin etkileri*" kitabı oldu (Londra, 1876, ikinci basım 1878). Bu kitapta "Aynı tür bitkilerde, polenin bir bitkiden diğerine iletilmesi sırasında ortaya çıkan sayısız olağanüstü mekanizmalar" tartışılmaktadır. (F. **Darwin**, ed. 1887, 1:97).

Darwin'in tozlaşma biyolojisi üzerindeki etkisi halen süregelmektedir; bugün bile her araştırmada onun en az bir çalışmasına atıfta bulunulmaktadır.

1850'lerde **Darwin** ve **Joseph Hooker** arasında bitkilerin büyük su kütlelerini nasıl aşabildikleri konusunda bir tartışma geçti. **Hooker**'e göre, bitkiler bu geçişi toprak köprüler yoluyla yani toprak yüzeyinin altına çökmüş olan, iki kara arasındaki toprak parçaları yoluyla gerçekleştirmekteydiler.

Darwin'in jeoloji bilgisi, **Hooker**'ın açıklamasını reddetmesine neden oldu. **Darwin**'in karşı hipotezi ise tohumların suyun üzerinde yüzerek sağsalim karşı kıyıya ulaşabilecekleri idi. **Hooker**'ı haklılığına inandırabilmek için, **Darwin** bir dizi zekice deney yaptı. Tuzlu su dolu ufak şişelere tohumları doldurdu, değişik aralıklarla şişeleri açtı ve tohumların yaşama yeteneğini kontrol etti. Birçok türün tohumunun birkaç gün sonra halen yaşamını sürdürdüğü hatta bazılarının 120 gün veya daha çok yaşamaya devam ettiği, bu projeyle kanıtlandı. **Darwin**, deniz üzerindeki tohumların dağılımı hipotezinin doğrulanması ve tohumların yaşamlarını sürdürmeleri ve dağılmalarına ilişkin diğer araştırmalarını, "*Köken*"de ve beş makale halinde yayımladı.

1860 yılında **Darwin**'in kızlarından birisi çok hastalandı ve aile onun sağlığı açısından deniz kıyısına bir gezi yaptı. Bir öğleden sonra, kıyıda yürümekte olan **Darwin**, bir Drosera'nın (güneş gülünün) birçok böceği yaprakları üzerinde tuzağa düşürdüğünü farketti.

Bitkilerin yaprakları üzerindeki salgı tüylerinin (**Darwin** bunlara "Dokungaç" adını vermişti) böceklere doğru hareketlerinin nedenlerini merak ettiği için, karısının saçından seyreltik azotlu bileşiklere dek uzanan bir sürü madde ile bir çok deney yaptı.

Yaşamsal bir element olan azotun az bulunduğu bir çevrede büyümekte olan bir bitkinin bir bölümünün azot sağlamak için uyarlanmasının bu harekete neden olduğu sonucuna vardı. "Uygun bir uyarı verildiği zaman, bir bitki bir hayvanın sindirim sistemindeki sıvıya çok benzeyen, asit ve maya içeren bir salgılamada bulunmaktadır. Bu, gerçekten olağanüstü bir bulguydu."

Gerçekten, bitkilerin, salgıladıkları enzimler yoluyla böceklerin proteinlerini aminoasitlere dönüştürerek özümlediklerini şimdi biliyoruz. Yıllarca süren deneylerden sonra, **Darwin** "*Böcek yiyen bitkiler*" adlı yapıtını yayımladı. (Londra, 1875, eser aynı yıl iki kez yayımlandı).

"Diğerlerinde olduğu gibi, basımın ertelenmesinin bu kez, bana çok yararı dokundu. Çünkü uzun bir aradan sonra, aynen başka birisinin eserini eleştirir gibi, kendi yapıtınızı eleştirebilirsiniz" (F. **Darwin**, ed. 1887, 1:96). Bitkilerin uyarlanmaları konusundaki bu ek çalışmalar, klasik bir bitki fizyolojisi çalış-

masıdır.

SARMAŞIKLARA İLGİSİ

1863'de, **Darwin**, **Asa Gray**'in sarmaşık ve su kabaklarının filizlerinin hareketlerini konu alan kısa bir makalesini okudu. **Gray**'e yazdı ve ondan bu bitkiye ait bazı tohumları istedi. Böylelikle bir dizi araştırma daha başlamış oldu. Orkide çalışmasında olduğu gibi, bu çalışmasında da **Joseph Hooker**'ın Kew'deki Kraliyet Botanik Bahçeleri'nden birçok sarmaşık ödünç aldı. Artık Down'da **Darwin**'in de bir serası vardı ve bitkileri yıl boyunca büyütüp izleyebiliyordu. Bu çalışmalar sonucunda, daha sonra ayrı bir kitap halinde yayımlanacak olan uzun bir makale doğdu. Eserin adı "*Sarmaşıkların davranışları ve hareketleri üerine*" idi (Londra, 1865). İkinci baskı "*Sarmaşıkların davranışları ve hareketleri*" (Londra, 1875) adı altında yayımlandı.

Darwin'e göre "Sarmaşıkların yaptıkları uyarlamaların bazıları, en az, çapraz döllenmeyi sağlamak için orkidelerin gerçekleştirdikleri uyarlamalar kadar güzel"di.

1870'lerde **Darwin** sarmaşıklar konusunda daha geniş araştırmalara girişti. Amacı, sarmaşıklarda bulduğu mekanizmaların bütün damarlı bitkilerde de bulunup bulunmadığını görmekti. Daha sonra ünlü bir bitki fizyoloğu olan oğlu **Francis** (1848-1925), bu araştırmada babasına yardım etti.

Daha sonra, **Darwin**, bunun "Kaba bir çalışma" olduğunu kabul etti. Bu araştırma "*Bitkilerin hareket gücü*" adı altında yayımlandı (Londra, 1880).

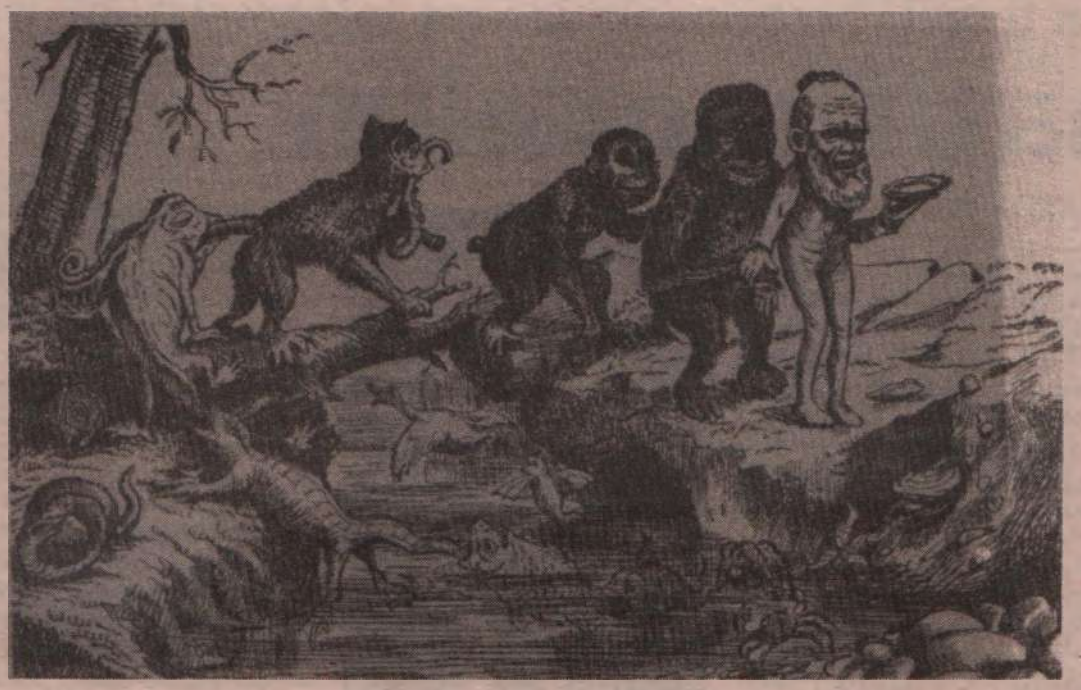

Darwin, bu çalışması ile sarmaşıklar konusundaki çalışması arasındaki ilişkiyi orkideler ile çapraz ve öz döllenme çalışmaları arasındaki ilişkiyle karşılaştırdı. "... çünkü, evrim ilkelerine göre, tüm bitkilerin benzer türden, az da olsa bir hareket gücüne sahip olduklarını kabul etmez isek, sarmaşıkların birbirinden farklı bu denli geniş gruplara evrilmelerini açıklamak olanaksız hale gelir. Ben bunu kanıtladım..." Bu araştırmanın temel bulgularından bir diğeri de, **Darwin**'in 1930'lara dek bulunamayan, auxin adlı büyüme hormonunun etkisini tanımlamasıdır. Tamamen bir botanik kitabı olan son eserinin otobiyografik tartışmasını **Darwin** şöyle sona erdirmekteydi: "Bitkileri örgütlü varlıklar düzeyine yükseltmek beni çok mutlu etti. Ve bu nedenle, bir kök ucunun ne kadar çok sayıda ve insana hayranlık verecek kadar güzel uyarlanmış hareketlere sahip olduğunu göstermek bana özel bir zevk verdi" (**F. Darwin**, ed. 1887, 1:97). "Sarmaşıklar"da tartışılan gözlemlerin çoğu **Darwin**'in kendisine aitti.

Darwin, yaşamı boyunca, botanik konusunda yetmişe yakın makale yayımladı. Bunların önemli olanları, Londra Linnean Derneği'nin dergilerinde basıldı. 1845 yılında **Darwin** Linnean Derneği üyeliğine seçildi.

SOLUCANLARA DÖNÜŞ

Darwin, yaşamının sonuna doğru, 1837 yılında başladığı bir solucan çalışmasına dönüş yaptı. Jeoloji, botanik ve zoolojiye biraz da arkeoloji katmak suretiyle bu konulardaki ilgilerini biraraya getirmeyi amaçlamaktaydı. **II. Josiah Wedgwood**'a ziyaretlerinden birinde, amcası ona, yıllar önce kireçle veya yanık kireç ve cürufla (maden posası) örtülü bazı tarlalardan sözetti. Bu maddeler şimdi toprak yüzeyinin altında bulunmaktaydılar. **Darwin** bunu solucanların yaptığını gösterdi. Sürekli olarak toprağın altını üstüne getirerek dolaşmakta, atıklarını yüzeyde biriktirmekte ve sonuçta toprağın üstündeki herhangi bir nesneyi gömmekteydiler.

"*Solucanların davranışlarının gözlemlenmesi sonucunda, solucanların bitki çürüntüsünü oluşturması*" (Londra, 1881) adlı yapıtı, **Darwin**'in en ilginç kitaplarından birisidir. Alçakgönüllü **Darwin** bu eserle ilgili şunları söylüyor: "Bu, oldukça önemsiz bir konu olduğu için okurların ilgisini çekip çekmeyeceğini bilmiyorum ama benim ilgimi çekti." (F. **Darwin**, ed. 1887, 1:98). İlk yayımlandığı yıl "*Köken*"i de geçerek, 6.000 adet satıldı. **Darwin**'in eserlerinin çoğu gibi, orijinal gözlem ve deneylerle doluydu. Bir solucanın onu yuvasına çekebilmesi için bir yaprağın optimal şeklinin ne olması gerektiği gibi konuları çözümlemeye çalışmaktaydı. Solucanların duyma yetilerini ölçmek için oğlu **Frank**'a nefesli bir saz çaldırmıştı. Isı yetilerini ölçmek için solucanlara akkor halinde bir demir parçasıyla yaklaştı. Kendisi tersini iddia etse de, **Darwin**'in solucan yapıtı, onun tabiat tarihinde sürekli uyguladığı bilimsel yaklaşımla örtüşmektedir: Hipotez, deney, gözlem yapınız ve vardığınız sonuçları yayımlayınız. Bu çarpıcı eser, günümüzde de okunmaya değer bir yapıttır. **Darwin**'in eserlerinin bir çoğu gibi, henüz aşılabilmiş değildir.

Geniş ailesine ve sürekli tekrarlayan rahatsızlığına karşı, **Darwin**, bu kadar çok araştırma yapmayı nasıl başardı? 21 kitap yazdı (bunların üçü, ikişer cilt içermekteydi) ve yaklaşık olarak 170 makale ve araştırma yayımladı. Belki de üretkenliğinin nedeni; şehir dışında (kırsal alanda-çev.) yaşaması, para kazanmak için çalışmak zorunda olmaması ve hoşgörülü bir eşe sahip olmasıydı. **Darwin** günde ancak birkaç saat çalışmaktaydı ama bu zamanı çok iyi kullandığı ortadadır. Babasının yaşamı ve mektuplarını kapsayan eserin önsözünde, **Francis Darwin** şunları yazmaktadır (1887, 1:III): "Birçok konuyu birlikte ele alarak çalışmak alışkanlığına sahipti. Deneysel çalışmalar genellikle onu dinlendirmekte ve değişiklik getirmekteydi. Öte yandan kitap yazmak ise uslamlama (usa vurma) ve çok yasıda olgunun düzenlenmesini gerektiriyordu. Dahası, araştırmaların bir çoğunu bir kenara bıraktı ve ancak bir kaç yıllık aralardan sonra onları sürdürdü."

Son cümle, "Böcek yiyen bitkiler" ve "Solucanlar" konusunda yüzeysel olarak doğru gibi görünmektedir. Ne var ki, araştırmanın bir kenara konma nitelemesi doğru değildir. **Darwin**'in mektuplaşmalarını derinliğine incelersek, onun parmağını deyim yerindeyse, üzümlü keke soktuğunu ve her birinden arayıp bulduğu üzümlerin gizlerini çözdüğünü ve bu çalışmaların sonunda, her seferinde bir yapıtın doğduğunu görürüz.

Darwin, 19 Nisan 1882'de kalp krizinden öldü. Köyün kilisesinin mezarlığına gömüleceğini düşünüyordu ama bazı parlamento üyeleri hükümete önerge vererek onun Westminster Abbey'a gömülmesini talep ettiler. Şimdi orada, **Sir Isaac Newton** ve İngliz Bilim Panteonu'nun devleri ile birlikte, üzerinde "**Charles Robert Darwin** - 1809-1882" yazan basit bir taşın altında yatıyor.

Darwin'in yapıtları

H. M. S. Beagle Yolculuğu'nun Zoolojisi, 2 cilt içinde beş bölümden oluşmaktadır, 1838-1843.

Kraliyet Gemileri Olan Adventure Ve Beagle'ın Araştırma Gezilerinin Öyküsü (Beagle Yolculuğu), 1839-1845.

Mercan Kayalarının Yapısı ve Dağılımı, 1842.

Beagle Yolculuğu Sırasında Ziyaret Edilen Volkanik Adalara İlişkin Jeolojik Gözlemler, 1844.

Güney Amerika'ya İlişkin Jeolojik Gözlemler, 1846.

Türlerin Tümünün Şekillerini İçeren Alt Cirriped Sınıfının Bir Monofrafı.

Lepadidae veya Sıcak veya Meyva Saplı Cirripedler, 1851.

Büyük Britanya'nın Fosil Lepadie veya Çiçek veya Meyva Saplı Cirripedleri Üzerine Bir Monograf, 1851.

Türlerin Tümünün Şekillerini İçeren Alt Cirriped Sınıfının Bir Monografı. Ballanidae (veya sesil cirripedler); Verrucidae... vb., 1854.

Büyük Britanya'nın Fosil Ballanidae ve Verrucidae'leri Üzerine Bir Monograf, 1854.

Doğal Seçme Yoluyla Oluşan Türlerin Kökeni Üzerine, 1859, 1860, 1861, 1866, 1869, 1872.

Böceklerin Döllediği İngiliz ve Yabancı Orkidelerin Çeşitli Döllenme Mekanizmaları Üzerine, 1862, 1877.

Sarmaşıkların Hareket Ve Davranışları Üzerine, 1865, 1875.

Hayvan Ve Bitkilerin Evcileştirmedeki Farklılıkları, 1868, 1875, 2 cilt halinde yayınlanmıştır.

İnsanın Türeyişi ve Seksüel Seçme, 1871, 1874, 2 cilt halinde yayınlanmıştır.

İnsan ve Hayvanlarda Heyecanların Açığa Vurulması, 1872, 1890.

Böcek Yiyen Bitkiler, 1875.

Bitki Krallığında Çapraz Döllenme ve Kendi Kendini Döllemenin Etkileri, 1876, 1878.

Aynı Tür Bitkilerin Farklı Çiçek Biçimleri, 1877, 1878.

Erasmus Darwin, 1879.

Bitkilerde Hareket Gücü, 1880.

Solucanların Davranışlarının Gözlemlenmesi Sonucunda, Bitki Çürüntülerinin Oluşması, 1881.

DİPNOTLAR

1) Bitki listesi.
2) Kurutulmuş bitki koleksiyonu.

KAYNAKLAR

1) Barlow, Norah (Ed.), Charles Darwin'in otobiyografisi, 1809-1882, Orijinal hatalar düzeltilmemiş, Londra: Collins, 1958.
2) Barrett, Paul H. (Ed.), Charles Darwin'in Toplu Makaleleri, 2 cilt, Chicago: University of Chicago Press, 1977.
3) Burhardt, Frederick ve Sidney Smith, Charles Darwin'in Mektuplaşmaları, 1-9 Ciltler, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1908.
4) Darwin, Francis (Ed.). Charles Darwin'in Yaşamı ve Mektupları, Bu esere otobiyografik bir bölüm eklenmiştir, 3 Cilt, Londra: John Murray, 1887.
5) Darwin, Francis ve A. C. Seward (Ed.), Charles Darwin'in Diğer Mektupları. Bu yapıtta Darwin'in yayımlanmamış mektupları bulunmaktadır, İki Cilt, Londra: John Murray, 1903.
6) Desmond, Adrin ve James, Moore, Charles Darwin: Bunalmış Bir Evrimci, New York: Warner Books, 1992.
7) Freeman, R. B., "Charles Darwin'in Eserleri", Açıklamalı bibliyografik liste, 2. Basım, Folkestone, Kent: Wn. Dawson-Sons/H. Connectücut: Archon Books, 1977.
8) Kohn, David (Ed.), Darwinci Kalıtım, Princeton: Princeton Üniversitesi Yayınları, 1985.
9) Mayr, Ernst, Uzun Bir Tartışma, Cambridge: Harward Üniversitesi Yayınları, 1992.
10) Porter, Duncan M. ve Peter W. Graham (Ed.), Taşınabilen Darwin, New York: Penguin, 1993.

Bilişsel bilimlerin temel varsayımları üzerine tartışmalar-2

Alternatif modeller

Hasan Gürkan TEKMAN

Aralık 1996 sayımızda ilk bölümünü yayımladığımız "Bilişsel bilimlerin temel varsayımları üzerine tartışmalar" başlıklı yazının ikinci ve son bölümünü sunuyoruz. Yazının ilk bölümünde, bilişsel psikolojinin temel varsayımları, bilişsel yaklaşımda zihin-beden ilişkisi, hesaplama modelini reddeden eleştiriler ve hesaplama modelini reddetmeyen eleştiriler başlıkları ele alınıyordu.

HALK PSİKOLOJİSİNE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Bir önceki bölümde bilişsel psikolojiye ve yapay zekaya yöneltilen eleştiriler bilişsel bilimlerin hesaplamacı zihin modeli temelindeydi. Son yıllarda psikolojiye yöneltilen bir başka eleştiri akımı ise psikolojinin benimsediği savlanan daha geniş çaplı, tarihi daha eski ve insanların zihinlerine daha köklü olarak yerleşmiş bir modele meydan okumaktadır. Bu model halk psikolojisi (folk psychology) olarak adlandırılmıştır. Bu modele yöneltilen eleştirilerin en açıkça sunulduğu kaynakların biri **Patricia Churchland**'ın (1) çalışmalarıdır.

Churchland'a göre halk psikolojisi, sıradan insanın insan davranışını açıklamakta önceden kestirmekte kullandığı kavramlar, genellemeler ve kurallar topluluğudur. Bu kavramlar ve genellemeler topluluğunun en önemli elemanları istek ve inançtır. İnsanlar belli davranışlar sergiler, çünkü bu davranışların kendilerini ulaşmak *istedikleri* şeylere ulaştıracağına *inanırlar*. **Churchland**'a göre halk psikolojisi bir kuramdır. Üstelik eksikleri, yanlışları ve çelişkileri çok olan ve yüzyıllar (hatta binyıllar) boyu gelişmemiş bir kuramdır. Bilimsel psikoloji de halk psikolojisinin temel genellemelerini kabullendikçe ancak yanlış bir kuram olarak gelişebilir.

İşlevsel sınıflandırmalar ile fiziksel sınıflandırmalar arasındaki ilişkiden yukarıda bahsetmiştim. Birlik kuramı bu sınıflandırmaların birbirine karşılık geleceğini öne sürerken işlevselcilik bunun olanak dışı olduğunu öne sürüyordu. İşlevselci yaklaşımın bunun yanında bir varsayımı da uyuşmayan bu iki tür sınıflandırmadan işlevselci sınıflandırmanın doğru olduğuydu. **Churchland**'a göre halk psikolojisinin ve sinirsel bilimlerin uyuşmayan sınıflandırmaları arasında doğru olan fiziksel sınıflandırmadır. Davranışı açıklayabilecek olan kuram halk psikolojisi ya da onun kavramlarını kısmen de olsa sahiplenen bilimsel psikoloji değil sinirsel bilimler olacaktır.

Churchland, psikolojik ve sinirsel yaklaşımlar arasında birlikte evrilmek (coevolution) olarak adlandırdığı bir ortak çalışma planını uygun görmektedir. Aynı olguyu farklı düzeylerde inceleyen bu iki yaklaşımdan her biri, diğerlerinden aldığı bilgiler ışığında kendi kuramlarında düzeltmeler yapabilecektir. Ancak **Churchland**'ın eğilimi, psikolojinin daha çok düzeltme yapmak zorunluluğu içinde olacağıdır. Böylece, büyük düzeltmelerden geçmiş bir psikoloji sinirsel bilimlere indirgenebilecektir. Ancak halk psikolojisinin temelde yanlış yaklaşımlarının ortadan kalkması kaçınılmazdır. Halk psikolojisi, dünyanın evrenin merkezinde olduğu, ısının cisimden cisime akan bir sıvı olduğu kuramları gibi tarih içinde yerini alacaktır.

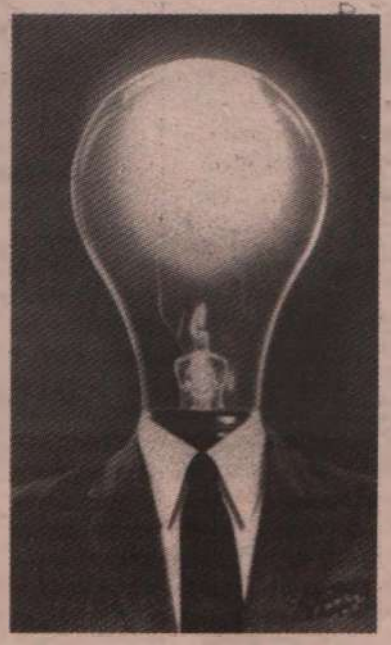

Churchland, işlevsel yaklaşımın benimsediği zihin modelinin temel özelliklerini de sorgulamaktadır. Bu model zihin ile sayısal bilgisayarlar arasında bir paralellik kurmuşsa da sinir sistemi hakkında giderek genişleyen bilgi birikimi bu paralelliği desteklememektedir. Örneğin bilgisayarlardaki merkezi işlemcinin işlevini yerine getirebilecek bir sinirsel doku bulunamamıştır. Üstelik insan belleğinin de bilgisayarlardaki durağan bellekten çok farklı bir şekilde çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Bilgisayarlardaki gibi bilginin kaydedilip kullanılmadığı sürece değişmeden kaldığı yapılar sinir sisteminde bulunmamaktadır. Bunun yerine bilginin sinir hücreleri arasındaki bağlantıların dokusunda depolandığı düşünülmektedir. Hatıraları depolanabilen nesneler değil de uyaranlara belli tepkiler gösterme eğilimi olarak tanımlamanın daha uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Zihin ile bilgisayar arasındaki paralellik konusundaki kuşkular bilgi-işlem modellerinin diğer özelliklerine de yayılmaktadır. Bilgisayarlarda yazılım ve donanım arasında kolayca görülen birbirinden bağımsız düzeyler olgusunun sinir sistemine de uygulanabileceği gitgide daha fazla sorgulanmıştır. Sinir sisteminin gözlemlenebilir davranış, sinir hücrelerinden oluşan devreler, hücrelerin kendileri, sinapslar, hücre zarındaki moleküler olaylar gibi giderek daha ayrıntılı katmanlara ayrılabilecek işleyişi içinde değişmez altyapı ile bu yapı üzerinde süregelen işlemler arasında sınırın nerede çekilebileceği hiç de belirgin değildir. Sinir sistemi ile bilgisayar arasındaki ilişki bu kadar belirsiz bir duruma geldiğinde zihnin bir bilgisayar gibi semboller üzerinde işlemler uygulayan bir sistem olduğunu iddia etmek de güçleşmektedir.

EN GÜÇLÜ ALTERNATİF PARALEL MODELLER

Yukarıda son derece temel bir düzeyde açıklandığı gibi 1960'larda ortaya çıktığı şekliyle bilişsel yaklaşım ağır eleştiriler altında kalmıştır. Bu duruma psikoloji içinde oluşan bir tepki farklı model arayışları olmuştur. Şu sırada bilişsel psikolojinin ilk modeli olan sıralı işlemcili bilgi-işlem modellerine en güçlü alternatif paralel modellerdir (2).

Paralel modeller, ilk olarak sembolik modellerle hemen hemen aynı zamanda ortaya çıkmıştı. Bu alandaki öncülerden biri **Frank Rosenblatt**'dı (3). Ancak, **Minsky** ve **Papert**'in (4) bu ilk paralel modellerin (**Rosenblatt**'ın verdiği adla "perceptron"ların) sınırlarını ortaya koyan çalışmalarının yayınlanmasının ardından paralel modellere ilgi sönmüş ve sembolik modeller, uzun süre yapay zeka alanında izlenen tek yol olmuştur. Ancak 1980'lerde perceptronların sınırlamalarını aşan teknikler geliştirilmesiyle paralel modeller tekrar ilgi odağı haline gelmiştir.

Daha önce açıklandığı gibi bilgi-işlem modelinin iki önemli özelliği vardı. Bunlar zihinsel gösterimler ve bu gösterimlere sıralı olarak uygulanan işlemlerdi. Paralel modeller bu özelliklerin ikisini de yadsımaktadırlar. Bu modellere göre zihinsel gösterim kavramı sinir sistemi içinde dile benzer bir yapıya karşılık gelmemektedir ve çeşitli işlemleri sıralı olarak yapabilen merkezi bir işlemci yerine çok basit, ancak pek çoğu aynı anda (paralel olarak) çalışabilen ve aralarında çok sayıda ve karmaşık bağlantılar bulunan işlemciler kullanmak gereklidir (Bu türden basit bir modelin yapısı Şekil 1'de görülmektedir).

Paralel modellere göre sinir sistemi içinde gösterim, anlamlı birimlerden oluşmuş ve kurallara göre birleşerek yenilerini oluşturabilen, dile benzer bir yapı içinde değil, çok sayıda basit birime dağılmış etkinlik (ya da uyarılma) düzeyleri şeklinde gerçekleşmektedir. Bu yapı çoğu zaman sembolik karşıtı olarak sembol altı (subsymbolic) olarak da tanımlanır. Böyle bir sistemin temel birimlerinin kendileri anlamlı değildir. Birimlerin etkinlik düzeyleri sistemdeki bütün birimlerin etkinlik düzeyleri bağlamında anlamlanarak zihinsel gösterimleri oluşturur. Bu nedenle paralel modellerde gösterimin yerel değil dağıtılmış olduğu söylenir.

Basit, çok sayıda, paralel çalışan ve karmaşık şekilde bağlantılı işlemciler kavramı, kaynağını sinir sisteminden alan bir fikirdir. Sinir hücreleri pek çok kaynaktan (diğer sinir hücreleri) uyarılar alıp bu uyarıları birleştirerek sonuçta basit bir karar (bir uyarı göndermek ya da göndermemek) vermek şeklinde çalışan işlemcilerdir. Bu basit işlemcilerin milyonlarcasının aynı anda çalışması zihinsel olaylara sebep olmaktadır. Paralel modellerde kullanılan işlemci birimler de sinir hücrelerinin daha basit ve daha soyut modelleridir. Bu tür birimlerden oluşmuş yapay sinir ağları (5) da henüz ne birimlerin sayısı ne de bağlantıların yoğunluğu açısından gerçek bir sinir sistemine yaklaşan düzeydedir. Bu sınırlamalara rağmen paralel modeller sıralı hesaplamaya dayanan modellerin güçlük çektiği çeşitli uygulamalarda kayda değer başarılar göstermişlerdir.

Paralel modellerin sembolik modellerden üstün olduğu alanların başında örüntülerin tanınması gelir. Klasik modellerin anlamlı sembolleri sistemin hasara büyük duyarlılık göstermesine neden olur. Böyle sistemlerde bir tek anlamlı birimin işlemlenmesinde ortaya çıkan bir aksaklık o birimi içeren bütün işlemlerin tamamen durmasına ya da yanlış sonuçlara ulaşmasına yol

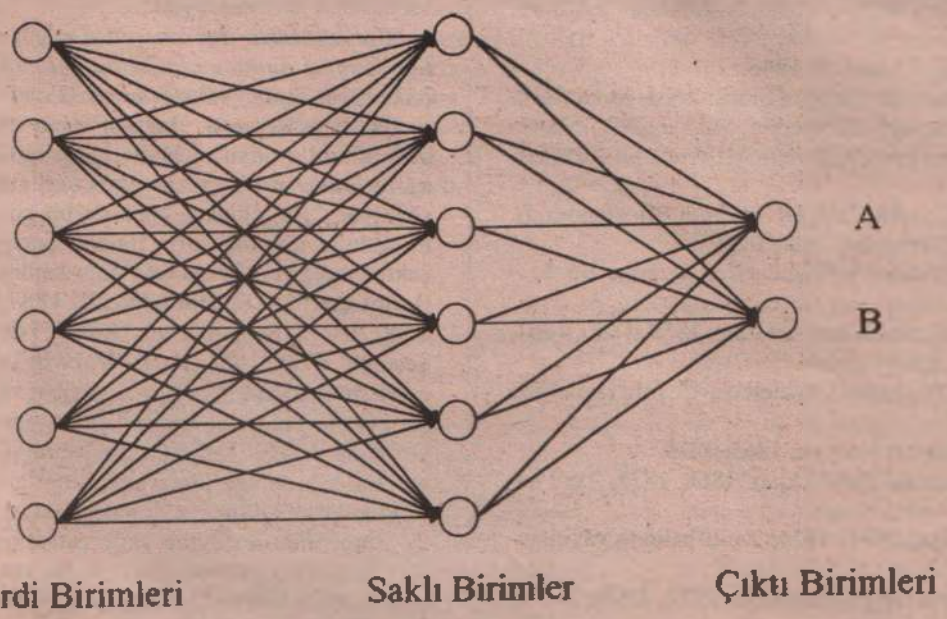

Şekil 1. Paralel çalışan çok sayıda basit işlemciden oluşmuş bir model. Bilgi akışının tek yönlü olduğu böyle bir model, girdi birimlerinin uyarılma derecelerini içeren vektörler olarak tanımlanmış uyaranları iki sınıfa ayırmakta kullanılabilir. Girdi birimlerindeki uyarımın bağlantılar yoluyla saklı birimler üzerinden çıktı birimlerine ulaştırılması sistemin çıktısını belirler. Çıktı birimlerinden A'nın fazla uyarılması, girdi birimlerindeki uyaranın iki sınıftan birine; B'nin daha fazla uyarılması ise diğerine ait olduğunu belirtebilir. Birimler arasındaki bağlantıların güçleri sistemin bu sınıflandırma işleminde yaptığı hatalara göre değiştirilerek sisteme bu sınıflandırmayı yapması öğretilebilir.

açar. Paralel modellerin sembol altı gösterimleri ise çok daha alt düzeyde birimlerden oluştuğu ve gösterimler yerel değil dağıtılmış olduğu için sistemin bir kısmında ortaya çıkan aksaklıklara çok daha dayanıklıdır. Bu açıdan paralel modeller, örneğin bir parçası başka bir cisim tarafından örtülmüş olan bir cismi tanımakta güçlük çekmeyen insan algı sistemine benzer.

Paralel modellere psikolojiden ve zihin felsefesinden gelen tepkiler çeşitli olmuştur. Örneğin yukarıda bilişsel yaklaşıma eleştirilerini özetlediğim düşünürler arasında **Churchland** paralel modelleri büyük umutlarla benimserken, **Dreyfus**'lar ve **Margolis** kesin bir başarı beklememekle birlikte klasik modellere üstün görmekte, **Fodor** ise tamamen karşı çıkmaktadır. Daha önce belirttiğim gibi **Fodor** bilişsel psikolojinin başarı şansını yüksek görmese de temel varsayımlarının doğru olduğunu, yani zihnin temelde sembolik gösterimler üzerinde işlemler uygulayan, hesaplamacı bir yapısı olduğunu savunmaktadır. "Düşüncenin dili" terimiyle belirtilen, düşüncenin de insan dilleri gibi bir yapısı olduğu fikri **Fodor**'un görüşünün bir temel taşı olmuştur (6).

PARALEL MODELLER VE SEMBOLİK MODELLERİN İLİŞKİSİ

Paralel modellerle sembolik modeller arasındaki ilişki üç ayrı şekilde düşünülebilir (7). Birinci düşünce şekli, insan zihninin aslında sembolik, hesaplamalı işlemler şeklinde çalıştığı, ancak zihinsel işlemleri gerçekleştiren beynin yapısının yadsınmaz şekilde bir bilgisayarın yapısından farklı, paralel bir yapıya sahip olduğuna göre paralel modellerin sembolik modelleri gerçekleştiren altyapıyı oluşturduğudur. Bu düşünce şekli zihne yine işlevselci bir şekilde yaklaşmakta ve zihinsel olayların özünde hesaplamalı olduğunu savunmaktadır. Ancak, sembolik hesaplamaya dayanan bu sistem paralel ve sembol altı bir yapıda gerçekleşmiştir.

Bu düşünce şekline karşı getirilebilecek bir eleştiri, sembolik modellerin altyapısı olmanın paralel modelleri kısıtlayıcı bir çerçeve olduğudur. Eğer zihin, sonuçta sembolik bir sistemse, paralel yapısını sembolik yapılardan ayırdeden ve paralel yapılara sembolik yapılar karşısında üstünlük sağlayan bütün özellikler kullanım dışı kalmış demektir. Ekonomik olmanın her zaman önemli bir avantaj olduğu evrim içinde kaynakların böylece kullanılmadan bırakılması anlaşılmaz bir durum olacaktır.

Paralel ve sembolik modeller arasındaki ilişkiye farklı yaklaşımlardan diğer ikisi daha ilginçtir. İkinci düşünce şekli sembolik modellerin zihinsel olayları tanımlamada pek çok amaç için yeterli bir yaklaşım olduğu ama sonuçta yanlış olduğudur. Konu çok küçük parçacıkların hareketleri olduğunda klasik mekaniğin yetersiz bir model olduğu ve daha doğru modelin kuantum mekaniği olduğu ortaya çıktığı gibi zihinsel olayların da ayrıntılarına inildiğinde sembolik modellerin sistematik şekilde hayata düştüğü gözlemlenecektir. Bu ayrıntı düzeylerinde ancak paralel modeller doğru sonuçlar verebilecektir.

Üçüncü yaklaşım ise zihnin zihin dışı sembol sistemleriyle ilişki içinde olan, ancak kendisi sembolik olmayıp paralel bir yapıya sahip olan bir sistem olduğudur. Öneğin dil, sembolik bir sistemdir. Ancak sembolik olan, yazılı ya da sözlü olarak üretilen dil, yani zihin dışı bir üründür. Zihin ise sembolik olarak tanımlanabilecek bu ürünleri üretmekte ve kavramakta uzmanlaşmış, ancak kendisi sembolik bir çalışma yapısına sahip olmayan bir sistemdir. İnsanın dışındaki sembol sistemleri, aslında sembolik olarak çalışmayan zihinler arasında iletişimi sağlamaktadırlar. Bunun nedeni paralel çalışmakta olan sinir sistemlerindeki (zihinlerdeki) aktivitenin kolayca aktarılamayacak bir karmaşıklığa sahip olmasıdır. Bu durumda iki sinir sistemi arasında haberleşmenin ya da bir sinir sisteminin gelecek zamanlar için kendisine mesajlar bırakabilmesinin yolu, sinir sistemlerinin işleyişlerinden farklı bir haberleşme dili bulunmasıdır. Bu fiziksel sembol sistemleri daha ekonomik ancak kaçınılmaz olarak daha sınırlı olacaklardır.

Bilişsel bilimler içinde paralel modellerin konumu henüz kesin sonuçlara ulaşamamış bir tartışma ortamı içindedir. Yukarıda açıkladığım gibi, bilişsel bilimler alanında ne paralel modellerin temelde doğruluğu ya da yanlışlığı, ne de paralel modellerle sembolik modeller arasındaki ilişkinin doğası konusunda bir görüş birliği oluşmuştur. Paralel modellere bakış genelde iyimser olmakla birlikte **Fodor** ya da dilbilimci **Steven Pinker** gibi bilim adamları, yalnızca dilin değil dili ortaya çıkaran sistemin de kurallar ve bu kuralların uygulandığı sembollerden oluştuğunda ısrarlıdırlar. Bilişsel bilimlerdeki bu heyecanlı dönüm noktasının nasıl bir çözüme ulaşacağını zaman gösterecek.

DİPNOTLAR

1) Churchland, P. S., Neurophilosophy: Towards a unified science of the mind/brain, Cambridge, Mass.: MIT Pres, 1986.
2) Paralel modeller konusunda bir temel kaynak: Rumelhart, D. E. & Mc Clelland, J. L., Parallel distributed processing: Explarations in the microstructure of cognition, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1986.
3) Rosenblatt, F., The perceptron: A probabilistic model for information storage and organization in the brain, Psychological Review, 65, 368-408, 1958.
4) Minsky, M. A. & Papert, S., Perceptrons, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1969.
5) Aslında henüz gerçekleştirilmiş olan, genelde yapay sinir ağları değil benzeşimleridir (simulation). Paralel çalışan bir ağın nasıl çalışacağı, sıralı işlemcili bir bilgisayar tarafından hesaplanmaktadır.
6) Fodor, J. A., The language of thought, New York: Crowell, 1975.
7) Bu sınıflandırmanın alındığı kaynak: Bechtel, W. & Abrahamsen, A., Connectionism and the mind: an introducton to parallel processing in networks, Oxford: Blackwell, 1991.

TARANTA BABU
Kültür ve Sanat Merkezi

OCAK AYI PROGRAMI

2	Ocak Perşembe	16.00	Film: Öldürme Üzerine Küçük Bir Film *Yön: Kieslovski*
		18.30	Film: Öldürme Üzerine Küçük Bir Film *Yön: Kieslovski*
3	**Ocak Cuma**	**16.00**	**Film: Jimi Hendrix**
		18.30	**Film: Atayurdu** ***Yön: Ken Loach***
4	Ocak Cumartesi	18.00	Konser: Galip Gür
		20.30	Film: Bob Marley
5	**Ocak Pazar**	**18.30**	**Film: Zorba** ***Yön: Michael Cocoyannis***
6	Ocak Pazartesi	18.30	Film: Solaris ***Yön: Tarkovski***
7	**Ocak Salı**	**16.00**	**Film: The Doors** ***Yön: Alan Parker***
		18.30	**Söyleşi: Güncel Kültürün Sorunları** ***Burçay Anger***
8	Ocak Çarşamba	16.00	Film: Serseri Aşıklar Yön:Godard-Traffoult
		18.30	Film: Serseri Aşıklar Yön: Godard-Traffoult
10	**Ocak Cuma**	**16.00**	**Film: Dünyanın Bütün Sabahları** ***Yön: Alain Corneau***
		19.00	**Şiir Yolculukları**
11	Ocak Cumartesi	19.00	Konser: Mustafa Kaya
12	**Ocak Pazar**	**17.00**	**Söyleşi: Rumeli Sohbetleri** ***Rumelili Üniversiteliler Platform***
13	Ocak Pazartesi	16.00	Film: Grev *Yön: Sergei Eisenstein*
		18.30	Konferans: Uyuşturucu Madde Bağımlılığı *Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu*
14	**Ocak Salı**	**16.00**	**Film: Cennet Sineması** ***Yön: Gioseppe Tornatore***
		18.30	**Film: Cennet Sineması** ***Yön: Gioseppe Tornatore***
15	Ocak Çarşamba	18.00	Sergi: Susurluk Karikatür Sergisi *Semih Balcıoğlu*
16	**Ocak Perşembe**	**16.00**	**Film: Ay Çarpması** ***Yön: Norman Javison***
16	**Ocak Perşembe**	**18.30**	**Söyleşi: Kuvva-i Milliye'nin Kuruluşu** ***Alev Coşkun***
17	Ocak Cuma	16.00	Film: Yağmur Adam *Yön: Bary Lavinson*
		18.30	Söyleşi: Anadolu Aleviliği *Nejat Birdoğan*
18	**Ocak Cumartesi**	**19.00**	**Konser: Grup Turnalar**
19	Ocak Pazar	17.00	Konser: Galip Gür
20	**Ocak Pazartesi**	**16.00**	**Film: Taksi Şoförü** ***Yön: Martin Scorsesse***
		18.30	**Söyleşi: Dünya Müziği** **Feza Tansuğ**
21	Ocak Salı	16.00	Film: Ölü Ozanlar Derneği *Yön: Peter Weir*
		18.30	Film: Ölü Ozanlar Derneği *Yön: Peter Weir*
22	**Ocak Çarşamba**	**16.00**	**Film: Potemkin Zırhlısı** **Yön: Sergei Eisenstein**
		18.00	**Film: Spartaküs** **Yön: Stanley Kubrick**
23	Ocak Perşembe	16.00	Film: Ağıt *Yön: Yılmaz Güney*
		18.30	Söyleşi: Aile İçi Şiddet *Kadının İnsan Hakları Projesi*
24	**Ocak Cuma**	**16.00**	**Film: Duvar** ***Yön: Yılmaz Güney***
		19.00	**Şiir Yolculukları**
25	Ocak Cumartesi	19.00	Konser: Nazan
26	**Ocak Pazar**	**18.30**	**Film: Blues Brothers**
27	Ocak Pazartesi	16.00	Film: Gülün Adı *Yön: Jean Jacques Annaud*
		18.30	Konferans: Kadın Hareketinde İki Eksen *Firdevs Gümüşoğlu*
28	**Ocak Salı**	**16.00**	**Satranç Turnuvası**
		19.30	**Film: Ağıt** **Yön: Yılmaz Güney**
29	Ocak Çarşamba	16.00	Satranç Turnuvası
		19.30	Film: Yol *Yön: Yılmaz Güney*
30	**Ocak Perşembe**	**16.00**	**Satranç Turnuvası**
		19.30	**Film: Duvar** ***Yön: Yılmaz Güney***
31	**Ocak Cuma**	**16.00**	**Film: Solaris** **Yön: Tarkovski**
		18.30	**Film: Solaris** **Yön: Tarkovski**

Kafeteryamız Uygun Fiyatlarla Hizmetinizdedir.

Lamartin Cad. No:11 Kat:5 Taksim PTT Karşısı Tel Faks: (0212) 235 28 59

Yurttaşlık üstüne

Ahmet İNAM

Yurttaş olmanın tarihi, insanların bir arada yaşama çabasının tarihidir. Yazık ki başarısızlıklarla doludur. İnsan hala birarada yaşamasını, yurttaş olmayı bilemiyor.

Böyle "ağır" bir yargının elbette desteğe ihtiyacı var. Bunun için "yurttaş olma" kavramını irdelemek, yurttaşlığın ideal koşullarını araştırmak gerekiyor. Böyle bir araştırma bizi siyasal düşünceler tarihini incelemeye götürüyor. Sorun insanın yönetme, yönetilme tarihinde yatıyor.

Bu yazıma, yurttaş olabilmenin ideal koşullarını saptama çabasıyla başlayacağım. Bu saptamaların sonucunda oluşturacağım "modelle" yurttaşlığın tarihinde ve şimdisindeki sorunlarına bakabilme olanağına ulaşmaya uğraşacağım. Bu bakış açısıyla, insanın yurttaş olabilmesiyle ilgili, karşı karşıya bulunduğu çıkmazları göstermeyi deneyeceğim.

YURTTAŞ OLMAK VE BOYUTLARI

Yurttaş olmak bir üyelikle başlıyor. Bir topluma ve bir ülkeye. İnsan ancak bir arada yaşayabiliyor, topluluklar halinde. Sınırları şu ya da bu biçimde belirlenmeye çalışılmış bir toprak parçasında. Bir ülkede.

Ülkemde, ülkedeşlerimle bir arada yaşarım. Ya orada doğmuş (doğal ülkedeşlik) ya da oraya göçmüş olabilirim. Ülkem, dünya gezegeninde sınırları olan bir toprak parçasıdır.

Bir arada yaşama, biraradalık (Eski Yunanlılar koinônia diyorlardı buna) yönetimi gerektirir. Yönetimse, bir düzene dayanır. Düzen, bir arada yaşamayı olanaklı kılacak alışkanlıklar, töreler, ilkeler, inançlar, düşünceler, kurallar ve değerlerden oluşur. Tarihsel gelişimi içinde bu düzen, hukuksal, politik yapısıyla, yönetim biçimini sağlamlaştırıp, kurumsallaştırabilir.

Her yönetim düzeni, yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkiler ağını düzenlemeyi amaçlar. İşte yurttaş olabilme, bu düzen içindeki ülkedeşlerin sahip olması gereken bir niteliktir.

Bir ülkedeş ne zaman yurttaş olur?

Görünüşte o ülkenin nüfus kütüklerine kayıtlı herkes ülkedeştir. Yurttaş da bir ülkedeştir. Peki, fazladan ne gibi özellikler onu yurttaş kılar? Ülkedeşlikten yurttaşlığa götüren özellikler "ideal" özelliklerdir; belki, şu anda ortaya koyacağım ölçütler içinde hiçbir ülkedeş yurttaş değildir! Olsun! Bu çizeceğim "ideal" tip açısından tarihte ve şimdide yaşadığımız yurttaşlık sorunlarını görebiliriz.

Ülkenin yurt olabilmesi, ülkedeşin yurttaş olabilmesiyle birlikte düşünülmeli. Ülkenin yurt olabilmesi, bağımsızlığı, özerkliğiyle ilgilidir. Yönetim kendi kendini yönetebilmeli (autarkeia); dışardan gelen tehditlerin, etkilerin elinde, boyunduruğu altında olmamalıdır. Dıştan korunmalı, dışa karşı bağımsız, kendi yönetim sorunlarına kendi başına karar verebilen, kendi kendini çevirebilen bir ülke, yurt olmanın koşullarından birini yerine getirmiş demektir.

Bu koşul yetmez. İç özerklik de gerekiyor. Yönetim, bir yönetişim olmalıdır. Yönetebilenin, yönetime katılabilme, yönetimi ele geçirme hakkı, bu hakkını gerçekleştirebileceği bir düzeni bulunmalıdır. Yönetenle yönetilen arasında sağlıklı bir etkileşim ve iletişim ağı kurulmalıdır. İçte, yöneten yönetileni ezmemelidir. Yöneteni dıştan gelecek baskılara karşı, özerk; yönetilen yönetenden gelen zorlamalara karşı dirençli, güçlü olmalıdır.

Yurttaşın üzerindeki güçler, onun kendi geleceği konusunda karar verebil-

me gücünü elinden alacak denli baskın olmamalıdır. Bu da üçüncü özerklik koşulunu getiriyor. Yurttaşın bireysel olarak taşıdığı iç dünyasını zorlayan bedensel, ruhsal, olgusal güçlerle başedebilme olanağı ve gücü olmalıdır. Buna bireysel özerklik diyelim. Alışılmış anlamıyla Freud'cu, Marksist görüşlerin vurguladığı, bedenden ve ideolojilerden gelen baskıların farkında olmak ve bunlarla başa çıkabilmek gerekiyor. Yurttaş, çıkarlarını bilebilen, bu çıkarları örtmeye, çarpıtmaya çalışan güçleri farkedip yenebilecek güce sahip olmalıdır.

Öyleyse, yurttaş, ülkesi dışgüçlere karşı kendini koruyabildiği için yurt olan, yönetimle ilgili kararlara katılıp, bu kararları belirleyebilendir. Diğer ülkelerden gelebilecek baskılara karşı, ülkesinin yönetimi; yönetim önünde kendisi özerktir. Bireysel varlığını tehdit eden, doğal, kültürel, toplumsal, politik, ideolojik baskılara karşı düşünme, duyma, algılama yapısıyla, iç dünyasıyla direnebilen bir bireydir. Birey olabilen bir bireydir. Kişi olabilen bireydir. Herhangi biri gibi yaşamaz ülkesinde, kişi olarak yaşar: Özerk biri olarak kendisi, yönetimi, ülkesi hakkında karar verebilen biri gibi.

Bu özellikleri içinde o, kendine, yönetimine, ülkesine, dünyadaki diğer ülkelere karşı sorumluluk taşır. Ülkesinin herhangi bir üyesi değildir. Ülkesini benimser, içselleştirir (Her yurttaş bir kişidir; her kişinin iç dünyasında yurdu vardır!), ülkesine sahip çıkar. Bunu gönlüyle yapar. Ruhuna, bedenine, dostlarına, ailesine sahip çıktığı gibi çıkar.

Ülke, rastgele ya da zorla biraraya getirilmiş ülkedeşlerden oluşamaz. Ülkeyi ülke yapan, giderek yurt durumuna getiren ilkelere, ülkülere gerek vardır. Bu ülküler ve ilkeler, o ülkenin tarihinde, kültüründe oluşturulmuştur, oluşturulmalıdır.

Öyleyse, her yurttaş yurdunun düzeninde bir yere, konuma sahiptir. Bu yer onun etki alanını oluşturur. Yeri ve etki alanı olan yurttaşlar biraraya yaşamlarını düzenleyen yönetime katılır, etkili olurlar. Yurttaş yurdunun yönetimine katılandır.

Düzen onları ahlaksal, hukuksal, toplumsal, politik, ekonomik, kültürel-düşünsel, inançsal, doğal (mekan-zaman) boyutları içinde ülkeye bağlar. Bu bağlayışı biraz açalım:

Bir ülkenin üyesi, ülkedeşi olan birinin o ülkenin yurttaşı olabilmesi için en azından üç "biçimsel" (formal) koşulu da yerine getirmeli. Hukuksal olarak haklara sahip olmalı; o ülkenin yasalarına göre yargılanabilmeli. Politik açıdan ülkenin yönetimine katılabilmeli, yönetimine seçilebilmeli, yönetimi seçebilmeli. Toplumsal olarak ülkenin etkinliklerine katılabilmeli, kurumlarına girebilmeli, toplumsal refahtan yararlanabilmeli (Anglo-Amerikan dünyada yurttaşlık konusunun tartışma odaklarından biri olarak T. H. Marshall'ın Citizenship and Social Class, Cambridge University Press, Cambridge, 1950, kitabına bakılabilir. Burada dile getirilen görüşlerin tartışıldığı önemli bir kitap: Dimensions of Radical Democracy: Pluralism, Citizenship, Community, Derleyen, Chantal Mouffe, Verso, London, 1992).

Toplumsal, siyasal, hukuksal açıdan ülke yaşamında kendine yer edinen yurttaş adayının yurttaşlığı, ülke ekonomisindeki yerine, gücüne de bağlıdır.

Biçimsel olarak görülebilecek yurttaşlıkta, biçimsel yurttaşlıkta, hukuksal, politik, toplumsal, ekonomik boyutlar yeterli olabilir. Oysa, biçimselliği aşmış, bir özü olan yurttaşlıkta, yurttaş, yurduyla bütünleşmiş, onu içine sindirmiş, içselleştirmiş biridir.

Yurttaşlık, ideal (ülküsel) anlamıyla, ahlaksal bağlanmayı da içerir. Ülkenin ahlaksal düzeninde yaşamayı kabulü gerektirir. Ahlaksal tutum, görünüşün ötesinde, yurttaşı temelden ülkeye bağlayacak bir tutumdur. Ahlaksal açıdan yurt bir değerdir, kutsallığı vardır. Saygı, sevgi ve bağlanmayı içerir.

Yurttaş yurdunun kültürel atmosferini, inançlar düzenini yaşayan etkileyen biridir. Onlara kayıtsız kalamaz.

YURTTAŞLIK VE BAZI SORUNLARI

Yurttaşlık, temel olarak yöneten, yönetilen, yönetim (devlet) ve bunların dayandığı ülkü ve ilkeler bağlamında gerçekleşiyor.

Ulus devletlerinin giderek çoğaldığı dünyada, kurulan bu yeni ülkelerin yurt olabilme özerkliği, temelde dayandıkları ülkelerin anlamları, bağlayıcılıkları tartışılmalıdır. Hangi ülkü, hangi inanç, nasıl bir tarihsel birikimi taşıyan yurdumun yurttaşı olacağım?

Sürekli göçlerin arttığı dünyada (Göçlerle ilgili Fransa'daki durumu irdeleyen ilginç bir inceleme için bkz. M. Silverman, Deconstructing the Nation, Routledge, New York, 1992) ülkedeşlerin bir arada yaşamalarını sağlarken, ülkülere boşverme, ülkeyi bir ticari şirket, ülkedeşleri de o şirkette çalışan, şirketin kazancından pay alan memurlar olarak görmek büyük bir yanılgı. Tarihsel ve etnik olarak farklı toplulukların yaşadığı ülkelerde bunların biraradalığını sağlayan yalnızca ekonomik çıkarlar olmamalı.

Bunun yanında, geleneğe, kültüre, inanç düzenlerine dayalı anlayışta "hamasi" nutukların incelmemiş görünümü de ürkütücü. Ülküsüzlük, nihilist ülkedeşler oluşturabilir; ülküleri yerli yersiz abartmanın da, ülküdeşleri yurttaş yapmada fazla katkısı olacağını sanmıyorum. Yurttaşlık doğuştan, "doğadan" gelen ilkeler, özelliklere göre mi belirlenecek? Yoksa, yurttaşlar, "hayali" ilkelerle oluşturulmuş düzenlerinin "uydurulmuş" ülkelerine göre mi yurttaş olacaklar?

Yurttaşlık doğuştan doğadan mıdır yoksa toplumsal antlaşmayla mı oluşturulmalı? Etnik bütünlükler mi, tarih içinde kültürel olarak sonradan oluşturulmuş bütünlükler mi yurttaşın yurttaşlığını belirler?

Çağımız insanı yurttaş olmanın anlamını ararken, dayandığı ilkelerin tartışmasını yapabilmeli. Yurttaşlık biçimde kalmamalıdır. Etnik, ırksal kökenlere gereksiz vurgu, ülkesini para kazanılacak bir piyasa olarak anlayan ülküdeşler doğurur. ("Ülkem karnımın doyduğu yerdir" derler.) İnancı, kültürü, ortak değerleri ve tarihi önemsemeyen, sözde gerçekçi, liberal bakışların "yurttaş nasıl olunur?" sorusunu çözemeyeceğini düşünüyorum.

Yurttaş, birey olarak, aynı yurtta bulunanlarla dayanışma içindeyken ötekilerle yaşar, öteki yurttaşlarla. Öteki, bireysel düzeyde alındığında, yakınlık sırasına göre yurdumu üleştiklerim, düzeninde yaşadığım devlet (devlet de "öteki"dir bana!) öbür ülkelerdeki bireyler, öbür devletlerdir. Kendi iç dünyamla, yurdumun içindeki topluluklarla yaşanan, ötekini nasıl algıladığıma bağlıdır. Zaman zaman gündeme getirilen "kimlik" sorunu buralarda belirir yine: "Ben kimim? Biz kimiz?". Ülkemle bütünleşebilsem (örneğin, Eski Yunan kentlerinde olduğu gibi!) "Ben ülkemim", "Ben yurdumum" diyebilirim. Ülküdeşlerimin tümünün yurttaş olmayışı (sınıflı toplumlardan, ırk, cinsiyet ayrımlarından dolayı) kimlik sorununu zorlaştırır.

Beni yurttaş yapacak değerler, etnik, ırksal özellikler mi taşıyacak ya da salt toprak olarak aynı ülke sınırları içinde bulunmak yetecek mi?

Biçimsel, özsel (ahlakı, inançları, kültürü paylaşmayı içselleştirmeyi biçimsellikle birleştirdiğimizde özsel

olur!) yurttaşlık neye göre belirlenecektir?

İNSANLIĞIN POLİTİK GEÇMİŞİ İÇİNDEN GELEN YURTTAŞLIK

Eski Yunan'lı, ortaklaşa yaşama (koinônia)'da özgür insanların belli ilkeler ve yasalarla yurttaşlığını sorguladı (örneğin, Aristoteles'in Politika'sı 3. kitap!) Polis'te yaşayan insanlar, politês (yurttaş) olmanın koşullarını araştırdılar. Köleler, çocuklar, kadınlar "pek" yurttaştan sayılmıyordu. Soylu erkeklerin polisinde, politês olabilme bir ayrıcalıktı. Yurttaşlık, hep bir "kent" çevresinde tartışıldı (civitas Latincede devletti, civis yurttaş! Fransızca'da cite, citoyen, kent, kentli, yurt, yurttaş anlamına geldi). Kentin dışındakiler tebaa (subjects) idi. Yurttaş değil! Kent devletlerinin giderek çökmesiyle stoa ahlakı, evrensel yurttaşlığın tartışılmasını gündeme getirdi. Roma, edebi devlet olma savı içinde, yurttaşlığı, belli ayrıcalıkları olan insanların eline bıraktı. Hıristiyan kültürü, "Tanrı Kenti" düşleriyle kilise otoritesine boyun eğdi. Bu otoriteye karşı kavgada, Hobbes, Spinoza, Machiavelli, Luther gibi düşünürlerin payı oldu. Rousseau, Kant, Hegel gibi düşünürler, yurttaşlığı belirleyen ülkü ve ilkeleri "akıl"a, manevi özellikler içeren "tin"e doğru kaydırdı. Ulus devletlerin oluşumu, ülke içindeki ve ülkeler arasındaki çatışmaları ortadan kaldırmadı.

YURTTAŞLIĞIN KARŞI KARŞIYA BULUNDUĞU ÇIKMAZLAR

Ülkedeşler yurttaş olamıyorlardı. Yurttaş olmak kişi olmayı, bağımsızlığı, özgür olmayı gerektiriyordu. Çağımız bireyi, henüz gönlüne, özerkliğine kavuşamamıştır. Eğitim sistemlerini kuşatmış ideolojik güçlerle, medya bombardımanları altında, kendi gözleri ile gören, kendi kafasıyla düşünebilen, kendi yüreğiyle duyabilen yurttaşlar yerine, "globalleşme" fırtınası içinde ülkedeş bile olamayıp, dünya denilen "köyün" köylüsü olmaya zorlanıyorlar!

Yurttaşlar, bir bütün olup, halk (demos) olamıyorlar. Nüfus artışı, farklı etnik grupların inanç çatışmaları yüzünden toplumsal parçalanma içindedirler. Özerk halk birimleri yok.

En önemlisi, biraradalığı nasıl sağlayacağımızı, farklılıklarımızla nasıl yaşayacağımızı bilemiyoruz. Özel yaşamla kamu yaşamı arasındaki çizgiyi çekmeyi başaramıyoruz. (Hanna Arendt'in bu konudaki temel görüşleri için bkz. The Human Condition, 8 baskı, University of Chicago Press, Chicago, 1973. Ayrıca, konunun can alıcı sorunlarına değinen bir çalışma: R. Sennett, Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı, İstanbul, 1996). Neleri "öteki"mizle üleşeceğiz? Üleşmeyi bilmiyoruz. Özel yaşamlar ortadan kalkıyor. Görünüşte insanlar, kendi içlerine kapanıyor, kapandıkları içlerinde, kamusal paylaşımlar gerçekleşemediği için iç dünyalar oluşmuyor. İç dünyası olmayan, içleri olmayan, kişilikleri, derinlikleri olmayan insanların paylaştıkları da sığlaşıyor, beğenilerinin düzeyi düşüyor. Özgürlükleri ortadan kalkıyor. Artık açık alanlar, öffentliche Raum' lara, meydanlara çıkıp, Eski Yunan'daki soylu erkeklerin yaptıkları gibi (örneğin Sokrates!) tartışmalar yapamıyoruz. Eylemlerimizle görünemiyoruz. Var olamıyoruz. Seslerimizi duyuramıyoruz. Çünkü seslerimiz yok. İçimizde başkaları konuşuyor!

Hangi değerler bizi biraraya getirecek? Hangi ülkülerle, farklı ülkelerde, dünya denen o büyük yurdun yurttaşları olacağız? Ne zaman kendimiz, ne zaman yurdumuzun yurttaşı, ne zaman dünyamızın dünyadaşı olabileceğiz? Soruyorum. Tartışılmasını bekliyorum. Ülkemizin yurt, ülkedeşlerimizin yurttaş olabilmesi umuduyla.

Ölüm duygusu ve ölüm düşüncesi

Afşar TİMUÇİN

Ölüm, yaşamın karşıtıdır, yaşamın olmadığı şeydir. Bizim bilincimiz varlığın bilinci olduğu için yalnızca yaşamı kavrayabilir, ölümü kavrayamaz. Ölüm düpedüz bir tasarımdır, olan ama olmayan bir şeydir. Onu kimse yaşamamıştır belki de: **Epikuros** öyle düşünüyordu, ölüm geldiği zaman biz çoktan gitmiş olacağız diyordu. Bu bir paganın görüşüdür. Tam anlamında inançlı için ölüm bir başka yaşamdır. Yalnız tektanrıcı dinler değil, pagan dinleri de bize öbür dünya tabloları çizdiler: Mısırlılar ölümden sonraki yaşamı buradaki yaşamın tıpkısı diye düşünüyorlardı. Her ne olursa olsun insanlar bugüne kadar ölüme kaygıyla baktılar. Yokolma duygusu çekilmez bir duyguydu. İnancın ölümden sonraki yaşam fikri de bu çekilmezliği gidermek, yokolma korkusunu dindirmek içindir.

Pagan dinleri bir ölçüde, tektanrıcı dinler büyük ölçüde ölümden sonraki yaşam fikrine günah fikrini bağladılar. Ölümden sonraki yaşam hem bir yaşamdı hem de bir ahlaki sonuçtu. Cezalandırılma korkusu insanı günah düşüncesi karşısında enine boyuna tartışmacı kılmıştır. Tektanrıcı dinler her şeyi gören, değerlendiren, buna göre insanın eylemlerini ahlaki açıdan yargılayan bir Tanrı kavrayışı geliştirdiler. Katolik inancı özellikle insanın varlığına günah eğilimini uladı. Gerçekte sorun belki de insanın doğal olarak iyiye olduğu kadar kötüye eğilimli olmasıyla ilgiliydi. **Baudelaire** insanda iki yönlü bir eğilimin bulunduğunu bildirirken şöyle diyecektir: "İnsanda her an bir arada bulunan iki yönelim vardır, bunlardan bir Tanrı'ya öbürü Şeytan'a doğrudur. Tanrı'ya ya da ruhsallığa doğru yönelim derece derece yükselme arzusudur, Şeytan'a ya da hayvanlığa yönelimse bir iniş sevincidir."

Spinoza günah yazan bir Tanrı'yı yoksadı, ona göre Tanrı bildiği gibi davranan bir varlık olamazdı, kendi gereklerine göre davranan bir varlık olabilirdi. Öyle ya, insan için de böyle değil midir, insan kendi yükümlülüklerini yerine getirdiği zaman mı yoksa bildiği gibi davrandığı zaman mı insandır, özgür insandır? Bu tanımlama dinselliği doğallığa bağlayan bir bakış açısını kendiliğinden getiriyordu. Ama inanç düzeyinde tam istemli bir Tanrı kendi gereklerine uyan bir Tanrı'dan çok daha belirleyici oldu. Bu çerçevede ölümü belirleyen de, hatta herkes için ayrı ayrı belirleyen de Tanrı'nın gücüydü. Bu trajiği de burada kendini gösterir. Bilinç kendini iğneyle kuyu kazar gibi örer, en güç yaşam deneylerinde olgunlaştırır, sonra da bir vuruşta yokolup gider. İşte bu yokolup gitme duygusu insanı derinden sarsmıştır. Bu yüzden her kişi içinde suskun ya da geveze, açık sözlü ya dolambaçlı konuşan bir Gılgamış gezdirir. Gılgamış ölümsüzlüğü arar, bu dünyada yaşadığı ve yaşayabileceği tüm mutlulukları görmezden gelir, ille de onun için ölümsüzlük olmalıdır. Bir tanrıçanın aşkı bile onu mutlu etmeye yetmeyecektir. Böylece Gılgamış yaşamsal güzelliklerin tadını da kaçırır.

YAŞAYAN KİŞİLERİN ÖLÜMDEN KORKMASI OLASI DEĞİLDİR

Çok kişi ölüm korkusuyla yaşamsal güzelliklerin vereceği hazzı zedeler. Ölümü günde otuz beş kere sırtında, damarlarında, parmak uçlarında duyan insanlara rastlarız. Bunlar gerçekte yaşamayan kişilerdir. Yaşayan kişilerin ölümden korkması olası değildir, çünkü yaşayan kişiye ölüm el sürmeyecektir. Yaşamak canlı kalmaktan çok varlığa katılmaktır. Her kişi kendi sınırlı bilinçliliği ölçüsünde yaşama katılır, yaşamı geliştirir, döller, ona yeni görünümler, daha üstün anlamlar kazanması için katkılarda bulunur. Bunun bilincinde olan kişiler yalnızca dehaların değil, herhangi kişilerin de yaşamı dönüştüren kişiler olmakla zaten ölümsüzlüğe kavuşmuş olduklarını bilirler. Evet, gerçekten yaşayan ya da yaşamış olan kişinin ölümle büyük bir sorunu olması olası değildir. Her şeyi yarına erteleyenler, değer olmayan küçücük kazanımları büyük değerler gibi kucaklayanlar, kendilerini dünyanın merkezi sayıp başkalarını çeperlere yerleştirenler ölümden çokça korkan kişiler olacaklardır.

Stoa felsefesinden büyük ölçüde etkilenmiş olan **Montaigne**, felsefeyi ölümden korkmamayı öğrenmek olarak görüyordu. Gerçekte başta Stoa filozofları olmak üzere pekçok filozof ölümü sıradan bir doğal oluşum saymakla yaşamın gerçek değerini ortaya koymuşlardır. Bilgelik erdemliliği, erdemlilik de korkusuzluğu getirecektir. Ancak, gene de, bilge olalım ya da olmayalım, her ne kadar ölümü rahat karşılasak da onun bizim için çok sıcak bir dost olamayacağını biliyoruz. Çünkü yaşam hiçbir ölüme değişilemeyecek kadar güzeldir. Yaşamın boşluğundan, dünyanın anlamsızlığından sözedenler bile ölüm karşısında kendilerini rahat duyamayacaklardır. En çok da onlar rahatsızdır ölümden, çünkü onlar yaşama da ölüme de hakkını verememiş olmanın sıkıntısı içindedirler.

Kim nasıl yaşadıysa öyle ölecektir, ölümümüz yaşamımıza benzeyecektir. Korkularla yaşayanlar korkularla ölürler. Fareler gibi kaçınık yaşayanların ölümü fare ölümü olacaktır. Ancak yaşama hakkını tam anlamında vermiş olanların ölümü güzel olabilir. Bu da yaşama karşılık beklemeden kendini adayabilenlerin işi olabilir ancak. İnsanların çoğu ölüm korkuları içinde yaşıyor, gene de ölüm yokmuş gibi her önüne çıkanı biçerek yaşıyor. Bu gibi kişilerin yaşamı da ölümü de boşluk duygularıyla dolu olacaktır, olmaktadır. Hırslarla yaşamak ve hırslarla ölmek, belki de insana en az uygun düşeni budur. Ancak insan henüz insan olma yolunda ilk büyük adımlarını atmadı. Geleceğin insanı, bana kalırsa, ölüme çare bulmuş insan değil de ölümü kendinde yenmiş insan olacaktır.

anlamda ölüm bir tanrısal istem ürünüdür, başka bir şey değildir, inançlıya elbette korkuyla karışık da olsa bir mutluluk verecektir.

Ölümde insanı avutan şey ölümsüzlük duygusu olmuştur. Bu elbette tepeden inmeğe çelişkili bir duygudur. İnsanoğlu ölümsüzlüğü yaşamda elde edemeyeceğini bildiği için onu ölümden sonra yani ölümde sağlamaya çalışır. İnsana en zor gelen şey yokolup gitmektir. Bilincin

Türlerin yok oluşunu engellemede pratik bir yaklaşım:

Doğa koruma alanları

Eser PİRGAN, Mert ALTINTAŞ (*)

İnsan, tarihsel süreç boyunca geliştirdiği teknoloji ve tüketim şekilleriyle doğa üzerinde hiçbir canlının olmadığı kadar etkiye sahip olmuştur Son yıllarda gözlenen hızlı tür kaybı da insan etkisinin bir sonucudur. Doğal seçilim sonucu yüz binlerce yılda kaybolacak sayıda türün neslinin artık birkaç on yılda tükenebildiği görülmektedir. Her yıl kaybolan tür sayısı yaklaşık 9000'e ulaşmıştır. Bu gidişi değiştirmek sorumluluğu da yine buna sebep olan insana düşmektedir.

Son 2.5 yıla bakıldığında koruma hareketine olan ilginin arttığını görmekteyiz. Hem halk hem de bilim insanları kitle halinde tür yok oluşlarıyla karşı karşıya olduğumuzun farkındadır. Bugünün insan sebepli tür yok oluşları, jeolojik zamanda görülen 5 kitlesel yok oluşla karşılaştırılabilecek düzeydedir. Bugünkü yok oluşların temel sebebi insan faaliyetleriyle habitatların yok edilmesidir. Orman alanlarında aşırı kesim, çayırlarda aşırı otlatma, denizlerin ve tatlı suların kirlenmesi, bataklıkların kurutulması habitatların yok olmasına örnek olarak gösterilebilir. Habitatlarının yok olması dolayısıyla yaşam alanı ve üreme şansı bulamayan türler, milyonlarca yıllık genetik bilgi ile birlikte, bir daha gelmemek üzere dünya üzerinden silinmektedir. Bir diğer önemli sebep de genelde ekonomik nedenlerle bitki ve hayvanların aşırı kullanımıdır.

Günümüzde türlerin kitlesel yok oluşları, yok oluş hızının giderek artması ve biyolojik çeşitlilik için kötü olanın insan populasyonları içinde kötü olduğunun anlaşılması, konuyla ilgili çalışmalara hız kazandırmıştır. Önümüzdeki birkaç on yıl dünyada kaç türün hayatta kalacağını belirleyecektir.

Bu sebeplerle ortaya çıkan koruma biyolojisi, karşı karşıya bulunduğumuz biyolojik çeşitlilik krizini konu edinen disiplinler arası bir bilim dalıdır. Bir kriz bilimi olan koruma biyolojisinin iki ana amacından biri insanın biyolojik çeşitlilik üzerindeki etkisini incelemek, diğeri ise türlerin yok oluşunu engellemek için pratik yaklaşımlar geliştirmektir. Bu genellikle türlerin belirli alanlarda korunması ile sağlanmaktadır. Neyin, nerede, ne şekilde korunacağı yine koruma biyolojisinin cevaplamak durumunda olduğu sorulardır. Bunları belirlemede bazı temel kriterler kullanılır.

KORUMA KRİTERLERİ

Korumanın gerçekleştirilmesi için gerekli parasal ve insansal kaynakların sınırlılığı nedeniyle her doğal alanın korunması mümkün olamamaktadır. Bu nedenle hangi alanların öncelikle korunması gerektiği bazı kriterlere göre belirlenir. Kısaca doğal alanların insanın olumsuz etkilerinden korunması yine insanın belirleyeceği sınırlar çerçevesinde olabilmektedir.

Kriterlerin bir kısmı yalnızca ekolojik faktörleri temel alırken, diğer kısmı ekonomik, sosyal ve estetik değerleri de göz önünde bulundurur.

Doğallık, koruma alanlarının belirlenmesinde temel kriterlerden biridir. Ancak doğallığın tam bir tanımlamasının bilim adamları tarafından da yapılamıyor oluşu ve kavramın algılanışının kişilere çok bağlı olması, bir yerin değerlendirilmesinde doğallığın kriter olarak kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Yine de doğallığı geniş hatlarıyla tanımlamak gerekirse, insan etkisi nedeniyle sisteminin işleyişi bozulmamış alanlar olarak düşünebiliriz. İnsanla diğer canlıların birbirlerinin yaşam koşullarını değiştirmeden yaşadıkları geleneksel koşullara doğal demek mümkünken, hiç insan olmayan ama asit yağmurları, hava kirliliği gibi sebeplerle bozulmuş bir bölgeye doğal demek mümkün değildir.

Çeşitlilik temelde belirli bir alan içindeki tür sayısının fazlalığını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Bu türleri temsil eden bireylerin sayısının fazla oluşu o türün devamlılığını sağlar. Akraba olmayan bireylerin gen alışverişinde bulunmaları de genetik çeşitliliğe yol açan en önemli etkendir. Bu sebeple çeşitliliğin fazla olduğu alanlar öncelikle korunmalıdır.

Alan büyüklüğü çeşitlilikle doğru orantılı olarak ele alınır ve alan genişledikçe çeşitliliğin artacağı varsayılır. Ayrıca geniş alanlarda türlerin yok olma olasılıklarının düşük olacağı düşünülebilir. Dolayısıyla korumada genel yaklaşım, önceliğin geniş alanlara verilmesi ve korunacak alanın sınırlarının mümkün olduğunca geniş tutulmasıdır.

Nadir türler yaşadıkları alanların korunması için etkili unsurlardır. Tür çeşitliliği açısından düşünüldüğünde, belirli bir coğrafyada, sınırlı fiziksel koşullar altında yayılım göstermeleri nedeniyle yok olma tehlikesine daha açık olan nadir türlerin korunmasının gerekliliği ortaya çıkar. Bu nedenle nadir türler çoğunlukla bilim adamları için değerli ve ilginç özelliktedir. Ayrıca koruma çalışmalarının türe yönelik olmaktan çok, türün habitatını korumaya yönelik olması, dolayısıyla tehlikede olmasa da nadir türlerin doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olduğu canlı ve cansız çevrenin korunması gerektiği uzun süredir kabul edilen bir görüştür.

Koruma alanlarının belirlenmesinde bir başka önemli kriter de, alanın kullanım değeridir. Kullanım değeri eğitim, rekreasyon (dinlenme) ve bilimsel amaçlı kullanım olarak düşünülebilir. Bunların yanı sıra gen kaynağı olarak ve tıbbi açıdan potansiyel değere sahip alanlar da koruma açısından oldukça önemlidir. Özellikle yabani buğday türlerine verilen önemin giderek artması buna örnek gösterilebilir.

Eğitim ve araştırma potansiyelini belirlemede alanın ekolojik değerinden daha önemli olan nokta bir üniversite ya da araştırma merkezine uzaklığıdır. Tamamen insan yapımı bir alan, merkezi konumu dolayısıyla araştırma ve eğitim için çok değerli olabilirken, çok daha zengin bir sistem ulaşım zorluğu nedeniyle bu tip bir potansiyele sahip olmayabilir.

Koruma alanı olmaya aday bölgeler bütün bu kriterler çerçevesinde ele alınıp koruma değerleri ortaya konur.

BİR DEĞERLENDİRME: ODTÜ

ODTÜ (1) Ankara'nın batısında, güneyde Eymir Gölü, kuzeyde Eskişehir yolu boyunca uzanan 45 km²'lik bir alan üzerine kurulmuştur. 1956'da üniversitenin kurulmasından bu yana arazinin üçte ikisi ağaçlandırılmış olup, diğer kısımlar İç Anadolu'nun doğal bitki örtüsü olan bozkırla kaplıdır. ODTÜ arazisi küçük bir alan içerisinde çok çeşitli su ve kara ekosistemlerini barındırmaktadır. Kampüs içinde göl, bataklık, akarsu, orman ve bozkır ekosistemlerini görmek mümkündür.

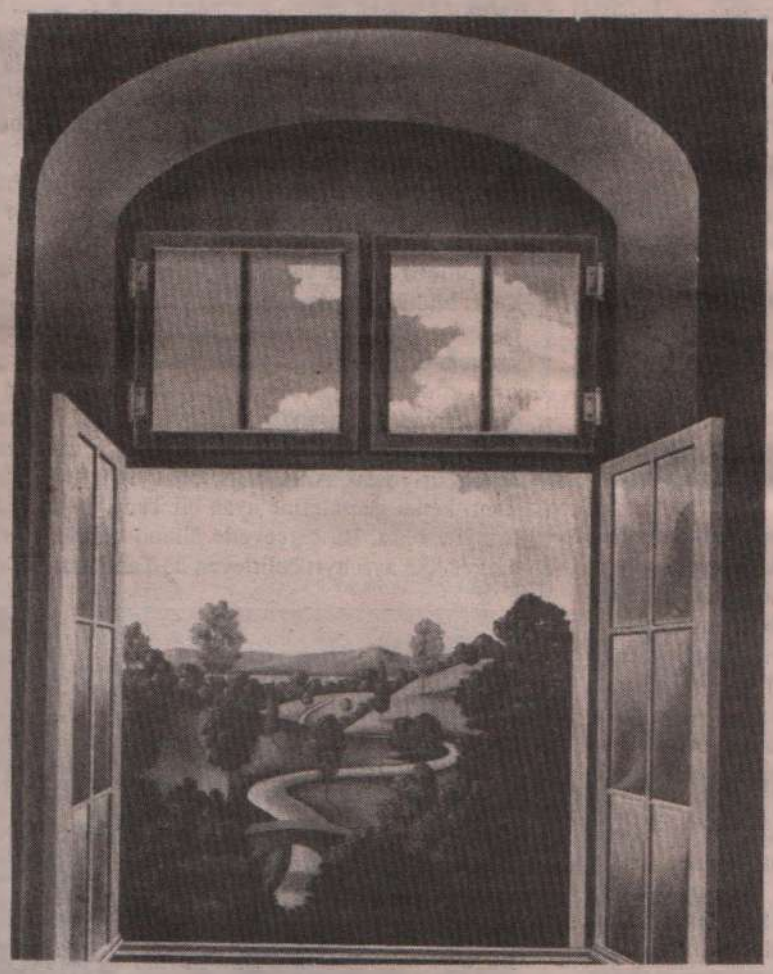

Kampüsün büyük bir alanını kaplayan ağaçlandırma, üniversitenin kuruluş yıllarında öğrenciler, akademisyenler ve diğer ODTÜ personeli tarafından yapılmıştır. Ağaçlandırmanın büyük bir bölümü yaklaşık 40 yıllıktır ve şehir içinde bulunmasına rağmen insan etkisinden nispeten uzak kalmış olması dolayısıyla kendi kendini yenileyebilen bir sisteme dönüşmek üzeredir. Ağaçlar artık bulundukları sistemi karakterize etmeye başlamış ve bitki örtüsünün değişmesine sebep olmuştur. Böylece farklı pek çok hayvan için de yaşam alanı oluşmuştur. Bu ağaçlandırmada temel olarak İç Anadolu'nun yüzlerce yıl önce doğal ağacı olan karaçam (*Pinus nugra ssp. pallasiana*) ve bir Karadeniz elementi olan sarıçam (*Pinus silvestris*) kullanılmıştır. Bunların yanısıra badem (*Amygdalus spp.*), dişbudak (*Fraxinus excelsior*), sedir (*Cedrus libani*) ve kavak (*Populus spp.*) gibi türler de daha seyrek olmakla birlikte kulanılan türlerdir. Bozkırın doğal ağaçları olan ahlat (*Pyrus eleagrifolia*) ve alıç (*Crateagus monogyna*) da ODTÜ'de oldukça sık raslanan ağaç türleridir. Bunların dışında da peyzaj düzenlemelerinde kullanılan atkestanesi (*Aesculus hippocastanum*), çınar (*Platanus orientalis*), ladin (*Picea spp.*), iğde (*Eleagnus angustifolia*), söğüt (*Salix spp.*), akçaağaç (*Acer spp.*), mahlep (*Prunus mahaleb*) ve yaban elması (*Malus silvestris*) gibi türler de vardır. Bu türlerde çeşitli canlılar için yaşam alanı oluşturmuştur. Böylece ODTÜ arazisinde yaklaşık 33 milyon ağaç yaşam şansı bulmaktadır.

Arazideki diğer bir önemli ekosistem de İç Anadolu'nun doğal ekosistemi olan bozkırdır. Burada da 250'si tanımlı yaklaşık 500 otsu bitki türü bulunduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan 15 tanesi de endemik olmaları dolayısıyla oldukça önemlidir (örn. *Gladiolus anatolica*-Anadolu Glavyölü, *Linum hirsutum*, *Linum flavum*, *Wiedemannia orientalis*, *Stachys cretica*, *Crocus ancyrensis*-Ankara Çiğdemi, *Bellevalia clusiana* -Dağ Sümbülü).

ODTÜ arazisi su havzaları açısından da oldukça zengindir. Bunu, arazide sıkça rastlanan kamış (*Phragmites australis*) ve daha az rastlanan *Typha latifolia* gibi türlerden anlamaktayız. Yer yer görülen bataklıklar da bunun başka bir kanıtıdır.

Ayrıca ODTÜ'de özellikle ilkbaharda rahatlıkla gözlenebilen pek çok küçük dere bulunmaktadır.

Yine ODTÜ arazisi sınırları içerisinde bulunan Eymir Gölü tatlı su ekosistemlerine gösterilebilecek diğer bir örnektir. Eymir Gölü bir takım sanayi ve kanalizasyon atıklarının boşaltılması dolayısıyla ciddi bir kirlenme ve ekolojik bozulma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Yaz aylarında zaman zaman balıkların kıyıya vurduğu görülmektedir. Yeterince kontrollü olmayan rekreasyon amaçlı kullanım da göl için olumsuz bir etki yaratmaktadır.

Eymir Gölü aynı zamanda bazı kuş türlerinin göç yolları üzerinde olması

dolayısıyla da korunması gereken bir alandır.

ODTÜ arazisi flora açısından olduğu kadar fauna bakımından da oldukça zengindir. Yaklaşık 114 tür kuş; kurt, tilki, körfare, kirpi, gelincik, porsuk, alaca sansar, sivrifare, yarasa, cüce hamster, avurtlak, taş faresi gibi birçok memeli; 9 tür sürüngen; 3 tür çiftyaşar ve çalışılmamış olduğu için sayıları bilinmeyen (tahminen 5.000-10.000 tür) oldukça çeşitli omurgasız ODTÜ faunasını oluşturur.

Fauna yapısı içinde özellikle kuş türlerinin çeşitliliği dikkati çekmektedir. 114 tür, alanda sıklıkla görülen kuşlar için belirlenmiş sayıdır. Bugüne kadar kaydedilmiş toplam tür sayısı ise 191'e varmaktadır. Kente bu denli yakın olan bir alan için verilen sayılar oldukça yüksektir. Önemli bir kısmı göçmen olan bu türler su kuşları, yırtıcılar, ötücüler gibi farklı grupları da içermektedir. Bunlar arasında kara leylek (*Ciconia nigra*), kuğu (*Cygnus olor*), turna (*Grus grus*), çakır kuşu (*Accipiter gentilis*), küçük kerkenez (*Falco naumanni*), şah kartal (*Aquila heliaca*), puhu (*Bubo bubo*), yeşil ağaçkakan (*Picus viridis*), boyunçeviren (*Jynx torquilla*), yeşil papağan (*Psittacula krameri*), maskeli örümcekkuşu (*Lanius nubicus*) ve ala sığırcık (*Sturnus roseus*) oldukça önemlidir.

ODTÜ ARAZİSİNİN ÖNEMİ

ODTÜ arazisinin flora ve faunasının kent içine sıkışmış bir alanda varlığını sürdürdüğü düşünüldüğünde habitat ve tür çeşitliliği bakımından oldukça zengin olduğu görülür. Her ne kadar bu canlılık için, yapay olarak oluşturulmuş orman dokusu ve bu dokunun bölgeye etkileri dolayısıyla, gerçek anlamıyla doğal demek olanaksızsa da, çeşitliliğin zenginliği, bu alanı oldukça önemli kılmaktadır.

ODTÜ arazisi bu özellikleri ile bilimsel ve eğitim amaçlı çalışmalar için çok uygundur. Özellikle çalışma sahasının üniversite veya bir bilim merkezine olan uzaklığı sorun olmaktan çıkmaktadır. Arazi halen üniversite tarafından bilimsel ve eğitsel anlamda kullanılmaktadır.

Bunların yanı sıra ODTÜ arazisi Ankara halkına doğa bilincinin aktarılabileceği mevcut tek alandır. Belirli düzenlemelerle arazinin bir kısmı rekreasyona açılabilir ve bu alanlarda belirlenecek gezi parkurları, yapılacak tanıtım turları sayesinde toplumda henüz yerleşmemiş olan doğa bilinci pek çok insana verilebilir. Ancak, şu anda Eymir Gölü civarında var olan rekreasyon alanları ve belirlenecek yenileri konusunda ilkelerin ve işletme prensiplerinin net bir biçimde ortaya konması ve uygulanması, alanın insan etkisinden zarar görmemesi için zorunludur.

ODTÜ arazisi koruma biyolojisinin koyduğu kriterlerin yanı sıra kent ekolojisi kavramı içinde ele alındığında da oldukça önemli bir alandır. Öncelikle şehir merkezine yalnızca 7 km uzaklıkta bulunan bir alanda böyle bir çeşitliliğin bulunması ve ağaçlandırmanın da hemen hemen doğal işleyişi sağlayabilecek duruma gelmiş olması pek nadiren rastlanabilecek bir durumdur.

Ankara'nın en önemli yeşil kuşak alanı olan ODTÜ arazisi sahip olduğu milyonlarca ağaç ile oluşturduğu mikro klima sayesinde Ankara'nın nemlilik ve yağış oranlarını arttırmıştır. Ayrıca şehrin kirli havasını temizleyen en önemli alan da yine burasıdır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında ODTÜ arazisinin korunması gerekliliği açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

ODTÜ arazisinin önemli bir bölümü Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı olmasına rağmen bu kararlar koruma açısından kesin bir güvence sağlamamaktadır (2). Bu sebeple ODTÜ doğasının korunması için aktif bir koruma sisteminin geliştirilmesi zorunludur.

Öncelikle yapılacak bir ekolojik çalışma ile koruma alanının sınırları belirlenmeli, daha hassas olan habitatlar ve türler tespit edilmelidir. Bundan sonra arazinin rekreasyona açılacak alanları ile ilgili işletme prensiplerinin belirlenmesi ve gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Bu düzenlemeler yapıldıktan sonra bölge kullanıma açılmalı, ancak temel kullanım ilkesinin eğitim olmasına özellikle dikkat edilmelidir.

Bu planın uygulanması ile ODTÜ, doğal varlıklarını koruyacak, Ankara halkının doğa eğitimine çok büyük bir katkıda bulanacak, oluşturduğu modelle Türkiye'deki koruma çalışmalarına örnek olacak ve doğa bilincinin doğru bir şekilde yayılmasını sağlayarak bu konuda üniversite düzeyinde önemli bir boşluğu dolduracaktır.

(*) ODTÜ Doğa Topluluğu

DİPNOTLAR

1) Değerlendirme konusu olarak ODTÜ'nün seçilmesi iki nedene dayanmaktadır. Birincisi ODTÜ'nün koruma biyolojisi açısından oldukça yüksek bir potansiyele sahip olması, diğeri ise söz konusu bölge hakkında çalışmalar sürdürüyor olmamızdır.

2) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 19 Nisan 1996 tarihinde 416 sayılı kararı ile yeniden belirlenen "Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma İlkeleri"nin (f) maddesine göre, kesin yapı yasağı olmasına karşın resmi ve özel kuruluşlarca zorunlu durumlarda yapılacak altyapı uygulamaları için Koruma Kurulu'ndan izin alınmalıdır. "Zorunlu durumlar" ifadesi bizi bu düşünceye itmektedir.

KAYNAKLAR

1) Bilgin, C., ODTÜ'nün Kuzey Kesimi Faunasına Bir Katkı, Ankara, 1994.

2) Cole, L., Urban Nature Conservation, Conservation in Perspective (Der. A. Warren, F. B. Goldsmith), John Wiley & Sons, Chicester, 1985, 267-286.

3) Goldsmith, F. B., Evaluating Nature, Conservation in Perspective (Der. A. Warren, F. B. Goldsmith), John Wiley & Sons, Chicester, 1985, 233-246.

3) Kaya, Z., Çevre Sorunları Bitki ve Gen Kaynaklarımızı Tehdit Ediyor, Orman Bakanlığı Dergisi, 6: 38-41.

4) Kaya, Z., Zeydanlı U., Nazlıer B., Yılmaz T., ODTÜ Kır Çiçekleri Rehberi, Ankara, 1994.

5) Primack, Richard B., Essentials of Conservation Biology, Sinauer Associates, Inc., Sunderland, 1993.

6) Primack, Richard B., A Primer of Conservation Biology, Sinauer Associates, Inc., Sunderland, 1995.q

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ VE EZİLEN ULUSLAR BİRLEŞİN!

TEORİ

İŞÇİ PARTİSİ YAYIN ORGANI

Zeki Sarıhan
Özelleştirmeye Karşı
HALKÇI EĞİTİM SEÇENEĞİ

Prof. Eren Omay
Eğitim Kurumlarının Dinamiği

İrfan Erdoğan — Doğu Perinçek'in Aydın Metafiziğine Bir Bakış
Mehmet Ulusoy — İdeoloji ve Neoliberalizm
Saim Gözek — Parti İçinde Neoliberalizmin Etkileri
Adnan Akfırat — Şeriatçı Hareketin Tarihinde Antiemperyalizm Yok
Hikmet Gökalp — Tarihte "Seçkinlerin Devri" Teorisi Üzerine
İlknur Kalan — Luxemburg Bir Kartalda

OCAK 1997
84
150.000 TL

İŞÇİ PARTİSİ
ÖNCÜ GENÇLİK
OCAK '97 — AYLIK GENÇLİK DERGİSİ — 50.000TL

FAŞİZM
İNSANA DÜŞMAN

Üniversitelerde Faşist Saldırılar
Faşizme Karşı Sopayla Değil Kitleyle
Şeriatçı Saldırıların Anlamı ve Doğru Tutum
Mumcu'dan Susurluk'a Giden Yol
Portre: Cemal Süreya
Kitap: Darağacından Notlar / Julius Fuçik
Neden Parti-1

İşçi Partisi örgütlerinden ve kitapçılardan sağlanabilir

İSTANBUL: (0212) 251 99 10
ANKARA: (0312) 435 29 99
İZMİR: (0232) 445 20 58

Tarımı kimler zehirledi?

Yılmaz DİKBAŞ (*)

Amerika'da ve Batı Avrupa ülkelerinde, yiyecek ve içecek üretim ve tüketiminde yeni bir akım hızla yayılıyor. Bu ülkelerde, yiyecek içecek satan büyük alışveriş merkezlerinde bazı ürünlerde "organik çiftlik ürünüdür" açıklaması yer alıyor. Yani, aynı tür yiyecek ve içecekler artık iki sınıfa ayrılmış durumda: Organik olanlar ve olmayanlar. Peki, "organik çiftlik ürünü" ne demektir? Kısacası, üretiminde hiçbir yapay kimyasal madde kullanılmamış, doğal koşullarda üretilmiş ürün.

Oysa bilindiği gibi, yıllardır dünyanın hemen her yerinde, ana hammaddesi petrol ve inorganik tuzlar olan çeşitli yapay kimyasal maddeler tarımda "yapay tarımsal gübreler" ve "böcek ilaçları" adları altında kullanılmaktadır. Yapay tarımsal gübrelerin başlıca üç çeşiti vardır: Azotlu, fosforlu ve potaslı.

Böcek ilacı, böcekleri öldürmek için kullanılan ve sindirim, solunum ya da deri yoluyla etki eden zehirli maddelerin ortak adıdır (1). Böcek ilaçları genellikle bitkilerin üstüne ve böceklerin dolaştığı çeşitli yerlere toz ya da sıvı halinde püskürtülerek kullanılır. Böcek ilaçlarının çoğu yalnız böcekler için değil, başta insan olmak üzere tüm omurgalı hayvanlar için de zehirlidir. Birçoğu da balarıları ve öbür yararlı böcekler için de öldürücüdür. DDT adlı ünlü böcek ilacı, böceklerden çok, böcek asalaklarını öldürerek ekolojik dengeyi bozduğu için kullanımı yasaklanmıştır.

Neden bazı insanlar, yapay tarımsal gübreler ve böcek zehirleri kullanılarak yapılan modern tarımdan kaçmaya başladı ve doğal koşullarda yapılan organik tarıma döndü? Şu oldu: Elli yılı aşan uygulamadan sonra, yapay kimyasal maddelerin kullanıldığı modern tarımın hem toprağı, hem suyu, hem havayı, hem de insanları, geriye dönüşü olmayacak şekilde zehirlediği görüldü. Tarımda, yapay tarımsal gübrelerin ve böcek zehirlerinin kullanılmasına karşı ilk isyan bayrağını "çevreciler" açtı. Çiftçiler ve aklıbaşında tüketiciler de bu başkaldırıya katılmaya başladı.

TARIM ZEHİRLERİ DÜNYA SAVAŞLARININ ARMAĞANI

Hemen bir soru geliyor dilimizin ucuna; neden çiftçiler ve aklıbaşında tüketiciler daha işin başında, yani yıllar önce tarımın zehirlenmesine göz yumdu? İşte bu sorunun, insanın kanını damarlarında donduran yanıtı: Yapay tarımsal gübreler ve böcek zehirleri, tarıma, çiftçilerin isteği üzerine girmedi. Yalnız insanları değil çevreyi de zehirleyen bu kimyasal maddelerin üretimi bir ihtiyaçtan doğmadı. Tam tersi bir gelişme oldu. Çiftçilerin çok yoğun direnişine rağmen, bu yapay kimyasal maddeler çiftçilere; kimya endüstrisi, hükümetler ve bankalar sistemi tarafından zorla dayatıldı! Ve bu, iki dünya savaşı sonunda gerçekleşti.

1. Dünya Savaşı'nda Almanların, patlayıcı maddeler, yani bombalar üretebilmek için büyük miktarda amonyağa gereksinimleri vardı. Bu gereksinimlerini doğal olarak karşılayabilecekleri amonyum tuz yataklarının bulunduğu Şili'ye gidemiyorlardı, çünkü yollar Almanya'nın düşmanları tarafından kesilmişti. Bu durumda Almanlar, havadaki nitrojeni kullanarak amonyum üreten büyük kimya fabrikaları kurdular ve bomba ürettiler. Savaş bittiğinde, bu fabrikaların stoklarında çok büyük miktarda amonyum birikmişti. Bunlar ne olacaktı? Çok büyük yatırımlar yapılarak kurulmuş kimya fabrikalarının bundan sonraki işlevleri ne olacaktı? Bu işe büyük çapta kapital bağlamış patronlar oturup düşündüler ve çıkış yolunu şöyle buldular: Ellerinde kalan ürünleri "yapay azot gübre" olarak çiftçilere satacaklardı. Savaş sırasında kurulmuş kimya fabrikalarının patronları, arkalarına hükümeti ve bankaları da alarak çiftçilerin üzerine yürüdüler ve ürünlerini çiftçilere zorla dayattılar. İşte böylece, yapay tarımsal gübre endüstrisininin temelleri atılmış oldu.

Benzer bir durum, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra da ortaya çıktı ve bugün artık çok büyük boyutlara ulaşmış olan tarım ilaçları (yani tarımda kullanılan böcek zehirleri) endüstrisinin temelleri şöyle atıldı: Savaşan Batı Avrupa Ülkeleri,

Çevreyi ve insanı zehirleyen yapay tarımsal maddeler, çiftçilere, kimya endüstrisi, hükümetler ve bankalar sistemi tarafından dayatıldı.

düşmanlarını büyük çaplı kıyımlara uğratabilmek için "zehirli gaz" üretimi yaptılar. Savaş sonrasında büyük stoklar ve zehirli gaz üreten fabrikalar ellerinde kaldı. Bulunan çözüm yolu, yine tarımdı. Üretilen zehirli maddelerin çiftçilere, "böcek zehiri" olarak satılması kararlaştırıldı.

Yine, İkinci Dünya Savaşı'nda Amerikalılar, Japonların tüm bitki örtüsünü yok etmek amacıyla, havadan püskürtülerek kullanılan çok güçlü bitki zehirleri ürettiler. Bunları kullanmalarına gerek kalmadan, Hiroşima'ya ilk atom bombasını atarak işi daha kestirme yoldan çözdüler. Ürettikleri zehirli maddeler yine boşa gitmedi. Aynı zehirli kimyasal maddeleri, Vietnam savaşında da bol miktarda kullandılar. Vietnamlıların ormanda saklanmalarını önlemek için, onbinlerce metre karelik ormanı zehirli kimyasal maddelerle yok ettiler.

Bir diğer zehirli madde DDT, Amerikan askerlerini malarya hastalığına karşı korumak üzere üretilmişti. Savaştan sonra böcek zehiri olarak dünya piyasalarına sürülen bu zehirli ilacın kullanımı ancak yıllar sonra yasaklanabildi.

Açıkça görülmektedir ki; eğer iki büyük dünya savaşı olmasaydı, tarımı doğal yöntemlerle geliştirmek için yapılan arıştırmalar rayından çıkmayacak; ne tarım ne çevre ne de insanlar zehirlenmeyecekti.

TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Tarımın zehirlenmesinin Türkiye'deki boyutlarına gelince. 1987-95 yılları arasında Türkiye'de tarımda, yılda ortalama 9 milyon ton yapay tarımsal gübre kullanılmış. Bunun yılda yaklaşık 3 milyon tonu ithal edilmiş, geri kalan yaklaşık 6 milyon ton ise Türkiye'de kurulu yapay gübre fabrikalarında üretilmiştir (3). Ancak yılda yaklaşık 6 milyon ton yapay gübre üreten fabrikaların kullandığı hammaddelerin hemen hemen tamamı ithal malı. Yani Türk tarımı, yapay tarımsal gübre tüketiminde dışa bağımlı.

Son on yılın ortalamasına göre, Türkiye'de tarımda, yılda 32 bin ton tarım ilacı (böcek ve bitki zehirleri) kullanılmış (4). Bunun tamamı ithal malı. Yani Türk tarımı, tarım ilacı tüketiminde de tamamıyla dışa bağımlı.

Türkiye, yapay tarımsal gübreler ve tarım ilaçlarını, yılda 2 milyar dolar vererek ithal ediyor ve tarımı zehirliyor. Toprağını, suyunu, havasını ve insanını zehirlerken bile dışa bağımlı. Tıpkı uyuşturucu bağımlıları gibi...

Türkiye'de kurulu yapay tarımsal gübre üreten fabrikaların çevreyi ve insanları nasıl zehirlediğini anlamak için şu haberi birlikte okuyalım (5): "Bandırma'daki BAGFAŞ yapay gübre fabrikasının doğa üzerinde yarattığı tahribatla ilgili gözlem ve raporlardaki veriler, yörede yaşayan insanlar ve fabrikada çalışanlarının sağlıkları yönünden kaygı verici boyutlar taşımaktadır. Yapay tarımsal gübre üretimi bir kimyasal işlem olarak zaten ekosistemin doğal yapı ve işlevleriyle çalışır. Doğanın en büyük madde döngülerinden olan fosfor, azot ve kükürt döngüleri bozulur, normalde doğada çok az miktarda serbest bulunan flor aşırı miktarlarda açığa çıkar. Elimizdeki raporlara göre BAGFAŞ'ın çevreye yaydığı amonyak, sülfirik asit, fosfor, florür ve arsenik miktarları ileri derecede kirletici boyutlardadır. İnsan sağlığına yönelik bu tehditler, fabrika artıklarının içme ve kullanma suyuna karıştığı yerleşim yerlerinde yaşayan, su ürünlerini tüketen ve kirli havayı soluyan insanları ilgilendirdiği gibi, fabrika çalışanlarını da doğrudan etkilenebilir."

Akıllarımıza şöyle bir sorunun gelmesi kaçınılmaz: Tarımı zehirleyen, çevreyi ve insanları zehirleyen yapay tarımsal gübreler ve tarım ilaçlarının üretim ve dağıtımının Amerikan ve Batı Avrupa kuruluşlarının elinde ve denetiminde olduğunu biliyoruz. Ancak, bu zehirli ürünler Amerika ve Batı Avrupa tarımında da kullanılıyor. Hiç, uygar Amerika ve uygar Batı Avrupa, bir sektörün çıkarı için kendi insanlarını ve kendi çevresini de bile bile zehirler mi?

Bu sorunun yanıtını, Avrupa Parlemontosu Araştırma Komitesi'nin 9 Ekim 1996 tarihinde yaptığı bir açıklamayı okuyarak çıkarmaya çalışalım: "Deli Dana (bovine spongiform encephalopathy) hastalığının insan sağlığı için de tehlike gösterdiğini bir Alman bilim adamı, bu gerçeğin İngilizler tarafından kabul edilmesinden bir yıl önce bildirmiş, ancak Avrupa Komisyonu bu önemli gerçeğin kamuoyuna duyurulmasını engellemiştir."

Bu açıklama, daha önce yapılmış suçlamaların haklılığını gösteren bir kanıt niteliğindedir. Deli Dana hastalığının neden olabileceği ciddi ve tehlikeli sonuçlar, Avrupa sığır eti pazarını elinde tutan çevrelerin çıkarları düşünülerek, Avrupalı yetkililer tarafından hasır altı edilmişti (6).

TARIM VE ÇEVRE NASIL KURTULUR?

Yeri geldiğinde, uygar Avrupalı için, bir çevrenin parasal çıkarları insan sağlığından önde gelebilmiştir. Acımasız kapitalizm; tarımı, çevreyi, insanı zehirledi. Peki, bu çıkmazdan nasıl kurtuluruz?

İçinde bulunduğumuz çıkmazdan kurtuluşun tek yolu, tarımı yeniden "organik tarım"a döndürmektedir.

Şu çarpıcı gerçeği gözönünde tutmak zorundayız: Organik tarımla günümüzde uygulanan modern tarım arasındaki en temel ve en tehlikeli fark şudur: Organik tarım, dünya durdukça sürüp gidebilecek, yani sonsuza dek sürekliliği olan bir tarım şeklidir. Oysa, modern tarımın ömrü sınırlıdır, yani sonsuza dek sürmesi olanaksızdır. Nedeni de çok açık: Modern tarımın kullandığı kimyasal maddeler (petrol; sülfat, nitrat ve fosfat yatakları) bir gün gelecek doğada tükenecektir. Örneğin, dünyada 38 yıllık ham petrol rezervi kaldığı bildirilmektedir. Öyleyse, tarımı tekrar "sonsuza dek sürebilme" özelliğine kavuşturmamız gerekmez mi?

Sonsuza dek sürebilecek tarım yöntemi organik tarımdır. Organik tarıma dönmek, eski-ilkel tarıma dönmek anlamında anlaşılmamalıdır. Kuşkusuz, eski yöntemlerle çiftçilik yapmış köylülerin bilinçli-bilinçsiz uyguladıkları, artık gelenekselleşmiş yöntemlerden de çıkarılacak dersler vardır. Ama, organik tarımı geliştirmek için, yeni teknolojilerden yararlanarak, yeni yöntemler geliştirecek bilimsel araştırmalar yapılmalıdır. Aslında, 1950'li yılların sonuna kadar bu bilimsel araştırmalar yapılıyor, tarım okulları ve araştırma-geliştirme kuruluşları doğru ve doğal yönde ilerliyordu. Ne olduysa iki dünya savaşı sonrasında oldu. Bu savaşlardan sonra kurulup palazlanan kimya endüstrisi tüm araştırma-geliştirme kurumlarına ve tarım okullarına da el koydu. Tüm çalışmaları ve öğretileri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye başladı. Bugün, modern tarım endüstrisi, küreselleşmenin denetimi ve kontrolüne girmiş bulunmaktadır. Organik tarıma geçmekle, hem ülke tarımı dışa bağımlılıktan kurtulacak; hem toprak, su, hava ve insanlarımız zehirlenmekten kurtulacak hem de ortaya doğal enerji kaynakları çıkacaktır.

(*) Tekstil Kimya Yüksek Mühendisi.

DİPNOTLAR

1) Ana Britannica, C.4
2) Jose A. Lutzenberger, The Yearbook of Renewable Energies 1995-96.
3) DPT, 1996.
4) DPT, 1996.
5) Deniz Som, Vaziyet, Cumhuriyet, 11.10.1996.
6) International Herald Tribune, 10.10.1996.

Erciyes'in öyküsü

Kürşat BAŞDEMİR

'Allah, mekandan münezzeh, her yerde hazır ve nazırlığı bırakıp yeryüzünde yurt edinseydi, mutlaka dağlara yerleşirdi. Yüksek dağlar biraz bu maksatla yaratılmıştır, hissini vermez mi? Dağlar tabiatın alçaklığa, silik düzlüğe karşı bir nev'i isyankarlığı, bizim sağır ve duygusuz sandığımız taşın toprağın yaradana ulaşmak için azimli bir yükselişi ve tırmanışı değil midir? Allah, dağları fesatçı, cüce ruhlar çıkmasın diye sarp ve yalçın yaratmış olmalı. Doruğu her mevsimde akpak Erciyes'in vakur duruşunda, hayat boyunca temiz ve açık bir alın gezinen, yüksek seciyeli insanlar görür gibi olurum.'

Muharrem Barut, 1951.

"DOĞA ANA SUSKUNLUĞA MAHKUM ETTİ BENİ"

Milyonlarca yıl, Anadolu'nun ortasında masmavi, uçsuz bucaksız bir denizin altında yeryüzü özlemiyle bekledim. Zaman geçtikçe özlemim büyüdü, dev bir öfkeye dönüştü. Öfkem tutkuma gem vurmamı engelledi, başımı sudan çıkardım, göğe doğru haykırdım. Ateşler püskürttüm dört bir yana homurtuyla. Ateşim yayıldı, yele oldu boynuma. Ben yükselirken deniz süzüldü, Konya Ovası'na kaçtı. Doğa ana şiddetime kızdı, sırtımı çökertti. Gövdem bölündü, bir yanımdan Koç Dağı, diğerinden Tekir beli oluverdi. Bir kolumu uzattım Sultan Sazlığı oluştu, diğer kolumdan Kayseri Ovası. Yeryüzünü çatık kaşlarımla ve öfkeli karşıladım. Barışmamız çok ama çok uzun sürdü.

Öfkemi, doğa ana buzlarla söndürdü, binlerce yıl buzullara mahkum etti gövdemi. Buzdan ak bir dağ oluverdim. Bu ceza çok ağırdı, karşı koydum, yine ateşimi püskürttüm, sırtımdan kollarımdan. Onları da söndürdü. Suskunluğa mahkum etti beni.

Uzak vadilere gönderdiğim lavlar soğuyup, tüv kaya kütlelerine dönüştü. Yüzyıllar boyu yağmur ve rüzgar şekil verdi onlara. Sanki sihirli bir el bir periler ülkesi oluşturdu. Belki gün gelir bu ülke otoriteden kaçan insanlara sığınak olur diye.

Canlılarla tanıştım, insanoğlu buzul yüzümü gördü sevdi, tapındı. Buzullar eridikçe sessizliğime, durgunluğuma alıştım. Coşkun akan kar sularımı süngerlerle süzüp dinginleştirdim. Binlerce yıl Zamantı ile Seyhan'ı, Karasu ile Kızılırmak'ı besledim. Yorulmaz ırmaklar sularımı hem Akdeniz'e hem de Karadeniz'e taşıdılar. Sırtımı eteklerime kadar yeşilin binlerce tonu kapattı. Bu renkleri kızıl ateşimden daha çok sevdim. Dört bir köşede dört ayrı iklim yaşattım. Güneşi sevdim, üzerimdeki canlı cansız her şeyi sevdim. Canlılar suskunluğumu heybetime ve yüceliğime verdiler, ama yine de sanki bir gün, bu sessizliği bozacakmışım gibi korktular.

Anadolu'yu keşfe çıkan insanoğlu, eteklerimde toprakla, ormanla tanıştı. Gün geldi kuzeyde Kaniş'te toplanıp ilk kentlerini kurdu, volkanik taşlarımı şekillendirip evler, tapınaklar, kaleler yaptı. Mezopotamya'dan gelen tüccarlarla tarihin en büyük ticaret merkezi kuruldu. Yıllarca barış içinde yaşanıldı. Geceleri yıldızlarla buluşan ak başım için ateşler yakıldı, alevlerle anıldım. Yerli Hatti kralları otoritelerini benimle pekiştirdiler, benimle "akraba" oldular.

Hititler, Anadolu'da gücün sembolü olduğunda, tanrılarıyla, krallarıyla dostluklar kurdum, yeryüzünü onlarla paylaştım. Omuz verdim Fırtına Kralı Teşup'a, denizlerin derinlikleri sadece beline ulaşan Ullikummi'yi yerle bir etsin diye.

Kaniş Kenti'nin son dönemlerinde Frigler batıdan gelip yüzlerce yıldır süregelen bağcılığı yaygınlaştırdılar. İnsanlarla olan yakınlaşmam artmış olacak ki, artık eteklerime biraz daha da yaklaşıp Mazaka'yı kurdular.

Hattiler, Hititler, Frigler derken Perslerin de Anadolu'ya gelmesiyle oluşan kültür mozayiği özgün bir kimlik oluşturdu. Mazaka artık beni hem bir tanrı hem de kentin sembolü olarak tanıyordu. Hitit döneminden Teşup ve Hepat'ın yanısıra Mithra, Zeus, Artemis ve Apollon da zirveme yerleşti. İran'dan gelen ateş kültü ile batı tanrıları buluşunca iki ve dört sütunlu ateş tapınaklarında yeni bir din anlayışı oluştu. Zirveme yakın bir yerdeki Argios Tapınağı'na ulaşmak için gelen müritler aynı zamanda Anadolu'nun ilk dağcıları oldu. Bazı zamanlarda kendileri kurban oldular zirve yolunda.

Mazaka aslında yerleşim için pek uygun bir yer olmadığı halde, eteklerimdeki orman cezbetmişti insanları. Bütün Kapodokya bölgesinin kereste ihtiyacı yıllarca bu ormanlardan karşılanmıştı. Kerestecilik, Mazakalılara özgü bir işti. Yöreyi tanımayanlar için çok tehlikeliydi. Mazakalılar ateş çukurlarının yerlerini bilirler ve düşmeden bu işi başarırlardı. Bunca Anadolu'ya benim ormanım mı yeter, gün geldi insanlar bu bölgenin bir zamanlar ormanlarla kaplı olduğuna inanmadılar bile.

Göklerin tanrısı Zeus Antik Çağ'da geldi yerleşti zirveme. Etna'nın belalısı, göklerden kovulan Typhoeus bırakmadı Zeus'un peşini, dev alevler püskürterek geldi Anadolu'ya ardısıra. Gökten şimşekler fırlattı Zeus, Typhoeus'un yerden püskürttüğü volkanlarına. Bu uzun ve şiddetli savaşı Zeus kazandı. Derinliklerime gönderdi acı ile kıvranan kara dilli, yüz başlı ejderhayı. Gururlu ve mağrur Zeus'un kartalı tepemde süzüldü yıllarca.

Güneş tanrı Helios elinde asası, başında güneş tacı ile ısıttı Mazaka'yı. Zeus ve Helios'un yanısıra yemin tanrısı Serapis tamamladı tanrılar üçlüsünü. Mazakalılar zirvemdeki tapınak mağarada tapındı. Tanrılara ve yıldızlara daha yakın olarak. Bense çelenklerle onuru, palmiye dalları ile barışı, başaklarla bolluğu temsil ettim.

Kral Ariarat, hayal dünyası çok zengin ve zevkine düşkün bir adamdı. Bütün özlemi eteklerimde bir deniz oluşturmaktı. Şehrin onca sorunu dururken bir gün Melas'ın (Sarımsaklı Suyu) önüne bir baraj yapılmasını emretti. Bütün taş ustaları seferber olup kısa sürede bitirdiler barajı. Kral Ariarat muradına ermişti. Dünya ile ilgisini keserek suyun erişemediği yüksekliklerde oluşan adalarda kendi yarattığı ütopyayı yaşamaya koyulmuştu. Bilmediği ve hesaba katmadığı bir şey vardı; benim sularım onun düşündüğü gibi durgun akmazdı her zaman. Coşkun akan kar sularım bir gün yerle bir etti barajı. Su, toprakları da alarak beraberinde taşıdı Galatialıların ülkesine. Kapadokyalılar zarara karşılık ağır bir ceza ödediler. İşte o günden sonra kimse Kayseri Ovası'nı deniz yapmayı ağzına almadı, ta ki 2000 yıl sonra bir milletvekili adayı Kayseri'ye deniz getireceğini vaat edene kadar.

"Belki de dağların en güzeli, en nazlısı Erciyes"

"TÜRKLER, ERMENİLER VE RUMLAR BİRLİKTE YAŞADI"

Ermenilerin Kapadokya'ya gelmesi ile sürgünler tarihi de başlamış oldu. Yıllardır birlikte yaşadığımız halk güneye, Mezopotamya'ya sürüldü. Bu zorunlu göç ile sürgünler tarihi de başlamış oldu. Çeşitli kuşatmalar, fetihler ve zelzeleler eteklerimde Roma döneminde güçlenen Kaisareia şehrini yoketmeye yetmedi, her seferinde surlar yeniden onarıldı, şehir tekrar kalıntılar arasında yükseldi, en önemlisi de halklar kaynaştı.

Kapadokya'da gizli gizli yaygınlaşan Hıristiyanlık, önceleri şehrin uzaklarında yaygınlaştı, yükseklerimde Lifos tepesinde olgunlaştı. Önce Ermeniler, Hıristiyanlığı seçtiler, Roma egemenliğindeki şehir uzun süre direndi. İmparator Julianus'un Roma'nın başına geçmeden evvel yamaçlarımdaki İmparator Çiftliğindeki sürgün yıllarında Hıristiyanlığa duyduğu nefret, imparatorluk sonrası intikama dönüşmüştü. Önce Kaisarea'nın başkent ünvanını alıp adını yine Mazaka'ya çevirdi. Sonra bütün Hıristiyanları askere aldı, köylüye büyük vergiler ödetti.

Bizans döneminde sürekli Arap istilalarına maruz kalan Kapadokya bölgesinde oluşan istikrarsız ve güvensiz ortam, Hıristiyanların özellikle Ürgüp ve Göreme civarına ve başkentin uzak köylerine yerleşmelerine yol açtı.

Kente ilk gelen Türkler ortodokstu. Bizans'ın paralı askerleri olan Türkler, doğudan gelen İslamcı Türk istilacılarına karşı Rum ve Ermeni yerlilerle ortaklaşa karşı koydu. Bizans, Türk yayılmacılığı tehditi karşısında Anadolu halkını korumak için Balkanlara bir göç hareketi gerçekleştirdi.

Türklerin şehre gelmesi ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla şehir eski kimliğini aşmış Anadolu'nun en büyük şehirlerinden biri olmuştu. Önemli yol kavşaklarından biri olması dolayısıyla ticaret gelişmiş, eskiden bir kale-şehir görüntüsüne sahipken surların dışına yayılmıştı. Kent, Türklerin, Rumların ve Ermenilerin ortaklaşa yaşadığı 100000 nüfuslu büyük bir merkezdi. Azınlıklar kent içerisinde bazı mahalleler ve Talas, Gesi, Efkere, Germir gibi civar köylerde iskan etmişlerdir. Şehirde 32 çeşit esnaf ve sanatkarlar birliği oluşmuştur. Bu ortaklaşa renkli yaşam yüzyıllar boyu sürmüştür.

Karşı tepelerde sırları henüz çözülmemiş bakir bir tümülüs vardır. **II. Giyasettin Keyhüsrev** nam olsun diye Babai ayaklanmasını bastırdığı için bu tümülüsün tepesine bir köşk yaptırdı. Bu köşk Babai ruhunun etkisiyle yıllar sonra Hızır İlyas Köşkü diye anılmaya başladı ve bu ad hiç değişmedi. Anadolu'da o dönemin inanç ve kültür mozayiğini temsil eden Babai hareketi kentin özüne sinen bu yeni kimlik ve Selçuklu dokusunu tehdit etse de yıkamadı. Yazar, **Yaşar Kemal** şehirde kaldığı dönemde Selçuklunun etkisinde çok kalmış olacak ki beni şöyle tanımlamıştı;

"Belki dünyadaki dağların en güzeli en nazlısı Erciyes. Öyle ne heybeti ne haşmeti var. Gökyüzüne çakılmış gibi süt beyaz, ışıltılı başı dumana batmış, bazı mor, bazı sigara kağıdı inceliğinde, bazı şafakta bir yanı kızarmış. Her zaman da başında dumanı... Pare pare bir bulut... Erciyes'in batısına doğru tam dibinde bir göl vardır. Vang-vang diyorlar adına, Erciyes elle yapılmıştı oraya. Kayseri'nin tepesine öyle yerleştirilmiş gibi... Belki bu Selçuklu havası Erciyes'ten geliyor. Belki de Erciyes'i Selçuklular yapıp oraya, Kayseri abidesi diye dikmişlerdir. Bir Selçuklu usta oturmuş Erciyes'in başına, yıllar yılı çekiciyle, keskileriyle Erciyesi bir kayadan yontmuş, oraya götürüp, şan olsun diye dikmiştir."

Osmanlı'nın son yılarında **Hamilton** adında bir Amerikalı **Strabon**'a inanıp, zirveme çıkmak, hem Karadeniz'i, hem de Akdeniz'i seyretmek istedi. Bu tutku ne yazık ki trajik bir sonla noktalandı. Ondan beri bir çok dağcı zirveme çıkma tutkusunu yenemedi. Her yıl tehlikeye ve ölümlere rağmen zirveme ulaştılar. İnsanlar dağcılığın bir spor olduğuna inanırlar, ama ilk çağlardan beri bu işin bir yaşam biçimi olduğunu sadece dağlar ve dağcılar bilir.

Her bahar gelişinde uzaklardan Gesi'nin kirazlarını Efkere'ye taşıyan güvercinleri görürüm. İçimi bir hüzün kaplar. Ta... uzaklarda, üç ayrı kıtada anıldığımı hissederim. Her Ağustos sonu, Çıra günlerini anımsarım. Zirveme yaklaşan dağcıların sanki birazdan çıra ateşini yakıp bağ bozma zamanını haber vereceklerini zannederim.

Öğretim Üyeleri Derneği 10 yaşında

Prof. Dr. M. Tahir HATİBOĞLU (*)

Öğretim Üyeleri Derneği (ÖÜD) 3 Kasım 1986 günü Ankara'da kurulmuştur. 12 eylül cuntasından sonra kurulan ilk sivil toplum örgütüdür. ÖÜD'ün kuruluşuyla birlikte, sivil toplum örgütlerinin kurulması hız kazanmıştır.

Cunta ve YÖK, 1980 sonrasında binlerce öğretim üye ve yardımcısını üniversiteden uzaklaştırmıştır. Bunların bir bölümü 1402 sayılı sıkıyönetim yasasının 2. maddesi dayanak yapılarak sıkıyönetim komutanlarınca, bir bölümü YÖK yasasıyla rektörlere verilen yetkiyle rektörlerce gerçekleşmiştir. Bir bölüm öğretim üyesi de uzaklaştırmaları kınamak ve YÖK'ü protesto amacıyla kendi istekleriyle ayrılmışlardır. Bunlardan en ağır koşulları, kamuoyunda "1402'likler" diye bilinen sıkıyönetim komutanlarınca atılanlar yaşamıştır. Hiçbir gerekçe gösterilmeden işinden edilen bu insanlar, beş yıl seçimlerde aday olamayacaklar ve yaşam boyu kamu hizmeti alamayacaklardı. Aynı yasayla binlerce öğrenci ya üniversiteden atılmış ya da il dışına sürülmüşlerdir.

Üniversitelere çok sıkı bir düzen getirilmiştir. Sıkı düzenin yürütücüleri YÖK, YÖK tarafından atanan rektörler, dekanlar, bölüm ve anabilim dalı başkanlarıdır. Nitekim bu sıkı düzen, en ağır koşullarda üniversitelerde yaşanmıştır. Öğretim üyelerinin derneklere üye olmaları rektörün iznine bağlanmıştır. Aynı şekilde öğrencilerin de üyelikleri rektöre bırakılmıştır. Kısacası, bir profesörün üye olacağı derneği, rektör belirlemektedir. Bu sıkı ve korku düzeni bugün de sürmektedir. 15 yılda göreceli yumuşama görülse de yasada en ufak bir değişiklik yapılmamıştır.

DERNEĞİN KURULUŞU

Cunta, yönetimini 1983'de sivil kadrolara devretmiştir. Ancak, cuntanın estirdiği hava, yürürlüğe koyduğu pek çok yasayla birlikte uzun süre sürmüş ve sürmektedir. Korku dağa, taşa sinmiştir. Üniversiteden ayrılanlar, üniversitede kalan yürekli öğretim üyeleri, basının da desteğiyle faşist üniversite düzenine karşı savaşım vermeye başlamışlardır. Ne var ki, bunların sayısı sayılabilecek kadar azdır. Üniversite açıkça teslim olmuş ve kendini kıyan sıkı düzene yenik düşmüştür. Üniversiteli, üniversitesine sahip çıkmamıştır.

Ne acı ki, çok sayıda öğretim üyesi, "YÖK'çü olmak" gibi yüz kızartıcı taraf olarak, kimi muhbir, kimi otoriter, sıkı düzenin aşırı savunucusu olmayı yeğlemiştir. Bu tür kişiler genel olarak YÖK tarafından yönetici yapılarak kullanılmışlardır. Acı çektirmekten zevk alan bir grup bilimci türemiştir.

Üniversitenin sahipliği ister istemez üniversiteden uzaklaştırılanlara düşmüştür. Üniversite, benzer olguyu, 1933'de ve 1960'da da yaşamıştır. 1933, darülfünunun kapatılmasıyla; 1960, 27 Mayıs askeri darbesinden sonra, 147'liler olayıyla yaşanmıştır. 147'liler olarak anılanlar "147'liler Derneği" kurarak haklarını aramaya koyulmuşlardır (3). Benzer bir derneği, çeşitli yollarla atılanların kurması gerekiyordu. Bu satırların yazarı, gazeteci arkadaşlarla görüşerek, böyle bir derneğin kurulması gerektiğini kamuoyuna duyurmuştur. KTÜ eski Rektörü Prof. Dr. **Erdem Aksoy**'dan ilk duyarlılık gelmiştir.

Dr. **Aksoy**'la birlikte kurucu üye bulma çabasına girişildi. Dernek kurmada çıkarılacak güçlükler bilindiğinden, yasanın öngördüğü en az sayı olan yedi kişiyle kurulması kararına varıldı. Bunlar da üniversite dışındaki öğretim üyelerinden olacaktı. Çünkü, YÖK'ün 59. maddesine göre rektörden yazılı izin gerekiyordu. Derneğin kurucu üyeleri şu kişiler oldu: Prof. Dr. **Erdem Aksoy**, KTÜ eski rektörü, Mimarlık Fakültesi eski öğretim üyesi, 1402'lik; **Candan Baysan**, ODTÜ eski öğretim görevlisi, istifa; Doç. Dr. **M. Tahir Hatiboğlu**, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi eski öğretim üyesi, 1402'lik; Prof. Dr. **Alpaslan Işıklı**, AÜ SBF eski öğretim üyesi, 1402'lik; Doç. Dr. **Yalçın Küçük**, GÜ İİBF eski öğretim üyesi, 1402'lik; Doç. Dr. **Abdülkadir Polat**, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi eski öğretim üyesi, rektör tarafından işine son; Doç. Dr. **Tahsin Yılmaz**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi eski öğretim üyesi, 1402'lik. Beşi 1402'lik olan yedi kurucu üye, tarafımızdan hazırlanan tüzükle, adresi Dr. **Yalçın Küçük**'ün Karakursun'lar mahallesindeki evini adres göstererek, Öğretim Üyeleri Derneği'ni kurmak üzere girişim yapmışlardır. Kurucuların çoğu 1402'lik olduğu için bu dernek yıllarca "1402'likler Derneği" olarak anılmıştır.

BAŞVURU

Derneğin kuruluşu için gerekli belgeler hazırlandıktan sonra, 3 Kasım 1986 günü, Prof. Dr. **Erdem Aksoy** ve Doç. Dr. **M. Tahir Hatiboğlu** tarafından Ankara Valiliği'ne başvurulmuştur. Dernekler yasasına göre başvuruyla birlikte tüzel kişilik kazanmış ve çalışmalarına başlamıştır. Ancak, aynı yasaya göre, bir derneğin kurulmuş sayılması için, tüzüğün İçişleri Bakanlığı'nca kabulü ve bir gazetede duyurulması gerekiyordu.

Tüzüğün geçici 2. maddesine göre ilk genel kurula dek yönetim kurulu şu üyelerden oluşmuştur: Başkan **Erdem Aksoy**, Genel Sekreter **M. Tahir Hatiboğlu**, Sayman **Candan Baysan**, üyeler **Alpaslan Işıklı** ve **Yalçın Küçük**. Kurucu diğer iki üye İzmir ve Diyarbakır'dan olduğu için yönetimde yer almamıştır.

Ertesi gün, gazetelerde kuruluş "1402'likler Dernek Kurdu" başlığı ile yer almıştır. Başkan Dr. **Erdem Aksoy**, başvurudan sonra yaptığı açıklamada şunları söylemiştir: "YÖK beş yıl önce yürürlüğe girdi. Biz de aynı günlerde atılanlar ve ayrılmak zorunda bırakılanlardan oluşan bir derneğin tüzel kişiliği için başvuruyoruz. Üniversitelere ve bilime onulmaz yaralar açan ve iflas noktasına getiren YÖK yönetimi ile YÖK düzenini kökten değiştirmek, üniversiteleri gerçek kimliklerine kavuşturmak, bilim adamı onurunu yükseltmek, özgür düşünceyi ve demokrasiyi geliştirmek için çalışmalar yapmak önde gelen görevlerimiz olacaktır" (1). Bu açıklama ertesi gün gazetelerde yazılmıştır. ÖÜD, kurulduğu günden beri, bu açıklamada yer alan görüşlerinden hiçbir ödün vermeden çalışmaktadır. YÖK'e karşı hep köktenci çözümlerle çıkmıştır. Üniversite kimliği, bilim adamı onuru, özgür düşünce ve demokrasi olmazsa olmaz ilkeleri olmuştur.

Dernek tüzüğü dört kez geri gönderilmiştir. Tüzükte yer alan "1402'liklerin haklarını arar" sözleri, kamu düzenine ve genel asayişe aykırı bulunmuştur (Gerekçe dernekler yasası, m.5/4). Bu sözler "istekleri dışında ayrılanlar" şeklinde değiştirilmiş ve yine aynı maddeye aykırı bulunmuştur. Her değişiklikte kurucuların imzaları gerekiyordu. Bir süre sonra, bulamadığımız kurucuların yerlerine, benzer imza atarak çözüm bulmuştuk. "1402'lik öğretim üyeleri derneğe üye olabilirler" sözleri de aynı madde dayanak yapılarak "kamu düzenine ve genel asayişe aykırı" bulunmuştur. Amaç, derneğin mutlaka kurulması yönünde olduğundan, istenilen yönde düzenleme yapılmıştır. Başvurudan 21 ay sonra tüzük kabul edilmiştir. Kabul edilen tüzük 28 Temmuz 1987 günlü *Yenigün Gazetesi*'nde yayımlanarak resmi kuruluş tamamlanabilmiştir. ÖÜD, ilk olağan genel kurulunu da 19 Ocak 1988 günü, başvurudan 27 ay sonra yapabilmiştir.

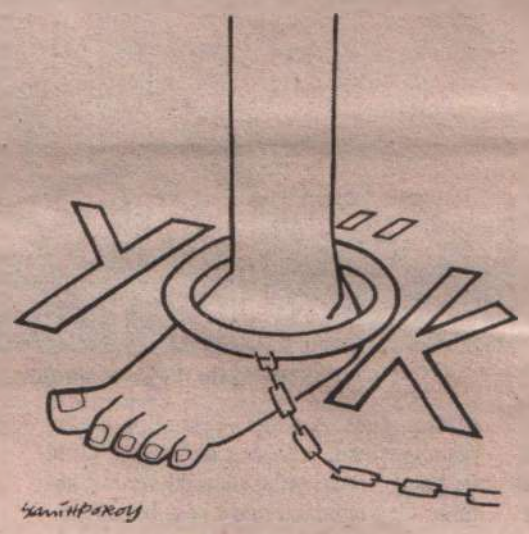

ÖÜD, 12 Eylül sonrasında kurulan ilk sivil toplum örgütüdür. Öyle olduğu için olmalı ki, özetlenen zorlukları yaşamıştır. Us dışı baskılar kurucuları yıldırmamıştır. ÖÜD'nin kuruluşu, diğer kesimlerin dernekleşmesinde önemli bir adım olmuştur. Kuruculara moral ve cesaret vermiştir. Yalnız diğer kesimler değil, üniversite olan kentlerdeki öğretim üyelerine de öncü olunmuştur. İki yıl sonra İstanbul'da "Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği" adıyla yeni bir dernek kurulması girişimleri başlamıştır. Bunu, belli aralıklarla diğer kentlerde dernekleşme ve sendikalaşma izlemiştir. Bu girişimlerin hepsine, moral ve desteklik dışında, ÖÜD öncülük ve analık etmiştir. Bugünkü noktada Türkiye'de, öğretim üyeleri ve yardımcılarının üye olabildiği, adları farklı, amaçları aynı, 10 dernek ve 2 sendika vardır.

ÖÜD, kuruluşundan bu yana, iki yılda bir kurultaylarını düzenli yapmaktadır. Gelenekleşmiş kuralıyla her dönem için yeni genel başkan seçilmiştir. Bunu, demokratik anlayışına uygun olarak yapmaktadır. Bugüne değin ÖÜD'ne Genel Başkanlık yapan kişiler sırasıyla şunlardır: Prof. Dr. **Erdem Aksoy** (KTÜ), Prof. Dr. **M. Tahir Hatiboğlu** (Gazi Üni.), Prof. Dr. **Yakup Kepenek** (ODTÜ), Prof. Dr. **Mustafa Altıntaş** (Gazi Üni.), Prof. Dr. **Alpaslan Işıklı** (Ankara Üni.).

ÖÜD, on yıl içinde yadsınamayacak ve övgüye değer işler yapmıştır. 1402'lik uygulamasının hukuk dışılığı konusunda kamuoyunu uyarmış ve olumlu yönde kamuoyu oluşmasını sağlamıştır. 1402'likler Derneği olarak bilinmesinin bir nedeni de budur. YÖK uygulamaları ve sistemine sürekli karşı çıkmıştır. Basın organlarından ve çalışanlarından bu savaşım sırasında büyük destek sağlanmıştır. Ayrıca, basın üyelerine sürekli bilgi aktarımı yapılmıştır. Çeşitli kuruluşların düzenledikleri toplantılara konuşmacı sağlamıştır. Diğer örgütlerin kurulmasında öncülük etmiştir.

ÖĞRETİM ÜYELERİNİN ÖRGÜTLÜLÜĞÜ

Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları örgütlenmeyi sevmiyorlar. Ne yazık ki, bu böyledir. Bilim dalları dernekleri dışında, genel üniversite sorunlarıyla ve üniversite siyasetiyle uğraşan dernek ya da sendika azdır. Öğretim üyesi örgütlülüğü üzerine yapılmış bir bilimsel araştırma da yoktur.

Darülfünun döneminde öğrencilerin örgütlenmesinde gelişme olmuştur. Ancak, öğretim üyelerinin örgütleriyle ilgili bir veri yoktur. Birinci dünya savaşı sırasında medrese müderrisleri "Müderrisler Cemiyeti" adıyla bir örgüt kurmuşlardır. Bu örgüt gerici ve dincidir, Başkanı **Mustafa Sabri**'dir. Nitekim, kısa bir süre sonra, dernek adını "İslam Teali Cemiyeti" (İslami Yükseltme Derneği) olarak değiştirmiştir. 1960'lı yıllara değin kurulan dernekler bilim dernekleri ya da yardımlaşma dernekleridir.

1960'la gelen özgürlükçü anayasa ve genişlemiş üniversite özerkliği ortamında kamu sendikaları kurulmuştur. Üniversite asistanları 1965'de "Üniversite Asistanları Sendikası (ÜNAS)" adıyla bir sendika kurmuşlardır. Bu sendika o dönemde, ses duyurmak için, çeşitli eylemler yapmıştır (2). Ancak, 1971 askeri darbesiyle bütün sendikalar kapatılmış ve anayasadan memurların sendika kurma hakları çıkarılmıştır. Bu örgütün ömrü de beş yılı geçmemiştir. 1973 genel seçimlerinden sonra gelişen demokratik ortamda yeniden iki örgüt kurulmuştur. Bunlardan biri Tüm Öğretim Üyeleri Derneği (TÜMÖD), diğeri Tüm Üniversite, Akademi ve Yüksekokullar Asistanları Birliği Derneği (TÜMAS)'dir. Bu iki kuruluş da tam gelişme aşamasında iken, 1980 cuntası yönetimi ele almıştır. Cunta bu dernekleri de kapatmıştır. Ayrıca, 1981'de yürürlüğe koyduğu 2547 sayılı Yükseköğretim kurulu (YÖK) Yasası'nın 59. maddesine göre, öğretim üye ve yardımcıları ile öğrencilerin dernek kurmalarını ve üye olmalarını rektörlerin yazılı iznine bağlamıştır. O yıllar için bunun anlamı dernek kurulmasının yasaklanmasıdır.

Yasakçı YÖK yasası döneminde, baştan beri yazıldığı gibi, 1986 yılında, ancak üniversiteden uzaklaştırılan öğretim üyeleri tarafından Öğretim Üyeleri Derneği kurulabilmiştir. Bu yıl on yılını dol-

duran dernek, Türkiye tarihinde en uzun ömürlü öğretim üyesi derneğidir. Bu derneği çok sayıda dernek ve sendika izlemiştir. Ne yazık ki, YÖK'e karşı iyi sınav veremeyen öğretim üyeleri, çağdaş olmanın önkoşulu olan örgütlenmede de başarılı değillerdir. Tamamına yakını dernek görüşlerine katıldıkları halde, korku ve ürkeklik nedenleriyle, bilim insanına yakışmayan tavırla, üye olmak istemiyorlar. Özgür, özerk, bilimci ve katılımcı üniversite çabası, yine, geçmişte olduğu gibi bir avuç öğretim üyesine kalmıştır.

SONUÇ

Cumhuriyet döneminde ilk üniversite 1933'de kurulmuştur. Başlangıç bu tarih alınırsa 64, darülfünunun kurulduğu 1900 alınırsa, 97 yıllık bir geçmiş vardır. Bunca sürede öğretim üyelerinin ciddi ve uzun ömürlü örgüt kuramamaları eksikliktir ve düşündürücüdür. Örgütlü olmak çağcıl olmaktır. Ülkenin bilimci kesiminin örgütleri aracılığıyla toplum sorunlarına duyarlılık göstermeleri görevleridir. Henüz bu duyarlılık yeterince gelişmiş ve örgütlenmeye yansımış değildir.

1960'lı ve 1970'li yıllarda kurulan örgütler uzun ömürlü olamamışlardır. İki askeri darbe (1971-1980) örgütleri kapatmasaydı örgüt birikimi sağlanacaktı. Ayrıca, cunta yönetimlerinin baskıcı ve korkutucu tutumları olumsuz anlamda yansımıştır. Kuşkusuz bunlar bir bilimci için özür olamaz, olmamalıdır.

Bu alandaki bir eksiklik de, öğretim üye ve yardımcılarının kurdukları örgütler üzerinde bilimsel bir araştırmanın yapılmayışıdır. Gelecekte bu alanda araştırma yapacaklara kaynak bırakmanın yolu, örgütleri yaşayanların yazmasıdır. Eski Milli Eğitim Bakanlarından **Hasan Ali Yücel**, "Tarih, olayları bilen tanıkların sağken susmalarını, ölmelerinden sonra suç sayar." demiştir. Bu sözün doğruluğuna inanarak böyle bir yazıya gereksinme duyulmuştur.

(*) ÖÜD Genel Sekreteri, Yökbilim Uzmanı.

DİPNOTLAR

1) Hatiboğlu, M. T., Eylül Üniversitesi, Selvi Yayınevi, Ankara, 1990.
2) Hatiboğlu, M. T., Türk Üniversitelerinde Akademik Çevre Örgütlenmesi, SBAD Dergisi, 1(2), 297-302, 1991.
3) 147'liler Derneği, Beyaz Kitap, Sermet Matbaası, İstanbul, 1962.

DAĞITIM: Ulucan-Serhat-Arkadaş Barış-Cumhuriyet Kitap Kulubü

"Akdeniz Ülkelerinde Yüksek Öğretim Konferansı"nın ardından

Ahmet DUMAN (*)

Geçtiğimiz ay sonunda (25-26 Kasım) Avrupa Birliği, Coimbra (1) grubu ve Malta Üniversitesi işbirliğiyle "Akdeniz Ülkelerinde Yüksek Öğretim" konulu bir konferans düzenlendi ve Malta konferansa ev sahipliği yaptı. Masrafların Avrupa Birliği tarafından ödendiği ve 50 civarında davetlinin katıldığı bu toplantıya Türkiye adına çağrılı olmak onur vericiydi. Bu yazıda konferansın kısa bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra konferansın Türkiye açısından anlam ve önemi Türkiye'de var olan yüksek öğretim sorunsalıyla beraber ele alınacaktır.

KONFERANSIN ADIYLA İÇERİĞİ ARASINDA İLİŞKİ YOKTU

Her şeyden önce şu ifade edilmeli ki konferansın başlığı ile amacı ve içeriği arasındaki ilişki oldukça zayıftı. "Akdeniz ülkelerinde yüksek öğretim" denilince, akla tüm Akdeniz ülkelerinden temsilcilerin davet edildiği ve Akdeniz ülkelerinde yüksek öğretimin enine boyuna tartışıldığı bir konferans geliyor. Bu beklenti Malta'ya ulaşıp konferans ile ilgili dökümanları aldıktan sonra hemen suya düştü. Çünkü konferansa birçok Akdeniz ülkesinden temsilci davet edilmemişti bile. "Niçin?" sorusunun yanıtını bulmak için konferansın düzenlenmesinden sorumlu Maltalı akademisyenlere konu iletildiği zaman, alınan yanıt pek doyurucu değildi ve oldukça diplomatikti. Buna göre, Avrupa Birliği hangi ülkeden kaç temsilci çağrılacağını konferans komitesine bildirmiş ve komite de buna göre davranmıştı.

Ne ilginçtir ki Avrupa Birliği Norveç, İsveç, Hollanda, İngiltere ve Avusturya'dan temsilci çağrılmasını istiyor ama Akdeniz'in öbür yakasından (İsrail hariç) hiçbir temsilci istemiyordu ve sözüm ona "Akdeniz Ülkelerinde Yüksek Öğretim" konferansı düzenleniyordu. Türk delegasyonu arasında bu konu konuşuldu: Avrupa Birliği niçin Türkiye'den beş temsilci çağrılmasını istemişti? Bir meslektaşımız Avrupa Birliği tarafından yaşama geçirilen eğitim projelerine (LEANARDO, ERASMUS ve SOCRATES) Türkiye'nin de kabul edilebileceğini ve beş temsilcinin bunun için davet edilmiş olabileceğini çok iyimser bir şekilde konferans öncesinde ifade etti.

Konferansın birinci gününde açılış konuşmalarının ardından Avrupa Birliği'nin siyasal ve akademik temsilcileri uzun uzun konuştular ve bir gerçeğin altını çizdiler: Bu konferansın adı ile içeriği arasında hiçbir ilişki yoktur. Avrupa Birliği'nin yukarıda sözü edilen eğitim projelerine üyeliğine, 1998 sonrasında Kıbrıs Rum Kesimi ve Malta sınırlı bir şekilde dahil edilecektir. Konferansın amacı bu eğitim projelerini Kıbrıs ve Malta için tanıtmak olup Türkiye'de dostlar alışverişte görsün misali bu konferansa davet edilmiştir. Yukarıda sözü edilen eğitim programlarına üyelik başvurusu yapmış ülkelerin dahil edilip edilmemesi, edilecekse ne dereceye kadar dahil edileceğinin Avrupa Parlamentosu'nun yetkisi altında olduğu, üzerine basa basa vurgulandıktan sonra, Türkiye'nin üyeliğinin ancak orta vadede söz konusu olduğu açıkça ifade edildi.

Bu konuşmalar çok acı ama oldukça açık bir gerçeği ifade ediyordu: Bırakın yukarıda sözünü ettiğimiz eğitim programlarına Türkiye'nin dahil edilmesini, Avrupa Birliği Türkiye'deki insan hakları ihlallerini ve Türkiye'nin gümrük birliği anlaşmasından doğan yükümlülüklerini yerine getirmediği gerekçesi ile geçtiğimiz aylar içinde Türkiye'nin MED-CAMPUS programı çerçevesinde hakettiği akçalı (mali) yardımları bile askıya aldı. Bu son gelişmeler Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yakın gelecekte üyeliğinin olanaklı olmadığını açıkça göstermektedir. Her ne kadar siyasetçilerimiz Türkiye'nin birliğe tam üyelik için eski doğu bloku ülkelerinin bile arkasına düşmeyi kabul edemeyeceğini ifade etseler de Türkiye'nin Türkçe olarak yayımlanan ilk internet gazetesi Xn'in 28 Kasım tarihli haberlerinden öğrendiğimize göre, Hollanda'nın Avrupa Birliği dönem başkanlığını üstlenmesinden önce Hollanda Dışişleri Bakanı'nın, "Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği için çok erken" açıklamasını yapması oldukça anlamlı olsa gerektir.

Bu açılış konuşmalarından sonra Akdeniz ülkelerinde ve Avrupa'da yüksek öğretimdeki genel eğilimler tartışıldı. Bu tartışmaların Kıbrıs, Türkiye ve İspanya örnekleri ile zenginleştirilmesi konferansın adı ile bağdaşan tek ve en anlamlı etkinliğiydi.

Konferansın ikinci günü ERASMUS ve SOCRATES programlarının tanıtılması ve programlardan halen yararlanmakta olan ülke temsilcilerinin deneyimlerini aktarmasından oluşuyordu. Bunun için konferans Maltalı orta düzey yönetici, öğretmen, eğitim plancısı ve akademisyenlere de açılmıştı. Bu yazının ilk başında yanıtını bulmaya çalıştığım niçin sorusuna konferansın ikinci gününde gerçek yanıtı buldum: Bu konferansın adı "Akdeniz Ülkelerinde Yüksek Öğretim" olmakla beraber amacı yukarıda sözü edilen eğitim programlarına Malta ve Kıbrıs'ın sınırlı bir şekilde dahil edildiğini öncelikle ilan etmek, programlardan halen yararlanmakta olan ülkelerin deneyimlerinin paylaşılmasını sağlamak ve Malta'yı tam üyelik için ikna etmek.

Konferans ile ilgili ifade edilmesi gereken son bir nokta daha var. Birçok Maltalı akademisyenin (bkz. Sultana 1996, Busuttil 1995) yazılarında ifade ettiği ve yaşama geçirmeye çalıştığı Akdenizlilik bilincinin geliştirilmesi ve Akdeniz ülkeleri arasında çok yönlü işbirliği olanaklarının yaratılması düşüncesi, hiç şüphe yok ki Avrupa Birliği'nin dışlayıcı anlayışı ve politikaları ile kolay kolay bağdaşamaz. Avrupa Birliği'nin kullandığı kavramlar, örneğin üye ülke, potansiyel ülke, üçüncül ülke vb., birliğin bütünleyici olmaktan çok dışlayıcı ve sömürgeci anlayışının yalın bir şekilde dışa yorumudur. Avrupa Birliği eğitim olgusunu bağımlılık yaratmak için siyasal bir araç olarak kullanmaktadır. Avrupa Birliği'nin bu tutumu kendilerinin "çeşitlilik içinde bütünlük" (unity within diversity) ilkesi ile çelişmektedir. Birlik kendi kast sistemini çoktan yaratmış, birliğe üye ya da üye olmak isteyen ülkeleri Wallerstein'in (1991) deyimi ile Merkez, Çevre ve Yarı-çevre kategorilerine çoktan ayırmıştır. Akdeniz ülkelerinin bazılarını dışlayarak yukarıda sözü edilen Akdenizlilik bilinci bağlamını yaratmak olanaklı değildir. Avrupa Birliği'nin Akdeniz ülkelerini bölücü ve dışlayıcı politikalarına karşı öncelikle mücadele etmesi gereken ülkeler İtalya, Fransa, İspanya olmalıdır. Ne ilginç bir rastlantı ki konferansta İtalya ve Fransa'dan hiçbir temsilci bulunmuyordu.

YETİŞKİNLERİN OKUL SONRASI EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

Türkiye'deki eğitim sistemi için sevindirici ve umut verici bir gelişmedir ki, geçtiğimiz Ekim ayı içerisinde İstanbul'da TÜBİTAK, Türkiye Bilimler Akademisi ve TÜSİAD tarafından ortaklaşa düzenlenen bir toplantıda yetişkinlerin okul sonrası eğitiminin önemi üniversiteler ve toplumsal bilimler araştırmalarının desteklenmesi çerçevesinde tartışılmıştır. Yine internet üzerinden aldığımız bilgilere göre bu toplantıda alınan kararlardan birisi bu nokta ile doğrudan ilişkilidir. Bu arada Türkiye'nin köklü bir kalkınma hamlesi yapabilmesi için 20-50 yaş grubundaki üretken nüfusunu ivedilikle eğitmek zorunda olduğu dile getirilmektedir. Bu 20 yaş sınırı tartışmalı olmakla beraber sözü edilen 20-50 yaş grubunun eğitimi diye adlandırılan olgu aslında yetişkinlerin sürekli eğitimidir (adult and continuing education). Biz buna "halk eğitimi" demişiz yıllar önce. Bölümlerini kurmuşuz üniversitelerimizde. Ama bu kavramı özellikle 1950 sonrası Türkiye'de toplumun gereksinimlerine göre geliştirip uyarlayamamışız. Hazır iş çevreleri bu gerçeği birazcık geç de olsa anlamış iken üniversiteleri, toplumun yaşamboyu eğitim gereksinimlerini karşılamak doğrultusunda konuşmanın tam zamanıdır. Bu değişimi Fransa ve İngiltere yıllardan beri yapmaya çalışıyor. Fransa, İngiltere ve Türkiye üzerine karşılaştırmalı bir yetişkin eğitimi araştırması yapmış birisi olarak bu konunun analizini bir başka yazıya bırakmayı uygun görüyorum.

(*) Ankara Üniversitesi Öğretim Elemanı

KAYNAKLAR

1) Bursalıoğlu, Z., "The Turkish Higher Education in the Course of Reformation", Eğitim Yönetimi: 1:2, 1996.
2) Busuttil, S., The Future of the Mediterranean, University of Malta, Foundation for International Studies: Malta, 1995.
3) Rubenson, K., "Adult Education Research: General" Lifelong Education for Adults: An international Handbook, Edited by C. J. Titmus, s.507-12. Pergamon Press,1989.
4) Sultana, R., "Towards Increased Collaboration in the South: The Mediterranean Education Projectars", Compare, 26:1:105-10, 1996.
5) Wallerstein, I., Unthinking Social Science: The Limits of Nineteenth Century Paradigms, Polity Press: Cambridge, 1991.
6) Williamson, B., Education and Social Change in Egypt and Turkey: A Study in Historical Sociology, MacMillan: London, 1987.

Bilgisayar programcılığı

Zeki İlker DOĞAN

Bir zamanlar, bilgisayar programcısı dendiğinde akla, saçı sakalı birbirine girmiş, zayıf, yorgun, gözlüklü, elinde bir sürü bilgisayar kitabı, dergisi olan, cebinden mutlaka disketler çıkan ve beyni hep meşgul olan bir insan tipi gelirdi. Sosyallikten uzak bu bilgisayar programcılarının, günlerinin büyük bir kısmını bilgisayar başında geçirdikleri söyleniyordu. Bunlar, spor yapmazlardı, uzun süre sandalyelerde oturdukları için hafif kambur yürürlerdi, sürekli sigara ve/veya çay-kahve içtikleri için dişleri sapsarı olurdu, ütüsüz, kirli giyinirlerdi.

Tabi bütün bu tanımlar, bilgisayardan ve programcılıktan uzak olan kişilerin düşünceleriydi. Bunlar, programcılara acıyarak bakarlardı.

Kişisel bilgisayarların ilk ayyuka çıktığı zamanlar, programcılık kolay bir iş değildi. Bilgisayarlar, sadece birkaç kişinin yapabildiği programları anlıyordu. Makine dili dediğimiz bir bilgisayarın kendine ait programlama dilini kullanan programcılar, "1 ve 0 dünyası"nda dolaşıyorlardı. Durum böyle olunca, program yazmak dünyadaki en zor işlerden biri halini alıyordu. Daha sonra gelişen programlama dilleriyle birlikte, programcıların sayısı arttı ve programlama yapmak gittikçe kolaylaştı.

BİLGİSAYAR PROGRAMI NEDİR?

Öncelikle, bilgisayar programının ne olduğu, nasıl yazıldığı konusuna bakalım. Program, diğer bir ismiyle yazılım, bir programlama diliyle yazılmış komutlar dizisidir. Programlama dilini ise, bilgisayar programlarının yaratılmasını sağlayan araç veya ortam olarak tanımlayabiliriz. Bunlar da bir çeşit konuşma dilidir ve bunların da dil bilgisi kuralları vardır.

Yukarıda bahsettiğim gibi, bilgisayarlar ilk ortaya çıktığı zamanlarda, bunları ancak belli kişiler programlayabiliyordu. Bunlar da zaten, o bilgisayarları üreten kişilerdi. Kişisel bilgisayarların ortaya çıkmasıyla birlikte, hem donanım hem de yazılım hızla gelişme göstermeye başladı. İlk başlarda kullanılan dil makina diliydi. Yani sadece 1 ve 0 karakterlerinden oluşan komut dizileri kullanılıyordu. Doğaldır ki bu yolla program yazmak herkesin yapabileceği bir iş değildi.

Kişisel bilgisayarların yaygınlaşmasıyla birlikte, insanların aklına, bilgisayar kullanıcılarının kendi programlarını kendilerinin yazabilmesini sağlamak fikri geldi. Ama makina dili öğrenmek kolay değildi. Bu zorluğu aşmak için, herkesin anlayabileceği diller yaratıldı.

Ama her bir programlama dilinin kendine özgü özellikleri vardı. Örneğin FORTRAN dili genelde bilimsel amaçlı program yazmak için kullanılırken, PROLOG programlama dili, Yapay Zeka alanına yönelik programlar için kullanılıyordu.

Bu dillerle, programcılık mesleği yaygınlaşmaya başladı. İnsanlar bir programlama dilini öğrenip, kendi amaçları veya başkaları için programlar üretmeye koyuldu. Daha sonraları ise bir dille yetinmeyip, birkaç tanesini daha öğrenenler, bu dilleri birleştirerek yaptıkları programları güçlendirdi. Bu dillerin zayıf yanlarını kapatmak amacıyla, makina dili kullanımını kolaylaştırmak için, ASSEMBLY isimli sembolik bir dil yaratıldı. Diğer programlama dilleriyle yapılamayan veya zor yapılan işlemler, bu dil yardımıyla kolayca yapılabiliyor ve programcılar, bu dille yazılmış bir program kodunu, kullandıkları dilin kodu içine yerleştirebiliyordu. Ama ASSEMBLY dilini öğrenmek, insanların yıllarını alıyordu. Bütün bunlardan sonra, Windows gibi bir grafik ara biriminin getirdiği, sembollerden ve rengarenk pencerelerden oluşan ortama yönelik programlar yazabilmek için Görsel Programlama Dilleri ortaya çıktı. Bu dillerle yazılan programlar hem daha kolaydı, hem de görsel açıdan eski programlardan çekiciydi.

Şimdi asıl konumuz olan "programcılık" teriminin ne anlamlara geldiğine bakalım.

Programcılık için her şeyden önce İngilizce bilgisi gerekiyor. Kullanılan programlama dillerinin komutları tamamen İngilizce kelimelerden oluşmaktadır. Bir program koduna baktığınız zaman, İngilizce diliyle yazılmış ama bazı kelimelerin yerine semboller konmuş bir metin görürsünüz. Örneğin, Pascal programlama diliyle yazılmış olan "if a<0 then, b:=2" program komutu, İngilizce olarak "if value of a is less then 0, then let the value of b be 2.", Türkçe olarak "eğer a'nın değeri 0'dan küçükse, b'nin değeri 2 olsun." anlamına gelir. If ve then kelimeleri İngilizcedir. Diğer kelimeler için semboller kullanılmaktadır. İşte bir programlama diliyle İngilizce arasındaki ilişki budur. İngilizce'yi ve Pascal programlama dilini bilen bir insan, İngilizce bir metni Pascal'a, Pascal'da yazılmış bir program kodunu da İngilizce'ye çevirebilir (aslında programcılık da budur).

Bu, İngilizce bilmeyen birinin programcılık yapamayacağı anlamına gelmez. Kelimelerin anlamı bilinmese de, komutların ne işe yaradığını öğrenmekle program yazılabilir.

PROGRAM YAZMAK İÇİN BİLİNMESİ GEREKENLER

Pogram yazmak için bilinmesi gerekenleri inceleyelim. Genel düşüncenin tersine, programlar bilgisayarda yazılmaz. Öncelikle, yazılacak programın amacı belirlenmelidir. Örneğin bir muhasebe programı yazacaksanız, öncelikle bu program içinde neleri bulundurmanız gerektiğini belirlemelisiniz. Bunun için, muhasebecilere danışmalı ve onlara bilgisayardaki böyle bir programdan neler beklediklerini sormalısınız. Bunları belirledikten sonra, asıl evreye ulaşıyoruz: Programın algoritmasını belirlemek. Algoritmayı, bir çözüm için belirlenen ve tek tek tanımlanan işlemler bütünü olarak tanımlayabiliriz. Algoritma yazarken, bir programlama dilini kullanmayız. Bunun yerine, Türkçe, İngilizce veya kendinize göre belirlediğiniz bir dili kullanabilirsiniz. Örneğin kullanıcı tarafından girilen iki sayının toplamını hesaplayan ve bunu ekrana yazan bir programın algoritmasını yazalım:

Başla; Kullanıcıdan birinci sayıyı iste; Kullanıcıdan ikinci sayıyı iste; İkinci sayıyı b değişkenine ata; a ve b değişkenlerindeki sayıları topla; Toplamı c değişkenine ata; c değişkeninin içerdiği sayıyı ekrana yaz; son.

Bu çok basit bir algoritma. Bu algoritmayı daha profesyonel olarak şu biçimde yazabiliriz:

A1. a değişkeninin değerini oku, A2. b değişkeninin değerini oku, A3. a ve b değişkenlerinin değerlerini topla, A4. Bu değeri c değişkenine ata, A5. c değişkeninin değerini ekrana yaz.

Burada A1, A2, ... olarak kullandıklarımın Adım 1, Adım 2, ... için kısaltmalar olduğunu söylemeliyim. Bunu İngilizce-Pascal karışımı bir algoritmayla da yazabiliriz:

read a, read b, c←a+b, write c.

Gördüğünüz gibi algoritma gittikçe kısaldı. Ama, yukarıdaki 4 adımlık algoritma hiçbir programlama diline ait değil, çünkü o bir ALGORİTMA. Algoritmaları istediğiniz şekilde yazabilirsiniz demiştim. Örneğin, ben program yazarken kendime özgü bir sistem geliştirmiştim. Yukarıdaki algoritmayı ben yazıyor olsaydım şu biçimde olurdu:

a→; b→; c← a, b, +; Screen ←c. "Screen" kelimesi İngilizce ekran anlamındadır. Gördüğünüz gibi, sağa doğru ok (→) benim için klavyeden okunacak bir değer anlamına geliyor. Sola doğru olan oku ise (←) bir değişene veya bir yere (örnekte ekrana) değer atama veya gönderme işlemini simgelemek için kullanıyorum. Bu tür algoritma yazma dışında Akış Şemalarıyla da bir algoritma hazırlayabilirsiniz. Akış Şemalarında, elips, dikdörtgen, paralelkenar gibi çeşitli geometrik semboller kullanılır.

Programcılığın en önemli bölümü algoritma yazımıdır. Çünkü algoritmayı yazarken zaten programı yazmış olursunuz. Geriye kalan iş ise, bu algoritmayı herhangi bir programlama dilinin komutlarını kullanarak bilgisayara aktarmaktır. Bu işlem ise kolaydır. Algoritma yazarken programlama mantığına sahip olmak gerekiyor. Algoritma akışı içerisinde yanlış yerde yapılan işlemler veya iki satır önce verilmesi gereken bir komutu vermemek programın yanlış çalışmasına yol açar.

Programlama mantığı bir programlama dili öğrenerek değil, yazılmış programları inceleyerek ve çok sayıda program yazarak elde edilebilir. Yazılacak programın içeriği arttıkça, program yazımı zorlaşacak, bütünlüğü korumak gittikçe güçleşecektir. Bu yüzden programı birbirinden bağımsız küçük parçalara ayırmak gerekir, öncelikle bu küçük parçalar (alt programlar) yazılır, daha sonra bu parçalar arasındaki bağlantılar sağlanır. Ayrıca bu alt programlar genel amaçlı olarak yazılmalıdır. Örneğin, bir program içinde çok sıklıkla yaptığınız bir işlemi, bir alt program olarak hazırlamak daha doğru olacaktır. Böylece ihtiyacınız olduğu zaman bu alt programı doğrudan kullanabilirsiniz.

Program komutlarının yerli yerinde verilmesinin önemini, Pascal'da yazılmış bir program parçasını inceleyerek görelim. Bu program parçasının amacı, kullanıcının girdiği iki sayıyı okumak ve bu iki sayının farkının karekökünü almak, ardından bu değeri ekrana yazmaktır. Program parçasına bir göz atalım: read(a); read (b); c:= sqrt (a-b); writeln (c).

Burada önce, kullanıcının girdiği iki sayı okunuyor. Daha sonra bu sayıların farkının, Pascal'a ait sqrt komutuyla karekökü alınıyor ve bu değer ekrana yazdırılıyor. Peki kullanıcının girdiği iki sayının farkı (birinci sayıdan ikinci sayı çıkarılarak elde edilen değer) negatifse ne olacak? Programın çalışması, hata uyarısı verilerek kesilecektir, çünkü negatif sayının karekökü alınamaz (bilgisayar kompleks

sayılardan habersizdir). O zaman öncelikle bunun kontrol edilmesi gerekir. Eğer iki sayının farkı negatifse, Pascal'a ait abs fonksiyonuyla, bu değer pozitif hale getirilebilir: read(a); read (b); if(a-b)<0 then; c:= sqrt [abs(a-b)]; writeln(c);

Ya da if komutunu kullanmadan, doğrudan bu iki sayının farkının değerini abs fonksiyonuna gönderebiliriz. Eğer bu değer negatifse, fark abs fonksiyonuyla pozitif hale getirilecektir. Eğer değer pozitifse, bu fark abs fonksiyonundan etkilenmeden yoluna devam edecektir. Bu yöntemle işimizi hiç şansa bırakmıyoruz!

read (a); read (b); c:= sqrt [abs(a-b)]; writlen (c);

İşte doğru program parçası bu. Verdiğim bu örnek çok basit. İyi bir programcı olmak için bu tür kısaltmaları hemen yapabilmek gerekir. Asıl sorunlar program uzadıkça oluşacaktır.

Programcılık için güçlü bir mantık gerekmektedir. Sorunlara en uygun, en kısa ve en verimli çözümleri bulabilmelisiniz. O yüzden programcı olmak için, bir programlama dilini değil, varolan tüm programlama dillerini öğrenmek bile yetmez. Algoritma mantığını kavramak, genelde bir programın nasıl yazıldığını anlamak gerek.

İyi bir programcı olabilmek için bir diğer gerek ise, yazdığınız programın okunabilirliğidir. Yazmış olduğunuz bir program kodu başkaları tarafından okunduğu zaman rahatlıkla anlaşılmalıdır. Bu yüzden program kodları arasına yorum satırları koymak gerekir. Bu yorum satırlarıyla, programın neresinde ne yapıldığını başkalarına anlatmalısınız. Örneğin her alt programın içine koyacağınız bir yorum satırıyla, o alt programın ne iş yaptığını, hangi girdi değerlerini aldığını ve hangi değerleri geri döndürdüğünü belirtmelisiniz. Bunun önemini, yazmakta olduğunuz bir programda, üç gün önce yarattığınız bir alt programın ne iş yaptığını unuttuğunuz zaman anlarsınız. Programın okunabilirliği sadece üçüncü şahıslar için değil, programcının bizzat kendisi için de yararlıdır.

Programcıların yaptığı iş gerçekten de çok zor. Bir programın yaratılması, aylar, yıllar sürebilir. Bütün bu süre içerisinde de, yazılan tüm program kodunun akılda tutulması, nerede ne yapıldığının hatırlanması ve sıradaki yapılacak işin ne olduğunun bilinmesi gerekir.

Günümüzde artık programcı olmanın da pek bir anlamı yoktur. Büyük yazılım firmaları tarafından yaratılan programlar artık pek çok işimizi yapmamıza olanak tanımakta, hemen hemen herkese yetmektedir. Önemli olan bu hazır programları en verimli şekilde kullanmayı öğrenmektir. Ben gene de programcı olmak istiyorum diyorsanız, ne diyeyim, siz bilirsiniz.

Bilgi dolu günler dileğiyle.

Ahlaksız mikroişlemciler

Emre ŞEVİNÇ

Ben paranoyak değilim. Teknoloji karşıtı da değilim. Bilgisayarla ilgili bilimsel araştırmalara adım atma heveslisi bir öğrenci olarak da bir bilgisayar düşmanı olduğum söylenemez.

Öyleyse neden böyle bir başlık attım? Ahlaksız mikroişlemciler. Yani ahlaksız merkezi hesaplama birimleri, kısaca bilgisayarlar. Siz hiç ahlaklı bilgisayar ya da robot gördünüz mü? **Asimov**, eserlerinde istediği kadar robot kanunlarından bahsetsin, kanımca, matematik kendi içinde ne kadar ahlak barındırıyorsa bilgisayar ve robot da kendi içlerinde o kadar ahlak barındırıyor ve barındıracak. Görülen o ki ahlak söz konusu olduğunda, yine bütün derdimiz insan ve insanın yaptıklarıyla. İsterseniz, insanoğlunun bilgisayarı ne gibi amaçlarla kullandığına dair bir örnek üzerinde, yerimiz yettiğince duralım.

Örnek başlangıçta basit ve açık bir amaçla tasarlanan bir bilgisayar programının kısa bir süre içinde hangi amaçlarla kullanıldığına ilişkin. *Sarmal Yayınevi*'nce basılan *Bilgi Mafyası* adlı kitaptaki bilgileri temel olarak alıp aktaracak ve yorumlamaya çalışacağım.

BİLGİ GÜÇ ARACI OLURSA...

"Uzun ismi Prosecutor's Management Information System (Savcılık Yönetim Bilgi Sistemi) olan Promis'e, 'Big Brother' (Büyük Birader) demek mümkündür. 1984 yılında 'işlemlerin idaresine' ilişkin bu canavar programın test aşaması çoktan tamamlanmıştı. Programın dünya çapında denenmesine az kalmıştı. Ayrıca Promis'le iyi de para kazanılabilecekti. Ancak Promis'i geliştiren Inslaw firması için bu rüya hüsranla bitmiş, şirket aniden iflas etmişti. Fakat işler bu iflas olayıyla durmamış, büyük bir hukuki mücadeleden sonra 1988 yılında olay ABD Temsilciler Meclisi'nin bir komisyonuna araştırma konusu olmuştu.

"Yapılan bütün araştırmalara rağmen pek çok şey bugün bile hala, karanlıkta durmaktadır. Kimin kimi aldattığı, kiminle iş yaptığı hiçbir zaman tam olarak aydınlatılamamıştır. Hem olaya katılan kişilerin sayısı çok fazlaydı hem de kimse olayla ilgili ayrıntıları hatırlamak istemiyordu. Aslında unutkanlık ve hafıza kaybının, bazı siyasi ve iktisadi çevrelerde önemli bir hastalık olduğunu söylemek bile mümkün.

"Promis'i bulan ve geliştiren kişi, bir iletişim teknolojisi uzmanı olan **William Hamilton**'dur. **Hamilton** ilk başarılarını, düşmanı izleme ve dinleme tesislerini geliştirerek Vietnam Savaşı sırasında sağlamıştır. Daha sonraları ABD'nin teknoloji gizli servisi olan National Security Agency'de (NSA, Ulusal Güvenlik Ajansı) göreve başlayan **Hamilton**, burada Vietnamca-İngilizce dillerinde bir bilgisayar destekli sözlük geliştirmiştir. Unutulmamalıdır ki, NSA, Amerika'nın en büyük ve CIA'den çok daha etkili ve esrarlı bir gizli servisidir.

"**Hamilton**, yetmişli yılların başlarında, çeşitli veri tabanlarından gelen bilgilerin elektronik olarak işlenmesini ve değerlendirilmesini sağlayacak rafine bir program üzerinde çalışmaya başlar. 1978 yılında Promis programı kullanıma hazır hale gelir: Bu, savcılıkların ve hukuk alanında faaliyet gösteren diğer kurumların işine çok yarayacak bir yönetim-bilgi sistemidir. Bir arama sistemi olarak kuralan Promis, elektronik bir sürükleme ağı (troll) atabiliyor ve birbirinden çok farklı veritabanlarından bilgiler toplayıp bunları birbiriyle bağlantılı hale getirebiliyordu."

Yukarıdaki satırlar okununca hemen iyimserliğe kapılıp, neden Türklerin de yetmişli yıllarda hukukla ilgili böyle projelere girişmediği düşünülebilir. Ancak Promis programı adaleti yerine getirmede kolaylık sağlamanın dışında çok farklı amaçlarla kullanılacaktır bir süre sonra. Bunun sebebi programın özünün "bilgi elde etme"ye dayanmasıdır ve burada söz konusu olan bilgi insanları doğrudan kontrol etmeye yönelik bilgidir. Bu tür bilgi ise kültürümüzün tarihi bir parçası haline gelmiş olan gizli servislerin varlık amacıdır.

SİSTEM TARAFINDAN KONTROL EDİLMEK

"Gizli servislerin bu programı tutmasının sebebi, sadece programın ajan raporlarının tutulmasında, takvim planlamasında veya eldeki verilerin düzenlenmesinde büyük imkanlar sunmasında yatmıyordu. Esas önemli olan, bu programın pek çok insan için tehlikeli bir silah olmasıydı. Zira program, uluslararası bir sürükleme ağı olarak kullanılabiliyordu. Böylece bir kişi (bir terörist, bir uyuşturucu tüccarı veya siyasi bir düşman ya da bir muhalif) hakkında dünya çapında bilgi toplanabiliyordu. Yapılması gereken tek şey, elektrik şirketlerine, kayıt bürolarına veya telefon şirketlerine bu sürükleme ağına dahil bir bilgisayar yardımıyla sızmaktı. Aynı şey kredi kartı işletmeleri için veya su idareleri için de geçerliydi. Teröristlerin sürekli olarak isimlerini ve adreslerini değiştirdikleri bilinmekteydi. Bu yüzden isim karşılaştırmanın dışında, değişim profilleri denilen bir imkan daha vardı: Örneğin bir evde birdenbire normalden fazla telefon görüşmesi yapılıyor veya daha çok su tüketiliyorsa, bu evde ilave insanların oturduğu anlamı çıkıyordu. Buna karşılık başka evlerde oturanların sayısında düşüş olması gerekiyordu.

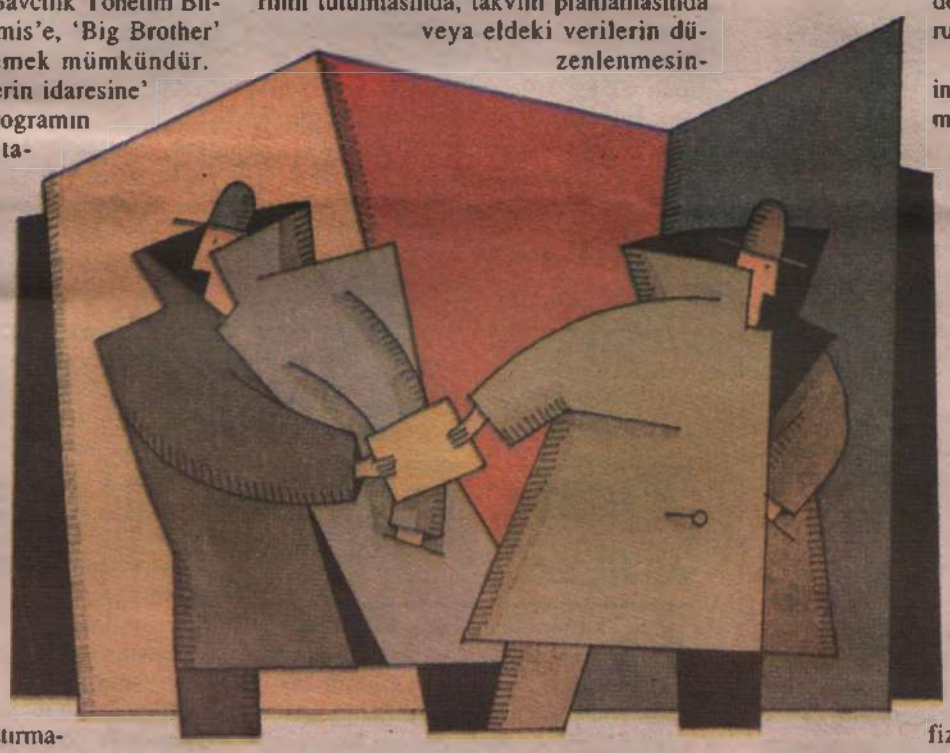

Bu açıdan aranan kişilerin arkadaş ve akrabalarının hesap ve dekontlarını yakından incelemek ilginç olabilirdi.

"Söz konusu program, hedefe yönelik bir araştırma ve soruşturma faaliyeti için idealdi. Aynı şekilde elektronik bir örnekleme taraması için de uygundu. Örnekleme tarama işlemi, çok etkili bir araştırma yöntemidir. Ancak böyle bir taramanın kötü bir yanı vardır: Örnekleme kitlesinde başlangıçta 'kişiler' değil nitelikler veya nitelik grupları bulunur. Bu niteliklere de genellikle dekontlar, raporlar, veya kişiler ya da şirketler hakkındaki raporlar bağlanır. Nitelik örneklemleri yapılarak bunlardan da kişilere ulaşılır.

"Örnekleme taramasına pek çok masum insan da yakalanmaktadır. Örnek olarak bir ülkedeki iktidarı rahatsız eden ve siyasi açıdan 'yıkıcı' kişilere karşı yürütülen soruşturmalar sayılabilir. Burada protesto eylemlerine veya yürüyüşlere katılma, suçlularla irtibat etme gibi nitelikler kullanılarak bu niteliklere uyan bütün insanlar taranır. Örneklem kitlesine 'yakalanan' herkes doğru olsun ya da olmasın bir 'devlet düşmanı' olarak değerlendirmeye alınır. Genellikle böyle bir teknolojinin hata yapmayacağına inanıldığı için bilgisayardan çıkan isimlerin 'gerçek' düşman olduğu kabul edilir. Masum 'düşmanlar' ise suçsuzluklarını ispat etmek için kırk dereden su getirmek zorunda kalır."

Gördüğünüz gibi bir insan ile ilgili bilgi toplamak söz konusu olduğunda akla ilk gelmesi gereken gizli alıcı vericiler, esrarengiz casuslar değil. Önemsemediğimiz günlük bilgiler bizimle ilgili yeterince ipucu veriyor. İçinde yaşadığımız sistem otomatikleştikçe, sayısallaştıkça ve bu şekilde kaydedilebilir duruma geldikçe biz de bu sistem tarafından kontrol edilebilir hale geliyoruz. Oysa tüm bu karmaşık sistemlerin temelinde yatan temel bilimlerin (matematik, fizik, vs.) amacı doğayı sistematik olarak anlayıp yorumlayabilmek ve buradan yola çıkarak onunla uyum içinde yaşamak değil miydi? İnsanın başka bir insanı kontrol etme saplantısının kaynağı ile doğayı anlama merakı arasında bir ilişki kurulabilir mi? Bunlar bir yana, insanın, kendi tasarladığı ve geliştirdiği bir sistem tarafından kontrol edilmesini nasıl açıklayabiliriz? Biz zaten doğal bir sistem içinde bulunuyor ve onunla etkileşim içinde yaşıyoruz. Bunun için başka bir sistem kurarak, yeni kurallar belirleyerek, kendi yarattığımız bir oyunu mu (ne de olsa doğayı biz yaratmadık ve onun dışına çıkmamız mümkün değil) oynamaya çalışıyoruz? Eğer böyle ise, neden biz oyunu kapsayacağımıza, bir süre sonra oyun tarafından kapsanıyor ve başımıza olmadık belalar açıyoruz? Hiç şüphem yok ki bu dergiyi okuyanlar arasında bu sorulara cevap bulmaya çalışan benden daha geniş ve derin düşünebilen insanlar vardır ve bulduklarını da bir şekilde bizimle paylaşacaklardır.

Kupaların 2-2 dağılması

Ali NESİN (*)

Briç bilir misiniz?

Ortaokulda öğrenmiştim ben brici. Arkadaşlarla okuldan kaçıp kahvede briç oynadığım çok olmuştur. Okul öylesine sıkıcı, öğretmenler öylesine iticiydi ki... Gene de yanlış yapmışım. Yıllar sonra daha iyi anlıyorum.

Lisede okulu daha çok sevdim, brici arada sırada oynadım. Üniversitede de öyle.

Doktora yıllarımda yine merak sardım brice. Önce, benden iki sınıf yukarda bir arkadaşıma öğrettim. Çok akıllı bir çocuktu, hemen kavradı oyunu. Bir hafta sonra evine gittiğimde, evinin briç kitaplarıyla dolup taştığını gördüm... Her hafta bir turnuvaya giderdik. Sık sık da derece alırdık. Derece almak pek zor değildi doğrusu, öbür oyuncular genellikle evde tek başlarına sıkılan ev kadınlarıydı. Ne alicengiz oyunları oynardık onlara karşı, ne eğlenirdik... Örneğin, birgün, kupa kızını gizleyip elimi yanımdaki kadına göstermiştim hiç oralı değilmişim gibi... Zavallı kadıncağız kupa kızının arkadaşımda olduğunu sanıp empas atmamış ve batmıştı!

Onca eğlenmemize karşın, briç masalarında geçirdiğim o saatlere acıyorum bugün.

Briç arkadaşım doktorasını alıp bir başka üniversitede çalışmaya başladığında, sınıfımdan bir İtalyan arkadaşıma öğrettim oyunu İtalyan arkadaşım da oyuna hemen tutuldu. Onunla da turnuvalara katıldık.

Sonra benim çocuklarım oldu, kendimi işime daha çok kaptırdım ve brici bıraktım. Şimdi kırk yılda bir oynarım. İyi ki de öyle yapmışım. Hiçbir işe yaramayan bir oyundur briç.

Ama benim iki eski briç arkadaşım brici bırakmadılar. Her hafta en az bir iki turnuvaya katılırlar. Hatta, briç turnuvaları için uzak kentlere bile giderler. Bugün ikisi de briçte birer "büyük usta"dır, briçte varılabilecek en üst kademe... Benim gibi bir acemiyle ancak eski arkadaşlarıyım diye, yani ayıp olmasın diye briç oynarlar!

İlk briç arkadaşım matematiği briçle birlikte yürütebildi. Bugün, bu arkadaşım hem usta bir briç oyuncusu hem de önemli bir matematikçidir. İkinci briç arkadaşım (İtalyan olanı) hem brici, hem matematiği kaldıramadı ne yazık ki. Matematiği bıraktı. Oysa bizim sınıfın en iyi ikinci öğrencisiydi (birincisi bir Hintliydi) ve biz onun büyük matematikçi olacağını sanıyorduk. Bu yüzden kendimi hep suçlarım. Bu arkadaşıma briç öğretmeseydim, kimbilir ne teoremler kanıtlayacak, ne ödüller alacaktı.

Tehlikeli bir oyundur briç. İtalyan arkadaşım gene de şanslıymış, poker, rulet, blackjack gibi kumar oyunlarına değil de, biraz daha soylu olan brice kaptırdı kendini.

Briç dört kişiyle ve bildiğimiz 52 kâğıtla oynanır. Oyunculara Kuzey, Güney, Doğu, Batı adı verilir. Kuzey'le Güney ve Doğu'yla Batı arkadaştırlar, birlikte oynarlar ("partöner" ya da "partner" denir bunlara). Yani Kuzey-Güney, Doğu-Batı'ya karşı oynar.

Briçte 52 kâğıt 4 oyuncuya eşit olarak dağıtılır. Demek ki her oyuncuda oyunun başında 13 kâğıt vardır. Eğer Kuzey ve Güney'in ellerinde oyunun başında toplam 9 kupa varsa, geriye kalan 4 kupanın ikisinin Doğu'da, ikisinin Batı'da olma olasılığı kaçtır?

Burda sonlu olasılıklardan söz ediyoruz. Dolayısıyla, olasılık, bizi ilgilendiren olay sayısı bölü toplam olay sayısı olarak hesaplanır. Bu iki sayıyı hesaplayalım.

Toplam olay sayısı. Kuzey ve Güney'de toplam 26 kağıt var. Demek ki Doğu ve Batı'da da toplam 26 kâğıt var. Bu 26 kâğıdın yarısı, yani 13 tanesi Doğu'ya gidecek. Doğu'ya gidecek kâğıtlara karar verdiğimizde, geri kalan kâğıtlar Batı'ya gideceğinden, Batı'ya gidecek kâğıtlara da karar vermiş oluruz. 26 kağıttan 13 tanesini Doğu'ya vereceğiz, yani 26 kâğıttan 13'ünü seçeceğiz. Kaç türlü seçebiliriz?

$$\binom{26}{13}$$

türlü, yani 26!/ 13!13! türlü seçebiliriz. bu sayı, toplam olay sayısıdır.

Bizi ilgilendiren olay sayısı. Doğu'nun 13 kâğıdının ikisinin kupa olmasını istiyoruz. Yani Doğu ve Batı'ya dağılacak olan 4 kupadan 2'si Doğu'ya gidecek, ayrıca kupa olmayan 22 kâğıttan 11'i Batı'ya gidecek.

4 kupa 2-2,

$$\binom{4}{2}$$

biçimde, yani 6 biçimde ayrılabilir.

Kupa olmayan 22 kağıdı,

$$\binom{22}{11}$$

biçimde, yani 22!/ 11!11! biçimde Doğu'yla Batı arasında 11-11 dağıtabiliriz.

Bizi ilgilendiren olay sayısı bu iki sayının çarpımıdır, yani

$$6 \times 22!/11!11!$$

dir.

Olasılık. Kupaların 2-2 dağılma olasılığı,

$$(6 \times 22!/11!11!)/(26!/13!13!)$$

dir. Kolay bir hesap, bu sayının 234/575 olduğunu gösterir, ki bu da yaklaşık yüzde 40.7'dir.

YANITLAR

Bu ay çok yanıt geldi. Tam 17 tane. Bu 17 yanıtın 4'ü doğru: **Nurcan Ayla, Hüseyin Baki Karakuş, Samuel K. Maya, Mustafa Bülent Mutluoğlu.** Böylece bu ay okurlarım beni kura çekmek zahmetinden ve kaybedenlere üzülmekten kurtarmış oldular.

Okurların birçoğu, 4 kupanın 4-0, 3-1, 2-2, 1-3, 0-4 biçiminde, yani 5 türlü dağılacağından yola çıkarak, olasılığın 1/5 olduğunu söylemişler. İyi güzel ama, bu 5 dağılımın olasılıkları birbirine eşit değil ki!

İki okurum, briç hiçbir işe yaramayan bir oyundur dediğim için bana kızmışlar. Belki mektupları forumda yayımlanır. Eğer briç ve satranç konusunda biraz yumuşamam gerekirse, bu oyunların çocuk ve gençler için yararlı olduğunu söyleyebilirim. Ama çocuklarımdan birinin yaşamını bu oyunlara adamasını istemem doğrusu. (Bir okuruma not: Kitaplığımda koca bir raf satranç ve briç kitaplarına ayrılmıştır; bu kitapları Nesin Vakfı çocukları yararlansınlar diye Vakfa bağışlayacağım.)

(*) İstanbul Bilgi Üniversitesi Matematik Bölümü

Ödüllü Matematik Sorusu

Tunç Ertunç'un sorusu

Ali NESİN

Okurlarımdan **Tunç Ertunç** bir mektubunda şu soruyu sormuştu: *n× m boyutunda bir dikdörtgen ele alalım. Bu dikdörtgenin köşegeni dikdörtgenin nm karesinden kaçının içinden geçer?* Köşegenin yalnızca köşelerine değen kareleri değil, gerçekten içinden geçen kareleri sayacağız.

Örneğin $n=7$, $m=4$ olsun.

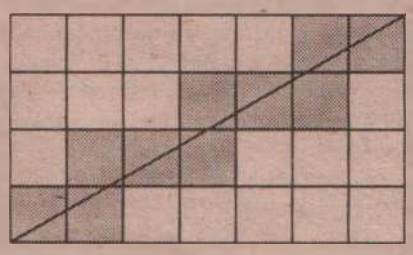

7 × 4 boyutundaki bir dikdörtgenin köşegeni tam 10 karenin içinden geçiyor (o kareleri koyu renkte çizdim).

Herkesin anlayabileceği bu tür sorulara bayılırım. Bu güzel soruyla beni tanıştırdığı için **Tunç Ertunç** arkadaşa teşekkür ederim.

Bu ayın sorusu bu. Genel bir formül bulmak *ve* formülü kanıtlamak, yani formülün neden doğru olduğunu herkesin anlayabileceği bir biçimde açıklamak (matematiksel kanıtın özü de budur zaten: bir akıl yürütmeyi herkesin anlayabileceği bir dilde yazmak.)

Genellikle amatör matematikçiler böyle bir soru karşısında şu yöntemi izlerler: Önce birkaç örnek alırlar. Yukarda, 7× 4 boyutlu dikdörtgen örneğini almıştık. Amatör matematikçi bunun gibi birkaç örnek daha alır. Örneklere bakarak doğru formülü tahmin eder. Tahmin edilen bu formül şimdilik yalnızca bir tahmindir, yani kanıtlanmamış bir savdır. Bu savın kanıtlanması gerekmektedir. İşte bu da ikinci aşamadır.

Kısaca söylemek gerekirse, amatör matematikçi önce formülü birçok örnek alarak tahmin eder, sonra formülün doğru olduğunu kanıtlamaya çalışır.

Profesyonel bir matematikçi böyle yapmaz. Bir tek örnek alır, diyelim 7 × 4 boyutlu dikdörtgeni ve bu dikdörtgenin 7 × 4 boyutlu olduğunu unutup $n \times m$ boyutlu olduğunu varsayar. Arkasından formülü bulmaya çalışır. Eğer bulabilirse ne âlâ, çünkü formülü bulduğunda -soyut düşündüğünden, yani 7 ve 4 yerine n ve m aldığından - formülün doğruluğunu da kanıtlamış olur. Yani, profesyonel matematikçi iki taşla bir kuş vurur: aynı anda formülü bulur ve kanıtlar. Kimi zaman formülü bulmak kolay değildir. O zaman, profesyonel matematikçi, bir süre soyut düşündükten sonra, amatör matematikçi gibi örneklere başvurur. Ama profesyonel matematikçi ilk önce bir taşla iki kuş vurmaya çalışır.

Doğru yanıtı ve kanıtı (isterseniz "açıklamayı" da diyebilirsiniz) bulanlar arasında çekilecek kurada kazanan 5 kişiye "*Matematik ve Oyun*", "*Matematik ve Korku*", "*Önermeler Mantığı*", "*Matematik ve Doğa*" ve 4 ciltlik "*Aziz Nesin-Ali Nesin Mektuplaşmaları*" adlı kitaplarımdan biri armağan edilecektir. Yanıtlar 20 Şubat 1997 tarihine kadar "Bilim ve Ütopya, Ödüllü Matematik Bulmacası, Yol Sokak, Polat Celil Ağa İşhanı, Kat:5, Mecidiyeköy/İstanbul" adresine ulaşmalıdır. Yanıtlar ve kazananlar *Bilim ve Ütopya*'nın Mart 1997 tarihli sayısında yayımlanacaktır.

Diofant ve diofant denklemleri

Şafak ALPAY

Bir veya daha fazla bilinmeyen içeren, verilen katsayılarının tamsayı olduğu, bilinmeyenlerininde tamsayı olması gereken denklemlere Diofant denklemleri diyoruz. $x^2+y^2=z^2$ denklemi bir diofant denklemidir ve $x=3$, $y=4$, $z=5$ bu denklemin bir çözümüdür. Bu denklemlerin böyle adlandırılmasının nedeni **İskenderiyeli Diofant**'ın onları *Arithmetica* adlı yapıtında çalışmış olmasıdır. **Diofant**'ın 250 yılları civarında yaşadığından başka birşey bilmiyoruz. Onun hakkında 4. yüzyıldan kalan bir bilmeceden 84 yaşında öldüğünü biliyoruz. Bilmeceye göre **Diofant**'ın çocukluğu yaşamının 1/6'sı olmuş, yaşamının 1/12'sinde sakalı çıkmış ve yaşamının 1/7'si kadar sonra evlenmiş. Beş yıl sonra çocuğu olmuş ve çocuğu onun yaşamının yarısı kadar yaşamış ve **Diofant** çocuğundan 4 yıl sonra ölmüş. Bütün bu sözleri, **Diofant**'ın öldüğü andaki yaşına x diyerek

$1/6x+1/12x+1/7x+5+1/2x+4=x$

denklemi ile ifade edebiliriz. **Diofant**, **Pappus** ile birlikte MÖ 300'lerde altın devrini sürüp, ondan sonra aşağı doğru kayan İskenderiye matematiğine gümüşçağı olarak anılan verimlilik ve üretme çağını yaşatan matematikçidir. Cebrin babası olarak kabul edilen **Diofant**, *Arithmetica* adlı yapıtında denklem çözümünü sözel bir cambazlık olmaktan çıkarıp saygıdeğer bir uğraşı haline getirmiştir. 13 kitaptan oluşan *Arithmetica*'dan geriye sadece altısı kalmıştır. İstanbul'un alınışına kadar burada olan *Arithmetica* 1462 yılında Padova'da, doğduğu kasaba olan Konigsberg'in Latince ismi olan Regiomontanus ile anılan, **J. Müller** tarafından bulunmuştur. Bulduğu kitabın değerinin farkına varan **Müller**'in tercümesi için yaptığı çağrılar karşılıksız kalmıştır. 1572 yılına kadar tanınmayan kitabı Avrupalılar 1572'de Alman W. **Holzmann** tercümesi ile tanımışlardır. Ancak kitabın bu tercümesinden de yararlanan **Claude Bachet**'in kitabı 1621'de orijinal dili Yunanca ile aynı anda Latince yayımlanması, sayılar kuramının babası **Fermat**'ın ilgisini çekmesine neden olmuştur. Anımsanacağı gibi **Fermat** $x^n+y^n=z^n$ $(n\geq 3)$ diofant denklemlerinin çözümü olmadığını bu kitabın bir sayfasının kenarında ileri sürmüş ve bulduğu harikulade çözümü yer olmadığı için veremediğini yazmıştır. Yakın geçmişte çözülen 350 senelik bu problemin çözümü, büyük bir olasılıkla, **Fermat**'ın çözümü bilmediğini göstermektedir.

Arithmetica bugünkü anlamda bir kitap değildi. 189 ayrı problemin çözümünün ele alındığı kitapta çözümlerin en genel hali ile ilgilenilmemiş, çoğu kez bulunan tek çözümle yetinilmiştir. Negatif sayılardan oluşan çözümlerin de çözüm kabul edilmediği *Arithmetica*'dan bir örnek vermek isterim.

Örnek: Kitap II, Problem 20. Öyle iki tamsayı bulunuz ki, birinin karesi diğeri ile toplandığında yine bir kare elde edilsin:

Diofant bu sayılar için x ve $2x+1$ alır. Gerçekten bunlar için x'in değeri hangi tamsayı alınırsa alınsın, birinin karesi diğeri ile toplanırsa hep bir kare bulunur.

$$x^2+(2x+1)=(x+1)^2$$

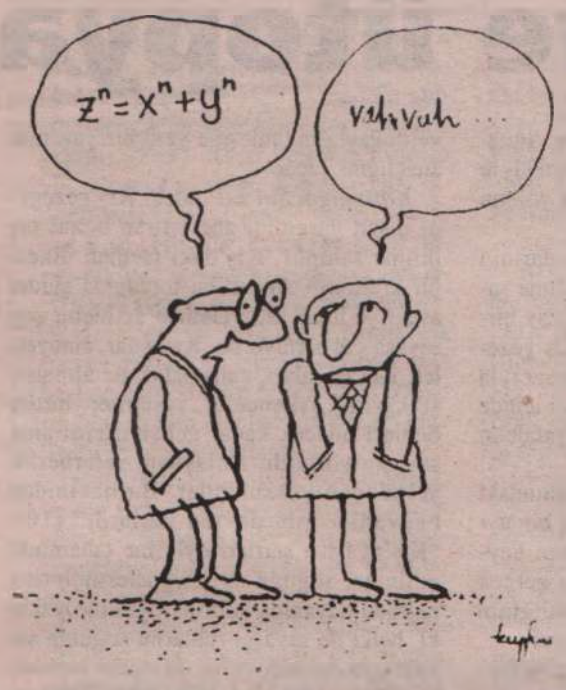

Karikatürler : Tayfun Akgün

Diğer yandan, ikincinin karesi ile birinci toplanırsa

$$(2x+1)^2+x=4x^2+5x+1$$

bulunur. Toplamın kare olması için **Diofant**

$$4x^2+5x+1=(2x-2)^2$$

alır. Bu varsayım x'in kolayca çözümü veren birinci dereceden bir denklem verir. Dikkat edilirse aynı sonuca $(2x-2)^2$ yerine $(2x-3)^2$ veya $(2x-4)^2$ olarakta varabilirdik. $(2x-2)^2$ alarak

$$4x^2+5x+1=(2x-2)^2=4x^2+8x+4$$

$13x=3$ veya $x=3/13$ verir. Öyle ise aranılan sayılar 3/13 ve 19/13 kesirli sayılarıdır.

Diofant denklemlerinin her zaman çözümleri olmayabilir. Örneğin, **Fermat** $x^4+y^4=z^2$ ve $x^4-y^4=z^2$ denklemlerinin pozitif tamsayılarda çözümleri olmadığını göstermiştir.

Şimdi a, b ve c sayılarının tamsayı, a ve b'nin her ikisinin de sıfır olmadığı $ax+by=c$ diofant denklemini düşünelim. $3x+6y=18$ böylesi bir denklemdir ve $x=4$, $y=1$; $x=-16$, $y=6$; $x=10$, $y=-2$ bu denklemin farklı çözüm takımlarıdır. Yani verilen diofant denkleminin birden fazla çözümü varken benzer bir diofant denklemi olan $2x+10y=17$'nin hiçbir tamsayı çözümü yoktur. Çünkü x ve y sayılarının her seçimi için sol taraf çift bir sayı olurken, sağ taraf tek sayı olmaktadır. Diofant denklemlerinin en kolay türü olan $ax+by=c$ üzerinde biraz daha duralım isterseniz. d sayısı a ve b sayılarının en büyük ortak böleni olsun. Bunu $d=(a, b)$ ile gösterelim. d, a sayısını böldüğünden $a=dr$, benzer şekilde $b=ds$ yazabiliriz. Şimdi $ax+by=c$ denkleminin (x_0, y_0) gibi bir çözümü oluğunu varsayalım. Yani,

$$c=ax_0+by_0$$

a ve b yerine d cinsinden değerleri konularak

$$c=drx_0+dsx_0=d(rx_0+sx_0)$$

eşitliği d sayısının c'yi böldüğünü gösterir. Bu gözlemimizin tersi de doğrudur. Yani en büyük ortak bölen $d=(a,b)$,c sayısını bölüyorsa $c=dt$ ve d'yi a ve b cinsinden $d=ax_0+by_0$ olarak yazabiliriz. Son eşitliği t ile çarparak

$$dt = c = (ax_0+by_0)t = a(tx_0)+b(y_0t)$$

bize (tx_0, ty_0) çiftinin $c=ax+by$ denkleminin çözümü olduğunu verir. Böylelikle aşağıdaki sonucu buluruz.

Teorem: $ax+by=c$ diofant denkleminin çözümü olması için gerekli ve yeter koşul a ve b'nin en büyük ortak böleni $d=(a, b)$'nin c sayısını bölmesidir. (x_0, y_0) çözüm ise, diğer çözümler t tamsayı olmak üzere

$x=x_0+(b/d)t$, $y=y_0-(a/d)t$,

şeklindedirler.

Şimdi $172x+20y=1000$ denkleminin çözümünü bulalım. 172 ve 20 sayılarının en büyük ortak böleni

$172= 8\times20+12$
$20 = 1\times12+8$
$12 = 1\times8+4$
$8 = 2\times4$

eşitliklerinden 4 olarak bulunur. 4,1000 sayısını böldüğünden verilen denklemin çözümü vardır. Çözümü bulmak için yukarıdaki eşitliklerde aşağıdan yukarıya doğru çalışarak

$4 =12-8=12-(20-12)=2\times12-20$
$=2(172-8\times20)-20 =2\times172-17\times20$

4 sayısını 172 ve 20 cinsinden ifade edebiliriz. 1000 elde etmek için 250 ile çarparsak

$250.4 =1000=250(2\times172-17\times20)$
$=500\times172+(-4250)20$

$x=500$, $y=-4250$ çiftinin çözüm olduğunu gösterir.

Diofant denklemleri de nereden çıktı demeyin, aşağıdaki örneğinde gösterdiği gibi bir alışveriş sırasında yardımınıza yetişebilir.

Örnek: Yılbaşı için bir düzine hediye almak zorundasınız. Sadece kazak ve pantolon satan ucuzcu bir toptancı buldunuz. Pantolonlar kazaklardan 300 bin daha pahalı ve daha fazla pantalon almışsanız ve toplam fatura 13.2 milyon olmuşsa kazak ve pantalon fiyatlarını söyleyebilir misiniz?

x ile pantolon, y ile aldığımız kazak sayısı gösterelim. z ise kazak fiyatını göstersin

$(z+3)x+zy=132$ veya $3x+(x+y)z=132$

buluruz. $x+y=12$ olduğundan,

$3x+12z=132$ veya $x+4z=44$

denklemini elde ederiz ki, bu çözümünü size bırakabileceğimiz bir diofant denkleminden başka bir şey değildir.

Umarım yılbaşı alışverişinde karşılaştığınız hediye sorunlarınızı benzeri kolaylıkla çözmüşsünüzdür.

Alanya'lı okurumuz **Vehbi Hacıkadiroğlu**'na yanıt vermekte çok geciktim beni bağışlasın. Matematik bir kesin doğrular bilimidir isimli yazısını beğeni ile okuyup, yararlandım.

Hepinizin yeni yılını kutlarım. Sağlıcakla kalın.

Aydınlık
HAFTALIK HABER YORUM DERGİSİ

Aydınlık OKUNMADAN POLİTİKA YAPILAMAZ

Haberde gerçek aşkı, yorumda derinlik
-Siyasal ve toplumsal gelişmenin Bilimsel Sosyalist analizi-

Yeni Dünya Düzeni'ne karşı direnme hattı

Başyazılarıyla:
Doğu Perinçek

İnceleme ve polemikleriyle:
Burçay Anger, Bedri Baykam, Nejat Birdoğan, Yıldırım Koç, Emcet Olcaytu, Baskın Oran, Hasan Yalçın

Kültür ve sanat alanında:
Tunca Arslan, Gökhan Cengizhan

HER PAZAR BAYİLERDE

Ursula K. LeGuin'de bilimkurgu ve ütopya

Osman Bilge KURUCA

Ursula LeGuin son yılların en çok okunan bilimkurgu yazarlarından biri. Bunun bir nedeni LeGuin'in eserlerinin edebi gücü ise, bir diğeri de bilimkurgunun klasik kalıplarıyla komünal toplum tasarımlarını buluşturmaya çalışmasıdır. Bazı eleştirmenler LeGuin'in bu tür edebiyat içinde, sistemin dışına çıkarak bir alternatif geliştirdiğini ileri sürüyor. Denildiği gibi LeGuin sosyalist bir bilimkurgu mu yaratıyor? Bunun değerlendirmesini yapabilmek için tek bir ölçü var. Ezilen insanlığın büyük gücünü harekete geçirecek bir gelecek tasarımı yaratıyor mu? Bir başka deyişle günümüz gerçekliği içinde nereye yaslanıyor?

Tarih boyunca insanlığın gelecek tasarımları hep oldu. Geçmişteki gelecek tasarımlarından bilimkurguyu ayırt eden özellik, kuvvetli bir olabilirlik yanılsamasına dayanmasıdır. Bu durum bilimin çağımızdaki rolünden kaynaklanmaktadır. Bilim, sanayi devriminden sonra giderek hızlanan bir şekilde toplumsal hayatta yerini aldı. Son yüzyıl içinde bilimsel sosyalizm projeleri altında dünya nüfusunun önemli bir bölümü birleşti. Eşitlikçi toplum mücadelesi bilimsel bir kültürün yaygınlaşmasında motor rol oynadı. İlk çağlarda egemen sınıflar, soyut gelecek imgeleri kullanırdı. Günümüzde ise bilimin ve teknolojinin unsurlarını kullanarak bir illüzyona yöneliyorlar. Bu illüzyon tespit edilebilir. Çünkü hiçbir gelecek tasarımı ipsiz bir uçurtma gibi gelecekte dolaşmaz. Mutlaka onun bağlandığı ve rotasını belirleyen, günümüz gerçekliğinden somut bir dayanak noktası vardır. Bu dayanak noktası bilimkurgu yazarının ve onun gelecek projesinin sınıfsal kimliğini ortaya koyar.

LeGuin'in bilimkurgu anlayışını, üç önemli romanından hareketle inceleyeceğiz. Bunlar yayınlanış sırasıyla, *Hayaller Şehri* (1967) (1), *Karanlığın Sol Eli* (1969) (2), *Mülksüzler* (1974) (3) adlı romanlardır. Bu üç romanda tarihsel sıralamaya göre giderek belirginleşen bir toplum modeli işlenir. Ayrıca LeGuin'in bilimkurgudaki tarzını karakterize eden ana çizgileri bu romanlarda izlemek mümkündür.

ÜÇ ROMANIN KISA BİR ÖZETİ

"Romanım *Mülksüzler*" diyor LeGuin, "kendilerine Odocu diyen küçük bir dünya dolusu insanı anlatıyor. İsimlerini toplumlarının kurucusu olan Odo'dan alıyorlar; Odo romandaki olaylardan kuşaklarca önce yaşamış... Odoculuk anarşizmdir. Anarşizmin baş hedefi, ister kapitalist isterse sosyalist olsun, otoriter devlettir, önde gelen ahlaki ve ilkesel teması, işbirliğidir. Tüm siyasal kuramlar içinde en idealist olanı anarşizmdir; bu yüzden de bana en ilginç gelen kuramdır." (4).

Mülksüzler'in Odocuları zengin kaynaklara sahip Urras gezegeninden ayrılarak kıt kaynaklara sahip Annares gezegenine göç ederek komünal bir toplum modeli oluştururlar. *Mülksüzler*, Annares'deki yaşamı, çıkmazlarını ve Annaresli bilim adamı Shevek tiplemesiyle Urras ile kurulan ilişkiyi ve çıkış yolunu anlatır.

Karanlığın Sol Eli, tüm insanlarının çift cinsiyetli olduğu, çetin bir iklime sahip Kış gezegeninde geçer. Bir uzay birliğinin temsilcisi olan elçi Ai, Kış gezegenine onları birliğe katmak amacıyla gelir. Roman elçi Ai'nin serüveni içinde Kış'daki ilişkilerin ve toplumsal modelin betimlemesine dayanır.

Hayaller Şehri'nde ise, baskı altındaki bir gezegen yaşamına daha ileri bir uygarlıktan gelen Falk'ın, hafızasını kaybetmesi ve zaman içinde kendi gerçek kimliğiyle birlikte kurtarıcı kimliğinin belirginleşmesi ana temayı oluşturur.

LeGuin'in toplum modelleri genellikle elverişsiz doğa koşullar (1) içinde gerçekleşir. Yaşamı zorlaştıran sert bir iklim, buzdan çöller ve kıt kaynaklar toplumsal yapının oluşmasında en etkin güç durumundadır. Romanlarının kuruluşunda doğa koşulları başlıbaşına bir karakter oluşturur. Bu dış etkene zaman zaman bir dış düşman da katılır. Roman örgüsünde bu iki dış etmen arasında bir bağ vardır. Düşman doğaya mahkum eder. Doğa hem yaşama alanı, hem de yaşamın sınırıdır.

Hayaller Şehri

Hayaller Şehri'nde, sömürgeci uzay devleti Shingler'in baskısı altında orman içinde yaşamaya zorlanan küçük insan toplulukları anlatılır. Bunlar komünal bir dayanışma içindedir. Kapalı mekanda gelişmiş bir teknoloji kullanmalarına rağmen "uzak yerlerle iletişim kurmalarını sağlayabilecek televizyon, telefon, radyo, telgraf vericisi ya da alıcısı gibi araçları yoktu(r)" (5). Bu toplulukların şekillenmesinde Shingler'in tahakkümünün belirleyici olduğu şöyle anlatılır: "Ormanda yaşamamıza izin veriyorlar. Bundan kesin olarak emin değiliz ama, belki de dünyanın her yerinde bizim gibi bir arada yaşayan küçük topluluklar vardır. Burada, bu cehalet dünyasının içinde kaldığımız ve üzerimizden geçerlerken başımızı eğdiğimiz sürece hiçbir sorun yok. Üzerinden bir iki yüzyıl geçmesine rağmen bize güvenmiyorlar." (6). İnsanın sığınacağı tek yer ormandır. "Kazananlar ve kaybedenler, milyonlarca yaşam, geçmiş zaman ufuklarında belirsiz bir noktaya doğru çekilmiş. Yıldızlar kazanılmış ve kaybedilmişti. Ama yıllar geçip gitmişti. İnsanoğlunun kendi tarihini yaratıp sürdürebilmesi için tamamen harap ettiği o eski zamanların ormanı yeniden büyümüştü" (7). İnsanlar aynı "ilk insanların karanlık ormanın ardındaki güneşin doğuşunu görebilmek için küçük evlerinden çıktıkları günlerdeki" (8) gibiydi. Çevreden "tecrit edilmiş", "yeknesak" "bir komün hayatı" (9) yaşanıyordu. *Hayaller Şehri*'nde Shingler tehlikesinden kaçış ve orman yaşamının zorlukları toplumsal düzenin çerçevesini çizer. Doğaya kaçış ve doğayla bütünleşme yeni bir yaşamın anaçlığını yapar.

Karanlığın Sol Eli'ndeki Kış gezegeni insan yaşamını zorlaştıran buzul bir iklime sahiptir. Kış'daki Gethen ülkesi bir krallıktır. Ancak bu toplumda şiddet asgariye inmiştir. "Gethen'de hiçbir şey savaşa yol açmıyordu. Kavgalar, cinayetler, kan davaları, çatışmalar, öç almalar, suikastler, işkenceler, zulümler, bütün bunları bilecek kadar gelişmişlerdi ama savaşmıyorlardı. Anlaşılan, seferberlik yetisinden yoksundular. Bu bakımdan hayvanlar gibi davranıyorlardı" (10). "Kış'ın hava şartları öylesine tahammül edilmez, soğuğa uyum göstermelerine rağmen dayanma sınırına öylesine yakın ki, belki de savaşçı ruhlarını soğukla savaşmaya hasrediyorlar. Marjinal halklar, zorlukla ayakta kalabilen ırklar savaşçı olmazlar çoğu kez. Ve sonuçta Gethenlilerin hayatındaki baskın etken cinsellik veya herhangi insani birşey değil! Çevre koşulları, soğuk dünyaları. Burada insan kendisinden bile acımasız olabilen bir düşmanla karşı karşıya." (11). Nüfusun büyük kısmının barındığı apartman yatakhanelere Ada denir. Adalarda "...20 ile 200 arasında özel oda bulunur; yemekler topluca yenir; bazıları otel gibi, bazıları kooperatif komünler gibi, bazılarıysa ikisinin karışımı bir şekilde işletilir." (12). Belirleyici olmasa bile Gethen düzeninin oluşmasında çift cinsiyet önemli bir rol oynar. Aynı kişinin belirli zaman dilimlerinde erkek ve kadın olabilmesinin yarattığı sonuçlar şunlardır. "Zahmet ve ayrıcalık oldukça eşit paylaşılıyor; herkes aynı riske veya seçim hakkına sahip. Bu yüzden burada hiç kimse başka yerlerdeki özgür erkekler kadar özgür değil. Çocukların anne ve babasıyla hiçbir psiko-seksüel ilişkisi yok. Kış'ta Odip mitosu yok... Karşılıklı istemeyince cinsellik yok, tecavüz yok... İnsanlık güçlü ve zayıf, koruyucu-korunan, hükmeden-hükmedilen, sahip olan-sahip olunan, aktif-pasif diye ikiye bölünmemiş. Kış'ta insan düşünüşünü belirleyen o düalizm eğilimi tümüyle azalmış ya da değişmiş durumda." (13). Gezegenler Birliği Ekuman'ın elçisi Ai "daha çok onların gelişmemiş de olsa güçlü insanlık ya da birlik duygularına seslenmeyi" (14) düşünür. "Kış gezegeni başka gezegenlerin üçyüz yılda yaptığını üçbin yılda yapamamıştı ama ödenen bedeli de ödememişti." (15). *Karanlığın Sol Eli*'ndeki toplumsal modeli iklim ve cinsiyet özellikleri belirler.

Mülksüzler'in Anares toplumu da elverişsiz doğa koşulları içinde oluşturulur. LeGuin Annares'i şöyle betimler: "Orada hiç kuş ötmedi. orada insan sesinden başka şey yoktu. Sessizlik ve çorak topraklar."(16). Ananares'de kolektif toplum yapısı ise şöyle anlatılır: "Hiçbir şey senin değil. Kullanman için var. Paylaşmak için var. Eğer paylaşmazsan kullanamazsın." (17). "Sahip olmak yanlıştır, paylaşmak doğrudur."(18). Annares'deki yönetim ve yürütme ağının adı ÜDE (Üretim ve Dağıtım Eşgüdümü) dir. "Üde üretici işlerde çalışan her türlü kişi, sendika ve federatif için düzenleyici bir sistem oluşturur. Kişileri yönetmezler. Üretimi yönetirler"(19). Annares halkının çoğu Urras ile ilişki kurmak istemez. LeGuin Annares modelini hem destekler hem de bir mesafe koyar.

Annares'in kıt kaynakları yetersiz iklim koşulları içinde ÜDE'nin Odoculuktan farklı olarak örgütlü bir sistemi oluşturmasını eleştirir. "Urras'ta azınlığın yönetimi var. Burada ise çoğunluğun yönetimi. Ama yine de bir yönetim. Toplumsal vicdan artık yaşayan bir şey değil. Bir aygıt, bürokratlarca denetlenen bir iktidar aygıtı." (20). Romanın kahramanı Shevek'in görüşleri LeGuin'in düşüncelerini yansıtmaktadır. "Bireysel yaratıcılığı körelten bizim toplumumuz değil. Annares'in yoksulluğu. Bu gezegen uygarlığı yaşatmaya yeterli değil. Eğer birbirimizi yarıyolda bırakırsak, eğer kişisel isteklerimizden kamu yararına vazgeçmezsek, hiçbir şey bizi kurtaramaz. İnsan dayanışması tek kaynağımız." (21).

LeGuin'in komünal toplum modelleri, sınıf çelişmeleri içinde gerçekleşmez. Toplumsal hesaplaşmalar *Mülksüzler*'de olduğu gibi uzak bir geçmişte kalmıştır. Toplumsal şekillenmenin öznesi yığınların mücadelesi değil, doğadan kaynaklanan etkenlerdir. Yazar *Mülksüzler*'de kıt kaynakları, zorlu iklimi öne çıkarır. *Karanlığın Sol Eli*'nde ise sert iklimin yanısıra biyolojik faktörler de bir temel oluşturur. *Hayaller Şehri*'nde ise doğa, tehlikelerden kaçan insanlar için saklayıcı ve doğurgan bir özellik taşır.

GERİ KALMIŞ TOPLUMLAR VE KARAMSARLIK

LeGuin yarattığı toplum modellerine belirli bir uzaklıktan bakar. Modelleri, kendi gerçeklikleri içinde oluşturur. Nedir bu gerçekler? Kaynakların kıtlığı ya da geçmişteki bir savaş nedeniyle azalması, yaşamı zorlaştıran bir coğrafya, sömürücü güçlerden gelen dış tehlike ve biyolojik özelliklerdir. Yine bu toplumlarda ortak olan bir başka nokta ise, romanlarda kısa da olsa sözü edilen, ileri teknolojilerin gerisinde kalmış olmalarıdır. *Hayaller Şehri*'nde hegemonyacı uzay güçleri tarafından sınırlanmış bir teknoloji kullanılır. *Mülksüzler*'in Annares'i teknolojik olarak geri bir toplumdur. *Karanlığın Sol Eli*'nde ise toplumsal dinamizmin yavaşlamasının onun üretimine de yansıdığı görülür.

Görülmektedir ki, LeGuin çeşitli nedenlerden ötürü geri kalmış toplumları anlatmaktadır. LeGuin'in toplumsal modeli bu zemine oturur. Sosyalizm doğadan kaynaklanan bir zorunluluk olarak gösterilir. Sosyalizm ile kıtlık aynileştirilir. Sosyalizmin Urras'da olduğu gibi var olan zenginliğin bölüştürülmesi olduğu anlatılmaz. Diğer yandan bu tür olumsuz şartlardaki geri ülkelerde toplumsal dinamiklerin hızlanacağı görüşü LeGuin'de yer almaz. Doğa ve dış etkenler aktif, in-

san ise pasif bir konumdadır. Sosyalizmle kıtlığın, genişliğin ve edilgenliğin aynileştirilmesi batı merkezli bir bakış açısından kaynaklanır.

LeGuin için bu toplumlar bir ütopya mıdır?

Belirli ölçülerde ütopya olduğu söylenebilir. **LeGuin** eşitlikçi projelerden özlemle söz ediyor. Ancak bu romanların asıl özelliği bu değil. Bu toplumsal modeller bir arka plan oluşturuyor. **LeGuin** komünal toplumlarını öylesine olumsuz koşullar içinde yaratıyor ki, bu asıl mesajını verme fırsatını yaratıyor. 18. yüzyılın ütopyası tarihsel gelişmenin dinamiklerinden kopuk bir bolluk toplumun projesiydi, **LeGuin**'in ütopyası, bunun tersten simetriğidir. Bolluk yerini kıtlığa bırakıyor. Tarihsel olarak sınıfsal dinamikleri dışlamak ise süregelen bir eksen olma özelliğini koruyor.

LeGuin'in ütopyası ütopya fikrinden bir geri dönüşü ifade ediyor. Son yüzyılın kazanımlarını ve yarattığı büyük kuvvetleri gözardı eden, mevzilerden geri çekilen, karamsar bir ruh halini yansıtıyor. Sosyalizmin bunca kazanımından sonra bu geri dönüş, kaçınılmaz olarak çürüme öğelerini içinde taşıyor. Bunun çarpıcı bir örneği, Odocuların Urras'tan ayrılışıdır. İlerlemenin, zıttıyla mücadele içinde olabileceği yadsınarak, kapalı bir toplum yaratılır. Bu görünürde bir kopuş gibi gözüküyorsa da gerçekte bir boyun eğmedir ve bütün toplumun dönüştürülmesinden bir vazgeçmeyi simgelemektedir. Bu ricat, 20. yüzyılın son çeyreğinden, 18. yüzyılın ütopya adasına yapılmış bir ricattır. Her "saflaşma" girişimi, karşı tarafın gücünü müdahale edilmez hale getirerek, mutlaklaştırır. Her mutlaklaştırma ise Odocuların serüveninde olduğu gibi bir teslimiyeti içerir. Hele bu 20. yüzyılı anımsatan kuvvet ilişkileri içinden yapılıyorsa 18. yüzyıl ütopyacılığına dönüşün emperyalist sistemi güçlendiren bir rol oynayacağı söylenebilir.

ULUSLARARASI İLİŞKİLERE VURGU

Yaratılan toplum modellerinin tıkanıklıklarının aşılması, romanların asıl temasını oluştuyor. **LeGuin** bunu üç ayrı şekilde yapıyor.

Bunlardan birincisi romanın yarattığı gerçek dünyanın dışında, sisler içine gömülmüş ütopik toplumlardan söz etmesidir. *Hayaller Şehri*'nde Falk'ın geldiği gezegen hakkında pek fazla birşey belirtilmez. Bu iyiden iyiye soyut bir dünyadır. O'nun düzenini Falk'ın kimliğinden çıkartırız. Bu konuda daha belirgin örnek *Karanlığın Sol Eli* romanında elçi Ai'nin geldiği gezegenler Birliği Ekumen'dir.

Ai Ekumen'i şöyle anlatıyor. "Ekumen bir krallık değil koordinatördür. Ticaret ve bilgi için bir değiş tokuş yeridir; onsuz insan dünyaları arasında iletişim karmakarışık, ticaret riskli olurdu. İnsan ömrü, dünyalar arasındaki zaman sıçramaları ile baş edemeyecek kadar kısa, bir şebeke ve merkezlilik olmazsa denetim, ve süreklilik olmaz; bu yüzden Ekumen'e üye oluyorlar" (22). "Ekumen aslında bir yönetim değildir. Mistik ile politiği birleştirme girişimidir ve bu anlamda büyük oranda başarısız olmuştur; ama bu başarısızlık insanlık için daha önceki başarılardan çok daha yararlı oldu. Bir toplumdur ve en azından potansiyel olarak bir kültürdür. Bir eğitim biçimidir... Hiçbir yasası yoktur. Üye devletlerin kendi yasaları vardır. Bunlar uyuşmazsa Ekumen aracılık yapar, yasal veya etik bir düzenleme, uzlaşma ya da tercih için uğraşır. Şimdi bir süper organik denemesi olan Ekumen, zaman içinde başarılı olmazsa, barışı koruyan bir güç almak zorunda kalacak, bir polis örgütü kurması gerekecek." (23).

Ekumen'le ilgili verilen ipuçları esas olarak bu kadardır. Ekumen, 83 gezegen arasında ticaret ve bilgi için değiş tokuş yeridir. Gezegenlerin iç düzenleri hakkında bir bilgi verilmez. Bu özellikleriyle günümüzdeki uluslararası ekonomik kuruluşlara benzer. **LeGuin** bu toplumsal tasarımda esas vurguyu uluslararası ilişkiye yapar. Bu ilişkinin tanımlanmasında eşit ilişkilerden söz edilmez. Ticari birliklerin ahlakçı bir eksene oturtularak bir

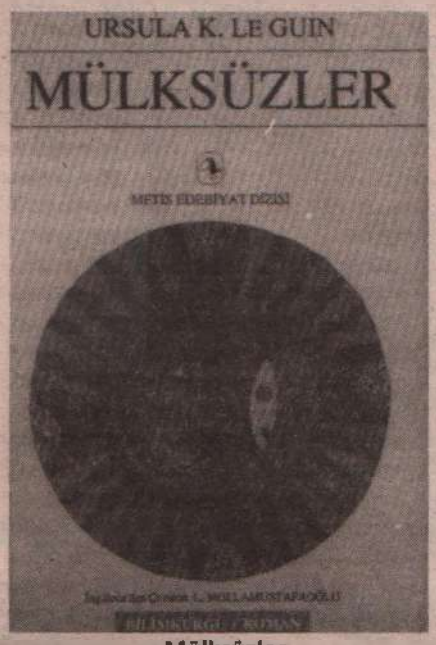

Mülksüzler

barışın tasarlanması, **LeGuin**'in sistemin dışına çıkamadığını göstermektedir.

DIŞA AÇILMAK ÇÖZÜM OLARAK GÖSTERİLİR

İkinci olarak **LeGuin**, kurmuş olduğu toplumsal yapılanmalardan dışa açılmayı, sorunların çözümünde bir çıkış olarak görür. Kapalı toplum *Hayaller Şehri*'nde bir boyun eğiştir. Annares'de de farklı değildir. Urras'ın Annares'e hiç saldırmaması onu duyduğu ihtiyaç nedeniyledir. Annares Urras'ın maden deposu işlemini görür, Annares aslında bir koloni durumundadır. Urras ile Annares arasında tek ilişki yolu olan yük gemileri Annares'e "üretimini sağlayamadığı bazı hassas makina parçaları ve elektronik aksam, sık sık denemeler için yeni bir tür meyve ağacı veya tahıl getirirlerdi. Urras'a dönerken de bir gemi dolusu civa, bakır, alüminyum, uranyum, kalay ve altın götürürlerdi... Aslında Annares özgür dünya Urras'ın bir maden kolonisiydi. Bu gerçek rahatsız ediciydi. Her kuşak, her yıl, Annares'deki ÜDE tartışmalarında sert eleştiriler yapılırdı. "Neden savaş meraklısı mülkiyetçilerle böyle çıkarcı iş ilişkilerine girmeye devam ediyoruz?" Daha sakin olanların verdiği yanıt hep aynıydı! "Maden cevherini kendilerinin çıkarması Urraslılara daha pahalıya mal olurdu, bu yüzden bizi işgal etmiyorlar. Ama eğer ticari anlaşmayı bozarsak güç kullanırlar" (24). **LeGuin** için bu durum çözümsüzlüğün kendisidir. O kadar. Roman bu ilişkilerin niçin böyle kurulduğu ve nasıl değiştirileceği konusunda derinleşmez. Ancak dışa açılmanın, dış ilişkilerin çözüm olduğu şeklindeki yazarın görüşünü kuvvetlendirici bir rol oynar. Dışa açılma bir toplumsal dinamizme dayanmadığı için "duvarların yıkılmasından" niteliği belirsiz bir ilişki anlaşılır. Bu yaklaşım nedeniyle Gethen için kurtuluş Ekumen'e katılmaktır. *Hayaller Şehri*'nde ise sömürgecilere karşı bir başka kuvvet arayışıdır. *Mülksüzler*'de ise dışa açılma Shevek'in gezileriyle verilir, Shevek'in Urras yönetimine direnen güçlerle ilişkisi öylesine kurulmuş izlenimini verir. Olay örgüsünü yönlendiren bir özellik taşımaz. Gezegenler arasındaki ilişki Hain ve Arz gezegenlerinin yönetimleriyle ve Urras'la kurulur. Bu ilişkilerin niteliğini şu örnek gösterir. Bilim adamı Shevek büyük önem taşıyan icatını bütün gezegenlere aynı anda dağıtır. Bilime ve teknolojiye sınıflarüstü bir yaklaşımdır bu. **LeGuin** önce dışa kapalı toplum tasarımları ku-

Karanlığın Sol Eli

ruyor. İç dinamikleri olmayan bu toplumlara çıkış yolu olarak, eşitsiz ilişkileri hedef almayan, sınıfsal karakterlerinden söz edilmeyen bir birliği gösteriyor.

BEKLEYEN TOPLUM VE BEKLENEN KURTARICI

LeGuin'de üçüncü çıkış noktası alarak "kurtarıcıya" bel bağlanır. **LeGuin** bunun felsefi temelini her türlü toplumsal örgütlülüğü reddeden anarşist felsefe ile temellendirir. Shevek "tanıdığım tek inisiyatif kendi inisiyatifimdir" (25) derken bunu açık bir şekilde belirtiyor.

Shevek'ın bireysel inisiyatifi Annares'in dışa açılma köprüsü olur. Bir anlamda Annares'in kaderi Shevek'e bağlanır. **LeGuin** modelin olumsuz tarafı olarak merkezi örgütlenmeyi gösterir. Oysaki ÜDE zor koşullarda toplumun ayakta kalabilmesinin tek koşuludur. **LeGuin** ÜDE'yi bürokratlaşan bir organ olarak görür. Annares'in örgütlü toplum olma yönelimi romanının akışı içinde kesilir. Ve bu yönelim romanda özgürce kendi serüvenini yaşayamaz. Shevek'in "bireysel inisiyatife" dayanan öyküsü onun yerine geçer.

Karanlığın Sol Eli'nde ise Kış gezegeni için çıkış yolu elçi Ai'nin getirdiği birlik önerisine uymaktadır. Kış'ın durgun toplulumunda elçi Ai, kurtarıcı rolünü üstlenir.

Yine *Hayaller Şehri*'nde de kurtarıcı bekleyişi tek kurtuluş yolu olarak görülür. Hafızasını yitiren ve başka bir gezegenden geldiği sanılan Falk, ezilen orman toplumu için bir kurtarıcıdır. Toplumun özgürleşmesi Falk'un çabasına bağlanır. Topluluk liderlerinden, Zove, Falk'a şöyle seslenir: "Eğer insanlara söyleyecek bir şeyin varsa, eninde sonunda bunu anımsayacaksın. Bir umut, bir işaret olmalı; sonuna kadar böyle yaşayamayız." (26). "Her şeyimizi yitirdik. Yitirecek başka bir şeyimiz kalmadı. Ama bizim yitirdiğimiz şey sende olabilir; bir alınyazısı; onu işleyerek hepimize bir umut getirebilirsin." (27).

Üzerinde durduğumuz üç romanda da, kurtarıcı bireyin ön plana çıkması, bir çizgidir. Bu çizginin temel unsuru, durağan, sınıfsal dinamikleri olmayan, örgütlü insiyatifi sınırlı toplumlardır. Bütün bu toplumsal yapıların, içlerinde en ilerisi olan *Mülksüzler* romanında dahi bir çıkmazın yaşanması, "kurtarıcı"nın çıkışı için bir zemin hazırlıyor. Giderek konunun akışı bu "kurtarıcı"da odaklanıyor. Buradan da görülüyor ki yazarın asıl amacı, bireyin toplumsal gelişmeye olan müdahelesini yüceltmektir. Bekleyen toplum ve beklenen kurtarıcı teması bu romanların ana eksenini oluşturuyor.

TARİHSİZLİK VE TARİHE DÖNÜŞ

Yüceltilen bireyin karşısında, hareketsiz toplum tasviri, bir tarihsizlikle temellendiriliyor. **LeGuin**'in gelecek tasarımlarında tarihsiz toplumlarla karşılaşırız. Kış gezegeni başka gezegenlerin üçyüz yılda yaptığını üçbin yılda yapmamıştı ama ödenen o "bedeli de ödememişti" (28). Ai, Kış gezegenine dört bin yıl önce gelmiş olsa onların atalarını aynı tür evlerde bulabileceğini düşünür (29). *Hayaller Şehri*'nde ise 1200 yıldır durumlarında hiçbir değişiklik olmayan topluluklar yaşamaktadır. Annares'de ise kendi toplumsal tarihinden bir kopuş yaşanmıştır. Yüzyıl içinde yaşamlarında önemli bir değişiklik olmamıştır. Bu toplumların kendi gelişmeleri söz konusu değildir. Tarihsizlik bir felaket sonrasıyla da birleştirilir. *Hayaller Şehri*'nde büyük bir savaş, *Mülksüzler*'de egemen gücün karşısında geri çekilme, Kış gezegeninde ise felaketi simgeleyen bir iklim, tarihsizliğin başlangıç noktalarını oluşturur.

Toplumsal hareketsizlik ile toplumun tarihinin yok sayılması egemen tarihsel sembollerin hakim ve kalıcı olmasına yol açmıştır. Kış gezegeninde tamamen ortaçağ dekoru içinde, kralların egemen olduğu bir sistem anlatılır. Bu tarihi semboller, toplumsal ilerlemenin yavaşlığını gösterir. İleri bir model olarak gösterilen Ekumen'de mistik bir yönetimden söz edilmesi, *Hayaller Şehri*'ndeki mistik işaretler egemenlerin tarihi anlayışının bir göstergesidir.

DİPNOTLAR

1) Ursula K. LeGuin, Hayaller Şehri, İmge Yayınları, 1994.
2) Ursula K. LeGuin, Karanlığın Sol Eli, Ayrıntı Yayınları 1993.
3) Ursula K. LeGuin, Mülksüzler, Metis Yayınları, 1994.
4) Age, Tanıtım yazısı
5) Hayaller Şehri, s.20.
6) Age, s.26.
7) Age s.18.
8) Age s.18.
9) Age s.20.
10) Karanlığın Sol Eli, s.52.
11) Age, s.40.
12) Age, s.22.
13) Age, s.88.
14) Age, s.93.
15) Age, s.92.
16) Mülksüzler, s.72.
17) Age, s.33.
18) Age, s.50.
19) Age, s.91.
20) Age, s.142.
21) Age, s.142.
22) Karanlığın Sol Eli, s.41.
23) Age,121-122.
24) Mülksüzler, s.83.
25) Age, s.71
26) Hayaller Şehri, s.27.
27) Age, s.30.
28) Karanlığın Sol Eli, s.42.
29) Age, s.92.

Hazırlayan: Derviş Şentekin

Devletin çıplak fotoğrafları

Selim Uslu, Devlet ve Ben, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 1996, 222 sayfa.

Neredeyse üç günden beri aynı şey oluyor. **Selim Uslu**'nun *Devlet ve Ben* kitabı için bir tanıtım yazısına başlamak zorlaştıkça zorlaşıyor benim için. Bilgisayarın karşısına geçip, sigarayı yakıyorum. Kitaptan yaptığım alıntılar, notlarım her şey hazır ve fakat yazıya başlayamıyorum. Zaman zaman karamsarlığa düşüyorum ve kendi kendime söyleniyorum, "Bu kitabı tanıtmak mümkün değil". Oysa yıllardan beri bir **Selim Uslu** hayranıyım. **Uslu**'yu neden severim? Birincisi iyi bir yazar olduğu için, yazdığı konuya hakim ve akıcı bir dili var. Sonra?. Uzman olduğu için. Ne uzmanı? Zorunlu devlet uzmanı. Ama devletin dışında -hadi saklamayıp söyleyelim- tam karşısında bir uzman. Bir de **Selim Uslu**'nun "gizemli" biri olduğunu düşündüğüm için. Nasıl düşünmem, *Aydınlık* dergisinin Ankara bürosunu arayıp, **Selim Uslu** hayranı olduğumu, kendisiyle görüşmek istediğimi, hatta kitabımı imzalaması için randevu talep ettiğimi bildirdim. Bütün bu isteklerimi dinleyen arkadaş, hafif bir tebessümle kısa bir cümle kurdu: "**Selim Uslu** devletle görüşmeye gitti."

Son günlerde, mafya-polis-siyaset "üçgeni"nin ülkemizi altüst ettiği bir ortamda; *Devlet ve Ben*'i okumak büyük keyif veriyor doğrusu. Bazı şeyler daha kolay yerine oturuyor. Devlet'in ne olduğunu anlamak az şey mi? İşte **Uslu**'nun kitabından küçük bir örnek: "Bir görüşe göre devlet esasen, sırların maden katmanları gibi üst üste yığılmasıyla oluşan bir kurum.". Hele kitapta yer alan Devletin Fotoğrafı başlıklı yazı bir içim su! Ve emekli polisin **Uslu**'ya söylediği bir söz günlerdir dilimden düşmüyor: "Bütün kurumlar birbirine suçla bağlıdır".

Selim Uslu, devletle tanışmak onunla sohbet etmek için "an" kovalamış bir yazar değil. Zaman zaman bir elin alabileceği bütün hallerle **Uslu**'ya doğru uzatılarak, "Merhaba ben devlet" demiş.

Komik bulduğunuza eminim. Daha alçakgönüllü bir üslup sergileyip, "çocuk mizah yapmış" da diyebilirsiniz. Doğrusu **Selim Bey** bana sorsaydı, "Devlet ne kabuk, ne buzul, ne labirent. Devlet en güzel mizahtır" derdim. Elbette **Selim Bey**'in yazılarından etkilendiğim için söylerdim bunu.

Sokağa adımımızı attığımız andan itibaren karşılaştığımız devlet olmasaydı ne olurdu diye düşündüm... İlk elde, **Selim Bey** bu yazıları yazamazdı. Hayat daha mı iyi olurdu, yoksa daha mı berbat olurdu, onu da **Uslu**'nun yazması gerekiyor.

Yazdıklarımı şöyle bir okudum ve her an vazgeçebilirim bu yazıdan diye düşündüm. Çünkü ben bir **Selim Uslu** hayranıyım ve bu yazıyı "taraflı" olarak yazıyorum.

Uslu, "Bir haftadır aynı soruyla boğuşuyorum" diyor ve ekliyor, "Geçen hafta 'Benim bu kadar fotoğrafımı alan devlet, bir tane olsun kendi fotoğrafını vermedi bana' diye yakınıp, 'Devlet fotoğrafı nasıl bir şeydir acaba?' sorusunu ortaya atmıştım."

Devlet ve Ben'i okurken bu sorunun cevabını da buldum sanırım. Devlet'in fotoğrafları genellikle çıplak oluyor. Bu yüzden de pek kimseye göstermiyor doğrusu...

Voltaire'in Cezayirli kızı!

Halide Mesudi, kendini laik, cumhuriyetçi ve feminist olarak tanımlayan bir matematik öğretmeni. Cezayir'de yaşıyor ve cinslerinin eşitliği ve yurttaşlık hakları için, Cezayirli kadınları köleleştiren Aile Yasası'nın kaldırılması için, ülkesinde demokrasinin yerleşmesi için her türlü totalitarizme karşı mücadele ediyor. Bu mücadele **Mesudi**'nin İslami Selamet Cephesi'nin boy hedefi haline gelmesine neden oluyor ve 1993'te Cephe tarafından ölüme mahkûm ediliyor. Bu tehdide ve 1994'te başkent Cezayir'de yapılan barışçı bir gösteride patlayan bombayla yaralanmasına rağmen, **Mesudi** Cezayir'i terk etmiyor ve orada kalıp mücadelesini sürdürüyor.

Halide Mesudi, Söyleşi: Elisabeth Schemla, Cezayir'de Kadın Olmak, Çev. Şirin Tekeli, Metis Yayınları, İstanbul, Ekim 1996, 165 sayfa.

Cezayir'de Kadın Olmak, *Le Nouvel Observateur* dergisi yazı işleri yöneticisi **Elisabeth Schemla**'nın **Mesudi**'yle Cezayir sorununun tüm yönlerini tartışmak için gerçekleştirdiği söyleşilerden oluşuyor. **Mesudi**, kitapta mücadelesinin yanı sıra Cezayir'in bugünlere nasıl geldiğinin de öyküsünü anlatıyor. Zor günler yaşayan, zor kararlara sıkışarak bir gelecek kurmaya çalışan Cezayir'den, zor günler yaşayan ülkemiz okuruna pek çok düşünce malzemesi sağlayacak bir kitap.

Descartes'ın da hoşuna giderdi

1996'da doğumunun 400 yılı dünyanın birçok yerinde çeşitli etkinliklerle kutlanan **Descartes**, modern felsefenin babası olarak bilinir. Ünlü bir **Descartes** uzmanı olan **John Cottingham**, *Descartes Sözlüğü*'nde Descartes'çı felsefenin anahtar kavram ve düşüncelerini inceliyor. Kitap, kozmoloji, fizik, teoloji, psikoloji ve ahlak felsefesi de dahil birçok maddeyi kapsıyor. Ayrıca sözlükte, **Descartes**'ın yaşamını ve çalışmalarını içeren genel bir girişin yanı sıra **Descartes**'çı metinlerin geniş bir kaynakçası da verilimiş. Şu sıralar ülkemizde felsefe dersleri veren Descartes uzmanı Prof. **Stephen Voss**'un önsözü de bu basıma eklenmiş.

John Cottingham, Descartes Sözlüğü, Çev. Bülent Gözkan, Necati Ilgıcıoğlu, Ayhan Çitil, Aliye Kovanlıkaya, Sarmal Yayınevi, İstanbul, Ekim 1996, 272 sayfa.

Meraklısına not: Sarmal Yayınevi önümüzdüki günlerde Rousseau, Kant, Hegel, Wittgenstein, Locke, Hobbes sözlüklerini de yayına hazırlıyormuş.

40 ülkede savaş var!

"Düşük Yoğunluklu Çatışma" ya da "ilan edilmemiş savaş", bir süredir en yetkili kişilerin ağızlarından kaçırdıklarına göre, fiilen uygulama alanı içinde. ABD stratejistlerine göre, şu sıralar dünyada 40'ın üstünde "düşük yoğunluklu çatışma" yaşanıyor. Bunun tüm dünyadaki karşılığı ise, zorunlu olarak insan hakları ve savaş hukuku ihlalleri, yani insanlığa karşı işlenen suçlar. Ve bunların inanılmaz bir hızla katlanarak artması... ABD kongresi bir yandan, dışişleri bakanlığına insan hakları ihlallerinin çetelesini tutturadursun, bu ihlalleri yapan güçler CIA ve Pentagon'a bağlı özel uzmanlar tarafından eğitiliyor, bu güçlere her türlü silah ve donanım sağlanıyor. Tabi ki bunların arasında, işkence aletleri de yer alıyor. Zaman zaman kamuoyu baskısıyla kesintiye uğrayan silah akışı, daha sonra yeniden başlıyor. ABD savaş doktrinlerinin deneme tahtası ağırlıkla, 3. Dünya ya da güney veya periferi denilen ülkeler oluyor. Vietnam savaşı sırasında sınanan kontrgerilla, ayaklanmayı bastırma, özel savaş doktrinleri, yerini "düşük yoğunluklu savaş" doktrinine bıraktı. Bunun doğal uzantısı ise "düşük yoğunluklu demokrasiler" oldu. Adeta ülkeler kendi ordularının işgali altına sokuluyor, ama risk doğrudan ABD müdahalesini gerektirmeyecek bir düzeyde tutuluyor. Toplumlar, ilan edilmemiş bir savaşın alanı ve nesnesi oluyor, bu savaş topyekün bir boyut alıyor. Savaşın bu süreklilik özelliği, bir çeşit tevekküle göğüs gerilmesi gereken bir kader oluyor, toplumlar savaşla bir arada yaşamaya alıştırılıyor. Katlanarak büyüyen insanlık suçları karşısında kamuoyu duyarlılığının yitmesi sağlanıyor. Ama bugün ABD'de bu doktrin de demode oldu. Her işte olduğu gibi, biz bu "doktrini" de başarısızlığı demode olduktan sonra devraldık. Elimizdeki bu derleme "düşük yoğunluklu savaş" doktrininin çeşitli yönlerini ele alan tebliğleri biraraya getiriyor.

Derleyen: Jochen Hippler, Düşük Yoğunluklu Çatışma-İlan Edilmemiş Savaş, Çev. Saliha Nazlı Kaya, Belge Yayınları, İstanbul, Kasım 1996, 70 sayfa.

İstikamet şeriat... Bir... ki!

Genç gazeteci **Mustafa Haki Okutucu**, Refah Partisi'nin "amacı"nı küçük ama dolu dolu bir kitapla gözler önüne sermeye çalışmış *İstikamet Şeriat-Refah Partisi*'nde. **Okutucu** diyor ki: "Kitabımda şeriatın olumlu veya olumsuz yönünü tartışmıyorum. Ancak Refah'ın amacı şeriatı getirmek. Amacım bu gerçeği birikimlerimi ve belgeleri de kullanarak açıklamaya çalışmak." Okutucu, "Refah'ın amacı ne?" sorusu çerçevesinde RP şeriat devleti mi kurmak istiyor? Tarikat ve cemaatler RP'ye nasıl bakıyor? Kim, kimden yana? RP'nin örnek aldığı 'ben de böyle bir devletin kurulmasından yanayım' dediği var mı? Tarikat ve cemaatler Refah'a nasıl bakıyor? sorularına yanıtlar arıyor. **Okutucu** kitabında ayrıca Refahın hikayesini, tarikat ve cemaatlerin MNP-MSP-RP çizgisindeki çatışma ve yakınlaşmalarını da inceliyor.

Mustafa Haki Okutucu, İstikamet Şeriat-Refah Partisi, Yeryüzü Yayınları, İstanbul, Aralık 1996, 177 sayfa.

Şamanizm

Bülent ULUÇER

Uygarlık tarihinde çok önemli bir yere sahip olmasına karşın, önemi ülkemizde yeterince işlenemeyen ve ayrıca hakkında (yabancı dilden Türkçeye çevrilenler hariç) kayda değer tek bir kaynak bulunan, tüm dünya kültürlerine, dinlerine çok şey katmış olan ve çeşitli ruhsal ve fiziksel özellikler açısından yetke sahibi bir şaman çerçeyesinde odaklaşan bir inanç dizgesidir şamanizm.

Bazı araştırmacılara göre ilkel toplulukların avcı-toplayıcı döneminde, bazılarına göre ise düzenli, yerleşik sürü besiciliği döneminde ortaya çıkmış olan bir kültürdür. Kuzey ve Güney Amerika'dan Afrika'ya, Hindistan'dan Avustrulya'ya kadar uzanan geniş bir kuşak üzerinde bu kültüre ait kalıntılar bulunduğu gözönüne alınacak olursa, şamanlığın evrenselliği daha iyi anlaşılabilir.

Ancak bununla birlikte Sibirya ve Endonezya bölgelerinin şamanist inancın ve tekniklerinin doğuş yeri olduğu da yine aynı uzmanların görüşü. Şamanlığın ne olduğunu anlayabilmek için öncelikle batıcı analitik ve olgucu (pozitivist) anlayışı bir kenara koymak gerekmektedir. Çünkü maddeci (daha doğru bir deyişle tarihsel maddeci) anlayışına göre bir olayın, bir olgunun kavranabilmesi için;

1) yerinin, 2) zamanının, 3) onu hazırlayan koşulların, 4) sonuçlarının bilinmesi yeterlidir. Özcesi onu belli bir çerçeveye oturtup, değerlendirmek ve bir şablon çizmek. Buna ampirik bilgi diyoruz.

Bu konuda kitabımızın çevirmeni **Erkan Şimşek** şöyle diyor önsözünde:

"... Burada (batı düşüncesinde demek isteniyor) yaşayan birşey yoktur. Zamanın salt bir egemenliği söz konusudur. Bu bakımdan istediğiniz kadar başkaldırabilir, yıkıcı olabilirsiniz. Düşünceler ne denli orijinal olursa olsun bunun hiçbir önemi olamaz. Tek önemli olan olguların dille ifade edilebilir olmasıdır onlar için. Bu anlamda şamanlık eğer tarihsel bir olguysa ve yine tarihsel bir zaman içinde belirli toplumlarca "kabul edilir" niteliğe sahipse bir batılı için bu, sistematik toplumsal insanbilimin (social anthoropology) konusudur. Yani bir ansiklopedinin o başlıklı bölümünde açıklanan ya da "işte eskiden insanlar şöyle yaparlarmış" gibi ders kitaplarında geçen bir model oluşturur.

İtiraf etmek gerekirse daha önce hakkında hiçbir şey bilmediğim şamanlık hakkında yayınlanmış olan bu kitabı ben de böylesi bir önyargıyla elime alıp, tarihsel maddeci bir gözle okuduğumda bunun hem gereksiz hem de yanıltıcı olduğunu anladım.

Nevil Drury, Şamanizm, Çev. Erkan Şimşek, Okyanus Yayınları, İstanbul, 1996, 183 sayfa.

Zaten doğu felsefesi ile batı felsefesi işte böyle çok ince bir ayrımla kendilerini birbirlerinden yalıtıyorlar. Çünkü ellerindeki düşünsel ve felsefi malzemeler gereği hareket alanları bütünüyle değişiktir. Şöyle de söyleyebilirim: Biri "bakmak" edimi uygular, diğeri ise "görmek" (Hadi birazcık **Erich Fromm**'luk yapayım! "sahip olmak" ya da "olmak" işte bütün mesele bu!).

Kitabın hemen hemen her satırında buna ilişkin örneklendirmeler de sık sık karşımıza çıkmakta ve bununla birlikte gerek şaman kozmolojileri ve gerekse şaman ritüellerinin günümüz göksel (semavi) dinlerini nasıl beslemiş olduğunu bir kez daha görmekteyiz (Hem de ta paleolitik dönemden başlayarak).

Buradan da çıkan şu sonuç bir kez daha kafamızda pekişiyor ki o da Doğu'nun Batı'yı varetmedeki yadsınamaz güçteki verimliliği. Felsefi, dinsel, psikolojik, teknolojik,...

Ve burada bir adım daha atarak şunu söyleyebilirim; o da uygarlık tarihinde dinsel kültür alanında Hinduizm, Budacılık ve Taoculuğun en başat role sahip olduğunu sanıyorken, bu role şamanlığın onlardan çok önce sıvanmış olduğu gerçeğini görmemdir. Bu kitapta, bu gerçeğin altı çeşitli örneklerle çizilmekte. Ülke ülke, kıta kıta.

Siz de göreceksiniz ki şamanlığın inanç dizgesi Asya'da Hinduizmi, Budizmi, Taoizmi ve bunlar da Ortadoğu'da Museviliği, Hıristiyanlığı, İslamiyeti doğurmuş.

Şamanlığa göre evren gök, yeryüzü ve yeraltı diye üçe ayrılıyor. Şamanın görevi ise, tüm evreni etkisi altında tutuan iyi ve kötü ruhları kovmak, onlarla iletişime geçmek için gerektiğinde göğe yükselmek, gerektiğinde de yeraltına inmektir. Bu yüzden şamana bir çeşit aracı da diyebiliriz. Bu amaçla düzenlenen törenlerin değişik bölgelerde, değişik çeşitleri vardır.

Bundan başka şamanın hastaları iyileştirmek yeteneği de vardır. Hastalanma bir çeşit ruh yitimi sayıldığından şamanın görevi gerektiğinde yeraltına inip onu almak ve yeniden hastanın ruhuyla bütünleştirmektir.

Daha önce sözettiğim gibi Orta Asya'daki Türk topluluklarını da bir zamanlar sahip olmuş olduğu ve dünya üzerindeki alışverişlerinde başat bir rol oynayan şamanlığa gereken ilgi ne yazık ki gösterilmemiş, tarihçilerimiz, araştırmacılarımız her şeyi olduğu gibi bu işi de batılılara bırakmışlardır. Bu konuda dişe dokunur, özgün, Türkçe kaynak, **Abdülkadir İnan**'ın *Tarihte ve Bugün Şaminizm* adlı, 1954'te TTK'ndan çıkmış olan kitabıdır ve ne hikmetse bu kitabın yeni baskısı (lütfen!) yakın bir tarihte yapılabilmiştir.

Kütüphanemde önemli bir boşluğu dolduran, *Şamanizm*'i okuduktan sonra; medyada ruhçuluk, cincilik, büyücülük adı altında sergilenen şarlatanlıklara çok yakın ilgiler kuracak ve bunların hepsinin aslında insanlığın ortak değerlerine, geleneklerine dayanan boş inançlar olduğunu göreceksiniz.

İnsanın biyokültürel evrimi

Dr. Hüseyin Türk, Kuramsal Yaklaşımların Işığında İnsanın Biyokültürel Evrimi, Bilim Yayınevi, Ankara, Ekim 1996, 319 sayfa.

Hüseyin Türk'ün, doktora tezinden kaynaklanan *Kuramsal Yaklaşımlar Işığında İnsanın Biyokültürel Evrimi*, *Bilim ve Ütopya*'nın geçmiş sayılarında da sıkça tartışılmış olan, evrimin, özellikle de insan evriminin biyolojik ve kültürel yönlerini ele alan bir inceleme. Bu evrimi gözler önüne sermek amacıyla yazılan kitabın büyük bölümünü, biyolojik ve kültürel evrim düşüncelerine önemli katkıları bulunan, sayıları 40'ı aşkın düşünür ve bilginin görüşlerinin, içinde bulundukları dönemin özellikleri ve başlıca düşün kaynaklarıyla birlikte ele alındığı kısım oluşturuyor. Zaman zaman bu kişilerin temel çalışmalarından geniş alıntıların da sunulduğu bu kısım, konuyla ilgilenenler için iyi bir ansiklopedik kaynak görevini üstleniyor. Yazar daha sonra, biyolojik ve kültürel evrim görüşlerini toplu olarak değerlendirip sınıflayarak birbirleriyle olan ilişkilerini ortaya koyuyor. Son aşamada ise, biyolojik ve kültürel evrim görüşlerinden yola çıkarak "biyokültürel" bir senteze ulaşmayı amaçlıyor. Yazarın özgün katkılarını yansıtan son kısımlar, kitabın en ilginç, ama aynı zamanda belki de tartışmaya en açık bölümleri. **Hüseyin Türk**'ün *İnsanın Biyokültürel Evrimi* kitabı, biyolojik evrim ve kültür arasındaki ilişkileri daha iyi anlamak isteyen herkes için iyi bir başlangıç noktası oluşturuyor.

Anlam ve nedensellik

Arda Denkel, Anlam ve Nedensellik, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1996, 217 sayfa.

Kabalcı Yayınevi'nin Felsefe Dizisi'nden çıkan *Anlam ve Nedensellik* adlı kitap, anlamlılık olgusunu açıklayan bir varlıkbilim sunuyor. Anlamlılığın evrimsel bir gelişim olduğunu, insan dillerindeki anlamlı cümlelerin, doğadaki yalın belirtilerden başlayarak, aşamalarla karmaşıklaşıp içerik zenginliği kazanan iletişim biçimlerinin özsel ve nedensel bağlantılar olduklarını öne sürüyor. Anlamın kaynağını oluşturan özesellik ve nedenselliği de açıklayan bu çalışmada, insan ve hayvan iletişimleri arasındaki fark, düşünme ve dil arasındaki öncelik ilişkisi gibi konular da tartışılıyor.

ABD'nin 'pembe' yalanları

Yüzyılımızın en önemli dilbilimcilerinden biri ve "dünyadaki en saygın ve en etkili entelektüel" olarak adlandırılan **Noam Comsky** ile yapılan röportajlardan oluşan *Chomsky ile Konuşmalar*, son dönemde gündemde hep ön sırada yer alan, günceli oluşturan ve büyük tartışmalara yol açan konular hakkındaki çarpıcı yaklaşımlarını, görünenin ardındaki gerçeği anlatıyor. Yeni Global Ekonomi, NAFTA ve GATT, Somali, Balkanlar, İsrail, Gandi ve Hindistan, İnsan Doğası ve Öz İmaj ve Entelektüel Sorumluluk konularında **Chomsky**'nin çözümleyici yaklaşımlarını bir daha tartışmak, dünyadaki sorunlar üzerine yapılmış tartışmalara yeni ve farklı bir düşünceyle yaklaşmak için...

Arthur Naiman, Chomsky ile Konuşmalar, Çev. Nuran Erol, Alan Yayıncılık, İstanbul, Kasım 1996, 92 sayfa.

Kitabın çevirmeni **Nuran Erol** şöyle diyor kitabın önsözünde: "**Chomsky**, hem çeşitli ülkeler arasında oynanan iktidar oyunlarını, hem de jeo-politik birtakım oluşumların, trendlerin ve gelişmelerin ayrı ayrı çeşitli ülkeler üzerindeki etkisini araştırırken, kurulu düzenlerin kendilerini bu oyunlara ve oluşumlara adapte etmelerini büyük bir titizlikle çözümler. **Chomsky**, ne Somali'ye gönderilen Amerikan askerlerinin amacının 'insani yardım' olduğunu kabul eder, ne de bazı 3. Dünya ülkelerinde uygulanan ekonomik politikaların gerçekten mucizevi bir sonucu olduğuna inanır. Tüm bu 'muhalif' tavırlarında, bununla birlikte, kendi savlarını, gerçekleri yansıtan belgelerle veya kanıtlara dayandırmayı ihmal etmez."

Kitaplığınız İçin

Zygmunt Bauman, Yasa Koyucular ile Yorumcular Metis Yayınları Kasım 1996, 238 sayfa

Volkan patlaması yapalım

Malzeme: 15x15 cm^2 boyutlarında strafor parçası, plastrin, 1 adet küçük pet şişe, makas, maket bıçağı, 1 paket karbonat, 1 çay kaşığı kırmızı gıda boyası, 1 adet naylon poşet, 1/4 şişe sirke, kaşık, cetvel.

Yapılışı: Cetvel yardımıyla pet şişenin ağzını 0 noktasında sabitleyerek 8 cm'e denk gelen uzunluğu kalemle pet şişenin üzerine işaretleyin. Ardından işaretlediğiniz seviyeden pet şişeyi maket bıçağıyla kesin (makas da kullanabilirsiniz). 1 çay kaşığı kırmızı gıda boyasını karıştırarak renklendirdiğiniz karbonatı pet şişenin ağzından boşaltın. Artık, dağınızı şekillendirmeye başlayabilirsiniz. Plastrinizi pet şişenin etrafına bir dağ gibi görünecek şekilde sıvamaya başlayın. Dağınızı istediğiniz gibi şekillendirebilirsiniz; ancak pet şişenin ağız hizasından çok fazla yükselmemeye (2 parmak kadar yükselebilirsiniz) dikkat edin ve pet şişenin üzerinde bir parmak kalınlığında bir boşluk bırakmayı da unutmayın. Modeliniz hazır. Lavları akıtmak için son hamleyi yapmaya geldi sıra. Dağın tepesinde bıraktığınız boşluktan sirkeyi dökün ve meydana gelen olayları gözleyin.

Açıklama: Deneyimizde bir asit olan sirke ve bir baz olan karbonat biraraya geldiğinde bir asit baz reaksiyonu meydana gelmekte ve açığa bol miktarda karbondioksit çıkmakta ve bu da köpürmektedir. Bol miktarda kullanılan karbonat çok miktarda köpüğe yol açmakta ve bu köpükler de model dağımızı tırmanarak aynen lavlar gibi dağın yüzeyini yalayarak akmaktadır.

Şekil 1

Biraz da yanardağ yani volkanlar hakkında bilgi verelim. Dünyanın iç kesimlerindeki erimiş kayaçların çıktığı yere yanardağ ya da volkan denir. Bu tür yerler her zaman olmasa bile çoğu zaman dağ biçimindedir. Henüz yüzeye ulaşmamış erimiş kayaçlara "magma", dışarı akanlara ise "lav" denir. Magma yer kabuğunun iç kısımlarından yukarı doğru yükselirken açtığı bir bacadan ya da yer kabuğu parçalarının arasındaki yarıklardan dışarı çıkar. Lavların sıcaklığı 1200 derece dolaylarındadır. Yanardağlarda, özellikle ilk oluşum evrelerinde sık sık lav patlamaları olur. Patlama sonucunda lavlar parçalar halinde çevreye saçılır. Bu parçalar ince toz ya da küllerden, "yanardağ bombası" denen büyük bloklara kadar değişen çeşitli biçim ve büyüklüklerde olabilir. Birçok patlamaya, lavın yüzeye çıkmadan önce deniz suyu ya da bir yeraltı suyuyla temas etmesi neden olur. Lavın içinde çözünmüş halde bulunan kızgın buharların ve karbondioksit gazının neden olduğu öteki patlamalar ise son derece tehlikelidir.

Çok değişik biçim ve kıvamda lavlar vardır; bazıları ince ve akışkan, bazıları ise ağdalı ve yapışkandır. İnce ve akışkan lavların en sık rastlanan türü, soğuyup sertleştiğinde ağır ve siyah bir kayaç haline gelen "bazalt"tır. Ağdalı ve yapışkan lavların en çok görülen türü ise, gerçekte erimiş granitten başka birşey olmayan, çok açık kahverengi "riyolit"tir. Akışkan bazalt lavı, 600 metreye kadar yükselebilen fıskiyeler halinde püskürür. Sonra da yamaçlardan aşağı akarak geniş bir çevreye yayılır.

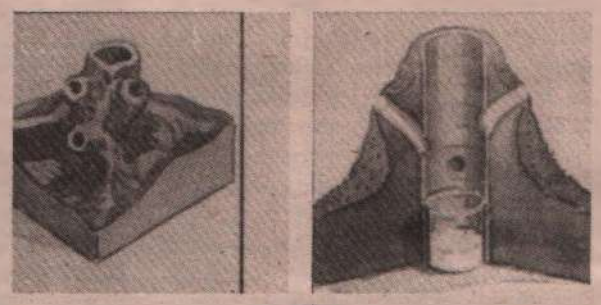
Şekil 2

Yanardağlar normal olarak kısa bir süre püskürür, sonra uzun bir süre sessiz kalır. Sessizlik dönemlerinde lavlar kraterde bir lav gölü halinde kabarıp kaynayabilir ya da katılaşabilir. Katılaşma yanardağın etkinliğinin son bulduğu yani söndüğü anlamına gelebilir. Ama çoğunlukla yanardağ hâlâ etkindir ve bir sonraki püskürmesi bir patlama biçiminde olur. Çünkü, yanardağın boğazındaki katılaşmış lavın oluşturduğu tıkaç ancak büyük bir gaz basıncıyla patlatılıp atılabilir. Birçok yanardağ, iki püskürme arasında kalan dönemde tüter; çıkan duman alttaki lavdan kaçan kızgın dumanlardır.

LÜTFEN DİKKAT!!!

Tahmin edebileceğiniz gibi bu deney sırasında rahatlıkla ortalığı kirletebilirsiniz. O halde mümkünse son aşamasını açık havada, eski giysileriniz üzerinizdeyken dikkatle yapınız.

Dünya

Ne kadar uzağa giderseniz gidin, ufka varamazsınız. O daima ilerinizde olacaktır, çünkü Dünya yuvarlaktır.

Eğer durmadan ileriye doğru gidebilirseniz, şaşırtıcı bir olayla karşılaşırsınız. Bir gün gelir bir bakarsınız ki, yolculuğunuza başladığınız yerdesiniz. Tıpkı 1492'de **Colombus**'un yaptığı gibi.

Dünyanın şekliyle ilgili ilk teoriler, Yunan filozoflar tarafından ortaya atıldı. Bu filozoflardan ilki **Thales**'ti. **Thales** çok uzun bir süredir inanılan, dünyanın öküzün boynuzlarında duran düz bir tepsi olduğu inancını çürüttü.

Aristoteles, dünyanın bir bölgesinden bazı yıldızları görebilirken, aynı zamanda başka bir bölgesinden bu yıldızların görünmediğini gözlemleyerek dünya yüzeyinin düz olmadığını iddia etmiştir. Yine ay tutulması sırasında dünyanın ay üzerine düşen gölgesi elipstir. Bu, bugün herkes tarafından bilinmekte olan, ama o zaman insanların inanmak istemediği, o güne kadar edindikleri inançları sarsan bir teoriydi.

Şimdi hepimiz biliyoruz ki Dünya yuvarlaktır. Ayrıca Dünyamız hakkında daha birçok şey biliyoruz. Dünya yaklaşık 4,5 milyar yıl önce oluşmuş. Tabi o yıllarda çok ama çok sıcakmış. Zamanla soğumuş. Katmanlardan oluşuyor. En iç katman ise hâlâ çok sıcak. Dünyamızın içinin sıcak olduğuna en güzel kanıt volkanlardır.

Deney adı: Dönmenin etkisi

Malzeme: 2x2x0,5 cm^3 boyutlarında mantar levha, 4 adet toplu iğne, 1 adet çöp şiş, yapıştırıcı, tel zımba, çizgisiz dosya kağıdı.

Yapılışı: Dosya kağıdından 30x1,5 cm^2 boyutlarında 4 adet şerit kesin. Bu şeritlerin herbirinin orta noktalarını bir yıldız oluşturacak şekilde biraraya getirin ve tel zımba yardımıyla tutturun. 2x2x0,5 cm^3 boyutlarındaki mantar levhayı çöp şişin sivri ucunu delici gibi kullanarak tam ortasından delin ve yine çöp şişin sivri olmayan diğer ucunu yapıştırıcı ile mantara tutturun. Yıldız şeklinde ortalarından birleştirdiğiniz kağıt şeritlerin boşta bekleyen uçlarını karşılıklı olarak aynı noktada birleştirin ve 4 adet toplu iğne yardımıyla bu birleşme noktasını mantara sabitleyin (Dilerseniz bu birleşme noktasını birkaç yerinden mantara zımbalayada bilirsiniz). Şu anda karşınızda mantar levhanın üzerinde yer alan, küçük kağıt şeritlerden meydana gelmiş bir küre olmalı. Şimdi çöp şişi avuçlarınızın arasına alın ve çevirin. Kürenin basıklaşıp bir elipsoide benzediğini gözlemleyin.

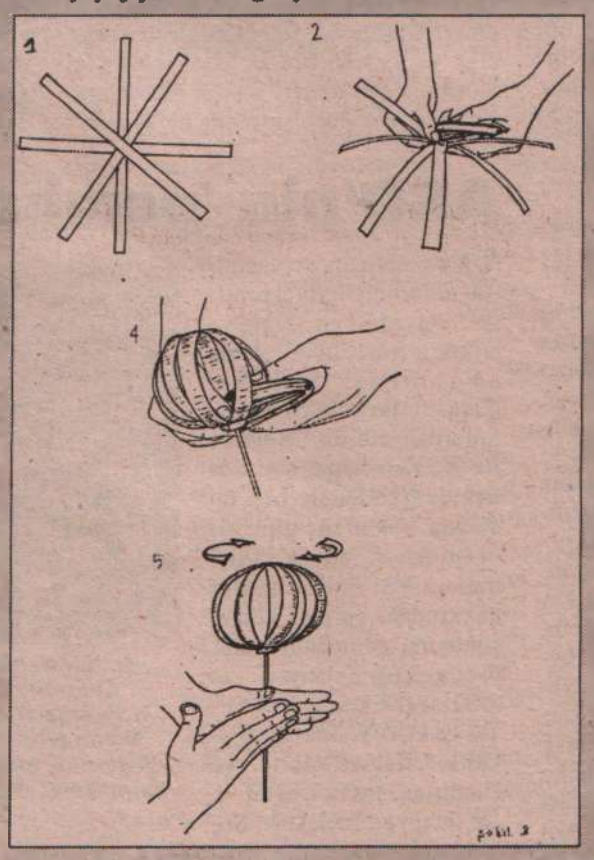

Açıklama: Dünya, ekseni etrafında dönmesinden kaynaklanan merkezkaç kuvvetinin etkisiyle, ekvatorda hafif bir şişkinliğe sahiptir. Elinizdeki basit dünya modelini çevirdiğinizde dönme ekseni çöp şiş olur. Kağıt şeridin birbirine bağlandığı alt ve üst noktalar dönme ekseni üzerinde yer alır. Söz konusu noktalarda merkezkaç kuvveti sıfırdır. Bu nedenle de dışa doğru bir kuvvet etkimez. Oysa kağıt şeritlerden yaptığınız kürenin ekvatorundaki noktalar, dönme ekseninden en uzak, yarıçapın en büyük değeri aldığı noktalardır ve bu nedenle dışa doğru en büyük kuvvetin etkisi altındadırlar. Kağıt şeritlerin şekil değiştirebilme özelliğinden dolayı da, ekvator bölgesi her doğrultuda, merkezkaç kuvveti etkisiyle dışarı doğru çekilir. Alt ve üst noktalarda ise yarıçap sıfır olduğundan merkezkaç kuvveti yoktur ve dışarı doğru çekilme olmaz. Böylece dönme sırasında model elipsoid halini alır.

Dünya henüz sıcak olduğu dönemlerde kağıt şeritlerden yaptığımız küre gibi yumuşaktı ve bu nedenle şekil değiştirebilirdi. Deneyimimizde olduğu gibi, dönmenin etkisi ile ekvator bölgesi dışarı doğru şişerken, kutuplarda basıldı ve hafifçe yumurta şeklini (elipsoid) aldı ve bu şekilde katılaştı. Dünyamızın çapı ekvatorda 12750 km, kutuplarda (kutuptan kutuba) 12700 km'dir.

Doğa Güncesi

Şehrin doğası

Sevmenin önce tanımak olduğunu ilk ne zaman anlamıştım. İlk birisini sevince mi? Yoksa önünden defalarca geçtiğim erguvan ağacını tanıyınca mı? Erguvan ağacını **Edip Cansever**'in şiirinde tanıdım:

...Sevginin çoğul oğlu / Senin ülkende yalnız bütün özlemler / Bilirim yalnız orda, içtenlik, erinç, coşku / Bayrağımdaki bir tek çiçekli dalla / Orda uçsuz bucaksız / Olanca görkemiyle bir erguvan imparatorluğu...

Kampüste sana merhaba dedim. Koyu yeşil kalp şeklindeki yaprakların arasında kızıl, fasulyeye benzeyen meyvelerini görünce büyülendim. Yeşil ve kızıldın; meyve yüklüydün! Bir örümcek de ağının ipliklerini ağacın o dalına, bu dalına, ağacın hemen altındaki çalılara tuttumuş, avını bekliyordu.

Erguvan ağacı baklagillerden; gerçek adı *Cercis siliquatsrum*. Hıristiyan dünyasında Judas ağacı olarak biliniyor. Pürüzlü, çizgili gövdesi, çıplak dallarıyla kışın da güzel oluyor. Ama Mayıs ayında eflatunlu pembeli çiçek öbekleri, gövdeden, yapraklardan önce açıyor. Erguvan İmparatorluğu.. Çiçeklerinin yapraklardan önce açmasının evrim açısından önemi var: Erguvan ve diğer bu tür ağaçlarda çiçekler tomurcuklanıp polenlerini salıyorlar. Yapraklar olmadığından polenler kolayca taşınıyorlar ve tozlaşma sağlanıyor. Bu özellikleri doğal seçilimde işlerine yaramış olsa gerek.

İsmet Kür ağaçların çıplak hallerini sevdiğini yazmış *Yarısı Roman*'da. Ben de düşündüm: Parklarda, bahçelerde, caddelerde dişbudakların, akça ağaçların uçar tohumlu, yalancı akasyaların sarılı-yeşilli çiçeklerini döktükten sonra fasulye benzeri tohumlu, Karakızıl ağaçların zeytine benzeyen siyah tohumlu hallerini seviyorum en çok. Ateşdikeninin küçük turuncu meyveleriyle yaz sonlarını, sonbaharı neşelendirdiği zamanları... Kartopunun inci gibi beyaz meyvelerini.

ŞEHRİN SOLUĞU

Park ve bahçelerdeki, caddelerdeki ağaçlar sadece estetik açıdan değil biyolojik açıdan da şehrin soluğudur. Ağaçlar, çalılar, otlar, çiçekler yani bitkiler doğal bir filtre gibi havanın karbondioksitini emer, insan sağlığına zararlı kükürtdioksiti tutar; kirliliği bir ölçüde engellerler. Sünger gibi suyu tutar; suyun ve toprağın korunumunu sağlarlar. Terleme özellikleriyle iklimi etkiler, bulundukları çevrede mikro iklim oluştururlar. Ve kuşlardan böceklere pek çok canlıya besindir, barınaktır ağaçlar, çalılar, otlar, çiçekler yani bitkiler.

Sadece parklarda, bahçelerde, caddelerdeki ağaçlar değil şehrin ekolojik yaşamı da çoğu kez unutulur. Doğal kaynakları; akarsuları, toprağı, bölgesel ve mikro iklimleri, doğal bitki örtüsü, kuşları, böcekleri, sincap gibi küçük memeli hayvanları...

Belki akarsulara kanalizasyonun boşaltılması, toprağın, üzerine bina kurulan yer olarak görülmesi, soğuk beton binalar, ağaçsız kaldırımlar, ağaçsız parklar, kuş seslerini duymadan uyanmalar, belki de geçim derdine düşmemiz bize şehrin doğasını unutturur.

Ama şehirlerde doğa vardır. Karahindibalarıyla, yoncalarıyla; nerde çıplak, insan etkisinden uzak bir yer bulursa orada, yabani havuçları, acımarullarıyla, ayrıkotları, gelincikleri, pıtrakları, gevenleri, deve dikenleriyle, dadırakları, sinirotları, peygamber çiçekleriyle; kaldırımlarda, bahçelerde, parklarda atkestaneleri, çınarları, karaçamları, sarıçamları, sedirleri, kavakları, söğütleri, dişbudakları, akça ağaçları, yalancı akasyaları ve cennet ağaçları ile; karıncaları, güveleri, kelebekleri, tesbih böcekleri, örümcekleri, toprağı kıtır kıtır yiyen solucanları, kurbağaları, saksağanları, güvercinleri ile yanıbaşımızdadır.

YEŞİL ALANLAR

Ankara'da pek çok yeşil alan var. Güven park, Botanik parkı, Seymenler parkı gibi bilinenler yanında, semtlerdeki küçük küçük pek çok park. Ve Anıtkabir, Atatürk Orman Çiftliği, ODTÜ kampüsü gibi yeşil alanlar... (Son saydıklarımın önemi insan etkisinden uzak oluşudur). ODTÜ kampüsünde gezintiye çıktığınızda bırakın 250'yi aşan bitki türü, çeşit çeşit kelebekler, peygamber develeri, karıncaaslanları, başka bir sürü böcek, yalancı tırtıllar, örümcekler, sümüklü böcekler, kirazkuşundan gri balıkçıla çeşit çeşit kuşlar, kaplumbağalar, tavşanlar hatta tilkiler size eşlik edebilir.

Üstelik şehirlerdeki botanik bahçeleri, 'doğa korumacılığı'nda önemli görevler üstlenir. Örnek olarak; Yalova'daki Karaca Arboretumu, Akça ağaç türlerinin gen bankasını oluşturmayı amaçlıyor.

Yüzyılımızı bitirirken çevre sorunları, çarpık şehirleşme içinde, bırakın ağaçlar, çalılar, otlar, çiçekler yani bitkiler gri, beton duvarlarda, kaldırımlarda, taşların arasında; nerede yaban, insan etkisinden uzak bir yer bulurlarsa orada filizlensinler. Sonra uğur böcekleri, saksağanlar da sizi ziyaret edeceklerdir, belki de kulağınıza küçük bir şiir fısıldayarak:

..Ben gelecekten korka korka dönen bir mutluyum / Dünyanın bu küçük sesini işit / Bak bir dalı, bir örtüyü, bir denizi tutan ellerime / Nanelerden, ıtırlardan, ıhlamurlardan gelen / Anlayamadığın sevgililik.. / .. Parkın yeşilinden oyduğum / Yemyeşil bir güldür bu da / Bakınca güle, gülün işleyişine bakınca / söylüyorum, bir giz değildir yarın..

KAYNAKLAR

1) Nature In Cities
2) Ian C. Laurie, John Wiley & Sons Ltd., 1979.
3) Trees of Pennsylvania.
4) The University of Pennsylvania Press, Inc., 1972.

"Çocuk ve Bilim" sayfası, BİLİMCE A.Ş.'nin katkılarıyla hazırlanmaktadır.
Bilimce Bilimsel Etkinlikler A.Ş. Kıbrıs Sok. 28/1 A. Ayrancı/ Ankara Tel: (0312) 468 83 04 - 468 83 05 Fax: (0312) 468 83 06

Hazırlayanlar: Enis Meftunoğlu, Erdem Ofli, Ayşe Turak

DNA molekülü yardımıyla bilgi depolama

21. yüzyılda, güçlü bilgisayarların hakimiyeti su götürmeyen bir gerçek. Hemen her konuda başvurulan, tartışmasız kolaylıklar sağlayan bilgisayarların etki alanı hayatımızın her alanında kendini hissettiriyor. Geçen yıllarda, ticari amaçlı oyun sektörü ile kendini kanıtlamaya çalışan bilgisayarların, günümüzde kullanım amaçları, içinden çıkılamayan problemleri, vakaları, cinayetleri çözmek olmuştur. Şüphesiz bu gelişme insanoğlunun kaydettiği mükemmeliyetin bir göstergesidir. Fakat son yıllarda gen mühendisliğindeki başarılar, bilgisayarların bu alandaki sarsılmaz başarılarını titretmeye başladı. Gen bilimciler, DNA moleküllerini depolamak ve şifrelemek suretiyle, gerekli bilgileri dosyalıyor. Birtakım biyokimyasal reaksiyonlar, bu şekilde başarıyla sonuçlandırılıyor. Bilim adamları, elektron ve silikonların hız limitleri ve kapasitelerine karşı, müthiş bir yarışma içerisindeler. Elektron ve silikon, çağımızın en büyük atılımı olan tekno-gücün birer hammaddesi. Elektron ve silikonlar sayesinde DNA mükemmel bir biçimde resmedilebiliyor. İlk DNA bilgisayarı, en karmaşık matematik bulmacaları ve paradoksların içinden çıkabilmiştir.

DNA'lar, bilgisayarlara son derece uyum gösterirler, çünkü onlar dijital yapıdadır. Princeton Üniversitesi'nden Dr. **Richard Lipton** ve California Üniversitesi'nden **Leonard Adleman**, çalışma ve bilim kariyerlerini bu konu üzerinde odaklamış bilim adamları olarak, DNA testinin tecavüz vakalarında hatasız sonuç vermesinin, işte bu özellikten dolayı olduğunu söylüyorlar. Standart bilgisayarlar, dataları 0'lar ve 1'ler şeklinde şifrelendirirlerken; DNA, A, T, C ve G adlı dört adet molekül ile kendini şifrelendirmiştir. Tabii ki bu 4 molekül, bir vakada, olayda veya bir araştırmada, sayıları veya konuya ait spesifik bilgileri temsil etmede büyük kolaylık sağlıyor. Bir test tüpünde, işleme tabii tutulan DNA molekülünden, molekül zinciri ATCG sırasında olan bir molekül meydana getirilebilir. Çünkü DNA, bu 4 molekülü ihtiva eder. DNA bilgisayarları, bu şekilde bir şifrelendirmeyi, ortalama 30 dakikada gerçekleştirebilirler. Fakat DNA'da, bir anda milyarlarca operasyon gerçekleştirilerek, trilyonlarca biyolojik molekül şifresi meydana gelebilir. Bilimadamları bu olaya, ultimate processor (aşırı işlemci) adını vermişlerdir. 28.3 gram DNA'nın, günümüzün süper bilgisayarından 100.000 kat daha hızlı hesap yapabileceği anlaşılmıştır.

L. Adleman, DNA'yı gezgin satıcı probleminin çözümüne uygulamıştır. Satıcı 10 şehri ziyaret eder. Her şehir, diğer iki şehre, tek yönlü bir yol ile bağlanmıştır. Acaba, satıcının, bu şehirleri dolaşırken, izleyebileceği en kısa yol var mıdır? **Adleman** bu sorunun cevabını aramak için yola koyulmuş. Her bir şehri, 20 rastgele DNA harfi ile temsil etmiş. Her rotanın, DNA'nın 20 harfi ile adlandırıldığını öngörmüş. Bunlardan ilk 10 tanesinin, merkez şehri temsil ettiği, diğer 10 tanesinin ise, gidilen hedef şehri temsil ettiğini varsaymış. **Adleman** her bir şehir DNA'sının milyarlarca kopyasının karışımını elde ederek, test tüpündeki her bir rota DNA'nın, hedefe ulaşan birçok olası yolda birleştiğini görmüş. Yani bir tür permütasyon hesabı oluşmuş. Burada rotadan kastın, uygun DNA molekül şifresini tayin etmek olduğunu hatırlatalım. Hesaplarının sonucunda, bir merkez şehri niteleyen DNA molekül takımını ve gidilen hedef şehri niteleyen DNA molekül takımını elde etmiş. Merkez Şehir, bilinmeyen ve seyahate başlanan şehirdir. Dolayısıyla en kısa yolun bu 10 şehrin hangisinden çıkılırsa katedileceği, hiçbir bilgisayar ile yıllar geçmeden belirlenemez. Fakat **Adleman** bu tespiti, DNA şifreleme metodu ile tam bir haftada gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla bu tür bir komplike permütasyon hesabının, DNA molekülü metodu ile, kısa zamanda yapılacağı ispat edilmiştir. Tabii ki yukarıdaki bu örnek, belki de bu tür problemlerin en karmaşığı olarak seçilmiştir. DNA hesapları, cryptographic (şifreli yazım) sistemlerin karmaşıklığını alaşağı etmiştir. Amerika'da National Security Agency (Ulusal Güvenlik Birimi)'nin seçtiği yol, yukarıda sözü edilen, Biyolojik Hesaplama Metodu olmuştur.

Şüphesiz, DNA'da, güvenirliliği yüzde 100 olan bir molekül değildir. Ancak 50 yıl önce, kim, DNA vakum tüpleri ile yapılan araştırmaların, 21. yüzyılda hesap tekniği en iyi ve en hızlı sonuç veren araştırmalar olabileceğini hayal edebilirdi?

Newsweek, Eylül 1996.

Deniz kaplumbağaları sadece doğdukları kumsala yumurtluyor

Akdeniz kıyısındaki turistik etkinliklerin, deniz kaplumbağaları üzerindeki olumsuz etkileri düşünüldüğünden çok daha fazla olabilir. *Nature* dergisinde yayımlanan makaleye göre, doğdukları kumsala dönemeyen dişi kaplumbağalar, başka kumsallara yumurta bırakmıyor.

Caretta caretta'ların kumsallarda yumurtlamak için binlerce kilometre katettikleri uzun zamandır biliniyordu. Ancak yeni araştırma sonuçları bu içgüdünün son derece kesin olduğunu ortaya koyuyor. Frankfurt Goethe Üniversitesi'nden Dr. **Bernard Schierwater** ve arkadaşlarının Türkiye ve Yunanistan kıyılarındaki yuvalanma alanlarında yaptıkları genetik analizlerin sonuçlarına göre, erkek kaplumbağalar bir yuvalanma alanından diğerine geçebilirken, dişiler her zaman doğdukları kumsala dönüyor. Deniz kaplumbağalarının yüzyıllardır varlıklarını sürdürebilmelerini sağlayan bu güçlü içgüdü, şimdi yokolmalarına neden olabilir.

Geçen ay *Nature* dergisinde yayımlanan bir başka makaledeyse, diğer bir deniz kaplumbağası türü olan dev deniz kaplumbağalarının, yuvalanma kumsallarına gitmek için okyanusta çok dar ve değişmeyen koridor kullandıkları bildirilmişti. Dolayısıyla deniz kaplumbağalarının korunması için yalnızca yumurta bıraktıkları kumsalların değil, kullandıkları bu koridorların da korunması gerekiyor.

Nature, 12 Aralık 1996.

Kanserde selenyum sağaltım umudu

Amerikan Tıp Birliği'nin yayın organının, Aralık sayısında şaşırtıcı sonuçları yayınlanan bir çalışma, geçmişinde deri kanseri görülen kişilerin her gün selenyum almasının birçok kanser türü için riski azalttığını ortaya koydu. Arizona Kanser Merkezi'nde çalışan ve selenyum düzeyi yüksek olan kişiler arasında deri kanseri oranının düşük olduğunu gözlemleyen bir ekip, daha önce deri kanseri tedavisi görmüş olan kişilerde selenyum almanın kanserin yenilenme olasılığını nasıl etkilediğini araştırmak istediler. 1983 yılından başlayarak giderek artan sayıda kişiye, yarısına her gün 200 mikrogram selenyum içeren, diğer yarısına ise içermeyen bir hap (plasebo) verdiler. Çoğunluğu erkek olan toplam 1312 kişi ortalama 4.5 yıl boyunca bu çalışmaya katıldılar. Deri kanserlerinin tekrarlanmasında selenyumun plasebodan farklı bir etkisi olmadığı ortaya çıkınca ilk hipotez yanlışlanmış oldu. Ancak selenyumun kanseri önleyici başka etkileri olduğu anlaşıldı. Selenyum kullanan grupta ikincil kanserlerin ortaya çıkma oranı çok daha düşüktü.

Çalışmanın son derece umut verici olduğunu bildiren uzmanlar, yine de selenyumunn bu şekilde kullanılmaya başlanmasından önce çalışmanın başka gruplarla (örneğin kadınlarla) tekrarlanması ve selenyumun varolan tümörler üzerindeki etkisinin araştırılması gerektiğini belirtiyorlar. Günlük selenyum dozunun 1 miligramdan fazla olmasının saç ve tırnak kaybına yol açması, uzun dönemli kullanımın ne kadar güvenli olacağı sorusunu da gündeme getiriyor.

Journal of American Medical Association, Aralık 1996.

Ağlama alışkanlığı

Ağlama alışkanlıkları üzerine yapılan bir araştırmaya göre dünyada en sık Türkiye, Şili ve ABD'li kadınlar ağlıyor. Araştırmada İspanya, Peru ve Bulgaristan'da yaşayan erkeklerin en az ağladıkları ve her yerde kadınların erkeklerden daha fazla ağladıkları bulundu. Ortalama kadınlar haftada 2.76 kez ağlarken, erkekler 1.06 kez ağlıyorlar. Hollanda'nın Tilburg Üniversitesi'nden psikolog **Ad Vingerhoets** ve çalışma arkadaşları beş bölümden oluşan anketlerinde, ankete katılanlara son dört hafta boyunca ne kadar sıklıkla ve neden ağladıklarını sordular. 30 değişik ülkeden 4000 cevap aldılar. Bu cevaplara göre, insanların evde ve akşamları ağlamayı tercih ettikleri sonucuna ulaştılar.

New Scientist , 23 Kasım 1996 .

Asya'da birbirinin çağdaşı iki farklı insan türü

Homo erectus, dünyanın diğer yerlerinde yok olduktan sonra Cava'da varlığını sürdürmüş olabilir. Uluslararası bir araştırma ekibinin 53.000-27.000 yıl öncesine ait olduğunu belirledikleri Ngandong kafatası fosilleri, modern insanın kökenine dair bazı teorileri sarsıyor. Bu yeni tarihlere gelindiğinde modern insan (Homo sapiens) dünyanın çoğu yerini kolonize etmişti ve en az 50.000 yıldan beri varlığını sürdürmekteydi. Altmış yıl kadar önce Cava'nın orta bölgelerinde bulunmuş olan Ngandong kafataslarının, modern insanın kafatasına benzer özellikler taşımakla birlikte, kesin olarak Homo erectus'a ait oldukları saptanmıştı. 1.8 milyon yıl önce Afrika'da ortaya çıktığı düşünülen bu tür, daha sonra Asya anakarasına yayılıp 300.000 yıl öncesine kadar varlığını sürdürmüştü.

Ngandong fosilleri bulundukları sırada çevrelerinde son 100.000 yıla ait hayvan fosilleri bulunmasına karşın, kafataslarının fosilleşmelerinden çok sonra toprak yüzeyine çıktığı ve daha yeni dönemlere ait başka fosillerle birlikte tekrar toprak altında kaldığı düşünülmüştü. Oysa yeni incelemeler sonunda bulunan tarihlerin doğru olması durumunda Homo erectus'un Cava'da, Asya anakarasından en az 250.000 yıl daha sonrasına kadar varlığını sürdürdüğü ortaya çıkıyor. Avustralya'da 30.000 yıl önce görülebiliyor. Homo sapiens'e ait olduğu düşünülen başka arkeolojik kalıntıların tarihleriyse Avustralya ve Yeni Gine'de daha da eskiye uzanıyor. Bu durumda bölgede Homo sapiens yaşarken, Homoerectus da Cava'da varlığını sürdüyordu. Bu ise modern insanın kökeni konusundaki çok bölgelilik teorisine uymuyor.

Çok bölgelilik teorisine göre modern insan, Asya, Afrika ve Avrupa'da yaklaşık olarak aynı zamanlarda Homo erectus populasyonlarından evrimleşti. 200-300.000 yıl öncesine ait olduğu düşünülen Ngandong fosilleriyse bu geçiş döneminin en güzel örnekleri olarak nitelendiriliyordu.

New Scientist, 21 Aralık 1996.

Filmlerdeki sahnelerde, televizyon görüntüleri neden sabit değildir?

Adana'dan okurumuz Didem Battılı, sinema filmlerindeki sahnelerde televizyon ekranındaki görüntülerin neden sabit olmadığını soruyor. Okurumuzun sorusunu Bilim ve Ütopya Ankara temsilcisi, ODTÜ Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü Öğretim Üyesi M. Serhat Özyar cevaplıyor.

Bir sinema filmi ya da televizyon görüntüsünü, olayların aktarılması gibi izleriz. Oysa aktarılan görüntüler zamana göre belli aralıklarda örneklenmiş fotoğraf karelerinin gözümüzün algılayamayacağı bir hızda peşpeşe sıralanmasıyla oluşur ve hareketlilik kazanır. Bu karelere çerçeve (frame) adı verilmektedir. Saniye başına gönderilen (veya gösterilen) çerçeve sayısına ise çerçeve hızı denmektedir. Sinema filmlerinde bu hız 24 çerçeve/saniye'dir.

Deneysel çalışmalar, insan gözünün görüntüleri sürekliymiş gibi algılaması için saniyede en az 10-15 çerçeve gösterilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Sinemanın ilk yıllarında film gösterme aygıtlarının hızı 16 çerçeve/saniye idi. Günümüzde kullanılan 24 çerçeve/saniye'lik hız, gösterme aygıtındaki ışık kaynağının her çerçeve başına iki kez kapatılıp açılmasıyla 48 atım/saniye'lik bir hızla sağlanmakta ve daha nitelikli bir görüntü elde edilmektedir. Böylece, kırpışma (1) olayının önüne geçilebilmektedir.

TV kameralarında imgelerin oluşturulması, elektron demeti taraması yoluyla yapılmaktadır. Türkiye'nin de dahil olduğu Avrupa standardında (2) TV'ler için çerçeve hızı 50 çerçeve/saniye'dir (Bu rakam, şebeke gerilimi frekansı 60 Hz olan ABD için 60 çerçeve/saniye'dir). Her bir çerçeve için yeterli görüntü kalitesine ulaşmak için gereken tarama hızıysa çerçeve başına en az 500 satırdır (Türkiye'de 625 satır/çerçeve, ABD'de 525 satır/çerçeve). Bu koşulları sağlayan frekans bandı genişliği 12 Mhz dolayındadır, ancak iletişim kanallarının kapasitesi gözönüne alındığında bu oldukça yüksektir. Bu genişliği azaltmak için önerilen yöntemde tarama işlemi iki aşamada gerçekleştirilir: Önce tek satırlar, sonra çift satırlar taranır. Böylece bir çerçeve saniyede 25 kere taranmış olur. Tek ve çift satırlardan oluşan iki ayrı alanın taranma hızıysa 50 alan/saniye'dir. Yeterli nitelikte bir televizyon yayını için 5.5 Mhz dolayında bir bant genişliği gerekir. Görüntü için gerekli bu aralığa ses yayını da eklenirse 7 Mhz'e kadar çıkılır.

Bu özet bilginin ışığında başlangıçta sorulan sorunun yantını verebiliriz. Saniyede 24 çerçeveyle örnekleyerek çektiğimiz bir sinema filminin içerisinde herhangi bir TV gösterici açıksa ve bir yayın varsa, ekranında sürekli kayan görüntüler (çerçeveler) görünür. Çünkü TV ekranı görüntülerini bize, saniyede 50 çerçeve örnekleyerek iletir. Sinema filmi sistemimizin örnekleme hızıysa bunun yarısı kadardır. Sorun sinema kamerasının ve televizyon vericisinin çerçeve hızlarının farklı olmasından kaynaklanır. Bir başka deyişle, sinema filmi saniyenin 24'te birinde bir kare (çerçeve) gösterirken, TV aynı zaman aralığında (yaklaşık) iki kare gösterir. Bu kaymaların gözlenmesi için değişik eş-zamanlama (synchronization) devreleri kulanılabilir.

DİPNOTLAR

1) Ekranda gösterilen imgenin düşük çerçeve hızından ötürü titreşmesi (flicker).
2) Televizyon yayıncılığında CCIR (renkli TV yayıncılığında PAL) B/G standartı.

Diş macunu nedir, ne değildir?

Bursa'dan yazan okurumuz Özlem Deniz, diş macunlarının diş temizliğinde ne oranda önemli olduğunu soruyor. Okurumuzun sorusunu Dr. Çağrı Mercan cevaplıyor.

Diş macunları, diş yüzeylerinin temizlenmesinde kullanılan pat şeklindeki maddelerdir. Bunlar diş fırçalamada vazgeçilmez işlevleri yerine getirirler. Ancak ne yazık ki, özellikle son yıllarda diş macunu piyasasında rekabetin kızışmasına bağlı olarak yapılan reklam bombardımanı, insanların gözünde bu konuda da şişirilmiş bir "imaj" yaratmışa benziyor. Her derde deva bir ilaçmış gibi pazarlanan diş macunları konusunda yanlış bilinçlenmeye sıkça rastlanıyor.

Diş macunlarının yapısındaki maddelere bakacak olursak, öncelikle kalsiyum karbonat, sodyum bikarbonat gibi maddelerin temizleme işlevlerini görürüz. Gliserin, pata kıvamını verir. Karışımın en önemli bileşeniyse, flordur. Flor; diş macununa, temizleme dışındaki en önemli etkisini, yani remineralizasyonu verir. Rimineralizasyon; florun, dişin en dış tabakasında koruyucu bir yüzey oluşturmasıdır. Böylece diş, çürüğe karşı daha dayanıklı bir yapıya kavuşmuş olur. Ayrıca çekilen dişetleri sonucunda açığa çıkan kök yüzeylerinin ısı farkına olan hassasiyetleri de daha azalmış olur. Son zamanlarda dıştaşı oluşumunu azaltan antitartar adını alan diş macunlarının da piyasaya çıktığını görüyoruz.

Özelliği ya da markası ne olursa olsun, unutulmaması gereken en önemli nokta, diş macunlarının ilaç olmadığıdır.

Dişlerin diş macunuyla fırçalanması, hastalığın oluşmasını engelleyebilir veya oluşmuşsa seyrini geciktirebilir. Ancak varolan patolojiyi (çürük ve dişeti hastalıkları gibi) iyileştirici bir etkisi asla yoktur. Tedaviyse -okuyucuya biraz sevimsiz gelse de- ancak diş hekimini ziyaret etmekle mümkündür.

Ağız ve diş sağlığı için yapılması gereken en doğru yaklaşım, düzenli diş fırçalamanın yanısıra periyodik olarak hekim kontrolünden geçmekle sağlanabilir. Çünkü düzenli kontrol sayesinde (ideali 6 ayda bir şeklindedir) hekim, varolan patolojiyi daha başındayken yakalayıp, zararı en aza indirme şansına sahiptir. Ne yazık ki, toplumumuzda hastalar, genellikle son aşamada hekime gitme alışkanlığına sahiptir.

İyi bir diş macunu nasıl olmalı peki, sorusunu, beyaz renkli ve yapısında flor bulunanlar diye yanıtlayabiliriz. Varolan diş macunlarının hemen hepsi zaten flor içerir. Beyaz renkli diş macunu kullanmanın avantajıysa, dişeti hastalığının ilk belirtisi olan fırçalama esnasında oluşan kanamayı kolayca gösterip kişiyi uyarmasındadır.

Literatürlerin hemen tamamında, hep aynı marka diş macunu kullanımı yerine, farklı markaların kullanılması tavsiye edilir. Nedeniyse, hep aynı diş macunu kullanımında, diş yüzeylerindeki aşınmanın daha fazla olacağıdır.

Sonuç olarak, hekim tedavisi ve kontrolü olmadan yapılan ağız bakımı fazla bir şey ifade etmez. Dişlerimizden bir şikayet olmasa bile, en az 6 ayda bir hekim kontrolü şarttır. Şikayetler başladıysa, iş işten geçiyor demektir. Bu aşamayı da geçtiyseniz, ne diş macunu, ne de dişhekimi dişinizi kurtarmaya yetmez.

Devekuşları kafalarını kuma gömer mi?

Yaygın inanca göre çizilen bu resim, gerçeği yansıtmıyor.

Zonguldak'tan okurumuz Halil Turna, devekuşlarının bir tehlike anında kafalarını kuma gömdükleri hakkındaki bilginin doğru olup olmadığını soruyor. Okurumuzun sorusunu ODTÜ Biyoloji Bölümü öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. C. Can Bilgin cevaplıyor.

"Devekuşlarının tehlikelerle karşılaştıklarında, kaçmak yerine başlarını kuma gömmeleri" çok yaygın bir inanıştır. İçinde bulunduğu durumu görmezlikten gelenler için söylenen bu deyim, devekuşunun gerçek davranışını yansıtmıyor. 3 metreye yakın boyu ve 150 kilograma varan ağırlığıyla dünyadaki en büyük kuş unvanını taşıyan devekuşları (Struthio camelus) hem iyi bir gözcü, hem de iyi birer koşucudurlar.

Bir tehlike anında, gerektiğinde saatte ortalama 50 km hızla, yarım saat boyunca -yani bir atın daha iyi koşabildikleri gibi, çok güçlü bacaklarıyla düşmanlarına öldürücü darbeler atabilirler. Başını kuma gömmek yaygın bir davranış biçimi olsaydı bile, böyle davranan devekuşları çoktan doğal seçilim yoluyla ayıklanmış olurlardı. Çünkü bir arslanla karşılaştığında başını kuma gömen (yani birazdan "ölü bir devekuşu" olacak) bir devekuşunun bu davranışı -kalıtım veya öğretme yoluyla- yavrularına geçmesi olası değil!

Oynatan: Nevzat ERKMEN (Türk Beyin Takımı Kaptanı)

Tarihi gelişme sürecinde, dünyanın en eski, en görkemli ve en ileri uygarlıklarına beşiklik etmiş Anadolu'nun çağdaş insanının, zaten yüksek olduğuna inandığımız zekâ potansiyellerini, özellikle zekâ oyunları aracılığıyla, düşünme, sorun çözme ve yaratıcılık bağlamlarında gerçekleştirebilmesini sağlayıcı etkinliklerin bütün Türkiye'de, yuva, ilkokul, ortaokul, lise, üniversite, köy ve mahallelere kadar yayılmasını amaçlıyoruz. Türk Zeka Oyunları Kulübü'müze üye olun.

Türk Beyin Takımı,1996 Dünya V. Zekâ Oyunları Şampiyona ve Kongresi'nde dünya 3.sü oldu. Şu anda her hafta yaptığımız hazırlık çalışmalarına katılabilir ve ilkokuldaki çocuklarınızı Yavrutürk Beyin Takımı'na, siz kendinizi de Türk Beyin Takımı'na hazırlayabilirsiniz!

Coca-Cola'nın değerli sponsorluğuyla geçen yıl yeniden seçilen Türk Beyin Takımı, 15-20 Ekim 1996 tarihlerinde Hollanda'nın Utrecht kentinde yapılan Dünya V. Zekâ Oyunları Şampiyonası ve Kongresi'nde dünya 3.sü oldu. Biz şu anda, 1997'de Hırvatistan'ın Utrecht kentinde yapılması planlanan Dünya VI. Zeka Oyunları Şampiyonası ve Kongresi'ne gidecek olan 1997 Türk Beyin Takımı'nı seçme hazırlıklarına başladık bile. Kadın-erkek herkes aday olabilecek.

Nasıl mı?

Söz Yayın Oyuajans'ın Beyin Olimpiyatları Dizisi'nin *Kare Karalamaca*, *Mantık ve Matematik Oyunları*, *Renkli Kare Karalamaca* ve *Kare Karalamaca 2* adlı kitaplarla yakında çıkacak olan yeni zekâ oyunları kitaplarındaki oyunları çözerek eleme ve final sınavlarına hazırlanın. Türk Beyin Takımı'nın Utrecht'te Dünya üçüncüsü olması üzerine, Coca-Cola takım üyelerine 200 milyon TL ödül verdi! İlkokullu çocuklara gelince, Türk Beyin Takımı'na girebilmede bir yaş sınırı olmamakla birlikte, zekâ oyunlarında birikim sağlamaları gerekecektir. Onun için ilkokullular, *Mumyalar Müzesi* adlı kitapta ve onu izleyecek çocuk kitaplarında, kendi yaşlarına uygun oyunları çözerek hem eğlenebilir, hem kendi düzeylerini öğrenir, hem de kendilerini yakın geleceğe hazırlayabilirler.

Müjde!

Türkiye İlkokul Çocukları 1. Zekâ Oyunları Şampiyonası Final Sınavına katılabilmeniz için, Beyin Olimpiyatları Dizisi'nin kız-erkek ilkokul çocuklarını Yavrutürk Beyin Takımı'na ve geleceğin Türk Beyin Takımı'na girmeye özendiren bir zekâ oyunları albümü olan **Türkiye İlkokul Çocukları 1. Zeka Oyunları Şampiyonası** (*Mumyalar Müzesi*) adlı bu kitaptaki oyunları oynayın ve kitabın sonundaki Eleme Sınavı Başvuru Formu'nu doldurarak bize gönderin. Dört kişilik Yavrutürk Beyin Takımı'na girecek olan kız ya da erkek öğrencilerden biri de siz olabilirsiniz!

Kitapları edinebilmek için, kitapçınızdan isteyin ya da H. Nevzat Erkmen'in 20 64 90 numaralı posta çeki hesabına *Kare Karalamaca* (850.000 TL), *Mantık ve Matematik Oyunları* (900.000 TL), *Renkli Kare Karalamaca* (1.500.000 TL), *Kare Karalamaca 2* (1.000.000 TL) ve *Mumyalar Müzesi* (875.000 TL) yatırın ve Posta Çeki alındısını, (0212-293 10 40 ya da 0212-244 02 26) numaraya fakslayın.

Kare karalamaca oyunları nasıl çözülür?

Japonya'dan Amerika ve Avrupa'ya yayılan, mantığı ve sanatı kaynaştıran yepyeni bir bulmaca türü.

Nasıl oynayacaksınız?

Her bir sıranın solundaki ve her bir sütunun tepesindeki sayılar, sırasıyla, o doğrultuda kaç siyah kare kümesi bulunduğunu ve her kümede yan yana (yani bitişik olarak) kaç siyah kare yer aldığını gösterir. Örneğin, 4 5 9 2, bize, içinde yan yana 4, 5, 9 ve 2 siyah kare bulunan dört küme olacağını gösterir. Bu sayıların ayrı ayrı verilmiş olmaları da bize, bu kümelerin arasında en azından bir boş kare olduğunu belirtir. (Elbet sıra ve sütunların baş ve sonlarında da boş kareler bulunabilir.)

Marifet, siyah karelerin arasına kaç boş kare gelmesi gerektiğinin hesaplanmasındadır Burada bir başlangıç ipucu gösterelim: Bir sırada sadece bir sayı mevcut ise ve o sayı o doğrultudaki kare sayısının yarısından daha büyük ise, bir ya da daha çok sayıdaki merkez karelerini karalayabiliriz. Örneğin, aşağıda verilen 10 kare genişliğindeki örnekte (Şekil 1), altıncı ve yedinci sıraların her birinde 8 sayısı bulunuyor. Yan yana sekiz kara kareyi nasıl yerleştirirsek yerleştirelim, ortadaki altı karenin karalanması gerekir (Şekil 2).

Birden çok sayı içeren sıra ve sütunlarda da benzer bir mantık yürütülebilir. Örnekte, üçüncü sütunda 1 ve 6 sayılarını görüyoruz.

Tek kara kare ile onu izleyen boş kare, 6'nın üzerinde en azından iki kareyi işgal edecektir. Nasıl yerleştirilirse yerleştirilsin, sütunun beşinciden sekizinciye kadarki kareleri kara olacaktır (Şekil 3).

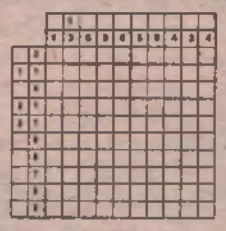

Şekil 1

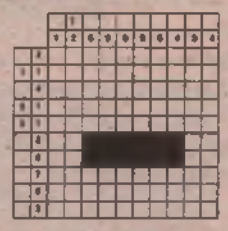

Şekil 2

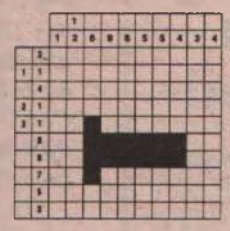

Şekil 3

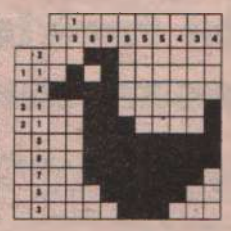

Şekil 4

Şekil 4'te tamamlanmış resim görülmektedir. Şimdi de oyunu oynamaya başlayabilirsiniz. Bu sırada kendiniz de daha başka çözüm yöntemleri keşfedeceksiniz. (Oyunajans'ın Kare Karalamaca kitabında büyük boyutlarda 123 oyun ile ayrıntılı çözüm yöntemleri var.)

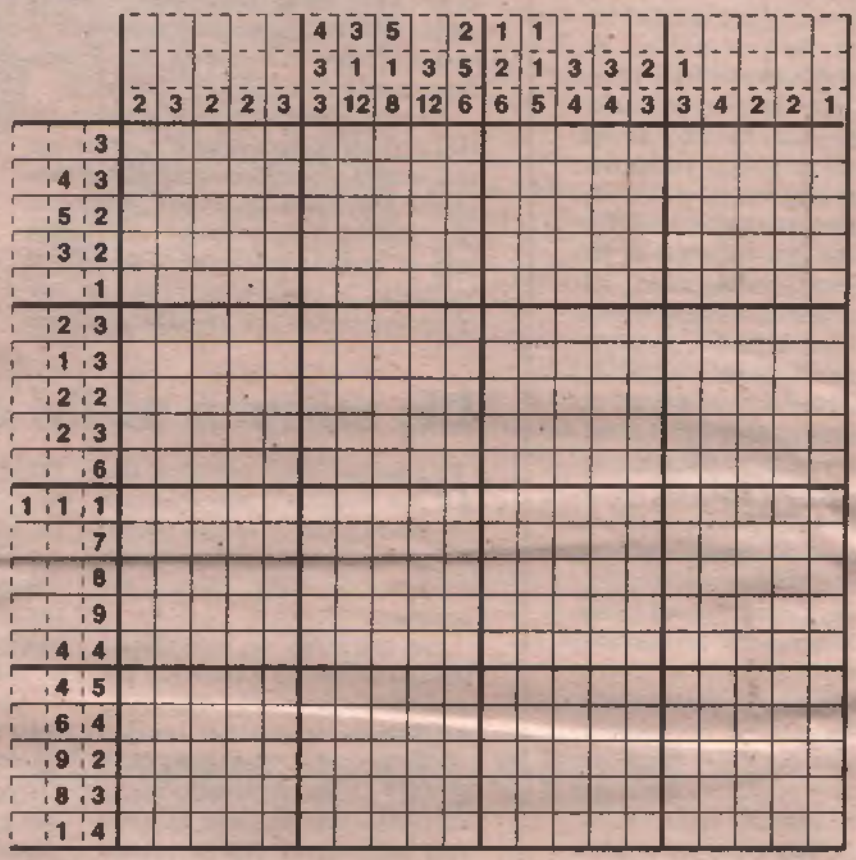

Ödüllü Soru

Benim Afrikam

Casablanca'dan Cape Town'a bir yolculuk yapacaksınız. Ancak, yolda, 1'den 8'e kadar tüm kontrol noktalarına uğramanız gerekiyor. Üstelik, kontrol noktalarına, 1'den 8'e kadar sırayla uğramanız ve her birinden yalnızca bir kez geçme koşulları da var. Yollardan ve kavşaklardan da yalnızca bir kez geçebilirsiniz. En kısa yolu bulabilir misiniz? (Bu oyun, 1996 Utrecht Dünya V. Zekâ Oyunları Şampiyona ve Kongresi'nde sorulan 10 puanlık bir soruydu.)

Doğru yanıtı verenler arasında çekilecek kurada kazanan 5 kişiye birer kitap verilecektir. Yanıtların 20 Ocak 1997 tarihine kadar adınız, soyadınız, adresiniz, varsa telefon ve faks numaranızla birlikte Nevzat Erkmen Türk Beyin Takımı Kaptanı, P.K. 7 Levent 80622 İstanbul adresine ulaşması gerekiyor. Zeka oyunları sayfasında yeralan tüm soruların yanıtları ve ödüllü sorudan ödül kazananlar Bilim ve Ütopya dergisinin Şubat 1997 tarihli sayısında yayımlanacaktır.

Yağmur bulutları radarı

Meteoroloğumuzun aşağıdaki ekranında kimi yağmur bulutları görülmekte. Tüm bulutlar dikdörtgen ya da kare biçimindelerdir ve en azından iki kare eninde ve iki kare boyundadır. Yağmur bulutları hiçbir yerde, çaprazlamasına dahi, birbirine değmemektedir. Şemanın dışındaki sayılar, her bir sıra ve sütunda, yağmur bulutlarının kaç bölümünün yer aldığını belirtiyor. Yağmur bulutlarının şu andaki konumlarını belirleyebilir misiniz? (Bu oyun, 1996 Utrecht Dünya V. Zekâ Oyunları Şampiyona ve Kongresi'nde sorulan 15 puanlık bir soruydu.)

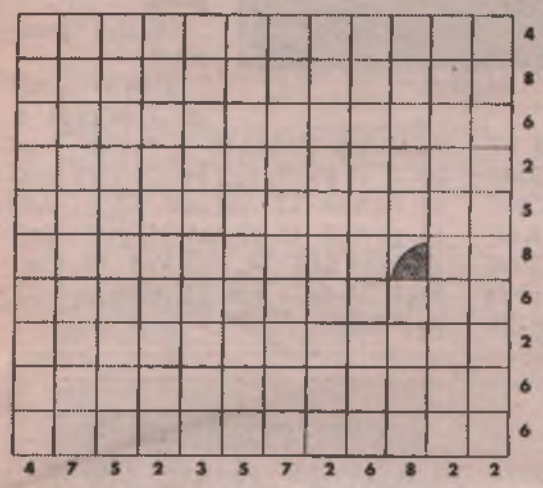

Dijital sorunlar

Aşağıdaki şema, bir çıkarma işlemindeki rakamların kimi bölümlerini gösteriyor. Rakamlar, burada sunulan modellere göre biçimlendirilmiştir. Çıkarma işlemini tamamlayabilir misiniz? (Bu oyun, 1996 Utrecht Dünya V. Zekâ Oyunları Şampiyona ve Kongresi'nde sorulan 5 puanlık bir soruydu.)

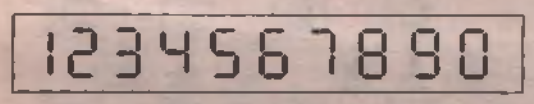

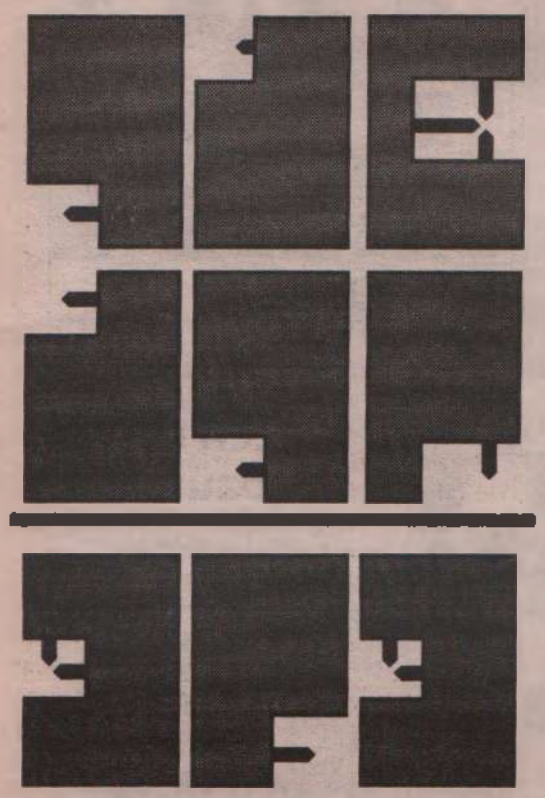

INTERNATIONAL PUZZLE FEDERATION

ULUSLARARASI ZEKA OYUNLARI FEDERASYONU ÇALIŞMALARI TÜRKİYE KOLU

Hazırlayan: Dr. Veysel YILDIZ

Umudu yitirmemek

Aralık sayısındaki yazımda bricin insanoğlunun birkaç bin yıllık savaş pratiğinden kaynaklandığını yazmıştım. Umutlu olmak ve en kötü koşullarda bile umudu yitirmemek briçte de başarının ön koşulları arasında yer alır. Umut olmaksızın irade gösterilemez. Sebat olmaksızın da hiçbir mücadele kazanılamaz. Bütün spor dallarında olduğu gibi briçte de muhakeme yapma iradesinin hiç körelmemesi gerekir.

SANZATU OYUNLARI

İlk el Türkiye Briç Federasyonu tarafından **Adnan Kocaaslan**'ın anısına düzenlenen ve hazır ellerle birçok klüpte oynanan simültane ikili turnuvadan:

♠ AV763
♥ 3
♦ V
♣ AR8 653

K
B D
G

♠ R5
♥ RD4
♦ AD10863
♣ D4

B	K	D	G
-	Karadeniz	-	Yıldız
-	-	-	1SA
Pas	2 Kör (1)	Pas	2 pik
Pas	3 Trefl	Pas	3 SA
Pas	4 Trefl	Pas	4 Karo
Pas	4 Kör	Kontr	4 pik
Pas	4 SA	Pas	5 Trefl (2)
Pas	5 Karo	Pas	5 pik
Pas	6 Trefl	Kontr	6 SA
Pas			

(1) Jacoby transfer, 5+ pik gösterir
(2) Trefliye göre As sorusuna cevap

Batı kör 6'lısını atak etti, Doğu As körle alıp vale ile devam etti ve Batı 5'liyi verdi. Şimdi Doğu'nun konturu doğru ise yerden trefl atmak gerekiyor. Öyle yaptım. Elden trefl dam ve küçük trefl yerden As: Batı umduğum gibi trefle uymuyor ve bir kör atıyor. Batı üçüncü treflede kör attıktan sonra pik Rua ile ele geliyorum ve Dam körü oynuyorum ve Batı şimdi pik atıyor. Pik empası pikler ve karo empası.

Dört elin dağılımı şöyleydi:

♠ AV763
♥ 3
♦ V
♣ AR8 653

♠ D1084
♥ 8652
♦ 9752
♣ 2

K
B D
G

♠ 92
♥ AV1097
♦ R4
♣ V1097

♠ R5
♥ RD4
♦ AD10863
♣ D4

Doğudaki oyuncu 6 Trefle kontr çekmekle hata etmişti; savunmada ise As körü girerek dekleranın "hasabı düzeltmesini" sağladı ve kontratı yaptırdı.

ÇARESİZLİK ÇAREYİ GÖSTERİR

İkinci el 21-22 Aralık tarihlerinde İstanbul'da yapılan İstanbul Milli Şampiyonası'ndan:

♠ AR84
♥ V873
♦ AD82
♣ A

♠ 9763
♥ D1042
♦ 1053
♣ 75

K
B D
G

♠ V10
♥ R54
♦ V7
♣ V109864

♠ D5
♥ A96
♦ R964
♣ RD32

B	K	D	G
-	Sesyılmaz	-	Yıldız
-	-	-	1 Karo
Pas	1 Kör	Pas	1 SA
Pas	3 Karo	Pas	3 Kör
Pas	3 pik	Pas	3 SA
Pas	4 Karo	Pas	4 Kör
Pas	4 SA	Pas	5 Kör(1)
Pas	6 Karo	Pas	6 SA!...
Pas			

(1) Karo'ya göre 2 anahtar kart.

Pik üçlü atağı geldi. 6 Karo, makul ve sorunsuzdu. İkili turnuva oynuyorduk ama 6 sanzatuya ilan etmek yine de uygun gördüğü taktirde partnerim Dr. **Turgay Sesyılmaz**'ın sorumluluğundaydı. Benim tarafımdan yapılmış bir disiplinsizlik söz konusuydu ancak bir çözüm bulmaya çalışmalıydım:

♠ R8
♥ V
♦ 8
♣ -

♠ 97
♥ D10
♦ -
♣ -

K
B D
G

♠ -
♥ 54
♦ -
♣ V10

♠ -
♥ A9
♦ 4
♣ 3

Doğu'nun 10'lusunu Damla alıp yere doğru 6'lı kör oynadım, Batı küçük verince bıraktım ve Doğu Rua ile alıp pik valesini oynadı. Yerden aldıktan sonra Dam karoyu oynadım, treflAsı çektikten sonra Rua karo ile ele gelip Rua ve Dam trefliyi oynadım. Batı bir kör attı. Şimdi karo ile yere geçip son karoyu çektim.

♠ R8
♥ V
♦ 8
♣ -

♠ 976
♥ D
♦ -
♣ -

K
B D
G

♠ V
♥ 5
♦ -
♣ V10

♠ 5
♥ 9
♦ 9
♣ 3

Yerden son karoyu oynayınca Batı'nın yapacak birşeyi kalmadı. Bu dağılımda Kör onörlerinin yeri önem taşımıyordu. Doğu körü alıp kör devam etseydi, kör As'ı alıp trefl As'la yere gidip son karoyu elden çekecektim.

10. OLİMPİYAT'TAN BİR 3 SA

Üçüncü el, ekim ayında Rodos'ta yapılan 10. Briç Olimpiyat'ına paralel, açık enternasyonal ikiliden ortağım Dr. **Nevzat Aydoğdu**.

♠ A653
♥ A1072
♦ -
♣ D7643

♠ V103
♥ 98654
♦ 862
♣ 94

K
B D
G

♠ RD98
♥ R
♦ V1093
♣ RV102

♠ 74
♥ DV3
♦ ARD754
♣ A5

3 SA oynuyorum. Batı pik Valeyi atak etti ve partneri 9'lu verdi. Üçüncü piki yerden alıp küçük kör oynadım. Doğu aldı sağ pikini çekti ve karo vale ile devam etti. Karo ARD çekip körle yere geçtim. Son körü çektiğimde Doğu karolarla trefler arasında sıkıştı. Alternatif oyun trefl'e ele gelip Dam körü oynayıp empas yapmak ve sonra AR karoyu çektikten sonra Atrefl ve trefl devam etmekti. Bu durumda trefl R solda üç parça olmalı ve kör empası geçmeliydi.

21-22 Aralık tarihlerinde İstanbul'da yapılan İstanbul ikili şampiyonasında ilk üç sırada şu ekipler yer aldı:

1) **Naci Demirbaş-Hüseyin Avcıoğlu**
2) **Salvador Assael-Nevzat Aydoğdu**
3) **Merih Tokcan-Oğuz Altınok**

Sağlıklı bir yeni yıl dileğiyle.

Hazırlayan: Serdar Çelik

Süper Turnuva Kasparov'un

Büyük Kanarya Adaları'nda (İspanya) yapılan ve rating sıralamasında ilk altı oyuncunun davet edildiği çift turlu süper turnuvayı PCA şampiyonu **Kasparov** kazanırken, FİDE şampiyonu **Karpov** kötü bir performans göstererek sonuncu (**İvançuk**'la birlikte) oldu. Son üç aydır hızlı turnuva trafiğine yorgun düşen **Karpov** hiç oyun kazanamazken. iki oyun da kaybetti. 1997 yılında karşılaşması beklenen bu iki büyük oyuncunun arasındaki fark gittikçe **Kasparov** lehine açılıyor.

Şimdi sonuç tablosunu verelim:

	I	II	III	IV	V	VI	
1. **Kasparov**	-	1/2-1/2	1-1/2	1/2-1/2	1/2-1	1/2-1	6.5 p
2. **Anand**	1/2-1/2	-	1/2-1/2	1/2-0	1-1/2	1/2-1	5.5 p
3. **Topalov**	0-1/2	1/2-1/2	-	1/2-1	0-1	1/2-1/2	5.0 p
4. **Kramnik**	1/2-1/2	1/2-1	1/2-0	-	0-1	1/2-1/2	5.0 p
5. **İvançuk**	1/2-0	0-1/2	1-0	1-0	-	1/2-1/2	4.0 p
6. **Karpov**	1/2-0	1/2-0	1/2-1/2	1/2-1/2	1/2-1/2	-	4.0 p

TURNUVADAN OYUNLAR

Anand-Karpov

(Kabul edilen vezir gambiti)

1. d4 d5 2. c4 e6 3. Af3 dxc4 4. e4 b5 5. a4 c6 6. axb5 cxb5 7. b3 Fb7 8. bxc4 Fxe4 9. cxb5 Af6 10. Fe2 Fe7 1. 0-0 0-0 12. Ac3 Fb7 13. Ae5 a6 14. Ff3 Vb6 15. Kb1 Ad5 16. Axd5 exd5 17. Fe2 axb5 18. Kxb5 Vc7 19. Ff4 Fd6 20. Fd3 Fa6? 21. Fxh7+!! Şxh7 22. Vh5+ Şg8 23. Kb3 Fxe5 24. dxe5 Ve7 25. Kh3 f6 26. Vh7+ Şf7 27. Kg3 Şe8 28. Kxg7 Ve6 29. exf6 Ac6 30. Ka1 Fb7 31. Kb1 Fa6 32. Ka1 Fb7 33. Kd1 Fa6 34. h4 Şd8 35. Vb1 Kxf6 36. Fg5 Şc8 ve siyah terk 1-0.

Kasparov

Kasparov-Karpov

(Nimzo-Hint)

1. d4 Af6 2. c4 e6 3. Ac3 Fb4 4. Vc2 0-0 5. a3 Fxc3 6. Vxc3 b6 7. Fg5 Fb7 8. e3 d6 9. f3 Abd7 10. Ah3 c5 11. dxc5 bxc5 12. Fe2 Vb6 13. 0-0 d5 14. Kad1 Fc6 15. Af2 h6 16. Fh4 Fa4 17. Kd2 Fb3 18. Ag4 Axg4 19. fxg4 Kab8 20. g5 hxg5 21. Fxg5 Kb7 22. Fe7 Ke8 23. Fh4 Af8 24. Fg3 Kd8 25. Fh4 Kdd7 26. cxd5 Kxd5 27. e4 Kxd2 28. Vxd2 Fa4 29. Fh5 Fe8 30. Ff2 Vb5 31. Vd8 Fc6 32. Fg3 Kd7 33. Ve8 Vxf1+ 34. Şxf1 Kd1+ 35. Fxd1 Fxe8 36. Ff2 Fb5+ 37. Fe2 Fxe2 38. Şxe2 Ad7 39. Şd3 a6 40. Fg1 f5 41. exf5 exf5 42. Şc4 Ae5 43. Şxc5 Ad3+ 44. Şb6 Terk 1-0.

İvançuk-Topalov

(Sicilya Savunması)

1. e4 c5 2. Af3 d6 3. d4 cxd4 4. Axd4 Af6 5. Ac3 a6 6. Fe3 e6 7. g4 h6 8. f4 b5 9. Fg2 Fb7 10. g5 hxg5 11. fxg5 b4 12. Aa4 Ah5 13. 0-0 Ad7 14. g6 Ahf6 15. c3 Ae5 16. gxf7+ Şxf7 17. cxb4 Kh4 18. Vb3 Ve8 19. Kac1 Fxe4 20. Kc7+ Şg8 21. Axe6 Kg4 22. Kxf6 Kxg2+ 23. Şf1 Vb5+ 0-1.

Satranç tarihinden

1979 Montreal (Kanada) turnuvası "yıldızlar turnuvası" olarak anılır. Dönemin en iyi 10 oyuncusunun çift turlu olarak oynadığı turnuvaya ilk ondan yalnızca **Korçnoy** (2695), **Polugayevski** (2625) ve **Petrosyan** (2610) katılmamıştı. **Korçnoy**'un katılamama nedeni ise Sovyet oyuncularının ona karşı almış olduğu boykot kararıydı. Turnuvayı **Karpov** ve **Tal** eş puanda kazandı.

Turnuva sonuçları şu şekildeydi:

1-2. **Karpov, Tal** 12 puan; 3. **Portisch** 10,5 puan; 4. **Lyuboyeviç** 9 puan; 5-6. **Timman, Spaski** 8,5 puan; 7-9. **Hübner, Kavalek, Hort** 8 puan; 10. **Larsen** 5,5 puan.

Birincilerin aşağıdaki iki oyunu turnuvanın en iyi oyunları olarak kabul edilir:

Timman-Karpov (İngiliz)

1. c4 Af6 2. Ac3 e5 3. Af3 Ac6 4. e3 Fe7 5. d4 exd4 6. Axd4 0-0 7. Axc6 bxc6 8. Fe2 d5 9. 0-0 Fd6 10. b3 Ve7! 11. Fb2 dxc4! (Yeni bir hamle. **Karpov** muhtemelen bu hamleyi 1978 dünya birinciliğinde oynamak için **Korçnoy**'a karşı hazırlamıştı.)12. bxc4 Kb8 13. Vc8 (tek hamle. 13. Kb1'e 13. ... Kxb2 14. Kxb2 Ve5! var)

13. ... Ag4 14. g3 (14. h3 Ve5! 15. g3 Axe3! siyah kazanır veya 14. Fxg4 Fxg4 ve siyahın iki fil üstünlüğü var.) 14. ... Ke8! 15. Ad1?

(Diyagram)

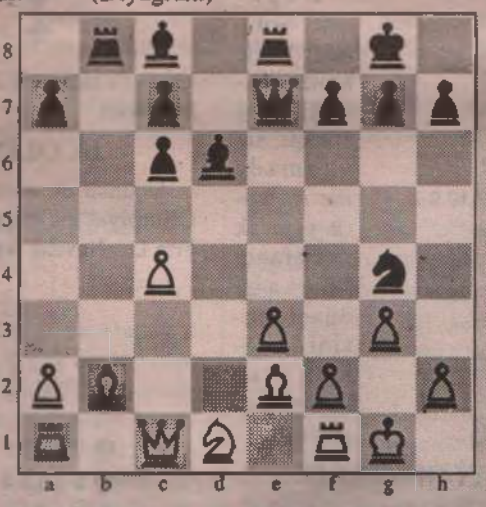

15. ... Axh2!! 16. c5 (veya 16. Şxh2 Vh4+ 17. Şg1 Fxg3! 18. fxg3 Vxg3+ 19. Şh1 Ke4! 20. Kf4 Kxf4 21. exf4 Ve1+ 22. Şg2 Vxe2+ ve siyah kazanır) 16. ... Axf1 17. cxd6 Axg3!! 18. fxg3 Vxd6 19. Şf2 Vh6 20. Fd4 Vh2+ 21. Şe1 Vxg3+ 22. Şd2 Vg2! 23. Ab2 Fa6 24. Ad3 Fxd3! 25. Şxd3 Kbd8 26. Ff1 Ve4+ 27. Şc3 c5! 28. Fxc5 Vc6 29. Şb3 Kb8+ 30. Şa3 Ke5 31. Fb4 Vb6 0-1 (32. Vd2'ye 32. ... Kxe3! var).

Tal-Hübner (Caro-Kann)

1. e4 c6 2. d4 d5 3. Ad2 dxe4 4. Axe4 Ff5 5. Ag3 Fg6 6. h4 h6 7. Af3 Ad7 8. h5 Fh7 9. Fd3 Fxd3 10. Vxd3 Agf6 11. Ff4 Va5+ 12. Fd2 Vc7 13. 0-0-0 e6 14. Ae4 0-0-0 15. g3 Axe4 16. Vxe4 Af6?! (kuşkulu bir hamle. 16. ... Fe7 daha iyiydi)17. Ve2 c5 18. dxc5 Fxc5 19. Kh4! Şb8? (19. ... Ve7 tek hamleydi. 20. Kc4 Kd5 21. Ae5 ve Beyaz hafif üstün.) 20. Ff4 Fd6

(Diyagram)

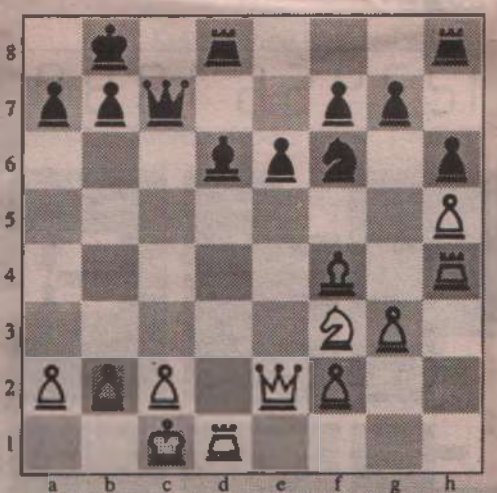

21. Kxd6! Kxd6 22. Ae5!! Şa8 (Tek hamle. 22. ... Khd8 23. Ac4; veya 22. ... ad5 23. Axf7 Axf4 24. Kxf4 Kf8 25. Axd6 Kxf4 26. Ab5 Vc4 27. Ve5+ Beyaz kazanır) 23. Ac4 Ae8 24. Kg4! Ve7 25. Axd6 Axd6 26. Kxg7 Af5 27. Kg4 Kd8 28. Fe5! f6 29. Fc3 e5 30. b3! a6 31. Şb2 Ve6 32. Vc4 Ve8 33. Kg6 Kc8 34. Va4! Vd8 35. Ve4 Ad6 36. Vd3 Vc7 37. Fb4 Ab5 (37. ... e4'e 38. Fxd6?? olurdu. 38. ... exd3 39. Fxc7 d2! ve şimdi siyah kazanır. Ancak 38. Vxd6! ile Beyaz kazanır) 38. Kxf6 a5 (38. ... Ad4 39. Kxa6+ bxa6 40. Vxa6+ Şb8 41. Fd6!) 39. Fd6 Axd6 40. Kxd6 e4 41. Vd2 1-0.

Kombinezon

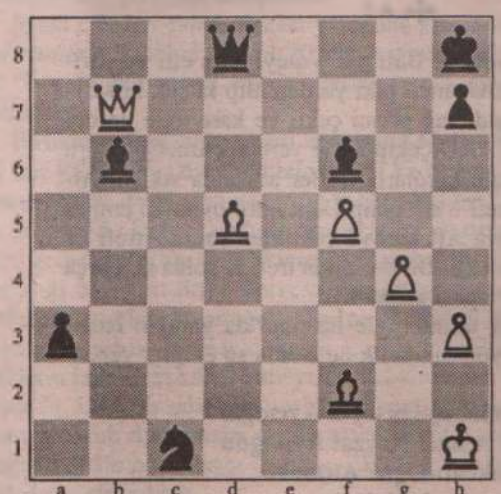

Beyaz oynar, kazanır

Etüd

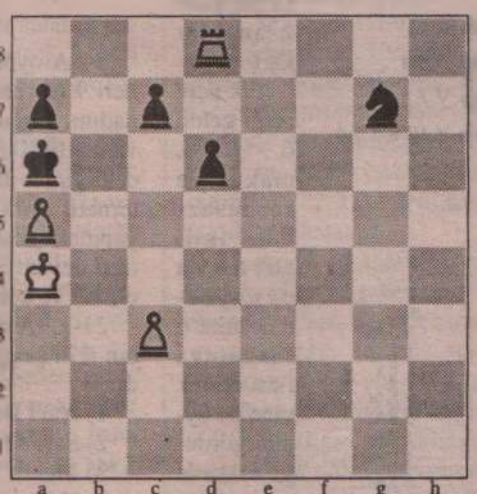

Beyaz oynar, kazanır

Problem

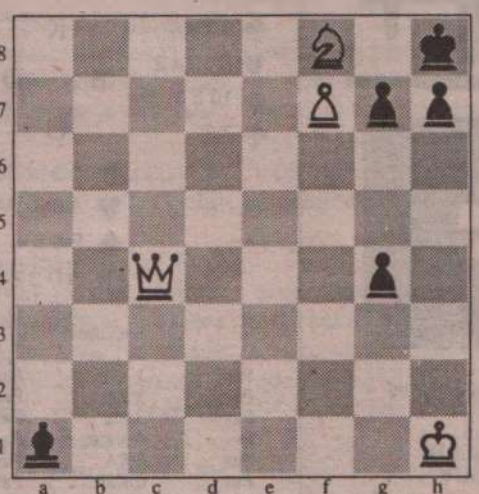

Üç hamlede mat

Geçen sayının çözümleri

Kombinezon: (**Bronstein-Keres, Budapeşte 1950**)

1. Vh6! Vxb1+ 2. Şh2 Kg8 3. Vxh7+!! Şxh7 4. Kh4+ mat.

Etüd: (**L. Kaznelson**)

1. Ff6 cxb2 2. Fxb2 c3! 3. Fxc3 f2 4. d7 f1(v) 5. d8(v) Vg2+ 6. Şb5 Vxc2 7. Vc8+ Şg2 8. Vc6+ Şf1 9. Vh1+ Şe2 10. Vg2+ Şd3 11. Vf3+ mat.

Problem: (**V. Udartsev**)

1. Fb1 Şf6 2. Vf5+ Şg7 3. Vf8 mat; veya 1. ... Şd4 2. Vd3+ Şe5 3. Vd6 mat; veya 1. ... Şd5 2. Vd7+ Şc4 3. Vd3 mat.

Ödüllü Sözcük Bulmacası 63

Hazırlayan: Levent Uluçer

Merhaba!

"Her şeyden önce, size ve tüm dostlara mutlu yıllar, ülkemiz insanlarına özgür, onurlu bir gelecek diliyorum", sözleri bu ayki birincimiz **Ergun Adaklı**'nın, ben de katılıyorum.

Şimdi ilk üç;

1) **Ergun Adaklı** / İstanbul (571)
Dr. **Kenan Öner Kara** / Aydın
2) **Gökcan Erus** / Adapazarı (570)
3) **Yusuf Talaz** / Balıkesir (559)

Son üç;

1) **Yusuf Talaz** / Balıkesir (280)
2) **Ayberg Olgay** / İzmir (286)
3) **Rukiye Sayar** / Niğde (291)

Sayın **Kara**, Skopolka'yı 44 puan hesapladığı gibi (45 olmalıydı) toplamı da 572 çıkarmış (571 olmalıydı), oldukça uğraştım, ben de kendimce Sayın **Kara**'ya ceza verdim, birinci olarak **Adaklı**'nın yanıtlarını yazıyorum:

1) DONGBİVU: Bulmaca sorusu yanıtı (41)

2) YOĞURT: Temel besin maddesi (43)

3) TRÖST: Tekeller arası pazar anlaşması (38)

4) GOTZ: Falco Gotz. Galatasaray'ın eski Alman futbolcusu (30)

5) SKARMETA: Antonio Skarmeta. "Ateşli Sabır"ın yazarı (41)

6) TROY: Truva kentinin İngilizce ve Fransızca ismi (30)

7) STYRON: William Styron. "Sophie'nin Seçimi"nin yazarı (45)

8) SAVAŞ VE BARIŞ: Bulmaca sorusu yanıtı (65)

9) OTZOVİST: RSDİP'deki Bogdanovcu sekterlere takılan sıfat (55)

10) VATİKAN: Bulmaca sorusu yanıtı (34)

11) YARASA: Bulmaca sorusu yanıtı (30)

12) TERSTEN : "... saymak", sondan başa saymak (43)

13) TUTUŞ: Tutuşmak fiilinin kökü (33)

14) SKY TV: Yunan medya tekeli. Alafuzos'ların özel TV kanalı (Aynı zamanda Kathimerini'nin sahipleri, bkz. Yeni Yüzyıl, 11.12.1996) (43)

Şimdi de sonuncu birincimiz **Yusuf Talaz**'ın yanıtları;

1) DONGBİVU: Bulmaca sorusu yanıtı (41)

2) YABANİ: Evcil bir türden olmasına karşın evcilleştirilmemiş canlı (24)

3) BAİAE: Campania'da Romalılar döneminde kaplıca merkezi (9)

4) İATA: Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği kısaltması (13)

5) AKADEMİA: Atina'nın Kuzeybatısında bulunan ve adını Akademos'tan alan orman (23)

6) BAİA: Brezilya'daki Salvador kentine bazen verilen ad (8)

7) ABADAN: İran'da bir kent (18)

8) SAVAŞ VE BARIŞ: Bulmaca sorusu yanıtı (65)

9) OLEACEAE: Zeytingiller ailesinin bilimsel adı (19)

10) VATİKAN: Bulmaca sorusu yanıtı (34)

11) YARASA: Bulmaca sorusu yanıtı (30)

12) İANETEN: Yardım olarak, yardım olmak üzere (26)

13) BABEŞ: Victor Babeş, Rumen sağın (hekim) ve bakteriyolog (19)

14) ABATE: Nicolo Dell. İtalyan ressam, yontucu (heykeltraş) ve mimar (16)

Eh artık beni puanlama yapmaktan, toplayıp çıkarmaktan yorgun düşürdünüz, ben de bulmacayı değiştirdim efendim. Hele bir mektuplara gelelim. İlk önce henüz kitabı eline ulaşmamışlara; lütfen dergiyi arayıp **Nalân Mahsereci**'yi rahatsız edin, o size çözüm bulacaktır. Ama siz yine de en az 1 ay bekleyin, sonra arayın. Artık herkes birbiriyle iletişime geçmek istiyor. Telefonları değil ama adreslerinizi yazıyorum. Dergide adreslerinin yayınlanmasını isteyenlerin listesidir: 1) **Seher Aktekin**, ORÜS Orman Ürünleri Sanayii A.Ş. Genel Müdürlüğü, E5 Karayolu üzeri, 14300, Bolu. 2) **Ergun Adaklı**, Bayrampaşa Tutukevi, C Blok, Sağmalcılar, İstanbul. **Ergun Adaklı**'nın adresini buraya daha önce yazmıştım, ama kendisi "yazma sendrom"luymuş, yani yanıt almanız güçleşebilir, ama bir deneyin! Sayın **Adaklı, Seher Aktekin** yazısında, size yazmak istediğini ama tembellik ettiğini yazıyor. Eğer yazarsa, siz yine de yanıt verin. **Abdullah Kılıç**'ın bir önerisi var; sorulan sorular derginin içinden olsun diyor. "İlk olumlu yanı yarıyolda kalanlar için soruların yanıtlarını vermek kolay olacak, ikincisi ise dergiyi takip eden insanları, dergide bahsedilen konularla daha da yakınlaştıracaktır" diyor. İlk neden mantıklı ama ikincisine katılmıyorum. 64 sayfalık dergide ilgi alanınıza girmeyen konular olabilir (ki benim oluyor), dergiyi bence tüketmemelisiniz, yani günlük gazeteler, haftalık dergiler, okunacak kitaplar, sanat dergileri vb. hatta yabancı dil bilenler için çok daha fazla izlenecek yayın organı var. Son yıllarda Türkiye'de izlenecek o kadar çok yayın çıktı ki bırakın içeriklerini artık çıkan yayınların adlarını bile bilmiyorum. Yakın zamana kadar kim hangi gazete ya da dergide yazıyor, kim hangi kitabı çıkarmış, çok iyi izleyebiliyordum. O yüzden bence yönlenmek gerek. Örneğin siz *Bilim Ütopya*'da çıkan yayınların dipnotlarında yazan kitap adlarını hiç merak etmiyor musunuz? Valla ben hep merak ediyorum ama hiçbirine ulaşamadım. Bence dergide ilginizi çeken konuları tüketin (hemen) daha sonra zamanınız varsa diğer yazıları da okuyun. Hah, burada şöyle hoş bir tehlike var: O ana kadar hiç ilgilenmediğiniz bir konuyu da dağarcığınıza ekleyebilirsiniz, ama işiniz iş (Sayın **Kılıç** siz de bunu demek istemiştiniz değil mi?) Neyse ben yazdım işte. Bu arada beni telefonla arayıp hatalarımı bulanlar oldu. Adlarını buraya yazmadım (bayaa var da!), herkesten özürlerimi diliyorum, fakat artık bulmacayı da değiştiriyorum, eh iyi artık. Yine belirtiyorum, yeni bulmacamız için her türlü öneriye eleştiriye açığım, mektuplarınızı ve yanıtlarınızı bekliyorum! Bu arada kura ile kitap kazananlar: Manisa'dan **Baki Metin**, İstanbul'dan **Serkan Tekneci**, İstanbul'dan **Eylem İlgün**. **Sevil Avşaroğlu**'nun mektubu içeride yayımlandı, valla bizim bulmacalar artık ülkeleri bile ayağa kaldırıyor! Geçen ayın ödül kitabı **Osman Şahin**'in *Fırat'ın Sırtındaki Kan Bucaklar*'dı. Bu ayki ödül kitabınız *Kaynak Yayınları*'ndan çıkan **Turan Dursun**'un *İlhan Arsel'e Mektuplar*'ı. Bu ay kaç kitap ödülü verileceği yeni bulmacanın göreceği talebe bağlı olarak belli olacak.

Unutmadan, kuralları falan değiştirdik ama bu ay 20 küsur yanıt geldi, gittikçe yukarıya doğru giden bir ivme ile hız kazanmıştık, umarım bu yeni bulmaca, farklı bir kitleyi de sayfalarımıza çeker, gördüğünüz gibi ne puanlama (yani eskisine oranla) ne de delirme (eskisine oranla canım!) söz konusu. "Deliden, deliye yine bir merhaba. Ben deliliği gerçekten seviyorum. **Erasmus**'un *Deliliğe Övgüsü*'nü de sevmiştim. Dehalık ile deliliği yalnızca ince, saydam bir zar ayırırmış." demiş **Yusuf Talaz**. Son anda **M. Atay Arasan**'ın yanıtları geldi, yeni bulmacada görüşmek üzere Sayın **Arasan**. (Devamlı yanıt geliyor canım!..)

ÖRNEKLER

Örnek 1:

	1	2	3	4	5	6
1				P		
2		O		■		
3			■		■	
4			L			
5		■		■		D
6						

Soldan sağa 1) Thomas Moore'un ünlü romanı

Yukarıdan aşağıya1) İstihsal

Örnek 2:

	1	2	3	4	5	6
1	Ü	T	O	P	Y	A
2	R	O	T	■	O	R
3	E	K	■	T	■	B
4	T	A	L	E	B	E
5	İ	■	A	■	O	D
6	M	A	L	İ	Y	E

Soldan sağa 1) Bulmaca sorusu 2) Arabalarda yapılan bir ayar... Müstahkem yer 3) İlave 4) Öğrenci 5) Ateş. 6) Devletin gider ve gelir işi.

Yukarıdan aşağıya 1) Bulmaca sorusu 2) El sıkışma 3) Argoda esrar... Eski dilde şarap 4) Tellür'ün simgesi 5) Hayır anlamında bir sözcük... Kabile 6) Gürültü, patırtı.

KURALLAR

1) Yukarıdaki bulmacada (ör.1) soldan sağa ve yukarıdan aşağıların 1. soruları sorulmuştur. İlk önce bu soruları yanıtlayacaksınız. Sonra boş karelere anlamlı sözcükler yerleştirecek ve soruları yazarak yanıtlayacaksınız (ör.2) Sözcükler tersten yazılmayacaktır. 2) Daha sonra sizin seçeceğiniz iki 6 harfli sözcüğün (toplam 12 harf) harfleriyle sözcük ya da sözcük tamlamaları türeteceksiniz. Tüm bu sözcükler, Türkçe yayımlanmış ansiklopedilerden seçilmelidir. Sözcüklerden, görece zor yayın organlarından bulunmuş olanlar için kaynak göstermek zorunludur. 3) 2 ve 3 harfli sözcükler puanlama dışıdır. 4) Amaç elbette çok sözcük türetmektir. Ayrıca tek bir sözcük ya da sözcük tamlaması için 2 joker harfi de beraber kullanabilirsiniz. En uzun sözcüğü bulan ayrıca bir kitap daha kazanacaktır. 4) Farklı anlamları olsa da her sözcük yalnız bir kere kullanılabilir. 5) Toplam harf sayısı fazla olan sözcükleri bulmak size daha fazla puan getirecektir. Yani 5 tane 4 harfli sözcük yerine 5 tane 6 harfli sözcük daha fazla puanlama getirecektir. 6) Her türlü yapıt adı; (ör: *Mum Hala*, **Aziz Nesin**'in anı kitabı), özel yer ve kişi adları, tamlamalar (ör:göz nuru, şerit metre) kullanılabilir.

Not: İlk kez yaptığım için ve haksızlık etmemek için bana gelen yanıtları değerlendirdikten sonra puanlama kurallarını yazacağım. Lütfen herkes özellikle bu konuda önerilerini yazsın. Eh, kolay gelsin bakalım, nicedir halimiz göreceğiz!...

Derginizi kesmek istemiyorsanız, bulmacayı fotokopi çekerek ya da ayrı bir kağıda yazarak, varsa telefon numaranızı da ekleyerek her ayın 23'üne kadar adresimize gönderiniz: "Bilim ve Ütopya Ödüllü Sözcük Bulmacası, Yol Sokak, Polat Celil Ağa İşhanı, Kat: 5, Mecidiyeköy / İstanbul". Postadaki gecikmeleri göz önüne alarak yanıtlarınızı şu numaraya fakslamayı tercih ediniz: 0212 288 48 05.

OCAK AYI BULMACANIZ

	1	2	3	4	5	6
1						
2			■			
3				■	A	
4					■	
5		■	O			
6						

Soldan sağa 1) 1896-1966 yılları arasında yaşamış ABD'li sinema oyuncusu ve yönetmeni. Sessiz filmlerdeki başarısını sesli filmlerde gösterememiştir. Takma adı Malek'tir. Sinemanın en başarılı güldürü oyuncularından biridir (soyadını yazacaksınız).

Yukardan aşağıya 1) Fıçı içinde yaşayan Diogenes en önemli temsilcisidir. Yaşamanın anlam ve ereğini erdemde bulan felsefe okuludur. Kurucusu Atinalı Antisthenes'dir.

'Adalet mülkün temelidir' anladık; ya devlet ormanlarının?

Yücel ÇAĞLAR

Eğer *"adalet"* gerçekten de *"mülkün temeli"* ise, Türkiye'de adalet yok. Çünkü devlet, tüm kurum ve kuruluşları, gelenek ve görenekleriyle *"çökmüş"* durumda. Biliyorsunuz, bunu ben söylemiyorum, bu tez, yalancılar kraliçesinin. Ben, yalnızca, bu tezi yorumlamaya çalışıyorum. Ama, gerçekte, böyle bir yoruma gerek yok. Yok çünkü, Türkiye'de adalet sistemi, gerçekte, tanımlanabilir bir *"sistem"* olma özelliğini çoktan yitirdi. İnanmazsanız, bu tezin gerçekçiliğini bir de devlet ormanları özelinde sorgulayalım. Bu sorgulamaya önce bir soru ile başlamak istiyorum: Sizce; *"yasalara, yasa oldukları için saygı gösterilir, doğru oldukları için değil!"* tezi, Türkiye'nin, özellikle son 15-20 yıldır içinde bulunduğu kültürel, toplumsal ve siyasal koşullarda ne denli anlamlıdır? Yanıtınızı bilemiyorum. Ancak, ben, yasama işlevinin kesinlikle demokratik olmadığı koşullarda bu soruya olumlu yanıt veremiyorum. Kuşkusuz, böyle bir tezin geçerli olmamasının yol açabileceği yıkımların da ayırdındayım. Ne var ki, Türkiye'deki nesnel koşullar kamunun böylesi tezlerin gözetilmesinden ancak zarar görmesine yol açıyor.

ORMANLAR HUKUKA TESLİM EDİLİNCE...

Dünyada, anayasasında ormanların korunması için özel yaptırımlar konulan tek ülke Türkiye olsa gerek. İlk bakışta "olumlu" sayılabilecek bu durumda, gerçekte, sorgulanması gereken iki boyut var: Yasa düzeyinde düzenleme yerine anayasada böyle bir yaptırıma yer verilmesi, yasalara, başka bir söyleyişle de yasa koyucu organa duyulan güvensizliğin bir sonucu olarak değerlendirilebilir mi? Olup bitenlere bakılırsa bu güvensizlik pek de haksız sayılmaz: Dikkat ediniz, 1951-1994 döneminde Türkiye'deki ormansızlaşmanın yaklaşık yüzde 60'ı anayasal ve yasal düzenelemeler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Gerçekten de; önce 1971 yılında yapılan değişiklikle 1961 Anayasasında, sonra da 1982 Anayasasında, siyasal iktidarlara, ormanlara zarar verebilecek yasal düzenlemeler yapabilme olanakları da getirilmiştir. Öyle ki bu türden düzenlemelerle, 1971-1994 döneminde *"devlet ormanı"* sayılan yaklaşık 9 milyon dönüm alan ormancılık düzeni dışına çıkarılarak buralarını ormansızlaştıranların insafına bırakılmıştır. Özellikle 1986 ve 1987 yıllarında 6831 sayılı Orman Yasası'nda yapılan değişikliklerle, siyasal iktidarlara, her yıl ortalama 200-250 bin dönüm *"devlet ormanı"* sayılan alanı *"orman niteliğini yitirmiştir"* ve/veya *"orman olarak muhafazasında yarar yoktur"* gerekçeleriyle "orman" sınırları dışına çıkarabilme olanağı getirilmiştir. Hemen belirteyim: Bugüne değin bu doğrultuda yapılan uygulamalarla, *"toprak reformu"* sayılan uygulamalarla topraksız köylülere yapılan dağıtımın hemen hemen beş katı düzeyinde arazi dağıtılabilmiş ve bu uygulamalardan yoksul orman köylülerinden çok kentsel arazi vurguncuları ile turizm ağaları yararlanmıştır. Siyasal iktidarların böylesi bir olanağı nasıl kullanabileceğini düşünebiliyor musunuz! Hukuğun, temelde bir üstyapı kurumu olduğu ve altyapıda "egemen güç" konumundakilerin bu üst yapıları, ilke olarak kendi çıkarları doğrultusunda oluşturmaya çalıştıkları ve çoğunlukla da oluşturdukları gerçeğini bundan daha iyi sergileyebilecek bir durum olmasa gerek. Evet, *"yasalara, yasa oldukları için saygı gösterilir, doğru oldukları için değil"* , ama, hangi nesnel koşullarda? Aşağıdaki örneği verdikten sonra bu soruyu bir daha sormak istiyorum.

Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurulu, 31 Mayıs 1996 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan bir kararında 1951-1956 döneminde yürürlükte olan ve "maki" sayılan tam 6.2 milyon dönüm "devlet ormanı" sayılan alanın ormancılık düzeni dışına çıkarılarak talan edilmesine yol açan *"Makilik ve Orman Sınırlarının Birleştiği Yerlerde Orman Sınırlarının Tespitine Ait Yönetmelik"* e dayalı uygulamaları geçerli saydı. Bu yönetmelik, 1950 yılında, yürürlükteki 3116 sayılı yasayı değiştiren 5653 sayılı yasanın makileri ormandan saymaması üzerine çıkarılmış; uygulamada da, oluşturulan komisyonlar aracılığıyla 6.2 milyon dönüm maki belirlenerek özel ve tüzel kişilerin istedikleri gibi kullanabilecekleri alanlardan sayılması sağlanmıştır. Ancak Yargıtay'ın daireleri arasında söz konusu uygulamaların yasal olup olmadığı üzerinde farklı kararlar üretilmiştir. Söz konusu Yönetmeliğin ve dolayısıyla da bu yönetmeliğe dayalı uygulamaların yasal dayanaktan yoksun olduğu görüşündeki Yargıtay 20. Hukuk Dairesi, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurulu'nun kararına da karşı çıkarken, özetle şu görüşleri öne sürmüştür: i) 5653 sayılı yasada nerelerinin maki sayılabileceğini belirlemek için komisyon oluşturulması ile ilgili bir yaptırım yoktur. ii) Makileri belirleme komisyonlarının yapması gereken iş ve işlemler yalnızca nerelerin maki olduğunun belirlemesi ile kısıtlıdır. iii) Bu komisyonların *"maki"* saydıkları yerleri ormancılık düzeni dışına çıkarma yetkisi yoktur. iv) Anılan komisyonların daha önce orman sınırlaması yapılmış ve "devlet ormanı" sayılmış alanlarda da çalışmasının hiçbir yasal dayanağı bulunmamaktadır.

"Suçlu, ayağa kalk!"

Konu çeşitli yönlerden önem taşıyor. Hukuksal tartışmalar sırasında, ele alınan konuya ilişkin kavram ve terimleri farklı içerikte algılanmaması beklenir ama, Yargıtay İçtihadi Birleştirme Büyük Genel kurulu söz konusu kararının gerekçesinde; *"Maki komisyonlarınca orman sayılmadığı belirlenerek Hazine adına özel mülk olarak tescil edilen taşınmazlar..."* dan söz ederken *"orman sayılmama"* durumu ile *"maki belirleme"* işlemleri arasındaki farkı görememektedir. Söz konusu Yönetmelik, oluşturduğu kurullara, yalnızca, bir yerin maki olup olmadığını belirleme görevinden söz etmemektedir. Çünkü bu Yönetmeliğin dayandırıldığı 5653 sayılı yasa, değiştirdiği 3116 sayılı yasanın 43. maddesindeki *"muhafaza ormanları"*na gönderme yaparak; *"muhafaza ormanı mahiyetini taşıdığı veya devamlı orman hasılatı verdiği Tarım Bakanlığınca fennen belirtilecek olan makilerle örtülü sahaları"* da *orman* saymaktadır. Bu durumda, Yönetmeliğin, Yargıtay 20. Hukuk Dairesi'nin karşı oy yazısında da belirtildiği gibi, uzman ve bilirkişilerin oluşturması **zorunlu kılınan orman** tahdit komisyonları yerine kimlerden nasıl, oluşturulacağı belirlenmeyen komisyonların bu nitelikteki alanları da *"orman sayılmayacak makiler"* olarak belirlemesine olanak vermesinin yasal dayanağının ne olduğu sorusunu yanıtlamak gerekiyor. Öte yandan; 5653 sayılı yasa, *"muhafaza ormanı"* özelliğinde olmayan makileri ormandan saymamakta yasada açıklıkla belirtilmemekle, Yönetmelik de oluşturulacak komisyonlara bu gibi alanları belirleme görevi vermekle birlikte *ormancılık düzeni dışına çıkarma* işleminden hiçbir yerde söz edilmemektedir.

Konunun bir başka boyutu da hukuksal tartışmaların nesnel gerçeklerden soyutlanarak yürütülmesi. Yargıtay İçtihadı Birleştirme Büyük Genel Kurulu'nun söz konusu kararı bu yönden de anlamlı bir örnek. Yüce Kurul'un *"yasalara, doğru oldukları için değil, yasa oldukları için saygı"* gösterirken nesnel gerçeklerden büyük ölçüde soyutlanmaktadır. Ortada, *"devlet ormanı"* sayılan alanların hiçbir bilimsel gerekçe getirilmeksizin talan etme amacının ürünü olan bir yasal düzenleme vardır. Bu yasal düzenlemede bile açıkça söz edilmeyen bir işlev tanımlanmakta; bu işlevi görecek komisyonlar oluşturulmakta; bu komisyonlar orman sınırlandırılması daha önce tamamlanmış ormanlar da çalıştırılmakta ve aynı yasaya göre her yıl en az 2.5 milyon dönüm ormanın sınırlaması yapılması gerekirken bu çalışmalar en alt düzeye indirilmekte ve beş yıl içinde de *"devlet ormanı"* sayılan tam 6.2 milyon dönüm alanın talan edilmesi sağlanmakta, ama bu nesnel gerçekliklere karşın *"yasalara yasa oldukları için saygı duyma"* gereği (!) yerine getirilebilmektedir... Yargıtay 4. Ceza Dairesi Başkanı Sayın Dr. **Sami Selçuk** da Yüce Kurul'un söz konusu kararı ile ilgili karşı oy yazısında, Yargıtay 20. Hukuk Dairesi'nin karşı gerekçelerine gönderme yaparak; *".. yargılama değerleriyle kişisel kaygıları birbirine karıştırdığı için erkler ayrılığı ilkesini ve demokrasiyi tehdit eden bu çok tehlikeli görüşün Yüce Kurul'un büyük çoğunluğunca red edilmesi"*ni *"sevindirici"* bulabilmektedir. Sayın **Selçuk**'un *"yargılama değerleriyle karıştırıldığını"* öne sürdüğü *"kişisel kaygılar"* da nesnel gerçeğin tam da kendisi vardır, ama olsun; böylece, ormanlara bir de yargı baltası indirilmektedir, ama *"erkler aykırılığı ilkesi"* de korunmuş olmaktadır (!).

YALNIZCA MAKİLER DEĞİL

Çok kişi bilmez, makiler, Türkiye'de ormanların ve toprak-su dengesinin gerçekten de en büyük güvencelerinden birisidir. Ayrıca, yine makiler biyolojik çeşitlilik düzeyi yönünden çoğu bozkır, yayla ve orman ekosisteminden daha büyük bir zenginlik taşır. Ancak, *"ekonomik bir getirisi olmayan çalılıklar"* olarak algılandıkları için, çoğunlukla, gözden çıkarılıverirler. Yürürlükteki 6831 sayılı Orman Yasası da bu doğrultuda yaptırımlar içeriyor. Bu bir yana Makilik ve Orman Sınırlarının Birleştiği Yerlerde Sınırlarının Tespitine Ait Yönetmelik, "maki" sayılan alanların içindeki yüzde 10 oranında yer kaplayan koru ormanları ile yüzde 25 oranında yer kaplayan baltalık ormanlarının da makiden sayılmasını örgörmekteydi. *"Yasalara yasa oldukları için saygı duyma"* özeni içindeki Yüce Kurul, ne yazık ki, bu gerçeği de dikkate almamıştır. Bu, orman ekosistemlerinin, yalnızca ağaç topluluğu olarak algılayan bir yaklaşımın ürünü olarak değerlendirilebilir. Ki, bu da, en azından *"yasalara, doğru oldukları için saygı duyulması"* denli önemli bir yanılgıdır. Yüce Kurul'un da bu yanılgıyı düşmemesi beklenirdi.

Herkes ormanlara saldırıyor. Seçim kazanmak isteyen çıkarcı siyasetçiler, kolaylıkla köşe dönmek isteyen turizm yatırımcıları, üniversite açmak isteyen vakıflar, bulunduğu orunu korumak ve/veya daha yüksek orunlara tırmanmak isteyen bürokratlar; yoksul köylüler, olup bitenleri anlamamakta direnen doğa koruмacılar ve çevreciler... Ama yargı ormanlara saldırılmasına yol açabilecek yasal düzenlemelere de *"yasalara, doğru oldukları için değil, yasa oldukları için saygı"* duymamalıdır, ne yapalım, gönül böyle istiyor. Yoksa **Cahit Külebi**, *"Yangın"* şiirinde söylediği gibi bir kez daha haklı çıkacak: Ne diyordu **Cahit Külebi** bu şiirinde: *"Önce gelincikleri yolduk, / Nar ağaçlarını tüttük kurşuna, / Ardından andızları devirdik / Aptallık, bilinçsizlik, bir hiç uğruna / Sonra sıra ormanlara geldi. / Yüzbinlerce dönüm ateş yaktık, / Sivas'a kadar gidip bulduk, / Dikili tek ağaç bırakmadık. / Şimdi damlarda yanıp söner / İsli lambalar gibi insan gözleri, / Daha çok atılacak, it gibi sokaklara / Delik deşik insan ölüleri.*